

॥ श्रीहरि: ॥

विषय-सूची

प्रथम खंड

अध्याय	विषय	पृष्ठांक	अध्याय	विषय	पृष्ठांक
श्रीमद्भागवतमाहात्म्य					
१.	देवर्षि नारदनो भजित साथे भेटो	१	१.	ध्यानविषय अने भगवानना विराट स्वरूपनुं वर्णन	१२७
२.	भजितनुं हुःअ दूर करवा माटे नारदज्ञनो प्रथल	७	२.	भगवाननां स्थूल अने सूक्ष्म रूपोनी धारणा तथा कमभुजित अने सद्यःभुजितनुं वर्णन	१३१
३.	भजितना हुःअनुं निवारण	१३	३.	कामनाओ अनुसार विभिन्न देवताओनी उपासना तथा भगवद्भजितना प्राप्यान्यनुं निरूपण	१३७
४.	गोकर्ण-उपाध्याननो प्रारंभ	१८	४.	राजानो सृष्टिविषयक प्रश्न अने शुकदेवज्ञ द्वारा कथा-आरंभ	१४०
५.	धुंधुकारीने प्रेतयोनिनी प्राप्ति अने तेमांथी उद्धार	२६	५.	सृष्टि-वर्णन	१४३
६.	सप्ताह्यशनी विषि	३३	६.	विराटस्वरूपनी विभूतिओनुं वर्णन	१४७
पठेलो संक्षेप					
१.	श्रीसूतज्ञने शीनकाटि ऋषिओनो प्रश्न	४३	७.	भगवानना लीला-अवतारोनी कथा	१५२
२.	भगवत्कथा अने भगवद्भजितनो महिमा	४६	८.	राजा परीक्षितना विविध प्रश्नो	१६०
३.	भगवानना अवतारोनुं वर्णन	४८	९.	ब्रह्माज्ञाने करेलुं भगवानना धामनुं दर्शन अने भगवाने तेमने करेलो यतुःश्लोकी भागवतनो उपदेश	१६३
४.	महर्षि व्यासनो असंतोष	५४	१०.	भागवतनां दस लक्षणो	१६८
५.	भगवानना यश-कीर्तननो महिमा अने देवर्षि नारदनुं पूर्वचरित	५७	बीजो संक्षेप		
६.	नारदज्ञना पूर्वचरितनो शेष भाग	६१	१.	ध्यानविषय अने भगवानना विराट स्वरूपनुं वर्णन	१२७
७.	अश्यत्यामा वडे द्रैपदीना पुत्रोनुं मार्या जवुं अने अर्जुने करेलुं अश्यत्यामानुं भान-मर्दन	६५	२.	भगवाननां स्थूल अने सूक्ष्म रूपोनी धारणा तथा कमभुजित अने सद्यःभुजितनुं वर्णन	१३१
८.	गर्भमां परीक्षितनुं रक्षण, कुन्तीज्ञे करेली भगवाननी स्तुति अने पुष्पिच्छिरनो शोक	७०	३.	कामनाओ अन्य लीला-यरित्रोनुं वर्णन	१३७
९.	पुष्पिच्छिर वगेरेनुं भीष्मज्ञ पासे जवुं अने भगवान श्रीकृष्णानी स्तुति करतां करतां भीष्मज्ञाने प्राप्तत्याग करवो	७५	४.	उद्धव अने विद्वरुज्ञनो मेणाप	१७३
१०.	श्रीकृष्णनुं द्वारका-गमन	८०	२.	उद्धवज्ञाने करेलुं भगवाननी बाणलीलाओनुं वर्णन	१७८
११.	द्वारकामां श्रीकृष्णनुं राजाने योऽय स्वागत	८४	३.	भगवाननां अन्य लीला-यरित्रोनुं वर्णन	१८२
१२.	परीक्षितनो जन्म	८८	४.	उद्धवज्ञनी विद्याप लर्हने विद्वरुज्ञनुं मैत्रेय ऋषि पासे जवुं	१८५
१३.	विद्वरुज्ञना उपदेशथी पृतराष्ट्र अने गांधारीनुं वनगमन	८२	५.	विद्वरुज्ञनो प्रश्न अने मैत्रेयज्ञाने करेलुं सृष्टिक्रमनुं वर्णन	१८८
१४.	अपशुक्न जोઈने महाराज युष्पिच्छिरने शंका थवी अने अर्जुननुं द्वारकाथी पाछा करवुं	८७	६.	विराट शरीरनी उत्पत्ति	१८५
१५.	श्रीकृष्णना विरहथी व्यवित पांडवोनुं परीक्षितने राज्य सोंपीने स्वर्गं सिध्याववुं	१०१	७.	विद्वरुज्ञना प्रश्नो	१८८
१६.	परीक्षितनो दिग्विज्य तथा धर्म अने पृथ्वीनो संवाद	१०७	८.	ब्रह्माज्ञनी उत्पत्ति	२०२
१७.	महाराज परीक्षिते करेलुं कणियुगनुं दमन	१११	९.	ब्रह्माज्ञाने करेली भगवाननी स्तुति	२०७
१८.	राजा परीक्षितने शृंगी ऋषिनो शाप	११६	१०.	दस प्रकारनी सृष्टिनुं वर्णन	२१२
१९.	परीक्षितनुं अनशन-प्रत अने शुकदेवज्ञनुं आगमन ..	१२१	११.	मनवंतर वगेरे काण-विभाजननुं वर्णन	२१५
			१२.	सृष्टिनो विस्तार	२१८
			१३.	वाराण-अवतारनी कथा	२२४
			१४.	दितिनुं गर्भधारण	२३०
			१५.	ज्य-विज्यने सनकाटिनो शाप	२३५
			१६.	ज्य-विज्यनुं वैकुंठमांथी पतन	२४२
			१७.	हिरण्यकशिपु अने हिरण्याक्षनो जन्म तथा हिरण्याक्षनो दिग्विज्य	२४७

અધ્યાય	વિષય	પૃષ્ઠાંક	અધ્યાય	વિષય	પૃષ્ઠાંક
૧૮.	હિરણ્યાલ સાથે વારાહ ભગવાનનું પુદ્ર	૨૫૦	૧૪.	રાજા વેનની કથા	૩૮૪
૧૯.	હિરણ્યાકનો વધ	૨૫૪	૧૫.	મહારાજ પૃથુનો આવિર્ભાવ અને રાજ્યાભિપેક ..	૩૮૮
૨૦.	બ્રહ્માજીએ રચેલી અનેકવિષ સુષ્ઠિનું વર્ણન	૨૫૮	૧૬.	બંદીજનોએ કરેલી મહારાજ પૃથુની સુતિ	૩૯૦
૨૧.	કર્દમજીની તપસ્યા અને ભગવાનનું વરદાન.....	૨૬૩	૧૭.	મહારાજ પૃથુનો પૃથ્વી પર કોષ અને પૃથ્વીએ કરેલી પૃથુની સુતિ	૩૯૩
૨૨.	દેવહૂતિ સાથે કર્દમ પ્રજાપતિનું લગ્ન	૨૬૮	૧૮.	પૃથ્વીનું દોહન	૩૯૭
૨૩.	કર્દમ અને દેવહૂતિનો વિહાર	૨૭૨	૧૯.	મહારાજ પૃથુના સો અશ્વમેધ પક્ષો	૩૯૯
૨૪.	શ્રીકપિલદેવજનો જન્મ	૨૭૭	૨૦.	મહારાજ પૃથુની પણશાળામાં શ્રીવિષ્ણુ ભગવાનનો પ્રાદુર્ભાવ	૪૦૩
૨૫.	દેવહૂતિનો પ્રશ્ન તથા ભગવાન કપિલે કરેલું ભક્તિયોગના મહિમાનું વર્ણન	૨૮૧	૨૧.	મહારાજ પૃથુનો પોતાની પ્રજાને ઉપદેશ	૪૦૮
૨૬.	મહત્ત્વ વગેરે ભિન્ન ભિન્ન તત્ત્વોની ઉત્પત્તિનું વર્ણન	૨૮૬	૨૨.	મહારાજ પૃથુને સનકાટિનો ઉપદેશ	૪૧૩
૨૭.	પ્રકૃતિ-પુરુષના વિવેકથી મોક્ષપ્રાપ્તિનું વર્ણન	૨૯૨	૨૩.	રાજા પૃથુની તપસ્યા અને તેમનું પરલોક-ગમન ..	૪૨૦
૨૮.	અણાંગયોગની વિષિ	૨૯૫	૨૪.	પૃથુની વંશપરંપરા તથા પ્રચેતાઓને ભગવાન દુર્લાંઘનો ઉપદેશ	૪૨૪
૨૯.	ભક્તિનો મર્મ તથા કાળનો મહિમા	૩૦૦	૨૫.	પુરંજન-ઉપાખ્યાનનો પ્રારંભ	૪૩૨
૩૦.	શરીર અને ધરમાં આસક્ત મનુષ્યોની અધ્યોગતિનું વર્ણન	૩૦૪	૨૬.	રાજા પુરંજનનું શિક્ષાર ખેલવા વનમાં જવું અને રાણીનું કુદ થવું	૪૩૭
૩૧.	મનુષ્યોનિને પામેલા જીવની ગતિનું વર્ણન	૩૦૭	૨૭.	પુરંજનપુરી પર ચંડવેગની ચડાઈ તથા કાળકન્યાનું ચરિત્ર	૪૪૦
૩૨.	ધૂમમાર્ગ અને અર્થિરાદિ માર્ગ જનારાઓની ગતિનું તથા ભક્તિયોગની ઉત્કૃષ્ટતાનું વર્ણન	૩૧૨	૨૮.	પુરંજનને રીયોનિ પ્રાપ્ત થવી અને અવિશ્શાતના ઉપદેશથી તેની મુક્તિ થવી	૪૪૨
૩૩.	દેવહૂતિને તત્ત્વજ્ઞાન તથા મોક્ષપદની પ્રાપ્તિ	૩૧૬	૨૯.	પુરંજન-ઉપાખ્યાનનું તાત્પર્ય	૪૪૮
	ચોથો સંક્ષિપ્ત		૩૦.	પ્રચેતાઓને શ્રીવિષ્ણુ ભગવાનનું વરદાન	૪૫૭
૧.	સ્વાયંભુવ મનુની પુત્રીઓના વંશનું વર્ણન	૩૨૧	૩૧.	શ્રીનારદજનો પ્રચેતાઓને ઉપદેશ અને તેમને પરમપદનો લાભ થવો	૪૬૨
૨.	ભગવાન શિવ અને દક્ષ પ્રજાપતિના વચ્ચે વૈમનસ્ય	૩૨૬		પાંચમો સંક્ષિપ્ત	
૩.	સતીનો પિતાને ત્યાં યજોત્સવમાં જવા માટે આગ્રહ કરવો	૩૩૦	૧.	પ્રિયપ્રતનું ચરિત્ર	૪૬૭
૪.	સતીનો અગ્નિપવેશ	૩૩૩	૨.	આગનીપ્રિનું ચરિત્ર	૪૭૩
૫.	વીરભદ્રે કરેલો દક્ષયજ્ઞનો વિધ્વંસ અને દક્ષવધ ..	૩૩૭	૩.	રાજા નાભિનું ચરિત્ર	૪૭૭
૬.	બ્રહ્મ વગેરે દેવતાઓનું તૈલાસ જવું અને મહાદેવજને મનાવવા	૩૪૦	૪.	ઋષભદેવજનું રાજ્યશાસન	૪૮૦
૭.	દક્ષયજ્ઞની પૂર્તિ	૩૪૫	૫.	ઋષભદેવજનો પોતાના પુત્રોને ઉપદેશ આપવો અને પોતે અવપૂતવૃત્તિ ગ્રહણ કરવી	૪૮૩
૮.	ધૂવનું વન-ગમન	૩૪૬	૬.	ઋષભદેવજનો દેહત્યાગ	૪૮૮
૯.	વરદાન મેળવીને ધૂવનું ધરે પાછા ફરવું	૩૬૧	૭.	ભરતજ્ઞનું ચરિત્ર	૪૯૨
૧૦.	ઉત્તમનું માર્યા જવું તથા ધૂવનું ધક્કો સાથે પુદ્ર ..	૩૬૮	૮.	મૃગના મોહમાં કસાઈને ભરતજ્ઞનો મૃગ-ધોનિમાં જન્મ લેવો	૪૯૪
૧૧.	ધૂવજને પુદ્ર બંધ કરવા સ્વાયંભુવ મનુનું સમજાવવું	૩૭૧	૯.	ભરતજ્ઞનો બ્રાહ્મણકુળમાં જન્મ	૪૯૮
૧૨.	ધૂવજને કુબેરનું વરદાન અને વિષ્ણુલોકની પ્રાપ્તિ	૩૭૪	૧૦.	જડભરત અને રાજા રહૂગજાનો મેળાપ	૫૦૨
૧૩.	ધૂવના વંશનું વર્ણન તથા રાજા અંગનું ચરિત્ર ...	૩૮૦	૧૧.	રાજા રહૂગજાને ભરતજ્ઞનો ઉપદેશ	૫૦૭
			૧૨.	રહૂગજાનો પ્રશ્ન અને ભરતજ્ઞએ કરેલું સમાપ્તાન	૫૦૮
			૧૩.	ભવાટવીનું વર્ણન અને રહૂગજાના સંશ્યાનો નાશ ...	૫૧૧

અધ્યાય	વિષય	પૃષ્ઠાંક	અધ્યાય	વિષય	પૃષ્ઠાંક
૧૪.	ભવાટવીનું સ્પર્ધીકરણ	૫૧૫	૧૮.	અદિતિ અને દિતિનાં સંતાનોની તથા મરુદ્ગણોની ઉત્પત્તિનું વર્ણન	૬૫૬
૧૫.	ભરતજ્ઞના વંશનું વર્ણન	૫૨૧	૧૯.	પુસ્વન-પ્રતની વિષય	૬૬૪
૧૬.	ભુવનકોશનું વર્ણન	૫૨૪			
૧૭.	ગંગાજ્ઞનું વિવરણ અને ભગવાન શંકરે કરેલી સંકર્ષણદેવની સુતિ	૫૨૭			
૧૮.	ભિન્ન-ભિન્ન વર્ષો(ખંડો)નું વર્ણન	૫૩૧			
૧૯.	કિપુરુષવર્ષ અને ભારતવર્ષનું વર્ણન	૫૩૬			
૨૦.	અન્ય છ દીપોનું તથા લોકાલોક પર્વતનું વર્ણન ...	૫૪૧			
૨૧.	સૂર્યના રથનું અને તેની ગતિનું વર્ણન	૫૪૭			
૨૨.	ભિન્ન-ભિન્ન ગ્રહોની સ્થિતિ અને ગતિનું વર્ણન....	૫૪૮			
૨૩.	શિશુમારચક્રનું વર્ણન	૫૫૨			
૨૪.	રાહુ વગેરેની સ્થિતિ તથા અતિલ વગેરે નીચેના લોકોનું વર્ણન	૫૫૪			
૨૫.	શ્રીસંકર્ષણદેવનું વિવરણ અને સુતિ	૫૫૮			
૨૬.	નરકોની વિભિન્ન ગતિઓનું વર્ણન	૫૬૧			
	છઠો સંક્ષિપ્ત				
૧.	અજામિલ-ઉપાખ્યાનનો પ્રારંભ	૫૬૮			
૨.	વિશ્વાના દૂતોએ કરેલું ભાગવતપર્મનું નિરૂપણ અને અજામિલનું પરમધામ-ગમન.....	૫૭૫			
૩.	યમ અને યમદૂતોનો સંવાદ	૫૮૩			
૪.	દક્ષે કરેલી ભગવાનની સુતિ અને ભગવાનનો પ્રાદુર્ભાવ	૫૮૮			
૫.	શ્રીનારદજ્ઞના ઉપદેશથી દક્ષના પુત્રોનો વૈરાગ્ય તથા દક્ષનો નારદજ્ઞને શાપ	૫૮૯			
૬.	દક્ષ પ્રજ્ઞાપતિની સાઠ પુત્રીઓના વંશનું વર્ણન	૫૯૮			
૭.	બૃહસ્પતિજ્ઞએ કરેલો દેવોનો ત્યાગ અને વિશ્વરૂપની દેવગુરુ તરીકે વરણી	૬૦૨			
૮.	નારાયણ-કવચનો ઉપદેશ	૬૦૬			
૯.	વિશ્વરૂપનો વધ, વૃત્તાસુર થકી દેવોનો પરાજ્ય, દેવોએ કરેલી ભગવાનની સુતિ અને ભગવાનની પ્રેરણાથી દેવોનું દ્યોપિય ઋષિ પાસે જવું	૬૧૧			
૧૦.	દેવતાઓ વડે દ્યોપિય ઋષિનાં અસ્થિઓથી વજનું નિર્માણ અને વૃત્તાસુરની સેના પર આકમણ	૬૧૮			
૧૧.	વૃત્તાસુરની વીરવાણી અને ભગવત્પ્રાપ્તિ	૬૨૨			
૧૨.	વૃત્તાસુરનો વધ	૬૨૬			
૧૩.	ઠિન્દ પર બ્રહ્મહત્યાનું આકમણ	૬૩૦			
૧૪.	વૃત્તાસુરનું પૂર્વચરિત	૬૩૪			
૧૫.	અંગિરા ઋષિ અને નારદજ્ઞનો ચિત્રકેતુને ઉપદેશ ૬૪૦				
૧૬.	ચિત્રકેતુનો વૈરાગ્ય તથા શ્રીસંકર્ષણદેવનાં દર્શન	૬૪૪			
૧૭.	ચિત્રકેતુને પાર્વતીજ્ઞનો શાપ	૬૪૮			
	સાતમો સંક્ષિપ્ત				
૧.	નારદ-યુધિષ્ઠિરનો સંવાદ તથા જ્ય-વિજ્યની કથા	૬૬૮			
૨.	હિરણ્યાક્ષનો વધ થવાથી હિરણ્યકશિપુનું પોતાની માતા અને કુટુંબીઓને સમજાવવું	૬૭૪			
૩.	હિરણ્યકશિપુની તપસ્યા અને વરદાન-પ્રાપ્તિ	૬૮૧			
૪.	હિરણ્યકશિપુના અત્યાચારોનું અને પ્રદ્લાદના ગુણોનું વર્ણન	૬૮૫			
૫.	હિરણ્યકશિપુ દ્વારા પ્રદ્લાદજ્ઞના વધનો પ્રયત્ન ..	૬૯૦			
૬.	પ્રદ્લાદજ્ઞનો અસુર-બાળકોને ઉપદેશ	૬૯૭			
૭.	પ્રદ્લાદજ્ઞને માતાના ગર્ભમાં મેળવેલા નારદજ્ઞના ઉપદેશનું વર્ણન	૭૦૧			
૮.	નરસિંહ ભગવાનનો પ્રાદુર્ભાવ, હિરણ્યકશિપુનો વધ તેમ જ બ્રહ્મા વગેરે દેવતાઓએ કરેલી ભગવાનની સુતિ.....	૭૦૭			
૯.	પ્રદ્લાદજ્ઞને કરેલી નરસિંહ ભગવાનની સુતિ..	૭૧૫			
૧૦.	પ્રદ્લાદજ્ઞના રાજ્યાભિષેકની તથા ત્રિપુર-દહ્નની કથા.....	૭૨૪			
૧૧.	માનવધર્મ, વર્ણપર્મ અને લીધર્મનું નિરૂપણ	૭૩૧			
૧૨.	બ્રહ્મચર્યાશ્રમ અને વાનપ્રસ્થાશ્રમના નિયમો	૭૩૫			
૧૩.	પતિપર્મનું નિરૂપણ તથા અવમૃત-પ્રદ્લાદનો સંવાદ	૭૩૮			
૧૪.	ગૃહસ્થ-સંબંધી સદાચારનું વર્ણન	૭૪૩			
૧૫.	ગૃહસ્થો માટે મોક્ષપર્મનું વર્ણન	૭૪૭			
	આઠમો સંક્ષિપ્ત				
૧.	મનવંતરોનું વર્ણન	૭૫૭			
૨.	ગ્રાહ દ્વારા ગજેન્દ્રનું પકડાવું	૭૬૧			
૩.	ગજેન્દ્રે કરેલી ભગવાનની સુતિ અને તેનું સંકટમાંથી મુક્ત થવું	૭૬૫			
૪.	ગજેન્દ્રમોક્ષ	૭૬૮			
૫.	દેવતાઓનું બ્રહ્માજ પાસે જવું અને બ્રહ્માએ કરેલી ભગવાનની સુતિ.....	૭૭૨			
૬.	દેવો અને દાનવોનો સાથે મળીને સમુદ્રમંથન માટેનો પ્રયત્ન.....	૭૭૬			
૭.	સમુદ્રમંથનનો આરંભ અને ભગવાન શંકરનું વિષપાન	૭૮૩			
૮.	સમુદ્રમાંથી અમૃત પ્રગટવું અને ભગવાને મોહિની-અવતાર ધરવો	૭૮૮			
૯.	મોહિની-રૂપ ભગવાન દ્વારા અમૃતની વહેચણી	૭૯૪			

અધ્યાય	વિષય	પૃષ્ઠાંક	અધ્યાય	વિષય	પૃષ્ઠાંક
૧૦.	દેવો અને અસુરોનું પુદ્ધ	૭૮૮	૧૮.	ભગવાન વામનની બલિ પાસેથી ગ્રાણ ચરણ પૃથ્વીની માગળી, બલિએ વચન આપવું અને શુકાર્યાર્થાને તેમને વારવા.....	૮૩૮
૧૧.	દેવો અને અસુરોના પુદ્ધની સમાપ્તિ	૮૦૪	૨૦.	ભગવાન વામનજીએ વિરાટરૂપ થઈને બે જ ચરણમાં પૃથ્વી અને સ્વર્ગ માપી લેવા.....	૮૪૨
૧૨.	મોહિની-રૂપ જોઈને મહાદેવજીનું મોહિત થવું	૮૦૯	૨૧.	વામન ભગવાન દ્વારા બલિને બાંધવો.....	૮૪૭
૧૩.	આગામી સાત મન્વંતરોનું વર્ણન	૮૧૫	૨૨.	બલિએ કરેલી ભગવાનની સુતી અને ભગવાનનું તેમના પર મ્રસન થવું	૮૪૯
૧૪.	મનુ વગેરેનાં બિન્ન-બિન્ન કર્માનું નિરૂપણ	૮૧૮	૨૩.	બલિનું બંધનમાંથી મુક્ત થવું અને સુતલ-લોકમાં જવું.....	૮૫૫
૧૫.	રાજી બલિનો સ્વર્ગ પર વિજય	૮૨૦	૨૪.	ભગવાનના મત્સ્યાવતારની કથા	૮૫૬
૧૬.	અદિતિને કશ્યપજીએ કરેલો પયોપ્રતનો ઉપદેશ..	૮૨૪			
૧૭.	ભગવાનનું પ્રગટ થવું અને અદિતિને વરદાન આપવું.....	૮૩૦			
૧૮.	વામન ભગવાનનું માકટથ અને બલિ રાજાની પજશાળામાં પધારવું	૮૩૪			

=★=

ચતુઃશ્લોકી ભાગવત

અહમેવાસમેવાગે નાન્યદ્દ યત્ત સદસત્ત પરમ્ભુ । પશ્ચાદહં યદેતચ્ય યોડવશિષ્યેત સોડસ્યહ્ભમ્ ॥ ૧ ॥
 ઋતેર્થ યત્ત પ્રતીયેત ન પ્રતીયેત ચાત્મનિ । તદ્વિધાદાત્મનો માયાં યથાડભાસો યથા તમઃ ॥ ૨ ॥
 યથા મહાન્તિ ભૂતાનિ ભૂતેષ્ઠુચ્યાવચેષ્યનુ । પ્રવિષ્ટાન્યપ્રવિષ્ટાનિ તથા તેષુ ન તેષ્યહ્ભમ્ ॥ ૩ ॥
 એતાવદેવ જિજ્ઞાસ્યં તત્વજ્ઞાસુનાડભાત્મનઃ । અન્વયવ્યતિરેકાભ્યાં યત્ત સ્યાત્ત સર્વત્ર સર્વદા ॥ ૪ ॥

સૃષ્ટિના પૂર્વે પણ હું જ હતો, મારાથી બિન્ન કશું પણ ન હતું અને (સૃષ્ટિના ઉત્પન્ન થયા પછી) જે કંઈ પણ આ દશ્ય થનારાં પદાર્થો છે, (તે હું જ છું.) જે સત્ત (અક્ષર), અસત્ત (ક્ષર) અને તેનાથી પર (પુરુષોત્તમ) છે, (તે બધું હું જ છું.) (તથા) સૃષ્ટિની સીમા પછી પણ હું જ છું. (અને આ બધાનો નાશ થઈ ગયા પછી) જે કંઈ રહે છે તે (બધું પણ) હું (જ) છું. (૩૨) જેમ આભાસ અર્થાત્ કોઈ વસ્તુનું પ્રતિબિંબ ખરેખર કોઈ વસ્તુ નથી, પ્રતીતિમાત્ર જ છે (તે જ પ્રમાણો) (મારા) પરમાર્થ વસ્તુરૂપ પરમાત્મા સિવાય પરમાત્મામાં જે કંઈ પ્રતીત થાય છે (તે વાસ્તવમાં કશું નથી.) તથા જેમ (વિદ્યમાન હોવા છતાં પણ) તમ અર્થાત્ રાહુ ગ્રહની પ્રતીતિ થતી નથી (એ જ પ્રમાણો વાસ્તવમાં સત્ત હોવા છતાં પણ જે મુજ પરમાત્માની પ્રતીતિ થતી નથી). આ બંને પ્રકારની મારી માયા છે - એ સમજવું જોઈએ. (૩૩) જેમ પ્રાણીઓનાં નાનાં-મોટાં શરીરોમાં (આકાશાદિ) પાંચ મહાભૂત પ્રવિષ્ટ પણ છે (અને) પ્રવિષ્ટ નથી પણ, એ જ પ્રમાણો તેમનામાં (હું પ્રવિષ્ટ પણ છું) (અને વાસ્તવમાં) હું પ્રવિષ્ટ નથી પણ. (૩૪) પરમાત્માના તત્ત્વને જાણવાની ઈચ્છાવાળા મનુષ્યે વિધિરૂપે અર્થાત્ 'પરમાત્મા આવા છે,' 'પરમાત્મા આવા છે,' - એવા ભાવથી તથા નિષેધરૂપે અર્થાત્ 'પરમાત્મા આવા પણ નથી,' 'પરમાત્મા આવા પણ નથી' - એવા ભાવથી એટલું જ જાણવું જરૂરી છે કે (પરમાત્મા જ) સર્વદેશ અને સર્વકાળમાં વિદ્યમાન છે. (૩૫) [શ્રીમદ્ભાગવત સ્ક્રિપ્ટ-૨, અધ્યાય ૯]

=★=

શ્રીમદ્ભાગવત-માહાત્મ્ય

આ શ્રીમદ્ભાગવત માહાત્મ્ય સંકદપુરાણા વિષ્ણુખંડમાં માર્ગશીર્ષ માહાત્મ્યમાં - (અધ્યાય ૧૬)
સ્વયં શ્રીભગવાનના શ્રીમુખેથી બ્રહ્મજીને કહેવાયેલ છે -

શ્રીમદ્ભાગવતં નામ પુરાણં લોકવિશુતમ् ।
શૃષ્ટયાચ્છ્રદ્ધયા યુક્તો મમ સન્તોષકારણમ् ॥ ૧ ॥

લોકવિષ્યાત શ્રીમદ્ભાગવત નામના પુરાણનું શ્રદ્ધાયુક્ત થઈને પ્રતિદિન શ્રવણ કરવું જોઈએ. આ જ મારા સંતોષનું કારણ છે. (૧)

નિત્યં ભાગવતં યસ્તુ પુરાણં પઠે નરઃ ।
પ્રત્યક્ષરં ભવેતસ્ય કપિલાદાનજં ફલમ् ॥ ૨ ॥

જે મનુષ્ય પ્રતિદિન ભાગવતપુરાણનો પાઠ કરે છે તેને એક-એક અક્ષરના ઉચ્ચારણ સાથે કપિલા ગાયનું દાન આપવાનું પુણ્ય મળે છે. (૨)

શ્લોકાર્થ શ્લોકપાદં વા નિત્યં ભાગવતોઽભવમ् ।
પઠે શૃષ્ટયાદ્ યસ્તુ ગોસહસફળં લભેત् ॥ ૩ ॥

જે મનુષ્ય પ્રતિદિન ભાગવતના અડ્યા શ્લોકનો અથવા એક-ચતુર્થાંશ શ્લોકનો પાઠ કરે છે અથવા તેનું શ્રવણ કરે છે તેને એક હજાર ગાયોના દાનનું ફળ મળે છે. (૩)

ય: પઠેત् પ્રયતો નિત્યં શ્લોકં ભાગવતં સુત ।
અષ્ટાદશપુરાણાનાં ફલમાખોતિ માનવઃ ॥ ૪ ॥

હે પુત્ર! જે પ્રતિદિન પવિત્રચિત્ત થઈને ભાગવતના એક શ્લોકનો પાઠ કરે છે તે મનુષ્ય અઢાર પુરાણોના પાઠનું ફળ મેળવી લે છે. (૪)

નિત્યં મમ કથા યત્ત તત્ત તિષ્ઠન્નિ વૈષ્ણવાઃ ।
કલિબાણ્યા નરાસ્તે વૈ યેડર્યયન્નિ સદા મમ ॥ ૫ ॥

જ્યાં નિત્ય મારી કથા થાય છે ત્યાં વિષ્ણુ-પાર્વતી, પ્રહૃતાદ વગેરે વિદ્યમાન રહે છે. જે મનુષ્યો હંમેશાં મારા ભાગવતશાસ્ત્રની પૂજા કરે છે તેઓ કળિના અધિકારથી મુક્ત છે, તેમના પર કળિનો વશ ચાલતો નથી. (૫)

વૈષ્ણવાનાં તુ શાખાણિ યેડર્યયન્નિ ગૃહે નરાઃ ।
સર્વપાપવિનિર્મુક્તા ભવન્તિ સુરવન્દિતાઃ ॥ ૬ ॥

જે મનુષ્યો પોતાના ઘરમાં વૈષ્ણવ-શાખાની પૂજા કરે છે તેઓ બધાં પાપોમાંથી મુક્ત થાય છે અને દેવતાઓ તેમને વંદન કરે છે. (૬)

યેડર્યયન્નિ ગૃહે નિત્યં શાખં ભાગવતં કલૌ ।
આસ્કોટયન્નિ વળગન્નિ તેથાં પ્રીતો ભવાભ્યહમ् ॥ ૭ ॥

જે લોકો કળિયુગમાં પોતાના ઘરમાં દરરોજ

ભાગવતશાસ્ત્રની પૂજા કરે છે તેઓ પ્રભુના પ્રેમમાં તરબોળ રહી આત્માનંદમાં મળન રહે છે અને હું તેમના પર પ્રસન્ન થાઉં છું. પછી તેને કળિયુગનો શો ભય? (૭)

યાવદિનાનિ હે પુત્ર શાખં ભાગવતં ગૃહે ।
તાવત् પિબન્તિ પિતરઃ કીરં સર્પિર્મધૂદકમ् ॥ ૮ ॥

હે પુત્ર! મનુષ્ય જેટલા દિવસો માટે પોતાના ઘરમાં ભાગવતશાસ્ત્ર રાખે છે તેટલો સમય તેના પિતુઓ દૂધ, ધી, મધુ અને મીઠું જળ પીએ છે. (૮)

યચ્છન્તિ વૈષ્ણવે ભક્ત્યા શાખં ભાગવતં હિ યે ।
કલ્પકોટિસહસ્રાણિ મમ લોકે વસન્તિ તે ॥ ૯ ॥

જે લોકો વિષ્ણુભક્ત મનુષ્યને ભક્તિપૂર્વક ભાગવતશાસ્ત્ર સમર્પિત કરે છે તેઓ હજારો કરોડ કલ્પો (અનંત કાળ) સુધી મારા વૈકુંઠધામમાં નિવાસ કરે છે. (૯)

યેડર્યયન્નિ સદા ગેહે શાખં ભાગવતં નરાઃ ।
પ્રીણિતાસ્તૈશ વિબુધા યાવદાભૂતસંખ્લવમ् ॥ ૧૦ ॥

જે લોકો હંમેશાં પોતાના ઘરમાં ભાગવતશાસ્ત્રની પૂજા કરે છે તેઓ જાણો કે એક કલ્પના સમય માટે તમામ દેવતાઓને રૂપ કરી દે છે. (૧૦)

શ્લોકાર્થ શ્લોકપાદં વા વરં ભાગવતં ગૃહે ।
શતરોડથ સહસ્રૈશ કિમન્યૈ: શાખસંગ્રહૈ: ॥ ૧૧ ॥

જો પોતાના ઘરમાં ભાગવતશાસ્ત્રનો અડ્યો શ્લોક અથવા એક-ચતુર્થાંશ શ્લોક પણ હોય છે તો એ ઘણી ઉત્તમ વાત છે, એ સિવાયના સેંકડો-હજારો પ્રકારના અન્ય ગ્રંથોના સંગ્રહથી શો લાભ? (૧૧)

ન યસ્ય તિષ્ઠતે શાખં ગૃહે ભાગવતં કલૌ ।
ન તસ્ય પુનરાવૃત્તિર્યાભ્યપાશાત् કદાચન ॥ ૧૨ ॥

જે મનુષ્યના ઘરમાં કળિયુગમાં ભાગવતશાસ્ત્ર મોજૂદ હોતું નથી તેને યમરાજના પાશમાંથી ક્ષારેય છુટકારો મળતો નથી. (૧૨)

કથં સ વૈષ્ણવો શૈય: શાખં ભાગવતં કલૌ ।
ગૃહે ન તિષ્ઠતિ યસ્ય શ્યપચાદધિકો હિ સ: ॥ ૧૩ ॥

જેના ઘરમાં આ કળિયુગમાં ભાગવતશાસ્ત્ર મોજૂદ હોતું નથી તેને વૈષ્ણવ કેમ જાણવો? તે તો ચાંડાલથી પણ વધારે નીચ છે. (૧૩)

सर्वस्वेनापि लोकेश कर्तव्यः शास्त्रसंग्रहः।
वैष्णवस्तु सदा भक्त्या तुष्ट्यर्थं मम पुत्रक ॥ १४॥

हे लोकेश! पुत्र! मनुष्ये हमेशां भजितपूर्वक
मने संतुष्ट करवा माटे पोतानुं सर्वस्य आपी इहाने पश्चा
वैष्णवशास्त्रं संघरी राख्वुं जोઈअ. (१४)

यत्र यत्र भवेत् पुष्ट्यं शास्त्रं भागवतं कलौ।

तत्र तत्र सहैवाहं भवामि त्रिदशैः सह ॥ १५॥

कणियुगमां ज्यां ज्यां पवित्र भागवतशास्त्रं मोजूद
होय छे त्यां त्यां हुं देवताओं सहित सहैव हाजर होउ
छुं. (१५)

तत्र सर्वाणि तीर्थानि नदीनदसरांसि च।

पश्चाः समपुरी नित्यं पुष्ट्याः सर्वं शिलोच्ययाः ॥ १६॥

ऐटलुं ज नहीं, त्यां नद, नदी अने सरोवररूपे
बधां ज प्रसिद्ध तीर्थों वास करे छे; त्यां समस्त पश्चों,
सात पुरीओं अने तमाम पवित्र पर्वतों नित्य निवास
करे छे. (१६)

श्रोतव्यं मम शास्त्रं हि पशोधर्मज्यार्थिना।

पापक्षयार्थं लोकेश भोक्षार्थं धर्मबुद्धिना ॥ १७॥

हे लोकेश! धर्मात्मा मनुष्ये पश, धर्म अने विजय
माटे तथा पापना क्षय माटे अने भोक्षनी प्राप्ति माटे
भारा भागवतशास्त्रनुं सहैव श्रवण करवुं जोઈअ. (१७)

श्रीमद्भागवतं पुष्ट्यमायुरारोग्यपुष्टिदम्।

पठनाच्छ्रवणाद् वापि सर्वपापैः प्रभुत्यते ॥ १८॥

आ पवित्र पुराण श्रीमद्भागवत आयुष्य, आरोग्य
अने पुष्टि आपनारुं छे; ऐनो पाठ करवाथी के ऐनुं श्रवण
करवाथी मनुष्य बधां पापोमांथी मुक्त थई जाय छे. (१८)

न शृण्यन्ति न हृष्णन्ति श्रीमद्भागवतं परम्।

सत्यं सत्यं हि लोकेश तेषां स्वामी सदा यमः ॥ १९॥

हे लोकेश! जे लोको आ परम उत्तम भागवत
सांबणता नहीं अने नहि सांबणीने प्रसन्न ज रहे छे
तेमना स्वामी हमेशां यमराज ज छे (तेओं हमेशां
यमराजना ज वशमां रहे छे) – आ हुं साचेसाचुं कही
रखो छुं. (१९)

न गच्छति यदा मर्त्यः श्रोतुं भागवतं सुत।

अेकादश्यां विशेषेण नास्ति पापरतस्ततः ॥ २०॥

हे पुत्र! जे मनुष्य हमेशां, भास करीने अेकादशीअे
भागवत सांबणवा जतो नहीं तेनाथी अधिक पापी अन्य
कोई नहीं. (२०)

श्लोकं भागवतं चापि श्लोकार्थं पादमेव वा।

लिङ्गितं तिष्ठते यस्य गृहे तस्य वसाम्यहम् ॥ २१॥

जेना घरमां भागवतनो एक श्लोक, अड्डो श्लोक
अथवा श्लोकनुं एक चरण पश्च लभेलुं होय छे तेना घरमां
हुं निवास करुं छुं. (२१)

सर्वाश्रमालिगमनं सर्वतीर्थावगाहनम्।

१ तथा पावनं नृष्णां श्रीमद्भागवतं यथा ॥ २२॥

मनुष्य माटे समस्त पवित्र आश्रमोनी यात्रा अथवा
समस्त तीर्थोनां स्नान पश्च ऐटलां पवित्र करनार नथी
के जेटलुं श्रीमद्भागवत छे. (२२)

यत्र यत्र चतुर्वर्कत्र श्रीमद्भागवतं भवेत्।

गच्छामि तत्र तत्राहं गौर्यथा सुतवत्सला ॥ २३॥

हे चतुर्मुख! ज्यां ज्यां भागवतनी कथा थाय छे
त्यां त्यां हुं ए रीते ज्ञाउं छुं के रीते पुत्रवत्सल गाय
पोताना वाघरडानी पाछण-पाछण जाय छे. (२३)

मत्कथावाचकं नित्यं मत्कथाश्रवणे रतम्।

मत्कथाप्रीतमनसं नाहं त्यक्ष्यामि तं नरम् ॥ २४॥

जे मारी कथा कहे छे, जे हमेशां मारी कथा
सांबणवामां रत रहे छे तथा जे मारी कथाथी मनोमन
प्रसन्न थाय छे ते मनुष्यनो त्याग हुं क्यारेय करतो
नहीं. (२४)

श्रीमद्भागवतं पुष्ट्यं दृष्ट्वा नोत्तिष्ठते हि यः।

सांवत्सरं तस्य पुष्ट्यं विलयं याति पुत्रक ॥ २५॥

हे पुत्र! जे मनुष्य परम पुष्ट्यमय
श्रीमद्भागवतशास्त्रने जोઈने पोताना आसन परथी ऊबो
थई जतो नहीं तेनुं एक वर्षनुं पुष्ट्य नाश पामे छे. (२५)

श्रीमद्भागवतं दृष्ट्वा प्रत्युत्थानालिवादनैः।

सम्मानयेत तं दृष्ट्वा भवेत् प्रीतिर्भमातुला ॥ २६॥

जे श्रीमद्भागवत पुराणने जोઈने ऊबो थाय छे,
तेने प्रश्नाम करे छे – ए रीते तेनुं सन्मान करे छे ते
मनुष्यने जोઈने मने अनुपम प्रीति (आनंद) थाय
छे. (२६)

दृष्ट्वा भागवतं दूरात् प्रकमेत् समुखं हि यः।

पदे पदेऽक्षमेष्य श्लं प्राप्नोत्यसंशयम् ॥ २७॥

जे मनुष्य दूरथी ज श्रीमद्भागवतने जोઈने तेनी
संमुख जाय छे ते एक-एक पगलामां अश्वमेष्य पश्चनुं पुष्ट्य
मेणवे छे – एमां लगीरे संदेह नहीं. (२७)

उत्थाय प्रश्नमेद् यो वै श्रीमद्भागवतं नरः।

पनपुत्रांस्तथा दारान् भजितं च प्रददाम्यहम् ॥ २८॥

જે મનુષ ઉભો થઈને શ્રીમદ્ભાગવતને પ્રણામ કરે
છે તેને હું ધન, પત્ની, પુત્ર અને મારી પોતાની ભક્તિનું
પ્રદાન કરું છું. (૨૮)

મહારાજોપચારેસ્તુ શ્રીમદ્ભાગવતં સુત ।
શૃષ્ટિન્નિ યે નરા ભક્ત્યા તેથાં વશ્યો ભવામ્યહમ્ ॥ ૨૯ ॥

હે પુત્ર! જે લોકો મોટા આયોજનપૂર્વક અને શ્રદ્ધા
ભક્તિપૂર્વક શ્રીમદ્ભાગવતની કથા સાંભળે છે, હું તેમને
વશ થઈ જાઉ છું. (૨૯)

મમોત્સવેષુ સર્વષુ શ્રીમદ્ભાગવતં પરમ ।
શૃષ્ટિન્નિ યે નરા ભક્ત્યા મમ પ્રીત્યે ચ સુગ્રત ॥ ૩૦ ॥

વખાલજીરણૈ: પુષ્પૈર્ધૂપદીપોપહારકૈ: ।
વર્શીકૃતો વાહં તેશ્ચ સત્ત્વિયા સત્પતિર્યથા ॥ ૩૧ ॥

હે સુગ્રત! જે લોકો મારાં પર્વો સાથે સંબંધ ધરાવતા
બધા જ ઉત્સવો-ટાળો મારી પ્રસન્નતા માટે વખ, આભૂષણ,
પુષ્પ, ધૂપ, દીપ વગેરે ઉપહારો અર્પણ કરીને પરમ ઉત્તમ
શ્રીમદ્ભાગવતપુરાણનું ભક્તિપૂર્વક શ્રવણ કરે છે તેઓ મને
એવી રીતે પોતાના વશમાં કરી લે છે કે જે રીતે પતિપ્રતા
ઝી પોતાના સાધુસ્વભાવવાળા પતિને વશમાં કરી લે છે.
(૩૦-૩૧)

=★=

શ્રીશુક્દેવજીને નમસ્કાર

યં પ્રવર્જનમનુપેતમપેતકૃત્યં
દ્વૈપાયનો વિરહકાતર આજુહાવ ।
પુત્રેતિ તન્મયત્યા તરવોડભિનેહુ-
સં સર્વભૂતહૃદયં મુનિમાનતોડસિમ ॥
(૧/૨/૨)

જે સમયે શ્રીશુક્દેવજીનો યજોપવીત સંસ્કાર પણ
થયો ન હતો, અને જેમણે કંઈ કરવાનું બાકી પણ નથી,
એવા વેગથી જઈ રહેલા શુક્દેવજીને જોઈને તેમના પિતા
વ્યાસજી વિરહવ્યાકુળ થઈને પોકારવા લાગ્યા - 'બેટા!
બેટા!', તે સમયે બ્રહ્મમાં તન્મય હોવાને કારણે શ્રીશુક્દેવજી
વતીથી વૃક્ષોએ ઉત્તર આપ્યો - એવા સૌના હૃદયમાં
વિરાજમાન શ્રીશુક્દેવ મુનિને હું નમસ્કાર કરું છું. (૨)

ય: સ્વાનુભાવમભિલશ્વતિસારમેક-
મધ્યાત્મદીપમતિતિર્પતાં તમોડન્યમ ।
સંસારિણાં કરુણાયાડહ પુરાણગુહં
તં વ્યાસસ્તૂનુમુપયામિ ગુરું મુનીનામ ॥
(૧/૨/૩)

આ શ્રીમદ્ભાગવત અત્યંત ગોપનીય - રહસ્યાત્મક
પુરાણ છે. ભગવાનના સ્વરૂપનો અનુભવ કરાવનાર
અને સમસ્ત વેદોનો સાર છે. સંસારમાં ફસાયેલા જે

લોકો આ ધોર અજ્ઞાનરૂપી અંધકારની પેલે પાર જવા
ઈથે છે તેમના માટે આધ્યાત્મિક તત્ત્વોને પ્રકાશિત
કરાવનારો આ એક અદ્વિતીય દીપક છે. વાસ્તવમાં એવા
જ લોકો પર કરુણા કરીને મોટા-મોટા મુનિઓના
આચાર્ય શ્રીશુક્દેવજીએ આનું વર્ણન કર્યું છે. હું તેમનું
શરણ લઈ છું. (૩)

સ્વસુખનિભૂતચેતાસદ્વ્યદસ્તાન્યભાવો-
દ્વાજિતરુચિરલીલાકૃષ્ણસારસતીયમ ॥
વ્યતનુત કૃપયા પસ્તાવદીપં પુરાણં
તમભિલવૃજિનાં વ્યાસસ્તૂનું નતોડસિમ ॥
(૧૨/૧૨/૬૮)

શ્રીશુક્દેવજી મહારાજ પોતાના આત્માનંદમાં જ
મળ હતા. અખંડ અદ્વિત સ્થિતિથી તેમની બેદદિશિ
સંપૂર્ણપણે નિવૃત થઈ ચૂકી હતી. તેમ છતાં મુરલીમનોહર
શ્યામસુંદરની મધુરમયી, રસમયી, મંગલમયી, મનોહર
લીલાઓએ તેમના ચિત્તને આકર્ષી લીધું અને તેમણે
જગતના મ્રાણીઓ ઉપર કૃપા કરીને ભગવતાવને પ્રકાશિત
કરવાવાળા આ મહાપુરાણનો વિસ્તાર કર્યો. હું તે જ સર્વ
પાપોને હરનારા વ્યાસનંદન ભગવાન શુક્દેવજીના ચરણોમાં
નમસ્કાર કરું છું. (૧૨/૧૨/૬૮)

=★=

શ્રીમદ્ભાગવતનો મહિમા

ઓત્કષુઠયાશુકલાકસ્ય હધાસીને શનૈર્હરિ: ॥
 પ્રેમાતિભરનિર્ભનપુલકાડોઽતિનિર્વત: ।

આનંદસમ્પલવે લીનો નાપશ્યમુખ્યં મુને ॥
 રૂપં ભગવતો પતાન્મનઃકાન્તં શુચાપહમ् ।
 અપશ્યન્ સહસોતસ્યે વૈકલવ્યાદ્ દુર્મના ઈવ ॥

મારો શ્રીમહભાગવતમાં અત્યંત પ્રેમ છે. મારો
વિશ્વાસ અને અનુભવ છે કે એને વાંચવા અને સાંભળવાથી
મનુષ્યને ઈશ્વરનું સાચું જ્ઞાન મળે છે અને એમનાં
ચરણકમળોમાં અચળ ભક્તિ થાય છે. એને વાંચવાથી
મનુષ્યને દફ નિશ્ચય થઈ જાય છે કે આ સંસારને રચનારી
અને તેનું પાલન કરનારી કોઈ સર્વવ્યાપક શક્તિ છે –
એક અનાત્ત ત્રિકાલ સચ, ચેતન શક્તિ દિખાત ।
સિરજત, પાલત, હરત, જગ, મહિમા બરનિ ન જાત ॥

આ જ એક શક્તિને લોકો ઈશ્વર, ભગ્વત, પરમાત્મા વગેરે અનેક નામોથી ઓળખે છે. ભાગવતના પહેલા જ શ્લોકમાં વેદવ્યાસજીએ ઈશ્વરના સ્વરૂપનું વર્ણન કર્યું છે કે જેના થકી આ સંસારનું સર્જન, પાલન અને સંહાર થાય છે, જે ત્રણો કાળમાં સત્ય છે – અર્થાત् જે હંમેશાં રહ્યું પણ છે અને રહેવાનું પણ છે – અને જે પોતાના પ્રકાશથી અંધકારને હંમેશાં દૂર રાખે છે તે પરમ સત્યનું અમે ધ્યાન ધરીએ છીએ. એ જ સ્થળે શ્રીમદ્ભાગવતનું સ્વરૂપ પણ એવી રીતે સંક્ષેપમાં વર્ણવાયેલું છે કે આ ભાગવતમાં – જેઓ બીજાઓની પ્રગતિ જોઈને ઢેખ કરતા નથી એવા સાધુપુરુષોનું તમામ પ્રકારના સ્વાર્થ વગરનું, પરમ ધર્મરૂપ અને જ્ઞાનવા યોગ્ય એવું જ્ઞાન વર્ણવાયેલું

છે કે જે વાસ્તવમાં સૌને કલ્યાણ પ્રદાન કરનારું તથા આધિભૌતિક, આધિદૈવિક અને આધ્યાત્મિક – આ ગ્રંથે પ્રકારનાં દુઃખોને દૂર કરનારું છે. અન્ય ગ્રંથોનું શું, જે સુકૃતીઓએ પુષ્ટ કર્મા કરી રાખ્યાં છે અને જેઓ શ્રીદ્વાપૂર્વક ભાગવત વાંચે છે અથવા સાંભળે છે તેઓ આનું સેવન કરવાના સમયથી જ પોતાની ભક્તિ થકી ઈશ્વરને પોતાના હદ્યમાં અવિચણરૂપે સ્થાપિત કરી દે છે. ઈશ્વરનું જ્ઞાન અને એમનામાં ભક્તિનું પરમ સાધન – આ બે વસ્તુ જ્યારે કોઈ જીવને પ્રાપ્ત થઈ ગઈ, તો પછી એવી કઈ વસ્તુ પ્રાપ્ત કરવાની બાકી રહે કે જેના માટે મનુષ્ય કામના કરે? અને ઉક્ત બંને વસ્તુઓ શ્રીમદ્ભાગવતમાંથી સંપૂર્ણ પ્રમાણમાં પ્રાપ્ત થાય છે. તેથી આ પવિત્ર ગ્રંથ મનુષ્યમાત્ર માટે ઉપકારક છે. જ્યાં સુધી મનુષ્ય ભાગવત વાંચે નહીં અને તેની ભાગવતમાં શ્રીદ્વા થાય નહીં ત્યાં સુધી તે સમજ શકતો નથી કે આ ગ્રંથ જ્ઞાન, ભક્તિ અને વૈરાઘ્યનો કેટલો વિશાળ સમુદ્ર છે. ભાગવત વાંચવાથી તેને એવું વિશુદ્ધ જ્ઞાન થઈ જાય છે કે પ્રત્યેક પ્રાણીમાં કેવળ એક પરમાત્મા જ વિરાજમાન છે; અને જ્યારે તેને એવું જ્ઞાન થઈ જાય ત્યારે તેને અર્થમં આચરવાનું મન થતું નથી; કારણ કે બીજાઓને આધાત આપવો એ પોતાને આધાત આપવા બરાબર થઈ જાય છે. આ વાતનું જ્ઞાન થવાથી મનુષ્ય સત્ય ધર્મમાં સ્થિત થઈ જાય છે, સ્વભાવથી જ દ્યા-ધર્મનું પાલન કરવા લાગે છે અને કોઈ અહિસક જીવ ઉપર પ્રહાર કરવાની ઈચ્છા કરતો નથી. મનુષ્યોમાં પરસ્પર પ્રેમ અને પ્રાણીમાત્ર પ્રત્યે દ્યાનો ભાવ સ્થાપિત કરવાનું આના કરતાં ઉત્તમ કોઈ સાધન નથી. વર્તમાન સમયમાં, જ્યારે સંસારના અનેક ભાગોમાં ભયંકર યુદ્ધ જામ્યું છે ત્યારે આ પવિત્ર ધર્મનો ઉપદેશ મનુષ્યમાત્ર માટે કલ્યાણકારી થશે. જેઓ ભગવાનના ભક્ત છે અને શ્રીમદ્ભાગવતનું મહત્વ જાણો છે તેમનું એ કર્તવ્ય છે કે મનુષ્યના આ લોક અને પરલોકને સુધારનારા આ પવિત્ર ગ્રંથનો તેઓ બધા દેશોની ભાષાઓમાં અનુવાદ કરીને એનો પ્રચાર કરે.

- મદન મોહન માલવીય

॥ શ્રીહરિ: ॥

કૃષ્ણયજુર્વેદીય પુરુષસૂક્ત ઉપચાર

૧. આવાહનમ્ - ઉંસહલશીર્ધા૦
૨. આસનમ્ - પુરુષ એવેદ૦
૩. પાદમ્ - એતાવાનસ્ય૦
૪. અર્થમ્ - ત્રિપાદૂર્ધ્ય ઉદૈત૦
૫. આચમનીયમ્ - તસ્માદ् વિરાડ૦
૬. સ્નાનમ્ - યત્પુરુષેષા હવિષા૦
૭. વલ્લમ્ - તં યજં બહિષિ પ્રૌક્ષન્ન૦

૮. યજોપવીતમ્ - તસ્માદ્યશાત्-સમ્ભૂતમ્ન૦
૯. ચન્દ્રનમ્ - તસ્માદ્યશાત्-ત્રણત૦
૧૦. પુર્ખમ્ - તસ્માદ્યા અજ્ઞાયાત૦
૧૧. ધૂપમ્ - યત્પુરુષં વ્યદ્ધુઃ૦
૧૨. દીપમ્ - ભ્રાબણોડસ્ય૦
૧૩. નૈવેદ્યમ્ - ચન્દ્રમા મનસો૦
૧૪. તામ્બૂલમ્ - નાભ્યા આસીદ૦
૧૫. દક્ષિણામ્ - સપ્તાસ્યાસન્ન૦
૧૬. નમસ્કારમ્ - વેદાહમેતં પુરુષમ્ન૦
૧૭. પ્રદક્ષિણામ્ - ધાતા પુરસ્તા૦
૧૮. પુર્ખાગ્જલિમ્ - યજોન યજં

પ્રાર્થના -

ઉપચાર-સમર્પણમાં નમસ્કારથી અંતર છે. તેવો જ આચાર છે.

નોંધ : આ બંને ક્રમ શાખાબેદે તે-તે ક્રમ જ શુદ્ધ છે. તે-તે શાખાવાળાઓ માટે આ શાખીય વ્યવસ્થા છે.

- શ્રીજનાઈનશાસ્કી

શુક્લયજુર્વેદમાં ૧૬ જ ઉપચાર છે. કૃષ્ણયજુર્વેદમાં ૧૮ ઉપચાર કહેવાયા છે. ત્યાં તાંબૂલ અને દક્ષિણા માટે અલગ-અલગ મંત્રો છે.

શુક્લયજુર્વેદીય પુરુષસૂક્ત વિશેષ

૧. ઊં સહસ્રશીર્ધા૦ ૧. મંત્રના ઉત્તરાર્ધમાં તફાવત
૨. પુરુષ એવેદમ્ન૦ ૨. ભવ્યમ् । ભાવ્યમ् ભેદ
૩. એતાવાનસ્ય૦ ૩. તફાવત નથી.
૪. ત્રિપાદૂર્ધ્ય ઉદૈત૦ ૪. તફાવત નથી.
૫. તતો વિરાડ૦ ૫. મંત્રના આરંભમાં તફાવત
૬. તસ્માદ્યશાત્ત્વ ૬. સમ્ભૂતમ્નો ક્રમમાં તફાવતનો આરંભ ૬-૮
૭. તસ્માદ્યશાત્ત્વ૦ ૭. ઋચ્ય૦ ક્રમમાં તફાવત ૮-૯
૮. તસ્માદ્યા અજ્ઞાયાત્ત્વ૦ ૮-૧૦
૯. તં યજં બહિષિ૦ ૯-૧
૧૦. યત્પુરુષં વ્યદ્ધુઃ૦ ૧૦-૧૧
૧૧. ભ્રાબણોડસ્ય૦ ૧૧-૧૨
૧૨. ચન્દ્રમા મનસો૦ ૧૨-૧૩
૧૩. નાભ્યા આસીદ૦ ૧૩-૧૪
૧૪. યત્પુરુષેષા હવિષા૦ ૧૪-૬
૧૫. સપ્તાસ્યાસન્ન૦ તફાવત નથી
૧૬. યજોન યજં ૧૬-૧૮ પુર્ખાગ્જલિ-મંત્ર એક જ છે.
૧૭. અદ્ભ્યઃ - સમ્ભૂતમ્નો, ધાતાપુરસ્તા૦
૧૮. વેદાહમેતં પુરુષમ્ ૧૮-૧૯
નમસ્કારનો મંત્ર છે.

પ્રાર્થના -

પુર્ખાગ્જલિ અર્પણ કરીને પ્રદક્ષિણા, નમસ્કાર કરવાનો આચાર છે.

=★=

શ્રીમદ્ભાગવતની પૂજન-વિધિ તથા વિનિયોગ, ન્યાસ અને ધ્યાન

પ્રાતઃકાળે સ્નાન કર્યા પછી પોતાનો નિત્ય-નિયમ સંપલ કરીને, પહેલાં ભગવત્સંબંધી સ્લોત્રો અને પદો વડે મંગલાચરણ કરીને વંદના કરવી. એ પછી આચમન અને પ્રાણાયામ કરીને –

ॐ भद्रं कर्णातिः शृणुयाम देवा भद्रं
पश्येमाक्षतिर्यजत्राः । स्थिरैरज्ञैस्तुषुवां सस्तनूतिर्यशेम
देवहितं यदायुः ॥ १ ॥

- વગેરે મંત્રોથી શાંતિપાઠ કરવો. ત્યાર પછી ભગવાન શ્રીકૃષ્ણા, શ્રીવ્યાસજી, શુક્રદેવજી તથા શ્રીમદ્ભાગવત-ગ્રંથની પોડશોપચાર-પૂર્વક પૂજા કરવી જોઈએ. અહીં શ્રીમદ્ભાગવત-ગ્રંથના પોડશોપચાર-પૂજનની મંત્રસહિત વિધિ આપવામાં આવે છે, તદનુસાર ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ વગેરેની પણ પૂજા કરવી જોઈએ. નિભલિભિત વાક્ય બોલીને પૂજન માટે સંકલ્પ કરવો જોઈએ. સંકલ્પ કરતી વખતે જમણા હાથની અનામિકા આંગળીએ દર્ઢની પવિત્રી (વીઠી) પહેરવી અને હાથમાં સંકલ્પ માટે જળ લેવું. સંકલ્પનું વાક્ય આ પ્રમાણે છે -

ॐ तत्सत् । ॐ विष्णुविष्णुविष्णुः ओउमद्यैतस्य
ब्रह्मणो हितीपपरार्थे श्रीक्षेत्रवाराहकल्पे जग्भूद्वीपे भरतभक्ते
आर्यावर्त्तकदेशानागते पृथिवस्थाने कलिपुगे कलिप्रथमचरणे

अमुकसंवत्सरे अमुकमासे अमुकपक्षे
 अमुकयोगवारांशकलभ्रमुहूर्तकरणान्वितायां शुभपुष्पतिथौ
 अमुकवासरे अमुकगोत्रोत्पत्तस्य अमुकशर्मणः (वर्मणः गुप्तस्य
 वा) मम सद्गुटम्भस्य सपरिवारस्य श्रीगोवर्धन-
 परलयरणारविन्दप्रसादात् सर्वसमृद्धिप्राप्त्यर्थं
 भगवदनुग्रहपूर्वकभगवदीयप्रेमोपलब्धये च श्रीभगवत्ता-
 मात्मकभगवत्स्वरूपश्रीभागवतस्य पाठेऽपिकारसिद्ध्यर्थं
 श्रीमद्भागवतस्य प्रतिष्ठां पूजनं च अहं करिष्ये ॥

- आ रात सङ्कल्प करान -
 तदस्तु भिन्नावरुणा तदग्रे
 शंघोऽस्मत्यभिदमस्तु शस्तम् ।

અશીમહિ ગાધમુત પ્રતિષ્ઠાં
નમો દિવે બૃહતે સાદનાય ॥ ૨॥

— આ મંત્ર બોલીને સિંહાસન અથવા અન્ય કોઈ આસન
પર શ્રીમદ્ભૂગવતની સ્થાપના કરવી. ત્યારાપછી પુરુષસૂક્તના
એક-એક મંત્ર દ્વારા ખોડશ-ઉપચાર અર્પણ કરતા રહીને
પણ કરવું.

(કૃષ્ણાયજુર્વેદીઓ માટે પૂજનવિવિમાં અથવા મંત્રના વિનિયોગમાં જ્યાં બિન્નતા છે તે અંગેનો સંકેત પાદ-ટિપ્પણીમાં આપવામાં આવ્યો છે.)

- હે દેવતાઓ! અમને પોતાના કાનોથી એવાં જ વચનો સાંભળવા મળે, જે પરિણામે કલ્યાણકારી હોય. અમે યજ્ઞ-કર્મ કરવા સમર્થ થઈને પોતાની આ આંખોથી હંમેશાં શુભ જ શુભ જોઈએ – અશુભનું ક્ષારેય દર્શન ન થાય. અમારું શરીર અને તેના અવયવો સ્થિર હોય – પુષ્ટ હોય; અને તેમના થકી પરમાત્માની સુત્તિ તથા ભગવાનની સેવા કરતા રહીને અમે એવા આયુધનો ઉપલોગ કરીએ, એવું જીવન વિતાવીએ કે જે દેવતાઓ માટે હિત કરનારું હોય અને જેનો ઉપયોગ દેવ-કાર્યમાં થઈ શકે.
 - હે પરમાત્મા! આપ સૌના મિત્ર - હિતકારી છો તેથી મિત્રના નામથી તમને લોકો પોકારે છે; સૌથી સારા - શ્રેષ્ઠ છો તેથી આપ વરુણ છો, સૌને ગ્રહકા કરનારા છો તેથી અજિન છો. અમે આપને આ ‘મિત્ર’, ‘વરુણ’ અને ‘અજિન’ એ નામોથી સંભોધિત કરીને પ્રાર્થના કરીએ છીએ કે આ સૂક્ત (આપના સુ-યત્થથી પૂર્ણ આ શ્રીમદ્ભાગવતરૂપી સુંદર ઉક્તિ) અત્યંત પ્રશસ્ત થાઓ, તે સર્વોત્તમ ધ્યાનની સાથે જ તેની ઘ્યાતિ થાઓ તથા તેનો પ્રસાર થાઓ અને આ સૂક્ત અમારે માટે એવું સુખ, એવી શાંતિ આપે કે જેમાં હૃદય અથવા અશાંતિ બળેલાં ન હોય; અર્થાત् એનાથી અમને નિત્ય-સુખ અને નિત્ય-શાંતિ પ્રાપ્ત થાઓ. અમે ઈચ્છાએ છીએ અવિચળ સ્થિતિ; અમે ઈચ્છાએ છીએ શાશ્વત પ્રતિષ્ઠા; અને અમે આ સૂક્ત દ્વારા પ્રાપ્ત કરી શકીએ. હે દેવદેવ! આ આપનું અત્યંત પ્રકાશમાન, પરમ મહાન, સમસ્ત લોકોનું આશ્રયભૂત ‘સૂર્ય’ નામનું જ સ્વરૂપ છે તેને અમે સદૈવ વંદન કરીએ છીએ.

પૂજન-મંત્ર

ॐ સહસ્રશીર્ષા પુરુષ: સહસ્રાકઃ સહસ્રપાત્ર।

સ ભૂમિં સર્વતસ્પૃત્વાત્પતિષ્ઠદ્વદ્શાકૃતભૂમિઃ ॥ ૧ ॥*

શ્રીભગવતામસ્વરૂપિણે ભાગવતાય નમઃ ।

આવાહયામિ ।

— આ મંત્રથી ભગવાનના નામ-સ્વરૂપ ભાગવતને વંદન કરીને આવાહન કરવું.

ॐ પુરુષ એવેં સર્વ યદ્બ ભૂતં યચ્ય ભાવ્યમ् ।

ઉતામૃતત્વસ્યેશાનો યદસેનાતિરોહતિ ॥ ૨ ॥*

શ્રીભગવતામસ્વરૂપિણે ભાગવતાય નમઃ । આસન સમર્પયામિ ।

— આ મંત્રથી આસન સમર્પિત કરવું.

ॐ એતાવાનસ્ય મહિમાતો જ્યાયાંશ પૂરુષ: ।

પાદોઽસ્ય વિશ્વા ભૂતાનિ ત્રિપાદસ્યામૃતં દિવિ ॥ ૩ ॥*

શ્રીભગવતામસ્વરૂપિણે ભાગવતાય નમઃ । પાદં સમર્પયામિ ।

— આ મંત્રથી ચરણ પખાળવા માટે ગંગાજળ

સમર્પિત કરવું.

ॐ ત્રિપાદ્ધર્ઘ ઉદૈત્ પુરુષ: પાદોઽસ્યેહાભવત્ પુનઃ ।

તતો વિષ્ણુ વ્યક્તામત્ સાશનાનશને અલિ ॥ ૪ ॥*

શ્રીભગવતામસ્વરૂપિણે ભાગવતાય નમઃ । અધ્ય સમર્પયામિ ।

— આ મંત્રથી અધ્ય (ગંધ-પુર્ખાદિ સહિત ગંગાજળ) નિવેદિત કરવું.

ॐ તતો વિરાઙજાયત વિરાજો અધિ પૂરુષ: ।

સ જાતો અત્યરિચ્યત પશ્ચાદ ભૂમિમથો પુર: ॥ ૫ ॥*

શ્રીભગવતામસ્વરૂપિણે ભાગવતાય નમઃ । આચમન સમર્પયામિ ।

— આ મંત્રથી આચમન માટે ગંગાજળ અર્પિત કરવું.

ॐ તસ્માદ્જાતસર્વહૃતઃ સંભૂતં પૃષ્ઠાજ્યમ् ।

પશૂન્ તાંશ્કે વાયવ્યાનારષ્યાન્ ગ્રામ્યાશ્ યે ॥ ૬ ॥*

૧. સર્વાંતર્યામી પરમાત્મા આ સમસ્ત બ્રહ્માંડની ભૂમિને બધી બાજુઓ વાપા કરીને રહેલા છે અને એનાથી દશ આંગળ ઊંચે પણ રહેલા છે, એટલે કે બ્રહ્માંડમાં વાપેલા હોવા છતાં પણ તેનાથી પર પણ છે. તે પરમાત્માના મસ્તક, નેત્રો વગેરે જ્ઞાનેન્દ્રિયો અને ચરણો વગેરે કર્મન્દ્રિયો હજારોની સંખ્યામાં છે, અસંખ્ય છે.
૨. આ જે કંઈ આ સમયે વિદ્યમાન છે તે બધું પરમાત્માનું જ સ્વરૂપ છે; ભૂત અને ભવિષ્ય જગત પણ (સ્વરૂપ) પરમાત્મા જ છે. એટલું જ નહીં, તે પરમાત્મા મુક્તિના સ્વામી છે; અને તેમ છતાં પણ અન્નથી ઉત્પન્ન થનારા આ જે જીવ છે તે સૌનું શાસન કરનારા — સૌને નિયમમાં ચાખનારા તે પરમાત્મા જ છે.
૩. ભૂત, ભવિષ્ય અને વર્તમાન કાળથી સંબંધ રાખનારું જેટલું પણ જગત છે — એ બધું આ પુરુષનો મહિમા છે, આ પરમાત્માની વિભૂતિનો વિસ્તાર છે. તેનું પારમાર્થિક સ્વરૂપ માત્ર આટલું જ નથી, તે પુરુષ આ બ્રહ્માંડમય વિરાટ સ્વરૂપ કરતાં પણ ધર્મો મોટો છે. આ સધણું વિશ્વ (આ ત્રણો લોક) તો તેના એક પગલામાં છે, તેના એક-ચતુર્થાંશમાં સમાપ્ત થઈ જાય છે. હજ તેનાં ત્રણ પગલાં વધારામાં શેષ છે. આ ત્રિપાદ-સ્વરૂપ અમૃત છે — અવિનાશી છે અને પરમ પ્રકાશમય ધૂલોકમાં અર્થાત્, પોતાના સ્વરૂપમાં જ રહેલો છે.
૪. આ ત્રિપાદ પુરુષ ઉપર ઊંઠેલો છે, એટલે કે તે પરમાત્મા અજ્ઞાનના કાર્યભૂત આ સંસારથી અલગ છે તથા અહીંના (આ સંસારના) ગુણાદોપોથી અતીત રહીને ઊંચી સ્થિતિમાં વિરાજમાન છે. તેનો એક અંશમાત્ર માયાના સંપર્કમાં આવીને અહીં જગત-રૂપે ઉત્પન્ન થયો, પછી તો તે માયાવશ જડ-ચેતનમયી અનેક પ્રકારની સુષ્ઠિના રૂપમાં, પોતે જ ફેલાઈને સર્વ દિશાઓમાં વાપી ગયો.
૫. તે આદિપુરુષ પરમાત્માથી વિરાટની ઉત્પત્તિ થઈ, આ બ્રહ્માંડ ઉત્પન્ન થયું. આ બ્રહ્માંડથી ઉપર એનો અલિમાની એક પુરુષ પ્રગટ થયો. તાત્પર્ય એ કે, પરમાત્માને પોતાની માયા થડી વિરાટ બ્રહ્માંડની રચના કરીને પોતે જ તેમાં જીવરૂપે પ્રવેશ કર્યો. તે જ જીવ બ્રહ્માંડનો અલિમાની દેવતા (દિરુપગર્ભ) થયો. આ રીતે ઉત્પન્ન થઈને તે વિરાટ પુરુષ ફરી દેવતા, તિર્યક, મનુષ્ય વગેરે અનેક રૂપોમાં પ્રગટ થયો. ત્યારપછી તેણે ભૂમિ ઉત્પન્ન કરી, પછી જીવોના શરીરની રચના કરી.
૬. જેમાં સર્વ કંઈ હવન કરવામાં આવ્યું તે પુરુષરૂપી પણમાંથી ઢાંચીધી વગેરે સામગ્રી ઉત્પન્ન થઈ. પુરુષે વનમાં ઉત્પન્ન થનારાં

* કૃષ્ણયજુર્વેદીય પુરુષસૂક્તમાં — ‘સ ભૂમિ વિશ્વતો વૃત્તાં’ પાઠ છે.

+ કૃષ્ણયજુર્વેદીય પુરુષસૂક્તમાં — ‘પચ્ય ભવ્યમ્’ પાઠ છે.

◦ કૃષ્ણયજુર્વેદીય પુરુષસૂક્તમાં કોઈ તશીવત નથી.

* કૃષ્ણયજુર્વેદીય પુરુષસૂક્તમાં આમાં કોઈ તશીવત નથી.

‡ કૃષ્ણયજુર્વેદીય પુરુષસૂક્તમાં ‘તસ્માદ્ વિરાઙજાયત’ પાઠ છે.

⊕ કૃષ્ણયજુર્વેદીય પુરુષસૂક્તમાં — ‘ॐ પત્પુરુષેણ હવિયા દેવા યજમતન્યત’ — આ મંત્ર છે.

श्रीभगवत्तामस्वरूपिणो भागवताय नमः । स्नानं समर्पयामि ।

— आ मंत्रथी स्नान माटे गंगाजल अथवा शुद्ध जल अर्पण करवुं.

ॐ तस्माद्धशात्सर्वहुतं ऋचः सामानि जिहिरे ।

छन्दांसि जिहिरे तस्माद् यजुस्तमाद्जायत ॥ ७॥*

श्रीभगवत्तामस्वरूपिणो भागवताय नमः । वलं समर्पयामि ।

— आ मंत्रथी वलं समर्पित करवुं.

ॐ तस्माद्धशा अज्ञायत ये के चोभयादतः ।

गावो ह जिहिरे तस्मात्समाज्जाता अज्ञायतः ॥ ८॥*

श्रीभगवत्तामस्वरूपिणो भागवताय नमः । यज्ञोपवीतं समर्पयामि ।

— आ मंत्रथी यज्ञोपवीत अर्पण करवुं.

ॐ तं पश्चं बहिष्ठि प्रौक्षन् पुरुषं ज्ञातमग्रतः ।

तेन देवा अयज्ञन्त साध्या ऋषयश्च ये ॥ ९॥†

श्रीभगवत्तामस्वरूपिणो भागवताय नमः । गन्धं समर्पयामि ।

— आ मंत्रथी गंध-गंदन वर्गेरे चढाववां.

ॐ यत् पुरुषं व्यदधुः कतिधा व्यक्त्वयन् ।

मुखं किमस्यासीत् किम्बाहू किमूरु पादा उच्येते ॥ १०॥*

श्रीभगवत्तामस्वरूपिणो भागवताय नमः । पुण्याङ्गं समर्पयामि ।

— आ मंत्रथी पुण्यो चढाववां.

ॐ भ्रात्स्त्रोऽस्य मुखमासीद् बाहू राजन्यः कृतः ।

३३ तदस्य यद्वैश्यः पद्म्भ्यां शूद्रो अज्ञायत ॥ ११॥†

श्रीभगवत्तामस्वरूपिणो भागवताय नमः । पूर्णमाश्रापयामि ।

— आ मंत्रथी धूप अर्पण करवो.

ॐ चन्द्रमा मनसो ज्ञातशक्षोः सूर्यो अज्ञायत ।

श्रोत्राद्वायुश्च प्राणश्च मुखादग्निरज्ञयत ॥ १२॥†

हरका वर्गेरे पशुओ अने गामोंमां उत्पन्न यनारां गाय-घोडा वर्गेरे पशुओ तेम ज वायु-देवता-संबंधी प्रसिद्ध पशुओं पश्च उत्पन्न कर्यां.

३. जेमां सर्वं कुटि हवन करवामां आव्युं ते पश्च-पुरुषयी ऋग्वेद अने सामवेद प्रगट थपा, तेनाथी ज गायत्री वर्गेरे छंदोनी उत्पत्ति थई तथा तेनाथी ज पञ्चवेदनो पश्च मादुर्भाव थपो.

४. ते पश्चपुरुषयी घोडा उत्पन्न थपा, ए उपरांत, नीचे-उपर बंने तरक दांत परावनारां खन्नर, जपें वर्गेरे जे प्राक्षीओं छे ते पश्च उत्पन्न थपां, ते ज पश्च-पुरुषयी गायो उत्पन्न थई अने तेनाथी ज थेटां अने बकरांनी उत्पत्ति थई.

५. सौथी पठेलां उत्पन्न थयेलो ते पुरुष ज, ते समये पश्चनुं साधन हतो. देवताओंने तेने संकल्प वडे पूरप्मां बंपापेल पशु मान्यो अने ते मानसिक पश्चमां ते संकल्पित पशुना भावना वडे ज प्रोक्षण वर्गेरे संस्कार पश्च कर्या. आ प्रमाणे संस्कार करायेला ते पुरुषरूपी पशु द्वारा देवताओ, साध्यो अने ऋषिओंने ते मानसिक पश्च पूर्वी कर्या.

६. ज्यारे माण्डामय देवताओंने ते पश्चपुरुष (प्रजापति)ने प्रगट कर्या ते समये तेना अवयवो इपे केटलाय विभाग कर्या. ते पुरुषने शु छतुं, बंने जुआओ शी हती, बंने जांध अने बंने पश्च कोश हता?

७. भ्रात्स्त्रा तेनुं मुख हतो, अर्थात् मुखमांधी भ्रात्स्त्रानी उत्पत्ति थई; तेनी बंने जुआओ क्षत्रिय जाति बनी, अर्थात् ते जुआओमांधी क्षत्रियो प्रगट थपा; ते पुरुषनी बंने जंधाओ वैश्य थई, अर्थात् जंधाओमांधी वैश्य जातिनी उत्पत्ति थई; अने तेना चरकांधी शूद्र जाति प्रगट थई.

८. तेना मनमांधी चन्द्रमा उत्पन्न थपा, तेना नेत्रोमांधी सूर्यनी उत्पत्ति थई, तेना कानो (श्रोत्र)मांधी वायु अने प्राणानी उत्पत्ति थई अने तेना मुखमांधी अजिनिनो प्रादुर्भाव थपो.

* कृष्णयजुःपुरुषसूक्तमां आने स्थाने 'ॐ तं पश्चं बहिष्ठि प्रौक्षन् पुरुषं ज्ञातमग्रतः' आ मंत्र छे.

+ कृष्णयजुःपुरुषसूक्तमां आने स्थाने 'ॐ तस्माद्धशात् सर्वहुतः संलृतं पृथग्यज्यमृ' छे.

; कृष्णयजुःपुरुषसूक्तमां आने स्थाने 'ॐ तस्माद्धशात् सर्वहुतं ऋचः सामानि जिहिरे' छे.

* कृष्णयजुःपुरुषसूक्तमां 'ॐ तस्माद्धशा अज्ञायत ये के चोभयादतः' आ मंत्र छे. एमां पाठ्यभेद नयी.

+ कृष्णयजुःपुरुषसूक्तमां 'ॐ यत्पुरुषं व्यदधुः कतिधा व्यक्त्वयन् । मुखं किमस्य इ बाहू का उ३ पादा उच्येते ॥' छे.

† कृष्णयजुःपुरुषसूक्तमां 'भ्रात्स्त्रोऽस्य मुखमासीद् बाहू राजन्यः कृतः' आ मंत्र छे.

श्रीभगवत्तामस्वरूपिणो भागवताय नमः । दीपं
दर्शयामि ।

— आ मंत्रथी धीनो दीपो निवेदित करवो. (आ
पही हाथ धोई लेवा.)

ॐ नाम्या आसीदज्ञरिक्षं शीर्खो धौः समर्पते ।

पद्म्यां भूमिर्दिशः श्रोत्रातथा लोकाँ अकल्पयन् ॥ १३॥*

श्रीभगवन्नामस्वरूपिणो भागवताय नमः । नैवेद्यं
निवेदयामि ।

— आ मंत्रथी नैवेद्य अर्पण करवुं. नैवेद्य अर्पण
कर्या पही 'मध्ये पानीयं समर्पयामि' तथा 'उत्तरापोषणं
समर्पयामि' - कहीने त्रष्णा-त्रष्णा वार ज्ञानो छंटकाव करवो
(प्रसाद).

ॐ यत्पुरुषेण उविष्टा देवा यज्ञमतन्यत ।

वसन्तोऽस्यासीदाज्यं श्रीर्घ्म ईर्ध्मः शरद्विः ॥ १४॥†

श्रीभगवत्तामस्वरूपिणो भागवताय नमः । प्रदक्षिणां
समर्पयामि ।

— आ मंत्रथी प्रदक्षिणा करवी.

ॐ सप्तास्यासन् परिधयस्त्रिः सप्त समिधः कृताः ।
देवा यद्यक्षं तन्याना अब्धन् पुरुषं पशुम् ॥ १५॥*

श्रीभगवत्तामस्वरूपिणो भागवताय नमः । नमस्कारं
समर्पयामि ।

— आ मंत्रथी नमस्कार समर्पित करवा.

ॐ यज्ञेन यज्ञमयज्ञत देवास्तानि धर्माङ्गिप्रथमान्यासन् ।

ते ह नां भृतिमानः सच्च यत्र पूर्वं साध्याः सन्ति देवाः ॥ १६॥†

श्रीभगवत्तामस्वरूपिणो भागवताय नमः । मन्त्रपुरुषं
समर्पयामि ।

— आ मंत्रथी पुरुषांजलि समर्पित करवी.

- * तेनी नाभिमांथी अंतरिक्ष-लोकनी उत्पत्ति थई, तेना भक्तमांथी स्वर्गलोक प्रगट थयो, यरङ्गोमांथी पृथ्वी अने कानोमांथी दिशाओ
प्रगट थयां - आ प्रभाङ्गे ऐमणे समस्त लोकोनुं कल्पन कर्युं.
- १४. ते समये देवताओं यज्ञ करवानी ईर्ध्मा करी, परंतु यज्ञनी कोई सामग्री उपलब्ध न थई; त्यारे ऐमणे पुरुष-स्वरूपमां ज
हविष्यनी भावना करी. ज्यारे पुरुषरूपी हविष्यथी ज देवताओं यज्ञनो विस्तार कर्या ते समये ऐमना संकल्प अनुसार वसंतऋतु
धी थई, श्रीभक्ततुअं समिधनुं काम आप्युं अने शरदऋतुथी विशेष प्रकारना चरु-पुरोडाश वर्गेरे हविष्यनी जृतिरियात पूरी थई.
- १५. प्रजापतिना प्राणाङ्गी देवताओं ज्यारे मानसिक यज्ञनुं अनुभान करती वर्षते संकल्प द्वारा पुरुषरूपी पशुनुं वंशन कर्युं हातुं
ते समये सात समुद्रो आ यज्ञनी परिष्ठि उत्ता अने ऐकवीस प्रकारना छंदोनी समिधा थई. (गायत्री वर्गेरे ७, श्रुति जगती
वर्गेरे ७ अने कृति वर्गेरे ७ - आ ज २१ छं ६ छे.)
- १६. देवताओं पूर्वोक्त मानसिक यज्ञ वडे यज्ञस्वरूप पुरुष - प्रजापतिनी आराधना करी. आ आराधनाथी समस्त जगतने पारवा
करनारां ते पृथ्वी वर्गेरे मुख्य भूतो प्रगट थयां. आ यज्ञनी उपासना करनारा महात्मा पुरुषो ते स्वर्गलोक माप्त करे छे, के
ज्यां ग्रामीन साध्य-देवता निवास करे छे.

==★==

* कृष्णपञ्जःपुरुषसूक्तमां आने स्थाने 'ॐ चन्द्रमा मनसो ज्ञातश्चक्षोः सूर्योऽज्ञापत । मुखादिन्द्रश्चाज्ञिनश्च प्राणादायुरज्ञायत ॥' छे.

† कृष्णपञ्जःपुरुषसूक्तमां 'ॐ धाता पुरस्ताधमुदाजहार शकः प्रविद्वान् प्ररिशश्चततः । तमेवं विद्वान्मृत ईह भवति नान्यः पन्था अयनाय
विद्यते ॥' मंत्र छे.

* कृष्णपञ्जःपुरुषसूक्तमां 'ॐ वेदाहमेतं पुरुषं महान्मादित्यवर्णं तमसस्तु पारे । सर्वाङ्गि भूतानि विचिन्त्य धीरो नामानि कृत्वाभिवदन्
यदास्ते ॥' मंत्र छे.

+ कृष्णपञ्जःपुरुषसूक्तथी आमां पाठमां कोई तक्षावत नयी.

પ્રાર્થના

વન્દે શ્રીકૃષ્ણાદેવં મુરનરકભિં વેદવેદાન્તવેદં
લોકે ભક્તિપ્રસિદ્ધં યદ્દુકુલજલધૌ પ્રાદુરાસીદપારે ।
યસ્યાસીદુ રૂપમેવં ત્રિભુવનતરણે ભક્તિવચ્ચ સ્વતંત્ર
શાસ્ત્રં રૂપં ચ લોકે પ્રકટયતિ મુદ્રા યઃ સ નો ભૂતિહેતુ: ॥

જેઓ આ જગતમાં ભક્તિથી જ પ્રાપ્ત થાય છે,
જેમનું તાત્ત્વ વેદો અને વેદાન્ત વડે જ જાણી શકાય છે,
જેઓ અપાર પાદવરૂપી સમુદ્રમાં પ્રગટ થયા હતા તથા
જેમણે મુર અને નરકાસુરને હફ્ટા હતા તે શ્રીકૃષ્ણને હું
આદરસહિત સપ્રેમ પ્રણામ કરું છું. જેઓ આ સંસારમાં
પોતાના સ્વરૂપ તથા શાસ્ત્રને પ્રસન્નતાપૂર્વક પ્રગટ કરતા
રહે છે તથા સાચે જ જેમનું સ્વરૂપ આ ત્રિભુવનને તારવા
માટે ભક્તિ સમાન સ્વતંત્ર નૌકારૂપ છે તે ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ
અમારું કલ્યાણ કરો.

નમઃ કૃષ્ણપદાજ્ઞાય ભક્તાભીષ્ઠપ્રદાયિને ।
આરક્તં રોચયેચ્છશ્વન્મામકે હદ્યામ્બુજે ॥

થોડી-થોડી લાલાશ ધરાવતાં શ્રીકૃષ્ણનાં જે ચરણકમળો
મારા હદ્યકમળમાં હંમેશાં દિવ્ય પ્રકાશ ફેલાવતાં રહે છે
અને ભક્તજનોની મનોવાંદ્ધિત કામનાઓને પૂર્ણ કરતાં
રહે છે તેમને હું વારંવાર નમસ્કાર કરું છું.

શ્રીમદ્ભાગવતરૂપં તત્ત્વ પૂજયેદ્ ભક્તિપૂર્વકમ् ।
અર્યકાયાખિલાન્ કામાન્ પ્રયચ્છતિ ન સંશય: ॥

શ્રીમદ્ભાગવત ભગવાનનું સ્વરૂપ છે, એનું ભક્તિપૂર્વક
પૂજન કરવું જોઈએ. આવું પૂજન કરનારની સઘળી
કામનાઓને તે પૂર્ણ કરે છે, એમાં કંઈ પણ સંદેહ નથી.

વિનિયોગ

જમણા હાથની અનામિકામાં દર્ભની પવિત્રી (વાટી)
પહેરવી. પછી હાથમાં જળ લઈને નિભાલિભિત વાક્ય
બોલીને (જળ) ભૂમિ પર છોડવું –

ॐ અસ્ય શ્રીમદ્ભાગવતાખ્યસોત્રમન્ત્રસ્ય નારદ
ઋષિ: । બૃહતી છન્દ: । શ્રીકૃષ્ણ: પરમાત્મા દેવતા ।
ભ્રાતું બીજમ્ । ભક્તિ: શક્તિ: । શાનવૈરાગ્યે
કીલકમ્ । મમ શ્રીમદ્ભગવતપ્રસાદસિદ્ધયર્થે પાઠે
વિનિયોગ: ।

‘આ શ્રીમદ્ભાગવતસોત્ર-મંત્રના દેવર્ષિ નારદજી
ઋષિ છે, બૃહતી છન્દ છે, પરમાત્મા શ્રીકૃષ્ણાચંત્ર દેવતા
છે, ભ્રાતું બીજ છે, ભક્તિ શક્તિ છે, શાન અને વૈરાગ્ય

એ બંને કીલક છે. પોતાની ઉપર ભગવાનની પ્રસન્નતા
થાય, એમની કૃપા બરાબર કાયમ રહે – આ ઉદેશ્યની
સિદ્ધિ માટે પાઠ કરવામાં એ ભાગવતનો વિનિયોગ કરવામાં
આવે છે.’

ન્યાસ

વિનિયોગમાં આવેલા ઋષિઓ વગેરેનું તથા મુખ્ય
દેવતાના મંત્રાક્ષરોનું પોતાના શરીરનાં વિભિન્ન અંગોમાં
જે સ્થાપન કરવામાં આવે છે તેને ‘ન્યાસ’ કહે છે. મંત્રનો
એક-એક અક્ષર ચિન્મય હોય છે, તેને મૂર્તિમંત દેવતાના
રૂપમાં જોવો જોઈએ. આ અક્ષરોના સ્થાપનથી સાધક સ્વયં
મંત્રમય બની જાય છે, તેના હફ્ટયમાં દિવ્ય ચેતનાનો પ્રકાશ
ફેલાય છે, મંત્રના દેવતા તેનું સ્વરૂપ થઈને તેનું સર્વથા
રક્ષણ કરે છે. આ પ્રમાણે તે (સાધક) ‘દેવો ભૂત્વા દેવં
યજેત’ – આ શ્રુતિ અનુસાર સ્વયં દેવસ્વરૂપ થઈને
દેવતાઓનું પૂજન કરે છે. ઋષિઓ વગેરેનો ન્યાસ મસ્તક
વગેરે કેટલાંક અંગોમાં થાય છે. મંત્રનાં પદોનો અથવા
અક્ષરોનો ન્યાસ ધણું કરીને હાથની આંગળીઓ અને હદ્ય
વગેરે અંગોમાં થાય છે. એમને અનુક્રમે ‘કરન્યાસ’ અને
‘અંગન્યાસ’ કહે છે. કોઈ-કોઈ મંત્રોનો ન્યાસ સર્વ અંગોમાં
થાય છે. ન્યાસથી બાબુ અને આંતરિક શુદ્ધિ થાય છે,
દિવ્ય બળની પ્રાપ્તિ થાય છે અને સાધનાની નિર્વિલ
પૂર્તિ થાય છે. અહીં કમશા: ઋષ્યાદિન્યાસ, કરન્યાસ અને
અંગન્યાસની વિધિ આપવામાં આવે છે –

અષ્ટ્યાદિન્યાસ

નારદર્ષયે નમઃ શિરસિ ॥ ૧ ॥	બૃહતીચ્છન્દસે
નમો મુખે ॥ ૨ ॥	શ્રીકૃષ્ણપરમાત્મદેવતાયૈ નમો
હદ્યે ॥ ૩ ॥	બ્રહ્મબીજાય નમો ગૃહે ॥ ૪ ॥
ભક્તિશક્તયે	નમઃ
	પાદ્યો: ॥ ૫ ॥
શાનવૈરાગ્યકીલકાભ્યાં	નમો નાભૌ ॥ ૬ ॥
વિનિયોગાય નમઃ	સર્વાઙ્ગ: ॥ ૭ ॥

ઉપર, ન્યાસનાં સાત વાક્યો ઉદ્ધૃત કરવામાં આવ્યાં
છે. એમાંનું પહેલું વાક્ય બોલીને જમણા હાથની
આંગળીઓથી મસ્તકનો સ્પર્શ કરવો, બીજું વાક્ય બોલીને
મુખનો, ત્રીજું વાક્ય બોલીને હદ્યનો, ચોથા વાક્યથી
ગૃહાંગનો, પાંચમા વાક્યથી બંને પગોનો, છઢા વાક્યથી
નાભિનો અને સાતમું વાક્ય બોલીને સમસ્ત અંગોનો સ્પર્શ
કરવો જોઈએ.

કરન્યાસ

આમાં ‘ॐ નમો ભગવતે વાસુદેવાય’ આ દ્વાદશાક્ષરી મંત્રના એક-એક અક્ષરને પ્રાણવ (ઉંકાર)થી પુટ આપીને બંને હાથોની આંગળીઓમાં સ્થાપિત કરવો. આ માટેના મંત્રો નીચે આપવામાં આવે છે -

‘ॐ અં અં નમો દક્ષિણાતર્જન્યામ्’ - આનું ઉચ્ચારણ કરીને જમણા હાથના અંગૂઠાથી જમણા હાથની તર્જનીનો સ્પર્શ કરવો. ‘ॐ ન અં અં નમો દક્ષિણા-મધ્યમાયામ्’ - આ ઉચ્ચારણ કરીને જમણા હાથના અંગૂઠાથી જમણા હાથની મધ્યમા આંગળીનો સ્પર્શ કરવો. ‘ॐ મો અં નમો દક્ષિણાનામિકાયામ्’ - એમ બોલીને જમણા હાથના અંગૂઠાથી જમણા હાથની અનામિકા આંગળીનો સ્પર્શ કરવો. ‘ॐ ભ અં નમો દક્ષિણા-કનિષ્ઠકાયામ्’ - આ ઉચ્ચારણ સાથે જમણા હાથના અંગૂઠાથી જમણા હાથની કનિષ્ઠકા આંગળીનો સ્પર્શ કરવો. ‘ॐ ગ અં નમો વામકનિષ્ઠકાયામ्’ - ઉચ્ચારણ કરીને ડાબા હાથના અંગૂઠાથી ડાબા હાથની કનિષ્ઠકા આંગળીનો સ્પર્શ કરવો. ‘ॐ વં અં નમો વામાનામિકાયામ্’ - એમ બોલીને ડાબા હાથના અંગૂઠાથી ડાબા હાથની અનામિકા આંગળીનો સ્પર્શ કરવો. ‘ॐ તેં અં નમો વામમધ્યમાયામ्’ - બોલીને ડાબા હાથના અંગૂઠાથી ડાબા હાથની મધ્યમા આંગળીનો સ્પર્શ કરવો. ‘ॐ વાં અં નમો વામતર્જન્યામ्’ - બોલીને ડાબા હાથના અંગૂઠાથી ડાબા હાથની તર્જની આંગળીનો સ્પર્શ કરવો. ‘ॐ સું અં નમ: અં ટેં અં નમો દક્ષિણાકુષ્ઠપર્વણો’ - એમ ઉચ્ચારણ કરીને જમણા હાથની તર્જની આંગળીથી જમણા હાથના અંગૂઠાના બંને વેઢાઓનો સ્પર્શ કરવો. ‘ॐ વાં અં નમ: અં ધં અં નમો વામાકુષ્ઠપર્વણો’ - આનું ઉચ્ચારણ કરીને ડાબા હાથની તર્જની આંગળીથી ડાબા હાથના અંગૂઠાના બંને વેઢાઓનો સ્પર્શ કરવો.

અંગન્યાસ

આમાં દ્વાદશાક્ષરી મંત્રનાં પદોનો હદ્ય વગેરે અંગોમાં ન્યાસ કરવાનો છે -

‘ॐ નમો નમો હદ્યાય નમ:’ - એમ બોલીને જમણા હાથની પાંચે આંગળીઓથી હદ્યનો સ્પર્શ કરવો.

‘ॐ ભગવતે નમ: શિરસે સ્વાહા’ - આનું ઉચ્ચારણ કરીને જમણા હાથની બધી આંગળીઓથી માથાનો સ્પર્શ કરવો. ‘ॐ વાસુદેવાય નમ: શિખાયૈ વષટ્’ - એ મંત્ર દ્વારા જમણા હાથથી શિખાનો સ્પર્શ કરવો. ‘ॐ નમો નમ: કવચાય હુમ્’ - બોલીને જમણા હાથની આંગળીઓથી ડાબા ખબાનો અને ડાબા હાથની આંગળીઓથી જમણા ખબાનો સ્પર્શ કરવો. ‘ॐ ભગવતે નમ: નેત્રત્રયાય વૌષટ્’ - આ મંત્ર બોલીને જમણા હાથની આંગળીઓનાં ટેરવાંથી બંને નેત્રનો તથા લલાટના મધ્ય ભાગમાં ગુપ્તરૂપે રહેલા ત્રીજા નેત્ર (શાનચંદ્ર)નો સ્પર્શ કરવો. ‘ॐ વાસુદેવાય નમ: અખાય ફટ્’ - આનું ઉચ્ચારણ કરીને જમણા હાથને માથા ઉપરથી ઊલટો એટલે કે ડાબી બાજુથી પાછળ તરફ લઈ જઈને જમણી બાજુથી આગળ તરફ લઈ જવો અને તર્જની તથા મધ્યમા આંગળીઓથી ડાબા હાથની હથેળી પર તાળી વગાડવી.

અંગન્યાસમાં આવેલા ‘સ્વાહા’, ‘વષટ્’, ‘હુમ્’, ‘વૌષટ્’ અને ‘ફટ્’ - આ પાંચે શબ્દો દેવતાઓના ઉદ્દેશ્યથી કરવામાં આવતા હવન સાથે સંબંધ ધરાવે છે. અહીં એમનું ઉચ્ચારણ આત્મશુદ્ધ માટે જ કરવામાં આવે છે.

દ્વાદશ

ઉપર પ્રમાણે ન્યાસ કરીને બહારથી અને અંદરથી શુદ્ધ થઈને મનને બધી બાજુઅથી હટાવીને, એકાગ્ર ભાવથી ભગવાનનું ધ્યાન કરવું -

કિરીટકેપૂરમહાર્ણનિષ્ઠે-

મણ્યુતમાલદૃકૃતસર્વગાત્રમ् ।

પીતાભરં કાર્યનચિત્રનદ-

માલાધરં

કેશવમભ્યપૈમિ ॥

‘જેમના મસ્તક પર મુગટ, બાહુઓમાં બાજુબંધ અને ગળામાં બહૂમૂલ્ય હાર શોભી રહ્યાં છે, જેમનાં બધાં અંગો મણિઓનાં સુંદર આભૂષણોથી સુશોભિત થઈ રહ્યાં છે અને જેમના શરીર પર પીતાભર લહેરાઈ રહ્યું છે એવા સોનાના તારથી વિલક્ષણ રીતે બાંધેલી વનમાળા ધારણ કરનારા તે ભગવાન શ્રીકૃષ્ણચંદ્રનું હું મનોમન ચિંતન કરું છું.’

શ્રીમદ્ભાગવત-સપ્તાહની આવશ્યક વિધિ

પુરાણોમાં શ્રીમદ્ભાગવતના સપ્તાહ-પારાયણનો તથા તેના શ્રવણનો ઘણો મોટો મહિમા બતાવવામાં આવ્યો છે, તેથી અહીં શ્રીમદ્ભાગવત-પ્રેમીઓ માટે સપ્તાહ-યજ્ઞની આવશ્યક વિધિનું સંક્ષેપમાં હિંગદર્શન કરાવવામાં આવે છે.

મુહૂર્તવિચાર : સૌપ્રથમ વિદ્વાન જ્યોતિષીને બોલાવીને તેમના વડે કથા-આરંભ માટે શુભ મુહૂર્તનો વિચાર કરાવી લેવો જોઈએ. નક્ષત્રોમાં હસ્ત, ચિત્રા, સ્વાતી, વિશાખા, અનુરાધા, પુનર્વસુ, પુષ્ય, રેવતી, અશ્વિની, મૃગશિરા, શ્રવણ, ધનિષ્ઠા અને પૂર્વાભાગ્રામાં નક્ષત્રો ઉત્તમ છે. તિથિઓમાં બીજ, ત્રીજ, પાંચમ, છઠ, દશમ, એકાદશી અને બારસ - આ તિથિઓને આ કાર્ય માટે શ્રેષ્ઠ ગણવામાં આવી છે. સોમ, બુધ, ગુરુ અને શુક - આ વાર સર્વોત્તમ છે. તિથિ, વાર અને નક્ષત્રોનો વિચાર કરવાની સાથે સાથે એ પણ જોઈ લેવું જોઈએ કે શુક અથવા ગુરુ અસ્ત, બાલ અને વૃદ્ધ તો નથી ને. કથા-આરંભનું મુહૂર્ત ભદ્રા વગેરે દોષો વગરનું હોવું જોઈએ. તે દિવસે પૃથ્વી જાગતી હોવી જોઈએ, વક્તા અને શ્રોતાઓનું ચંદ્રભળ બરાબર હોવું જોઈએ. લગ્નમાં શુભ ગ્રહોનો યોગ અને તેમની દાટિ હોવાં જોઈએ. શુભ ગ્રહોની સ્થિતિ કેન્દ્રમાં અથવા ત્રિકોણમાં હોય તો એ ઉત્તમ છે. અધાઢ, શ્રાવણ, ભાદરવો, આસો, કારતક અને માગશર - આ મહિના કથા-આરંભ કરવા માટે શ્રેષ્ઠ બતાવવામાં આવ્યા છે. કેટલાક વિદ્વાનોના મતે ચૈત્ર અને પોષને બાદ કરતાં બધા મહિના ગ્રાસ્ત છે.

કથા માટેનું સ્થળ : સપ્તાહ-કથા માટે ઉત્તમ અને પવિત્ર સ્થળની વ્યવસ્થા હોવી જોઈએ. જ્યાં વધારે લોકો સુવિધાપૂર્વક બેસી શકે એવા સ્થળે કથાનું આયોજન થાય એ ઉત્તમ છે. નદીકિનારો, ઉપવન (બગીચો), દેવમંદિર, પોતાનું નિવાસ-સ્થાન - આ બધાં કથા માટે ઉપયોગી સ્થળ છે. સ્થળ લીપેલું - સાફ કરેલું સ્વચ્છ હોવું જોઈએ. તણની ભૂમિ છાણ અને પીળી માટીથી લીપેલી હોવી જોઈએ અથવા પાકું આંગણું હોય તો તે ધોયેલું હોવું જોઈએ. તેના પર પવિત્ર અને સુંદર આસન પાથરેલું હોવું જોઈએ. ઉપરના ભાગે ચંદ્રવો બાંધેલો હોવો જોઈએ. ચંદ્રવો વગેરેમાં અથવા કોઈ

પણ કાર્યમાં નીલા રંગના કાપડનો ઉપયોગ ન કરવો. પજમાનના હાથે સોળ હાથ લાંબો અને એટલો જ પહોળો કથા-મંડપ બનાવવો. તેને કેળનાં થડથી સજાવવો. લીલા વાંસના છોડવા લગાડવા. તાજાં પાંદડાઓનાં તોરણો, ફૂલમાળાઓ અને ધજા-પતાકાઓથી મંડપને સારી રીતે સુસજિજ્ઞત કરવો જોઈએ. મંડપના ઉપરના ભાગે સુંદર ચંદ્રવો બાંધવો જોઈએ. મંડપના દક્ષિણ-પશ્ચિમ ભાગે (અર્થાત્ નૈऋત્ય ખૂણામાં) કથાવાચક અને મુખ્ય શ્રોતાની બેઠક માટે સ્થાન હોવું જોઈએ. બાડીના ભાગમાં દેવતાઓ, કણશ વગેરેનું સ્થાપન કરવું. કથાવાચકની બેઠક માટે પીઠ ઊંચી રાખવી. બેઠક પર શુદ્ધ આસન (નવી ગાદી) પાથરવું. પાછળના અને પડખાંના ભાગે ઓશિકાં અને તકિયા મૂકવા. શ્રીમદ્ભાગવત-ગ્રંથનું સ્થાપન કરવા માટે એક ચોકી અથવા આધારપીઠ બનાવીને તેની ઉપર પવિત્ર વલ બિંધાવવું જોઈએ. તેની ઉપર, હવે પછી બતાવવામાં આવશે તે વિધિ અનુસાર અસ્થળ કમળ બનાવીને, તેનું પૂજન કરીને શ્રીમદ્ભાગવતના ગ્રંથનું સ્થાપન કરવું. કથાવાચક વિદ્વાન, સર્વશાલોમાં કુશળ, દાયારો આપીને શ્રોતાઓને સમજાવવામાં સમર્થ, સદાચારી અને સર્વગુણસંપન્ન બ્રાહ્મણ હોવો જોઈએ. એનામાં સુશીલતા, કુલીનતા, ગંભીરતા અને શ્રીકૃષ્ણ પ્રત્યે ભક્તિભાવ હોવાં એ પણ પરમ આવશ્યક છે. વક્તાઓ અસ્ફૂયા, પરનિંદા વગેરે દોષોથી સર્વથા રહિત અને નિઃસ્પૃહ હોવા જોઈએ. શ્રીમદ્ભાગવત-ગ્રંથ રેશમી વખ્યાતી ઢાંકીને છત્ર-ચામરવાળી ડેળી પર અથવા પોતાના મસ્તક પર મૂડીને કથામંડપમાં લાવવો જોઈએ અને તેનું સ્થાપન કરવું જોઈએ. તે વેળાએ ગીતો-વાદો વગેરે વડે ઉત્સવ મનાવવો જોઈએ. કથામંડપમાંથી નિરૂપયોગી વસ્તુઓ હટાવી લેવી જોઈએ. અત્ર-તત્ત્ર દીવાલો ઉપર ભગવાનનાં અને એમની લીલાઓનાં સ્મારક ચિત્રો લગાડી દેવાં જોઈએ. વક્તાનું મુખ પૂર્વ તરફ હોવું જોઈએ. એ વક્તા પૂર્વાભિમુખ હોય તો મુખ્ય શ્રોતાએ ઉત્તરાભિમુખ બેસવું જોઈએ.

સપ્તાહ-કથા એ એક મહાન યજ્ઞ છે. તેને સારી રીતે સંપન્ન કરવા માટે અન્ય મિત્રો-સંબંધીઓને પણ સહાયક-સહભાગી બનાવી લેવાં જોઈએ. ધનની પણ સમુચ્ચિત વ્યવસ્થા પહેલાંથી જ કરી લેવી એ ઉત્તમ છે. અગાઉથી જ દૂર-દૂર સુધી કથાના સમાચાર પહોંચાડી દેવા જોઈએ અને સૌને એવો અનુરોધ કરવો જોઈએ કે તેઓ પોતે ઉપસ્થિત રહે અને સપ્તાહ-કથા સાંભળે; વધારે સમય ન આપી શકે તોપણ એક દિવસ માટે અવશ્ય પધારીને કથા સાંભળવાનો લાભ લે. દૂરથી આવનારા અતિથિઓની રહેવાની, જમવાની વગેરે વ્યવસ્થા પણ કરવી જોઈએ. વક્તાએ પ્રત ગ્રહણ કરવા માટે એક દિવસ અગાઉ જ ક્ષોર-કર્મ કરાવી લેવું જોઈએ. સપ્તાહનો પ્રારંભ થાય એની એક દિવસ પહેલાં જ દેવ-સ્થાપન, પૂજન વગેરે સંપન્ન કરી લેવું એ ઉત્તમ છે. વક્તાએ દરરોજ સૂર્યાદ્યની પહેલાં જ સ્નાન વગેરે કરીને સંધ્યા-વંદના વગેરેનો નિયમ સંકેપમાં પૂરો કરી લેવો અને કથામાં કોઈ વિઘ્ન ન આવે એ માટે દરરોજ ગણેશજીની પૂજા કરી લેવી.

પજ્ઝમાને સપ્તાહના પહેલા દિવસે સ્નાન વગેરેથી શુદ્ધ થઈને, નિત્યકર્મ કરીને આભ્યુદ્યિક શાદ કરવું. આભ્યુદ્યિક શાદ અગાઉથી પણ કરી શકાય છે. યજ્ઞમાં એકવીસ દિવસ પહેલાં પણ આભ્યુદ્યિક શાદ કરી શકાય તેવું વિધાન છે. એ પછી ગણેશ, બ્રહ્મા વગેરે દેવતાઓ સહિત નવ ગ્રહો, સોળ માતૃકાઓ, સાત ચિરંજલીઓ (અશ્વત્થામા, બલિ, વ્યાસ, હનુમાન, વિભીષણ, કૃપાચાર્ય અને પરશુરામજી)ની તેમ જ કણશની સ્થાપના અને પૂજા કરવી. એક પીઠિકા પર સર્વતોભદ્ર-મંડળ બનાવીને તેના મધ્ય ભાગમાં તાંબાનો કણશ સ્થાપિત કરવો. કણશ ઉપર ભગવાન લક્ષ્મીનારાયણની સ્વર્ણમધ્યી મૂર્તિનું સ્થાપન કરવું. કણશની બાજુમાં જ ભગવાન શાલગ્રામનું સિંહાસન ગોઠવવું જોઈએ. સર્વતોભદ્ર-મંડળમાં સ્થિત સમસ્ત દેવતાઓનું પૂજન કર્યા પછી ભગવાન નર-નારાયણ, ગુરુ, વાયુ, સરસ્વતી, શેખ, સનકાદિ કુમારો, સાંખ્યાયન, પરાશર, બૃહસ્પતિ, મૈત્રેય તથા ઉદ્ધવનું પણ આવાહન, સ્થાપન અને પૂજન કરવું જોઈએ. પછી ત્રયારુણિ વગેરે જ પૌરાણિકોનું પણ સ્થાપન-પૂજન કરીને એક અલગ

પીઠિકા પર તેમને સુંદર વખત ઓઢાડીને, શ્રીનારદજીની સ્થાપના અને અર્ચના કરવી જોઈએ. ત્યારપછી આધારપીઠ, ગ્રંથ અને વ્યાસ (વક્તા આચાર્ય)નું પણ પથપ્રાપ્ત ઉપચારોથી પૂજન કરવું જોઈએ. કથા નિર્વિઘ્ન સંપન્ન થાય એ માટે ગણેશમંત્ર, દ્વાદશાક્ષરી મંત્ર અને ગાયત્રી મંત્રના જુપ કરવા તથા વિષ્ણુસહસ્રનામ અને ગીતાનો પાઠ કરવા માટે પોતાની શક્તિ પ્રમાણે સાત, પાંચ અથવા ત્રણ બ્રાહ્મણોની વરણી કરવી. શ્રીમદ્ભાગવતનો પણ એક પાઠ અલગ બ્રાહ્મણ દ્વારા કરાવવો. દેવતાઓની સ્થાપના અને પૂજા કર્યા પહેલાં સ્વસ્તિવાચન સાથે હાથમાં પવિત્રી (વીઠી), અષત (ચોખા), ફૂલ, જળ અને દ્રવ્ય લઈને એક મહાસંકલ્પ કરી લેવો જોઈએ. સંકલ્પ આ છે -

ॐ તત્સદ્ગદ શ્રીમહાભગવતો વિષ્ણોરાજયા
પ્રવર્તમાનસ્ય બ્રહ્મણો દ્વિતીયે પરાર્થ શ્રીશ્વેતવારાહકલ્પે
જમ્બુદ્ધીયે ભરતભણે આર્યાવર્તે વિષ્ણુપ્રજાપતિક્ષેત્રે
વૈવસ્તતમનુભોગ્યેકસમતિયુગચતુષ્યાના-
ર્ગતાશ્વિંશતિતમકલિપ્રથમચરણે બૌદ્ધાવતારે અમુક-
સંવત્સરે અમુકાયને અમુકતો અમુકરાશિસ્થિતે ભગવતિ
સવિતરિ અમુકામુકરાશિસ્થિતેષુ ચાન્યેષુ ગ્રહેષુ
મહામાજલ્યમદે માસાનામુખમે અમુકમાસે અમુકપણે
અમુકવાસરે અમુકનક્ષત્રે અમુકમુહૂર્તકરણાદિ-
પુતાયામ્ય અમુકતિથો અમુકગોત્ર: અમુકમ્રવર:
અમુકશર્મા (વર્મા, ગુપ્ત:) અહુ પૂર્વાતીતાનેકજન્મ-
સંચિતાભિલદ્ધતિવૃત્તિપુરસ્સરેહિકાધ્યાલિકાદિ-
વિવિધતાપયાપાપનોદાર્થી દશાશ્રેષ્ઠયજન્ય-
સમ્યગ્યાદરાજસૂર્યપ્રણસહસ્રપુષ્પસમપુષ્પચન્દ્રસૂર્યગ્રહજ-
કાલિકબહુબ્રાહ્મણસમદાનકસર્વસસ્પર્શર્વસર્વ-
રત્નોપશોભિતમહીદાનપુષ્પપ્રાપ્તયે શ્રીગોવિન્દ-
ચરણારવિન્દયુગલે નિરાસરુતારોતરમેધમાનનિસ્સીમ-
પ્રેમોપલબ્ધ્યે તદીપપરમાનન્દમયગોલોકધામિ નિત્યનિવાસ-
પૂર્વકતત્પરિચર્ચારસાસ્વાદનસૌભાગ્યસિદ્ધ્યે ચ અમુક-
ગોત્રામુકમ્રવરામુકશર્મબ્રાહ્મણવદનારવિન્દાચ્છ્રીકૃષ્ણવાદમય-
મૂર્તિભૂતાં શ્રીમન્નાગવતમદ્ધાદશપુરાણમદૃતિભૂતમનેક-
શ્રોતુશ્રવણપૂર્વકમુકદિનાદારભ્યામુકદિનપર્યન્તાં સપ્તાહ-

पशुपतया श्रोण्यामि^{*} प्राप्यमानेऽस्मिन् सप्ताहयशे
विष्वपूर्गनिवारणपूर्वकं पश्चरक्षाकरणार्थं गणपतिभ्वादि-
सहितनवग्रहयोऽशमातुकासपत्तिचिरञ्जिपुरुषसर्वतोभद्र-
मङ्गलस्थदेवकलशाद्यर्थनपुरस्सरं श्रीलक्ष्मीनारायण-
प्रतिमाशालग्रामनरनारायणगुरुवायुसरस्वतीशेषनत्कुमार-
सांघ्यायनपराशरबृहस्पतिमैत्रेयोद्धवत्रय्यारुणि-
क्षेपरामणिष्याकृतप्रश्नवैशम्पायनलारीतनारदपूजन-
माधारपीठपुस्तकव्यासपूजनस्य पथालब्धोपचारैः करिष्ये ।

संकल्प कर्या पट्ठी अगाउ कह्या ते देवताओना चित्रपटमां अथवा अक्षत-पूजा (योग्यानी ढगली) पर ऐमनुं आवाहन अने स्थापन करीने वेदोक्त पूजा-पद्धति अनुसार ते बधा देवताओनी पूजा करवी जोઈએ. सात चिरञ्जीवी पुरुषो तथा सनत्कुमार वगेरेनुं नाम-मंत्र द्वारा पूजन करवुं जोઈએ.

कथामंडपमां चारे दिशाओ अथवा चारे खूँगाओमां एक-एक कणश अने मध्य भागमां एक कणश एम पांच कणश स्थापित करवा जोઈએ. चारे बाजुना चारे कणशो पैडीना पूर्वना कणश पर ऋग्वेदनी, दक्षिणाना कणश पर पृथुवेदनी, पश्चिमना कणश पर सामवेदनी अने उत्तरना कणश पर अथर्ववेदनी स्थापना अने पूजा करवी जोઈએ. केटलाक विद्वानो अवुं विधान करे છે કे मध्यना सर्वतोभद्रमंडળना मध्य भागमां एक જ ताम्र-कणशनुं स्थापन करीने तेनी चारे दिशाओमां सर्वतोभद्र-मंडળनी पीठिकानी चारे बाजु वेदोनुं स्थापन करवुं. आ कणश पर भगवान लक्ष्मीनारायणनी सुवर्णमयी मूर्तिनुं स्थापन करवुं अने घोडशोपचार विष्वपूर्वक तेनुं पूजन करवुं. देवपूजानो कम प्रारंभथી આ રીતે રાખવો જોઈએ –

पહेलां रक्षादीप पेटावવो. એક पात्रमां ધી ભરीने રुनી દીવेट सणगावવી અने તेने सुरक्षित स्थाने અक्षतनी ढगली पर स्थापित કરી લેવો. તે દીપ પવननी લહेરभीથી બુગાઈ

न જાય તેની સાવधાનીપૂર્વક વ્યવસ્થા કરવી. પછી, સ્વસ્તિવાચન સાથે મંગળપાઠ ભણીને તથા સર્વદેવોને નમસ્કાર કરીને અગાઉ કહ્યો તે સંકલ્પ બોલવો. ત્યારપછી એક પાત્રમાં ચોખા ભરીને તેની ઉપર મોલી(રક્ષાસૂત્ર)થી વીટાળેલી એક સોપારી મૂકવી અને તેમાં ગણેશજીનું આવાહન કરવું – ‘ॐ ભૂર્ભૂવः સ્વः ગણપતે ઈહાગચ્છ ઈહ તિષ્ઠ મમ પूજાં ગૃહણા ।’ આ રીતે આવાહન કરીને ‘ગણાનાં ત્વાં’ ઈત્યાદિ મંત્રો ભણવા. પછી ‘ગણાનાં ભૂતં’ વગેરે શ્લોકો ભણીને તદનુરૂપ ધ્યાન કરવું. ‘ॐ મનો જૂતિં’ વગેરે મંત્રથી પ્રતિષ્ઠા કરીને વિભિન્ન ઉપચાર-સમર્પણવિષયક મંત્રો બોલતા રહીને અથવા ‘શ્રીગણપતયે નમः’ આ મંત્રનું ઉચ્ચારણ કરતા રહીને શ્રીગણેશજીને કમશા: પાદ, અર્ધ, આચમનીય, સ્નાનીય, પુન:-આચમનીય, પંચમૃતસ્નાન, શુદ્ધોદક્ષનાન, વાણ, રક્ષાસૂત્ર, યજોપવીત, ચંદન, રોલી (કંકુ), સિંદૂર, અબીલ-ગુલાલ, અક્ષત, ફૂલ, માળા, દૂર્વાદલ, આભૂષણ, સુગંધિત દ્રવ્ય, પૂપ, દીપ, નેવેદ્ય, તથા ગ્રસ્તુકળ અર્પજા કરવાં. (પછી) ગંગાજળથી આચમન કરાવીને મુખશુદ્ધિ (મુખવાસ) માટે સોપારી, લવિંગ, ઈલાયચી અને કપૂરયુક્ત પાન અર્પજા કરવાં. અંતે, દક્ષિણા-દ્રવ્ય તથા વિશેષ-અર્ધ આપીને પ્રદક્ષિણા તેમ જ સાથાં ગ્રણામ નિવેદિત કરીને માર્યાના કરવી –
ॐ લમ્બોદરં પરમસુન્દરમેકદાં

રક્તાભરં ત્રિનયનં પરમં પવિત્રમ् ।
ઉધદિવાકરકરોજજ્વલકાયકાનં

વિદેશરં સકલવિદ્ધિરં નમામિ ॥
ત્વાં દેવ વિદ્ધદલનેતિ ચ સુન્દરેતિ

ભક્તપ્રિયેતિ સુખદેતિ ફલપ્રદેતિ ।

વિદ્ધાપ્રદેત્યદહરેતિ ચ યે સ્તુવન્તિ
તેભ્યો ગણેશ વરદો ભવ નિત્યમેવ ॥

– ‘અનયા પૂજયા ગણપતિઃ પ્રીયતાં ન મમ’ –

* સંતાનગ્રાન્તિની ઈચ્છાથી મ્રયોગ કરવો હોય તો સંકલ્પના ઉદેશ્યથી આ રીતે યોજના કરી લેવી જોઈએ – ‘અતીતાનનાજનમસંપાદિત-
દુષ્કૃતપરિપાકવશમાપાત્રજનમાજન્નારગદસૂચિતપત્નીવન્યાત્વકાકવન્યાત્વમૃતવત્સાત્વલવદ્ગર્ભાત્વાદિરૂપસન્તતિપ્રતિબન્ધકદોપનિવૃત્તયે
સદગુણસમ્બન્ધિરજ્જવિસ્વસ્થસુન્દરસુપુત્રપ્રાપ્તયે ચ...’।

જો કોઈ મૃત વ્યક્તિની સદ્ગતિના ઉદેશ્યથી ભાગવત-સપ્તાહ કરવાનું હોય તો સંકલ્પના ઉદેશ્યથી આ પ્રમાણે યોજના કરી લેવી – ‘સ્વીપાનનાજન્નારગદસૂચિતપત્નીવન્યાત્વકાકવન્યાત્વમૃતવત્સાત્વલવદ્ગર્ભાત્વાદિરૂપસન્તતિપ્રતિબન્ધકદોપનિવૃત્તયે
અન્યસ્ય વા કસ્પચિત્ત) પ્રેતવનિવૃત્તિપૂર્વકમુતમવેકુણ્ઠયામોપલબ્ધે...’।

આ પ્રમાણે આવશ્યકતા અનુસાર અન્ય-અન્ય ઉદેશ્યની પણ યોજના કરી લેવી જોઈએ.

એમ બોલીને ગણેશજીને પુષ્પાંજલિ આપવી.

ત્યારપછી ‘ॐ ભૂર્ભૂવः સ્વઃ ભો બ્રહ્મ-વિષ્ણુશિવસહિતસૂર્યાદિનવગ્રહા ઈહાગચ્છતેહ તિષ્ઠત મમ પૂજાં ગૃહ્ણીત’ આ રીતે ઉચ્ચારીને અથવા વૈદિક મંત્રો ઉચ્ચારીને બ્રહ્માદિ સહિત નવ ગ્રહોનું આવાહન કરવું. પછી અગાઉની જેમ ઉપચાર-મંત્રો બોલીને અથવા ‘ॐ બ્રહ્મણે નમઃ, ઓં વિષ્ણુવે નમઃ, ઓં શિવાય નમઃ, ઓં સૂર્યાય નમઃ, ઓં ચન્દ્રમસે નમઃ, ઓં ભૌમાય નમઃ, ઓં બુધાય નમઃ, ઓં બૃહસ્પતયે નમઃ, ઓં ભાર્ગવાય નમઃ, ઓં શનેશ્વરાય નમઃ, ઓં રાહવે નમઃ, ઓં કેતવે નમઃ – આ નામ-મંત્રો બોલીને પાદ્ય, અર્ધ વગેરે સર્વ ઉપચારો સમર્પિત કરીને નિભન્નલિખિત મંત્ર ભણીને પ્રાર્થના કરવી – ઓં બ્રહ્મ મુરારિલિપુરાન્તકારી

ભાનુઃ શશી ભૂમિસુતો બુધશ્ચ ॥

ગુરુશ્ચ શુકુઃ શનિરાહુકેતવઃ

સર્વ ગ્રહાઃ શાન્તિકરા ભવન્તુ ॥

– ‘અનયા પૂજયા બ્રહ્મવિષ્ણુશિવસહિતસૂર્યાદિ-નવગ્રહાઃ પ્રીયન્તાં ન મમ’ – એમ બોલીને પુષ્પાંજલિ ચઢાવવી.

ત્યારપછી ‘ॐ ભૂર્ભૂવઃ સ્વઃ ભો ગૌર્યાદિધોડશમાતર ઈહાગચ્છત મમ પૂજાં ગૃહ્ણીત’ – આ રીતે આવાહન કરીને નિભ્નોક્ત નામ-મંત્રો બોલીને પાદ્ય, અર્ધ વગેરે નિવેદિત કરવાં –

(૧) ઓં ગૌર્યે નમઃ। (૨) ઓં પદ્માયૈ નમઃ।
 (૩) ઓં શચ્યૈ નમઃ। (૪) ઓં મેધાયૈ નમઃ। (૫)
 ઓં સાવિત્ર્યૈ નમઃ। (૬) ઓં વિજ્યાયૈ નમઃ। (૭) ઓં
 જ્યાયૈ નમઃ। (૮) ઓં દેવસેનાયૈ નમઃ। (૯) ઓં સ્વધાયૈ
 નમઃ। (૧૦) ઓં સ્વાહાયૈ નમઃ। (૧૧) ઓં માતૃભ્યો
 નમઃ। (૧૨) ઓં લોકમાતૃભ્યો નમઃ। (૧૩) ઓં હષ્ટચૈ
 નમઃ। (૧૪) ઓં પૃષ્ટચૈ નમઃ। (૧૫) ઓં તુષ્ટચૈ નમઃ।
 (૧૬) ઓં આત્મકુલદેવતાયૈ નમઃ। પૂજા કર્યા પછી
 પ્રાર્થના કરવી –

ગૌરી પદ્મા શચ્યૈ મેધા સાવિત્રી વિજ્યા જ્યા।
 દેવસેના સ્વધા સ્વાહા માતરો લોકમાતરઃ ॥
 હષ્ટિ: પુષ્ટિસ્તથા તુષ્ટિરાત્મનઃ કુલદેવતા।
 ઈત્યેતા માતરઃ સર્વા વૃદ્ધિ કુર્વન્તુ મે સદા ॥

– ‘અનયા પૂજયા ગૌર્યાદિધોડશમાતરઃ પ્રીયન્તાં

ન મમ ।’ – આ રીતે સમર્પણભાવથી પુષ્પાંજલિ નિવેદિત કરવી.

ત્યારપછી ‘ભો અશ્વત્થામાદિસપ્તચિરજીવિન ઈહાગત્ય મમ પૂજાં ગૃહ્ણીત’ – એ રીતે આવાહન કરીને અગાઉની જેમ નામ-મંત્રો ઉચ્ચારીને પૂજા કરવી –

(૧) ઓં અશ્વત્થામને નમઃ। (૨) ઓં બલયે નમઃ।
 (૩) ઓં વ્યાસાય નમઃ। (૪) ઓં હનુમતે નમઃ।
 (૫) ઓં વિભીષણાય નમઃ। (૬) ઓં કૃપાય નમઃ।
 (૭) ઓં પરશુરામાય નમઃ।

પૂજા કર્યા પછી હાથમાં ફૂલ લઈને નિભન્નલિખિત પ્રાર્થના કરવી –

અશ્વત્થામા બલિવ્યાસો હનૂમાંશ વિભીષણઃ ।
 કૃપ: પરશુરામશ સપ્તૈતે ચિરજીવિન: ॥
 પજમાનગૃહે નિત્યં સુખદા: સિદ્ધિદા: સદા ॥

– ‘અનયા પૂજયા અશ્વત્થામાદિસપ્તચિરજીવિન: પ્રીયન્તાં ન મમ’ – એમ બોલીને ફૂલ સમર્પિત કરવાં.

એ પછી સર્વતોભદ્ર-મંડળમાં રહેલા દેવતાઓનું (દેવપૂજા-પદ્ધતિઓ અનુસાર) આવાહન અને પૂજન કરીને મધ્યમાં તાત્ર-કળશનું સ્થાપન કરવું. એની સંક્ષિપ્ત વિધિ આ પ્રમાણે છે – ‘ॐ ભૂરસિં’ વગેરે મંત્રોથી ભૂમિની પ્રાર્થના કરીને હાથ વડે (કળશની નીચેની) ભૂમિનો સર્શા કરવો. આ સમયે ‘ॐ મહી ધૌઃ પૃથ્વી ચ ન ઈમં યજં મિમિક્તામ્’। પિતૃતાનો વરીમલિઃ ।’ – આ મંત્ર બોલવો જોઈએ. આ ભૂમિ ઉપર કંકુ વગેરેથી અદ્દલ ક્રમણ બનાવીને તેની ઉપર ‘ॐ ધાન્યમસિં’ વગેરે મંત્રો ભણીને સપ્ત-ધાન્ય સ્થાપિત કરવાં. પછી તે સપ્તધાન્ય ઉપર કળશનું સ્થાન કરવું; અને તે સમયે ‘ॐ આજિધ્ર કલશો’ વગેરે મંત્રોનું (ઉચ્ચારણ કરવું જોઈએ). એ પછી ‘ॐ વરુણસ્યોતમ્ભનમસિં’ વગેરે મંત્રો બોલતા રહીને કળશ શુદ્ધ જગથી બરી દેવો. એ પછી ‘ॐ સ્થિરો ભવં’ વગેરે મંત્રો ભણીને કળશને એવી રીતે સુસ્થિર કરવો કે જેથી તે હાલે-ડોલે કે પડી જાય તેમ ન બને. પછી તે કળશના પૂર્વ ભાગમાં ‘ॐ અગ્નિમીળો’ વગેરે મંત્રથી ઝર્યેદનું, દક્ષિણ ભાગમાં ‘ॐ ઈષે ત્વોર્જત્વા’ વગેરે મંત્રથી યજુર્વેદનું, પશ્ચિમ ભાગમાં ‘ॐ અગ્ન આયાહિ વીતયો’ વગેરે મંત્રથી સામવેદનું અને ઉત્તર ભાગમાં ‘ॐ

शनो देवी०' वगेरे मंत्रथी अथर्वेदनु स्थापन करवुं. पांच कणश होय तो दरेक कणश उपर अलग-अलग रीते वेदोनी स्थापना करवी जोઈये. आ पछी आंबो, वड, पीपणो, आसोपालव अने गुलमहोरनां पांडां कणशमां मूकवां अने 'ॐ अश्वत्य०' वगेरे मंत्रनो पाठ करवो. पछी 'ॐ काषडात्काषडात् प्ररोहन्ती०' इत्याहि मंत्र बोलीने कणशमां दूर्वा-दल मूकवुं, 'ॐ पवित्रे स्थो०' वगेरे मंत्र बोलीने दर्ब मूकवो, 'ॐ या: श्लिनी०' वगेरे मंत्रथी पूर्णिकण (सोपारी) मूकवुं, 'ॐ हिरण्यगर्भ०' वगेरे मंत्रथी सोनानी टीकडी मूकवी, 'ॐ परिवाजपतिं०' वगेरे मंत्रथी पंचरत्न मूकवां, 'ॐ या ओषधीः०' वगेरे मंत्रथी सर्व-ओषधि मूकवी, 'ॐ गन्धद्वारां०' वगेरे मंत्रथी गंध-चंदन-कुम वगेरे मूकवुं अने 'ॐ अक्षन्मीमद्नां०' वगेरे मंत्र भज्ञीने चोभा मूकवा. त्यारपछी 'ॐ श्रीश ते लक्ष्मीश्व०' वगेरे मंत्र बोलीने फूल मूकवां. 'ॐ पूरसिं०' वगेरे मंत्रथी धूपनी आहूति अज्ञिनमां आपवी. 'ॐ अज्ञिज्योतिः०' वगेरे मंत्र बोलीने एक अलग दीप पेटावीने मूकवो. आ पछी कणशमां पवित्र तीर्थनु जण भरवुं अने 'ॐ पञ्चनद्यः०' वगेरे मंत्र भज्ञावो. पछी 'ॐ उपक्षे०' वगेरे मंत्र बोलीने कणशमां नदी-संगमनु जण मूकवुं. त्यारपछी 'ॐ समुद्राय त्वा०' वगेरे मंत्रथी कणशमां समुद्र-जण नाखवुं. पछी 'ॐ स्योना पृथिविं०' वगेरे मंत्रथी सात प्रकारनी माटी (सप्तमृतिका) नाखीने 'ॐ वसोः पवित्रमसिं०' वगेरे मंत्र बोलतां बोलतां कणशने लाल वस्त्रथी ढांकी देवो. त्यारपछी 'ॐ पूर्णादर्विं०' वगेरे मंत्र भज्ञीने एक पूर्णपात्र (अर्थात् चोभाथी भरेलुं कांसा अथवा तांबानुं पात्र) कणश उपर मूकवुं. ए पछी 'ॐ श्रीश ते०' वगेरे मंत्रथी ते पूर्णपात्रनी उपर लाल कपडाथी वीटाणेलुं श्रीकण (गरीनो गोलो अथवा नारियेण) मूकवुं. पछी छाथमां अक्षत लઈने 'ॐ मनो जूतिः०' वगेरे मंत्र भज्ञातां भज्ञातां कणश पर अक्षत छोडवा अने ए रीते कणशनी प्रतिष्ठा संपन्न करवी. त्यारबाद 'सर्वे समुद्राः सरितः०' वगेरे श्लोकोनो पाठ करतां करतां कणशमां तीर्थोनु आवाहन करवुं. पछी गंध वगेरे उपचारोथी तीर्थोनु पूजन करवुं अने कणशने प्रार्थना करवी - देवदानवसंवादे मथ्यमाने जलार्णवे। उत्पत्तोऽसि तदा कुम्भ विधुतो विधुना स्वयम्॥

ततोये सर्वतीर्थानि देवाः सर्वे त्वयि स्थिताः।
त्वयि तिष्ठन्ति भूतानि त्वयि प्राणाः प्रतिष्ठिताः॥
शिवः स्वयं त्वमेवासि विष्णुस्त्वं च प्रजापतिः।
आदित्या वसवो रुद्रा विश्वेदेवाः सपैतुकाः॥
त्वयि तिष्ठन्ति सर्वेऽपि यतः कामक्षलप्रदाः।
त्वत्प्रसादादिमं यशं कर्तुमीहे जलोत्तव॥
सान्निध्यं कुरु मे देव प्रसन्नो भव सर्वदा।
भ्रष्टाणैर्निर्भितस्त्वं हि मन्त्रैरेवामृतोद्भवेः॥
प्रार्थयामि च कुम्भ त्वां वाञ्छितार्थं ददस्य मे।
पुरा हि सृष्टश्च पितामहेन
महोत्सवानां प्रथमो वरिष्ठः।
दूर्वाग्रसाध्यत्यसुपल्लवैर्युक्त-

करोतु शान्तिं कलशः सुवासाः॥

आ प्रार्थना कर्या पछी कणशमां 'ॐ गण्डानां त्वा०' वगेरे मंत्रथी गणेशनु अने 'ॐ तत्त्वायामिं०' वगेरे मंत्रथी वरुणादेवतानु आवाहन करीने तेमनुं घोडशोपचारथी पूजन करवुं. पाद, अर्ध, आचमनीय, स्नान, वस्त्र, यशोपवीत, गंध, अक्षत, पुण्य, पूर्ण, दीप, नैवेद्य, तांबूल, दक्षिणा, प्रदक्षिणा अने पुण्यांजलि - आने ज घोडश-उपचार कठेवामां आव्या छे. पूजन कर्या पछी 'अनया पूज्या वरुणाधावाहितदेवताः प्रीयन्ताम्' बोलीने फूल चढाववां.

त्यारपछी लक्ष्मीनारायणानी सुवर्णमयी मूर्ति संस्कार करीने कणश उपर स्थापित करवी. पुरुपसूक्तना सोण मंत्रोथी घोडशोपचार चडावीने मूर्तिनी पूजा करवी अने साथोसाथ शालग्रामज्ञनी पश्चा पूजा करवी. (घोडशोपचार-पूजनविधि अन्यत्र आ ग्रंथमां 'श्रीमद्भागवतनी पूजनविधि' शीर्षकवाणा लेखमां आपवामां आवी छे.) पूजा कर्या पछी भगवानने आ रीते प्रार्थना करवी - भ्रष्टसंत्रं करिष्यामि तवानुग्रहतो विभो। तन्निर्विधं भवेदेव रमानाथ क्षमस्व मे॥

- 'अनया पूज्या लक्ष्मीसहितो भगवान्नारायणः प्रीयतां न मम' एम बोलीने पुण्यांजलि चडाववी. आ रीते ज सर्वत्र करवुं.

आ पछी 'ॐ नरनारायणाभ्यां नमः' - आ मंत्र भज्ञीने भगवान नर-नारायणानु आवाहन अने पूजन करीने आ रीते प्रार्थना करवी -

यो मायया विरचितं निजमात्मनीदं ऐ उपभेदमिव तत्प्रतिचक्षणाय।

ऐतेन धर्मसदने ऋषिभूतिनाथ

प्रादुशकार पुरुषाय नमः परस्मै ॥
सोऽयं स्थितिव्यतिकरोपशमाय सृष्टान्

सत्येन नः सुरगणाननुभेयतायः ।
देश्याद्दभक्तुर्णेन विलोक्नेन

यस्त्रीनिकेतममलं क्षिपतारविन्दम् ॥

‘अनया पूज्या भगवत्तौ नरनारायणौ प्रीयतां न
मम ।’

त्यारबाद वक्ता अने श्रोताओंना तमाम विकारो
दूर करवा माटे वायुदेवतानुं आवाहन अने पूजन करवुं.

— ‘ॐ वायवे सर्वकल्याणाकर्ते नमः ।’ — आ मंत्र बोलीने
पाद वगेरेनुं निवेदन करीने निम्नलिखित प्रार्थना करवी —

अन्तः प्रविश्य भूतानि यो बिभर्यात्मकेतुभिः ।

अन्तर्यामीश्वरः साक्षात् पातु नो यद्दशे स्फुटम् ॥

— ‘अनया पूज्या सर्वकल्याणाकर्ता वायुः प्रीयतां
न मम ।’

वायुनी पूजा कर्या पछी ‘ॐ गुरवे नमः ।’ — आ
मंत्रथी गुरुनुं पूजन करीने प्रार्थना करवी —

भ्रष्टस्थानसरोजमध्यविलसस्त्रीतांशुपीठस्थितं
स्फूर्जत्सूर्यरुचिं वराभयकरं कर्पूरकुन्दोजज्वलम् ।

चेतस्त्वसनानुलेपनयुतं विद्युद्गुच्छा कान्तया
संशिखार्घितनुं प्रसन्नवदनं वन्दे गुरुं सादरम् ॥

— ‘अनया पूज्या गुरुदेवः प्रीयतां न मम ।’

त्यारबाद चेत पुण्य वगेरेथी ‘ॐ सरस्वत्यै नमः’
आ मंत्र वडे सरस्वतीनुं अगाउनी जेम पूजन करीने
प्रार्थना करवी —

या कुर्देन्दुष्टारहारधवला या शुभ्रवत्त्वावृता
या वीष्णावरदण्डमण्डितकरा या चेतपद्मासना ।

या भ्रष्टाच्युतशङ्करप्रभृतिभिर्देवैः सदा वन्दिता
सा मां पातु सरस्वती भगवती निःशेषज्ञायापदा ॥

— ‘अनया पूज्या भगवती सरस्वती प्रीयतां न
मम ।’

सरस्वतीनुं पूजन कर्या पछी ‘ॐ शेषाय नमः’,
‘ॐ सनत्कुमाराय नमः’, ‘ॐ सांघ्यायनाय नमः’, ‘ॐ
पराशराय नमः’, ‘ॐ भृहस्पतये नमः’, ‘ॐ मैत्रेयाय
नमः’, ‘ॐ उद्धवाय नमः’ — आ मंत्रो बोलीने शेष
वगेरेनी पूजा करीने प्रार्थना करवी —

शेषः सनत्कुमारश्च सांघ्यायनपराशरौ ।

भृहस्पतिश्च मैत्रेय उद्धवश्चात्र कर्मणि ॥

प्रत्यूषवृन्दं सततं हरनां पूजिता मया ।

— ‘अनया पूज्या शेषसनत्कुमारसांघ्यायन-
पराशरभृहस्पतिमैत्रेयोद्धवाः प्रीयतां न मम ।’

अे पछी ‘ॐ त्रियारुण्ये नमः’, ‘ॐ कश्यपाय
नमः’, ‘ॐ रामशिष्याय नमः’, ‘ॐ अकृतव्रशाय नमः’,
‘ॐ वैशम्यायनाय नमः’, ‘ॐ धारीताय नमः’ — आ
मंत्रो उच्चारीने त्रियारुणि वगेरे छ पौराणिकोनी पूजा
अगाउनी जेम करीने प्रार्थना करवी —

त्रियारुणिः कश्यपश्च रामशिष्योऽकृतव्रशः ।
वैशम्यायनहारीतो धर्म वै पौराणिका ईमे ॥

सुखदाः सन्तु मे नित्यमनया पूज्यार्चिताः ।

— ‘ऐतया पूज्या त्रियारुणिप्रभृतयः धर्म पौराणिकाः
प्रीयतां न मम ।’

त्यारपछी ‘ॐ भगवते व्यासाय नमः’ — आ
मंत्रथी भगवान व्यासदेवनी स्थापना अने पूजा करीने
आ रीते प्रार्थना करवी —

नमस्तस्मै भगवते व्यासायामिततेजसे ।
पपुर्णानमयं सौम्य यन्मुखाभ्युरुषासवम् ॥

— ‘अनया पूज्या भगवान् व्यासः प्रीयतां न मम ।’

आ पछी सप्ताह-पञ्चना उपदेशक भगवान सूर्यनी
स्थापना करीने दररोज तेमनी पढ़ा पूजा करवी. तेमनी
पूजानो मंत्र ‘ॐ सूर्याय नमः’ छे. पूजा कर्या पछी आ
रीते सूर्यने प्रार्थना करवी जोईअे —

लोकेश त्वं जगच्यक्षुः सत्कर्म तव भाषितम् ।
करोमि तत्त्वं निर्विघ्नं पूर्णमस्तु त्वदर्थनात् ॥

— ‘अनया पूज्या सप्ताहपञ्चोपदेशा भगवान्
सूर्यः प्रीयतां न मम ।’

आ पछी दश अवतारोनी तथा श्रीशुकदेवज्ञनी पढ़ा
पथोचित स्थाने स्थापना करीने तेमनी पूजा करवी जोईअे.

त्यारबाद नारदपीठ अने पुस्तकपीठ बंनेनी ऐकसाथे
पूजा करवी. पहेलां आ बंने पीठो पर जगनो अलिखेक
करीने तेमना पर चंदन वगेरे वडे अष्टदल कमण बनाववुं.
पछी ‘ॐ आधारशक्तये नमः’, ‘ॐ भूलभूतये नमः’,
‘ॐ क्षीरसमुद्राय नमः’, ‘ॐ चेतद्वीपाय नमः’, ‘ॐ
कल्पवृक्षाय नमः’, ‘ॐ रत्नमण्डपाय नमः’, ‘ॐ
रत्नसिंहासनाय नमः’ — आ मंत्रोथी बंने पीठोमां
आधारशक्ति वगेरेनी भावना करीने पूजा करवी. पछी
चारे दिशाओमां पूर्व वगेरेना अनुक्ते ‘ॐ धर्माय नमः’,
‘ॐ ज्ञानाय नमः’, ‘ॐ वैराग्याय नमः’, ‘ॐ ऐश्वर्याय
नमः’ — आ मंत्रो वडे धर्म वगेरेनी भावना अने पूजा

કરવી. પછી પીઠોના મધ્ય ભાગમાં ‘ॐ અનન્તાય નમः’ મંત્રથી અનંતની અને ‘ॐ મહાપદ્માય નમः’ મંત્રથી મહાપદ્મની પૂજા કરવી. પછી આમ ચિંતન કરવું – ‘તે મહાપદ્મનું કન્દ (મૂળભાગ) આનંદમય છે, તેની નાળ સંવિત-સ્વરૂપ છે, તેની પાંખડીઓ પ્રકૃતિમય છે, તેનાં કેસર વિકૃતિરૂપ છે, તેનાં બીજ પંચાશત વર્ણસ્વરૂપ છે અને એમનાથી તે મહાપદ્મની કર્ણિકા (ગાદી) વિલૂષ્ણિત છે. તે કર્ણિકામાં અર્ક-મંડળ, સોમ-મંડળ અને વલિ-મંડળ રહેલાં છે, એમાં ગ્રબોધાત્મક સત્ત્વ, રજ અને તમ પણ બિરાજમાન છે.’ આવી ભાવના કર્યા પછી તે બધાની પંચોપચારથી પૂજા કરવી. એ માટેના મંત્રો આ પ્રમાણે છે – ‘ॐ આનંદમયકન્દાય નમઃ’, ‘ॐ સંવિનાલાય નમઃ’, ‘ॐ પ્રકૃતિમયપત્રેભ્યો નમઃ’, ‘ॐ વિકૃતિમયકેસરેભ્યો નમઃ’, ‘ॐ પંચાશદ્વર્ણબીજભૂષિતાયૈ કર્ણિકાયૈ નમઃ’, ‘ॐ અં અર્કમહૃડલાય નમઃ’, ‘ॐ સં સોમમહૃડલાય નમઃ’, ‘ॐ અં વલિમહૃડલાય નમઃ’, ‘ॐ સં પ્રબોધાત્મને સત્ત્વાય નમઃ’, ‘ॐ રં રજસે નમઃ’, ‘ॐ તં તમસે નમઃ’ || આ બધાની પૂજા કર્યા પછી કમળની બધી બાજુએ પૂર્વ વગેરે આઠ દિશાઓમાં કમશા: ‘ॐ વિમલાયૈ નમઃ’, ઊં ઉત્કર્ષિણ્યૈ નમઃ, ઊં શાનાયૈ નમઃ, ઊં ડિયાયૈ નમઃ’, ‘ॐ યોગાયૈ નમઃ’, ‘ॐ પ્રળયૈ નમઃ’, ‘ॐ સત્ત્વાયૈ નમઃ’, ‘ॐ ઈશાનાયૈ નમઃ’ – આ મંત્રો વડે વિમલા વગેરે આઠ શક્તિઓની પૂજા કરવી અને કમળના મધ્ય ભાગમાં ‘ॐ અનુગ્રહાયૈ નમઃ’ મંત્રથી અનુગ્રહા નામની શક્તિની પૂજા કરવી. ત્યારપછી ‘ॐ નમો ભગવતે વિષ્ણવે સર્વભૂતાત્મને વાસુદેવાય પદ્મપીઠાત્મને નમઃ’ – આ મંત્રથી સંપૂર્ણ પદ્મપીઠની પૂજા કરીને તેની ઉપર સુંદર વલ મૂકવું અને તેની ઉપર સ્થાપન કરવા માટે શ્રીમદ્ભાગવત-ગ્રંથને હાથમાં સાહીને ‘ॐ ધૂવા ધૌર્ધુવા પૃથિવી ધૂવા સા પર્વતા ઈમે। ધૂવં વિશ્વમિં જગદ્ધૂવો રાજા વિશામસિ ॥’ – આ મંત્ર બોલતા રહીને તે પીઠ ઉપર સ્થાપિત કરી દેવો. પછી ‘ॐ મનો જૂતિઃ૦’ ઈત્યાદિ મંત્રથી ગ્રંથની પ્રતિક્રિયા કરીને પુરુષસૂક્તના સોણ મંત્રો વડે ખોડશોપચારવિધિથી પૂજા કરવી. (આ વિધિ અગાઉ ‘શ્રીમદ્ભાગવતની પૂજનવિધિ’ શીર્ષકવાળા લેખમાં આપેલી છે.) તે પછી બીજી પીઠને શેત વલથી ઢાંકીને તેની ઉપર દેવર્ણી નારદનું સ્થાપન કરવું અને ‘ॐ સુરર્ખિવરનારદાય નમઃ’ – આ મંત્રથી તેમની વિધિવત્ત પૂજા કરીને નિભાલિભિત પ્રાર્થના કરવી –

ॐ નમસ્તુભ્યં ભગવતે શાનવૈરાગ્યશાલિને ।
નારદાય સર્વલોકપૂજિતાય સુરર્ખ્યે ॥
– ‘અનયા પૂજયા દેવર્ણિનારદઃ પ્રીયતાં ન મમ ।’
આ રીતે પૂજા કર્યા પછી પજમાને પુષ્પ, ચંદન,
પાન, વલ, દક્ષિણા, સોપારી અને રક્ષાસૂત્ર હાથમાં સાહીને
‘ॐ અદ્યામુકગોત્રમમુકપ્રવરમમુકશર્માઙ્ઘાં બ્રાહ્મણમેભિર્વરણ
-દ્વયૈ: સર્વેષદશ્રીમલ્લાગવતવક્તૃત્વેન ભવત્તમહં વૃષો’ –
આ પ્રમાણે ઉચ્ચારતા રહીને કથાવાચક આચાર્યનું વરણ
કરવું. હાથમાં સાહેલી બધી સામગ્રી એમને આપી દેવી.
તે બધું સ્વીકારીને કથાવાચક વ્યાસ ‘વૃતોડસ્મિ’ એમ કહે
એ પછી ફરીથી એમની પાસેથી તે બધી સામગ્રી હાથમાં
સાહીને જ્યું અને પાઠ કરનારા બ્રાહ્મણોનું વરણ કરવું.
આ માટેનું સંકલ્પ-વાક્ય આ પ્રમાણે છે –
‘અદ્યાહમમુકગોત્રાનમુકપ્રવરાનમુકશર્મણો પથાસંખ્યાકાન્
બ્રાહ્મણાનેભિર્વરણદ્વયૈર્ગાંથાવિદ્યાપનોદાર્થ
ગણેશગાયત્રીવાસુદેવમન્ત્રજપકર્તૃત્વેન
ગીતાવિષ્ણુસહસ્રનામપાઠકર્તૃત્વેન ચ વો વિમજ્ય વૃષો ।’
– આ પ્રમાણે સંકલ્પ કરીને પ્રત્યેક બ્રાહ્મણને વરણ-સામગ્રી
અર્પણ કરવી. સામગ્રી સ્વીકારીને તે બ્રાહ્મણો ‘વૃતા: સ્મ:’
– એમ કહે એ પછી, પહેલાં કથાવાચકે આચાર્ય (વ્યાસ)ના
હાથમાં સોંપેલું રક્ષાસૂત્ર લઈને તેમના હાથ પર બાંધવું.
તે સમયે નિભાલિભિત મંત્રનો પાઠ કરવો – ‘પ્રતેન
દીક્ષામાખોતિ દીક્ષયાડખોતિ દક્ષિણામ् । દક્ષિણા
શ્રદ્ધામાખોતિ શ્રદ્ધયા સત્ત્વમાપ્તતે ।’ રક્ષા બાંધ્યા પછી
પજમાને (વ્યાસજીના) લલાટમાં કંકુ અને અક્ષતથી તિલક
કરવું. આ જ રીતે જ્યું-પાઠ કરનારા બ્રાહ્મણોના હાથ
પર પજ રક્ષા બાંધીને તેમને તિલક કરવાં. ત્યારપછી પીળા
ચોખા લઈને પજમાને રક્ષણ માટે ચારે દિશાઓમાં વેરવા.
તે સમયે નિભાલિભિત મંત્રનો પાઠ પજ કરવો –
પૂર્વ નારાયણઃ પાતુ વારિજાક્ષશ દક્ષિણે ।
પદ્મિમે પાતુ ગોવિન્દ ઉત્તરે મધુસૂદનઃ ॥
એશાન્યાં વામનઃ પાતુ ચાન્નેયાં ચ જનાઈનઃ ।
નેત્રહત્યાં પદ્મનાભશ વાયવ્યાં માધવસ્તથા ॥
ઉર્ધ્વ ગોવર્ધનધરો હૃષસ્તાચ્ય ત્રિવિક્રમ: ।
રક્ષાહીનાં તુ યત્સ્થાનં તત્સર્વ રક્ષતાં હરિ: ॥

આ પછી
યેન બદ્ધો બદ્ધી રાજા દાનવેન્દ્રો મહાબલ: ।
તેન ત્વાં પ્રતિબધામિ રક્ષે મા ચલ મા ચલ ॥
– આ મંત્ર ભણીને તે રક્ષાસૂત્ર (આચાર્ય)
પજમાનના હાથ પર બાંધવું; અને –

आदित्या वसवो दुद्रा विश्वेदेवा मरुदगङ्गाः ।
तिलकं ते प्रयच्छन्तु धर्मकामार्थसिद्धये ॥

— आ मंत्र भषीने तेना ललाटमां तिलक करवुं. पछी प४माने व्यास-आसननी चंदन-पुण्य वगेरे वडे पूजा करवी. पूजननो मंत्र ‘ॐ व्यासासनाय नमः’ हे. त्यारबाद कथावाचक आचार्य ब्राह्मणो अने वृद्धजनोनी आशा लઈने विप्रगणने नमस्कार करीने तथा गुरुचरणोनु ध्यान करीने व्यासासन पर बेसवुं. मनोमन गणेशाणि, नारदज्ञ वगेरेनु स्मरण अने पूजन करवुं. आ पछी प४माने ‘ॐ नमः पुराणपुरुषोत्तमाय’ ए मंत्रथी इरीथी ग्रंथनु गंध, पुण्य, तुलसीदल, दक्षिणा वगेरे वडे पूजन करवुं. पछी गंध, पुण्य वगेरेथी वक्तानु पूजन करतां करतां निम्नलिखित श्लोकनो पाठ करवो —

ज्यति पराशरसूनुः सत्यवतीहृदयनन्दनो व्यासः ।
यस्यास्यकमलगलितं वाऽमयममृतं जगत्पिबति ॥

ते पछी, नीचे लभेला श्लोको बोलीने प्रार्थना करवी —

शुक्रप्रभोधश सर्वशाखविशारद ।
ऐतकथाप्रकाशेन मदशानं विनाशय ॥
संसारसागरे मग्नं दीनं मां करुणानिधे ।
कर्मग्राहगृहीताङ्मां मामुद्धर भवार्णवात् ॥

आ रीते प्रार्थना कर्या पछी निम्नलिखित श्लोक बोलीने श्रीमद्भागवत-ग्रंथ उपर पुण्य, चंदन, नारियेण वगेरे चढाववां —

श्रीमद्भागवताख्योऽयं प्रत्यक्षः कृष्ण एव हि ।
स्वीकृतोऽसि मया नाथ मुक्त्यर्थं भवसागरे ॥
मनोरथो मदीयोऽयं सर्वथा सफलस्त्वया ।
निर्विघ्नेनैव कर्तव्यो दासोऽहं तत्र केशव ॥

कथामंडपमां वायुरुपधारी आतिवाहिक शरीरवाणा ज्वविशेष माटे सात गांठोवाणो एक वांस पङ्ग स्थापित करवो जोઈअे.

त्यारपछी वक्ता आचार्य भगवाननु स्मरण करीने ते दिवसे श्रीमद्भागवत-माहात्म्यनी कथा बधा श्रोताओने संभगाववी अने बीजा दिवसथी दररोज देवपूजा, ग्रंथपूजा तथा व्यासपूजा तेम ज आरतीनी विधि पूरी कर्या पछी वक्ता आचार्य कथानो प्रारंभ करवो. संध्या समये कथा-समाप्ति थाय त्यारे पङ्ग दररोज ग्रंथपूजा, वक्तापूजा तथा आरती करीने, प्रसाद अने तुलसीदल वहेंचीने, भगवानना नामनु कीर्तन करवुं जोઈअे अने शंखध्वनि करवो जोઈअे. कथाना प्रारंभमां अने वच्चे-वच्चे पङ्ग ज्यारे कथा-विराम थाय त्यारे

समयानुसार भगवानना नामनु कीर्तन करवुं जोઈअे.

वक्ता आचार्य माटे ऐ जडरी छे के तेओ दररोज कथा-पाठनो आरंभ करे ते पहेलां एक सो आठ वार ‘ॐ नमो भगवते वासुदेवाय’ — आ द्वादशाक्षरी मंत्रनो जप करे अथवा ‘ॐ कलीं कृष्णाय गोविन्दाय गोपीजनवल्लभाय स्वाहा’ — आ गोपाल-मंत्रनो जप करे. आ पछी निम्नलिखित वाक्य बोलीने विनियोग करे —

ॐ अस्य श्रीमद्भागवताख्यस्तोत्रमन्त्रस्य नारद-ऋषिः बृहतीश्चन्द्रः श्रीकृष्णपरमात्मा देवता ब्रह्मबीजं भक्तिः शक्तिः शानवैराग्यकीलकं मम श्रीमद्भगवत्-प्रसादसिद्धयें पाठे विनियोगः ।

विनियोग कर्या पछी निम्नलिखित प्रकारे न्यास करवो —

ऋष्यादिन्यासः — नारदर्घये नमः शिरसि । बृहती-श्चन्द्रसे नमः मुखे । श्रीकृष्णपरमात्मदेवतायै नमः हृषि । ब्रह्मबीजय नमः गुह्ये । भक्तिशक्तये नमः पादयोः । शानवैराग्यकीलकाभ्यां नमः नाभौ । श्रीमद्भग-वत्प्रसादसिद्धयर्थकपाठविनियोगाय नमः सर्वाङ्गे ।

द्वादशाक्षरी मंत्रना उच्चार साथे करन्यास अने अंगन्यास करवा जोઈअे अथवा निम्नलिखित मंत्र प्रमाणे तेनु संपादन करवुं जोઈअे —

करन्यासः — ॐ कलां अङ्गुष्ठाभ्यां नमः । ॐ कलीं तर्जनीभ्यां नमः । ॐ कलूं मध्यमाभ्यां नमः । ॐ कलैं अनामिकाभ्यां नमः । ॐ कलौं कनिष्ठिकाभ्यां नमः । ॐ कलः करतलकरपृष्ठाभ्यां नमः ।

अजन्यासः — ॐ कलां हृदयाय नमः । ॐ कलीं शिरसे स्वाहा । ॐ कलूं शिखायै वधट् । ॐ कलैं कवचाय हुम् । ॐ कलौं नेत्रत्रयाय वौधट् । ॐ कलः अस्त्राय फट् ।

आ पछी निम्नलिखित श्लोकोथी ध्यान करवुं — कस्तूरीतिलकं ललाटपटले वक्षःस्थले क्रौसुभं

नासांगे वरमौकितकं करतले वेषुः करे कङ्गाम् । सर्वाङ्गे हरिचन्दनं सुललितं कण्ठे च मुक्तावली

गोपखीपरिवेष्टितो विजयते गोपालचूडामणिः ॥ अस्ति स्वस्तरुणीकराग्रविगलत्कल्पप्रसूनाप्तुं

वस्तु प्रस्तुतवेषुनादलहरीनिर्वाणनिर्वाणकुलम् । अस्तस्तस्तनिबद्धनीविविलसद्गोपीसहस्रावृतं

हस्तन्यस्तनतापवर्गमजिलोदारं किशोराकृतिः ॥

आ रीते ध्यान कर्या पछी कथानो प्रारंभ करवो जोઈअे. सूर्यादय-वेणाथी शङ्कु करीने दररोज साडा ग्रंथ प्रहर कथा-वाचन करवुं जोઈअे. मध्याह्न-समये बे घडी

માટે કથા-વિરામ રાખવો જોઈએ. પ્રાતઃકાળથી મધ્યાહ્ન સુધી મૂળ કથાનો પાઠ કરવો જોઈએ અને મધ્યાહ્નથી સંધ્યાકાળ સુધી કથાનો સંક્ષિપ્ત ભાવાર્થ પોતાની ભાષામાં કહેવો જોઈએ. મધ્યાહ્નને વિરામના સમયે તથા રાત્રિના સમયે ભગવન્નામકીર્તિનની વ્યવસ્થા થવી જોઈએ.

શ્રોતાઓ માટે સ્થાન : વક્તાની સામે શ્રોતાઓના બેસવા માટે આગળ-પાછળ સાત હરોળો બનાવી લેવી જોઈએ. પહેલી હરોળનું નામ સત્યલોક છે અને એમાં સાધુ-સંન્યાસી, વૈરાગી, વૈષ્ણવો વગેરેને બેસાડવા જોઈએ. બીજી હરોળ તપોલોક કહેવાય છે, તેમાં વાનપ્રસ્થી શ્રોતાઓને બેસાડવા જોઈએ. ત્રીજી હરોળને જનલોક નામ આપવામાં આવ્યું છે, તેમાં બ્રહ્મચારી શ્રોતાઓને બેસાડવા જોઈએ. ચોથી હરોળને મહારોક કહેવામાં આવી છે અને આ બ્રાહ્મણ શ્રોતાઓ માટેનું સ્થાન છે. પાંચમી હરોળને સ્વર્ણોક કહે છે, તેમાં ક્ષત્રિય લોકોને બેસાડવા જોઈએ. છઠી હરોળનું નામ ભૂવર્ણોક છે, જે વૈશ્ય શ્રોતાઓ માટેનું સ્થાન છે. સાતમી હરોળ ભૂર્ણોક માનવામાં આવી છે અને તેમાં શૂદ્રજ્ઞતિના શ્રોતાઓને બેસાડવા જોઈએ. ખીઓએ વક્તાની ડાબી બાજુની ભૂમિ પર બેસીને કથા સાંભળવી. આ સ્થાનો એવા લોકો માટે નિશ્ચિત કરવામાં આવ્યાં છે કે જેઓ દરરોજ નિયમસર કથા સાંભળે છે. જે શ્રોતાઓ કથા-આરંભ થઈ ગયા પછી થોડાક મોડા, અનિયમિતપણે આવે છે તેમના માટે વક્તાની જમણી બાજુના ભૂમિ-ભાગમાં સ્થાન રાખવું જોઈએ.

શ્રોતાઓ માટે નિયમો : શ્રોતાએ દરરોજ એક વાર હવિષ્યાન ભોજન કરવું. પતિત, દુર્જન વગેરેનો સંગ કરવાનું તો દૂર રહ્યું, એમની સાથે વાર્તાલાપ પણ ન કરવો. બધા માટે બ્રહ્મચર્યપાલન, ભૂમિશયન (નીચે આસન બિંધાવીને અથવા તખ્ત પર સૂવું) આ બધા શ્રોતાઓ માટે ફરજિયાત છે. એકાગ્રચિત થઈને કથા સાંભળવી જોઈએ. જેટલા દિવસ કથા સાંભળે, ધન, પત્ની, પુત્ર, ઘર તથા લૌકિક લાભની સમસ્ત ચિંતાઓ છોડી દેવી. મળ-મૂત્ર પર કાબૂ રાખવા માટે હલકો આહાર સુખદાયી થાય છે. જો શક્તિ હોય તો સાત દિવસ સુધી ઉપવાસ કરીને કથા સાંભળવી, નહિતર દૂધ પીને સુખેથી કથા સાંભળવી. આનાથી પણ કામ ન ચાલે તો ફળાહાર અથવા એક

ટક ભોજન કરવું. જે રીતે પણ સુખેથી કથા સાંભળવાની સુવિધા રહે તેમ કરવું. દરરોજ કથા સમાપ્ત થયા પછી જ ભોજન કરવું ઉચિત છે. દાળ, મધુ, તેલ, ભારે અન્ન, ભાવદૂષિત અન્ન તથા વાસી અન્નનો પરિત્યાગ કરવો. કામ, કોષ, મદ, માન, ઈર્ષા, લોભ, દંબ, મોહ અને દેખથી દૂર રહેવું. વેદ, વૈષ્ણવ, બ્રાહ્મણ, ગુરુ, ગાય, પ્રતી, ખી, રાજા તથા મહાપુરુષોની ક્યારેય ભૂલથી પણ નિંદા ન કરવી. રજસ્વલા, ચાંડાલ, મ્લેચ્છ, પતિત, પ્રતહીન, બ્રાહ્મણદ્રોહી તથા વેદો વડે બહિઝૃત કરાયેલા મનુષ્યો સાથે વાર્તાલાપ ન કરવો. મનમાં સત્ય, શૌચ, દયા, મૌન, સરળતા, વિનય અને ઉદારતાને સ્થાન આપવું. શ્રોતાઓએ વક્તા કરતાં ઊંચા આસન પર ક્યારેય ન બેસવું જોઈએ.

થોડીક ખાસ વાતો : પ્રત્યેક સુંધર સમાપ્ત થાય ત્યારે ચંદન, પુષ્પ, નૈવેદ્ય વગેરે વડે ગ્રંથની પૂજા કરીને આરતી ઉતારવી જોઈએ. કથામાં શુક્રદેવજીના આગમનનો તથા શ્રીકૃષ્ણના પ્રગટ થવાનો પ્રસંગ આવે ત્યારે પણ આરતી કરવી જોઈએ. બારમો સુંધર સમાપ્ત થાય ત્યારે પણ ગ્રંથ અને વક્તાનું ભક્તિપૂર્વક પૂજન કરવું જોઈએ. વક્તા ગૃહસ્થ હોય તો એમને પોતાની શક્તિ અનુસાર વખાભૂપણ તથા રોકડ રૂપિયા ઉદારતાપૂર્વક આપવા જોઈએ. મૃંગ વગેરે વગાડીને જોરજોરથી કીર્તન કરવું જોઈએ; જ્યંજ્યકાર, નમસ્કાર અને શંખનાદ કરવો જોઈએ. બ્રાહ્મણોને અને યાચકોને અન્ન તેમ જ ધન આપવું જોઈએ. શ્રોતાઓને વક્તાના હાથે પ્રસાદ અને તુલસીદલ મળવાં જોઈએ. દરરોજ કથાના આરંભમાં અને અંતમાં આરતી થાય એ જરૂરી છે. (શ્રીમદ્ભાગવતની આરતી આ ગ્રંથમાં અન્યત્ર આપવામાં આવી છે.)

કથાનો વિશ્રામ દરરોજ નિશ્ચિત સ્થળે જ કરવો જોઈએ. પહેલા દિવસે મનુ-કર્દમ સંવાદ પછી, બીજા દિવસે ભરત-ચરિત્ર પછી, ત્રીજા દિવસે સાતમા સુંધરની સમાપ્તિ પછી, ચોથા દિવસે શ્રીકૃષ્ણના પ્રાકટ્ય પછી, પાંચમા દિવસે રુક્મિષ્ઠી-વિવાહ પછી, છઠા દિવસે હંસોપાદ્યાન પછી કથા-વિરામ કરવો જોઈએ અને સાતમા દિવસે એ પછીનો બાકી ભાગ પૂરો કરી લેવો જોઈએ.* સુંધરના આરંભનો શ્લોક અને અંતિમ શ્લોક ઘણી વાર ઉચ્ચસ્વરે બોલવા જોઈએ.

કથા સમાપ્ત થયા પછી બીજા દિવસે, ત્યાં સ્થાપિત

* મનુકર્દમસંવાદપર્યન્તં
પ્રથમેઢહનિ ।
તૃતીયે દિવસે કુર્યાતુ
સનમસ્કાન્યપૂરણમ् ।
રુક્મિષ્ઠુદ્વાહપર્યન્તં
પર્યમેઢહનિ શસ્યતે ।
સપ્તમે તુ દિને કુર્યાતુ
પૂર્તિ ભાગવતસ્યવૈ ।

ભરતાખ્યાનપર્યન્તં
દ્વિતીયેઢહનિ વાચ્યેતુ ॥
કૃષ્ણાવિભાવપર્યન્તં
ચતુર્થે દિવસે વદેત ॥
શ્રીહંસાખ્યાનપર્યન્તં
ધષ્ટેઢહનિ વદેત સુધીઃ ॥
એવં નિર્વિઘ્નતાસિદ્ધિવિપર્યય
ઈતોઽન્યથા ॥

ધ્યેલા તમામ દેવતાઓનું પૂજન કરીને હવનની વેદી પર પંચભૂ-સંસ્કાર, અજિન-સ્થાપન અને અને કુશ-કંડિકા કરવાં. પછી વૃત્ત બ્રાહ્મણો વડે વિધિપૂર્વક હવન, તર્પણ અને માર્જન કરાવીને શ્રીમદ્ભાગવત (ગ્રંથ)ની શોભાયાત્રા કાઢવી અને બ્રાહ્મણોને ભોજન કરાવવું. મધુ-મિશ્રિત ખીર, તલ વગેરેથી ભાગવતના શ્લોકોના દશાંશ ભાગ જેટલી અર્થાત् ૧,૮૦૦ આદૂતિ આપવી જોઈએ. ખીર સુલભ ન હોય તો તેના બદલે તેલ, ચોખા, જવ, મેવો, શુદ્ધ ઘી અને સાકર મેળવીને હવનયોગ્ય પદાર્થ તૈયાર કરી લેવો જોઈએ. આમાં સુગંધિત પદાર્થો કપૂર-કાચરી, ચંદન-ચૂર્ણ વગેરે પણ ભેળવવા જોઈએ. પૂર્વાક્ત અઢાર સો આદૂતિઓ ગાયત્રી-મંત્ર સાથે અથવા દશમા સ્કંધના એક-એક શ્લોક સાથે આપવી જોઈએ. હવનના અંતમાં દિક્પાલો વગેરે માટે બલિ, કૈત્રપાલ-પૂજન, છાયાપાત્રનું દાન, હવનનું દશાંશ તર્પણ અને તર્પણનું દશાંશ માર્જન કરવું જોઈએ. પછી આરતી કર્યા બાદ કોઈ નદી, સરોવર અથવા ફૂવો વગેરે સ્થળે જઈને અવભૂથ-સ્નાન (પણના અંતે થતું સ્નાન) પણ કરવું

જોઈએ. આ માટે સમૂહની સાથે શોભાયાત્રા કાઢીને ગાવા-બજાવા સાથે કીર્તન કરતાં કરતાં જવું જોઈએ. પજમાને શ્રીમદ્ભાગવત-ગ્રંથને પોતાના મસ્તક પર મૂકીને તેની શોભાયાત્રા કાઢવી, જેમાં વક્તા આચાર્ય તથા સર્વ શ્રોતાઓએ સંમિલિત થવું. હરિકીર્તન થતું રહેવું જોઈએ. ભાગવત-ગ્રંથ પર ચામર ઢોળતા રહેવું જોઈએ. ધંટ, જાંજ-પખાજ, શાખ વગેરે વાધો વાગતાં રહેવાં જોઈએ. જે પૂર્ણ હવન કરવા અસર્મથ હોય તેણે યથાશક્તિ હવનીય પદાર્થનું દાન કરવું. અંતમાં ઓછામાં ઓછા બાર બ્રાહ્મણોને મધુ-મિશ્રિત ખીરનું ભોજન કરાવવું જોઈએ. પ્રતની પૂર્તિ માટે સુવર્ણનું દાન અને ગાયનું દાન આપવું જોઈએ. સુવર્ણ-સિંહાસન પર વિરાજિત, સુંદર અકારોમાં લખાયેલા શ્રીમદ્ભાગવતની પૂજા કરીને તે ગ્રંથ દક્ષિણા સાથે કથાવાચક આચાર્યને દાનમાં આપવો જોઈએ. અંતે, તમામ પ્રકારની ત્રુટિઓની પૂર્તિ કરવા માટે વિષ્ણુસહસ્રનામનો પાઠ કથાવાચક આચાર્ય પાસેથી સાંભળવો જોઈએ. વિરક્ત શ્રોતાઓએ ‘ગીતા’ સાંભળવી જોઈએ.

વન્દનમ्

સર્ગસ્થિતિનિરોધાર્થ કામાકામમયો હિ ય: ।
તં કામં કામકામદં કામાભાવાય કામયે ॥

યત્કામિનીકેલિકલાપકુણિઠતઃ કામોઽઘકામા વિમદો બભૂવ હ ।
તં માનિનીમાનદમાનદં સદા શ્રીમોહનં મોહનમાનતોઽસ્મયહમ् ॥

યસ્યાઽદ્ધ્રિપકુજપરાગપરપ્રભાવાદ્ ભૂત્વા કૃતી કૃતિમતાં સૃતિમાચરામિ ।
તં સદ્ગુરું સતતસર્વસુખં સદગ્રૂયં વન્દે સદા વિમલબોધધનં વિચિત્રમ् ॥

વ્યાસં વ્યાસકરં વન્દે મુનિં નારાયણં સ્વયમ् ।
ધતઃ પ્રાપ્તકૃપાલોકા લોકા મુક્તાઃ કલેર્ગ્રહાત् ॥

યસ્ય તુઙ્ગાચ્યુતશૂતો રાજતેઽયં રસાત્મકઃ ।
તમચ્યુતકથાકુળ્જે સુકુજનાં શુક્ષ ભજે ॥

શ્રીધરં શ્રીધરં વન્દે શ્રીધરैકપરાયણમ् ।
યસ્યૈવ શ્રીપ્રસાદેન શ્રીધરેયં કૃતિઃ કૃતા ॥

રાધા ભક્તિર્હરિર્શાનં તાત્યાં યા ચ સમન્વિતા ।
તાં શ્રીભાગવતીં ગાથાં વન્દે યુગલરૂપિણીમ् ॥

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥

श्रीमद्भागवत-माहात्म्य

=★=

कृष्णं नारायणं वन्दे कृष्णं वन्दे प्रज्ञमियम् ।
कृष्णं द्वैपायनं वन्दे कृष्णं वन्दे पृथासुतम् ॥

=★=

पठेलो अध्याय

४

देवर्षि नारदनो भक्ति साथे भेटो

सच्चिदानन्दस्वरूप विश्वोत्पत्त्यादिहेतवे ।
तापत्रयविनाशाय श्रीकृष्णाय वयं नुमः ॥ १ ॥

५ प्रव्रजन्तमनुपेतमपेतकृत्यं
द्वैपायनो विरहकातर आजुहाव ।
पुत्रेति तन्मयतया तरवोडभिनेहु-
सं सर्वभूतहृदयं मुनिमानतोडस्मि ॥ २ ॥

नैमिषे सूतमासीनमभिवाद्य महामतिम् ।
कथामृतरसास्वादकुशलः शौनकोडध्रवीत् ॥ ३ ॥

शौनक उवाच

अशानध्यान्तविध्वंसकोटिसूर्यसमप्रभ
सूताख्याहि कथासारं भम कर्णरसायनम् ॥ ४ ॥

भक्तिशानविरागाप्तो विवेको वर्धते महान् ।
मायामोहनिरासश्च वैष्णवैः कियते कथम् ॥ ५ ॥

इह घोरे कलौ प्रायो ज्ञवश्चासुरतां गतः ।
क्लेशाकान्तस्य तस्यैव शोधने किं परायणम् ॥ ६ ॥

सच्चिदानन्दस्वरूप भगवान श्रीकृष्णने 'अमे नमस्कार करीऐ छીऐ, के जेओ 'जगतनी उत्पत्ति, स्थिति अने विनाशना हेतु છે 'तथा आध्यात्मिक,' आधिदेविक 'अने आधिभौतिक' એ તરણે પ્રકારનાં હુંખોનો નાશ કરનારા છે. (१)

જે સમયે 'श્રीશુક્રદેવજીનો પણોપવીત સંસ્કાર પણ થયો ન હતો, અને જેમણે કંઈ કરવાનું બાકી પણ નથી, એવા વેગથી જઈ રહેલા શુક્રદેવજીને જોઈને 'તેમના પિતા વાસજી વિરહવ્યાકુળ થઈને પોકારવા લાગ્યા' – 'બેટા! બેટા!', તે સમયે બ્રહ્મમાં તન્મય હોવાને કારણે શ્રીશુક્રદેવજી વતીથી વૃક્ષોએ ઉત્તર આપ્યો – એવા સૌના હૃદયમાં વિરાજમાન શ્રીશુક્રદેવ મુનિને હું નમસ્કાર કરું છું. (૨)

એક સમયની વાત છે ' કે ભગવત्कथામૃતનું રસાસ્વાદન કરવામાં કુશળ મુનિવર શौનકજીએ નૈમિષારક્ષ્ય ક્ષેત્રમાં વિરાજમાન મહામતિ સૂતજીને નમસ્કાર કરીને પૂજ્યું. (૩)

શौનકજી બોલ્યા : હે સૂતજી! અશાનના અંધકારનો નાશ કરવા માટે તમારું જ્ઞાન કરોડો સૂર્ય સમાન છે. તમે અમારા કાનો માટે રસાયણ-અમૃતસ્વરૂપ સારગર્ભિત કથા કહો. (૪) ભક્તિ, જ્ઞાન અને વૈરાગ્યથી મળનારા મહાન વિવેકની વૃદ્ધિ કેવી રીતે થાય છે અને વૈષ્ણવો આ માયા-મોહથી કેવી રીતે છુટકારો મેળવે છે? (૫) આ ઘોર કળિયુગમાં જીવો પ્રાય: આસુરી સ્વભાવના થઈ ગયા છે; વિવિધ કલેશોથી આકાન્ત આ જીવોને શુદ્ધ (દૈવીસંપદા-સંપન) બનાવવાનો શ્રેષ્ઠ ઉપાય શો છે? (૬)

श्रेयसां यन्दवेच्छेयः पावनानां च पावनम् ।
कृष्णप्राप्तिकरं शश्त्साधनं तद्वापुना ॥ ७ ॥

चिन्तामणिलोकसुखं सुरदुः स्वर्गसम्पदम् ।
प्रयच्छति गुरुः प्रीतो वैकुण्ठं योगिदुर्लभम् ॥ ८ ॥

सूत उवाच

प्रीतिः शौनक चिते ते ह्यतो वच्चिम विचार्य च ।
सर्वसिद्धान्तनिष्पत्तं संसारभयनाशनम् ॥ ९ ॥

भक्त्योधवर्धनं यच्च कृष्णसन्तोषहेतुकम् ।
तदहं तेऽभिधास्यामि सावधानतया शृणु ॥ १० ॥

कालव्यालमुखग्रासत्रासनिर्णाशहेतवे ।
श्रीमन्नद्बागवतं शास्त्रं कलौ कीरेण भाषितम् ॥ ११ ॥

ऐतस्मादपरं किञ्चिन्मनःशुद्धयै न विद्यते ।
जन्मान्तरे भवेत्पुष्टयं तदा भागवतं लभेत् ॥ १२ ॥

परीक्षिते कथां वक्तुं सभायां संस्थिते शुके ।
सुधाकुम्भं गृहीत्वैव देवास्त्र समागमन् ॥ १३ ॥

शुकं नत्यावदन् सर्वे स्वकार्यकुशलाः सुराः ।
कथासुधां प्रयच्छस्य गृहीत्वैव सुधामिमाम् ॥ १४ ॥

ऐवं विनिमये जाते सुधा राशा प्रपीयताम् ।
प्रपास्यामो वयं सर्वे श्रीमन्नद्बागवतामृतम् ॥ १५ ॥

क्व सुधा क्व कथा लोके क्व काचः क्व मणिर्महान् ।
भ्रह्मरातो विचार्येवं तदा देवाञ्जहास इ ॥ १६ ॥

अलक्तांस्तांश्च विशाय न दृष्टौ स कथामृतम् ।
श्रीमन्नद्बागवती वार्ता सुराणामपि दुर्लभा ॥ १७ ॥

राशो भोक्तं तथा वीक्ष्य पुरा धातापि विस्मितः ।
सत्यलोके तुलां भद्रध्यातोलयत्साधनान्यजः ॥ १८ ॥

लघून्यन्यानि जातानि गौरवेण ईदं महत् ।
तदा ऋषिगणाः सर्वे विस्मयं परमं यथुः ॥ १९ ॥

हे सूतज्ञ! तमे अमने ऐवुं कोई शाश्त्रत साधने बतावो, के जे सौथी वधु कल्याणकारी होय तथा पवित्र करनाराओमां पश्च पवित्र होय अने जे भगवान श्रीकृष्णानी प्राप्ति करावे. (७) चिंतामणि तेवल लौकिक सुख आपी शके छे अने कल्यवृक्ष वधुमां वधु स्वर्गायि संपत्ति आपी शके छे; परंतु गुरुदेव (तो) प्रसन्न थઈने योगीओ वडे पश्च दुर्लभ ऐवुं भगवाननु नित्य वैकुण्ठधाम पश्च आपी हे. (८)

सूतज्ञामे कहुं - हे शौनकज्ञ! तमारा हृदयमां भगवान प्रति प्रेम छे; तेथी हुं विचार करीने संपूर्ण सिद्धांतोनो निष्कर्ष (सार) तमने संबोधावुं छुं, के जे जन्म अने मृत्युना भयनो नाश करनारो छे. (९) हुं तमने ते साधन बतावुं छुं, के जे भजिताना पूरमां शुद्धि करे छे अने भगवान श्रीकृष्णानी प्रसन्नतानु मुख्य कारण छे; तो तमे सावधान थઈने ते सांबणो. (१०) श्रीशुकदेवज्ञामे कणियुगमां ज्वोना काणउपी सर्पना मुखनो, कोणियो थवाना त्रासनो संपूर्ण नाश करवा माटे श्रीमन्नद्बागवतशाखा कहुं छे. (११) मननी शुद्धि माटे आना करतां उत्तम अन्य कोई साधन नथी! ज्यारे मनुष्यना जन्म-जन्मान्तरनो पुष्ट्योदय थाय छे त्यारे ज तेने आ भागवतशाखानी प्राप्ति थाय छे. (१२) ज्यारे शुकदेवज्ञ राजा परीक्षितने आ कथा संबोधाववा माटे सभामां विराजमान थया त्यारे देवताओ अमृत-कणश लहिने तेमनी पासे आव्या. (१३) देवताओ पोतानुं काम साधवामां कुशण होय छे; तेथी अहीं पश्च ए सौओ शुकदेवज्ञने नमस्कार करीने कहुं - 'तमे आ अमृत लहि लो अने बदलामां अमने कथामृत आपो. (१४) आ रीते परस्पर विनिमय (अदला-अदली) थहि ज्वाथी राजा परीक्षित अमृतनुं पान करशे अने अमे सौ श्रीमन्नद्बागवतउपी अमृतनुं पान करीशु.' (१५)/आ संसारमां क्यां काच अने क्यां महामूल्य मणिः? क्यां अमृत अने क्यां कथा? - (आम विचारीने) श्रीशुकदेवज्ञामे ते समये देवतानो उपहास क्यो. (१६) तेमने भजितशून्य (कथाना अनविकारी) जागीने कथामृत आप्युं नहीं. आ रीते श्रीमन्नद्बागवत-कथा देवताओने पश्च दुर्लभ छे. (१७)

पहेलांना समये श्रीमन्नद्बागवतना श्रवणाथी ज राजा परीक्षितनो भोक्त थयेलो जोईने भ्रह्माज्ञने पश्च मोहुं आश्रय धयुं हतुं. तेमध्ये सत्यलोकमां त्राजवुं बांधीने वधां साधनो तोज्यां. (१८) अन्य वधां ज साधनो तोलमां हलकां उत्तर्यां, पश्च पोतानी महताने कारणे भागवत ज वधा करतां भारे रहुं. आ जोईने वधा ऋषिओने

મેનિરે ભગવદ્બૂપં શાલં ભાગવતં કલૌ ।
પઠનાચ્છ્રવણાત્સથો વૈકુણ્ઠફ્લદાયકમ્ ॥ ૨૦ ॥
સપ્તાહેન શ્રુતં ચૈતત્સર્વથા મુક્તિદાયકમ્ ।
સનકાદ્યઃ પુરા પ્રોક્તં નારદાય દ્યાપરૈઃ ॥ ૨૧ ॥
યદ્યપિ બ્રહ્મસમ્બન્ધાચ્છુતમેતત્સુરર્ઘિષા ।
સપ્તાહશ્રવણવિધિઃ કુમારૈસ્તસ્ય ભાષિતઃ ॥ ૨૨ ॥

શૌનક ઉવાચ

લોકવિગ્રહમુક્તસ્ય નારદસ્યાસ્થિરસ્ય ચ ।
વિધિશ્રવે કુતઃ પ્રીતિઃ સંયોગઃ કુત્ર તૈઃ સહ ॥ ૨૩ ॥

સૂત ઉવાચ

અત્ર તે કીર્તયિષ્યામિ ભક્તિયુક્તં કથાનકમ્ ।
શુકેન મમ યત્પ્રોક્તં રહઃ શિષ્યં વિચાર્ય ચ ॥ ૨૪ ॥
એકદાહિ વિશાલાયાં ચત્વાર ઋષયોડમલાઃ ।
સત્સજ્ઞાર્થ સમાયાતા દદ્દુસુસત્ત્ર નારદમ્ ॥ ૨૫ ॥

કુમારા જીયુઃ

કથં બ્રહ્માદીનમુખઃ કુતશ્ચિન્તાતુરો ભવાન् ।
ત્વરિતં ગમ્યતે કુત્ર કુતશ્ચાગમનં તવ ॥ ૨૬ ॥
ઈદાનીં શૂન્યચિત્તોડસિ ગતવિતો યથા જનઃ ।
તવેદં મુક્તસજ્ઞસ્ય નોચિતં વદ કારણમ્ ॥ ૨૭ ॥

નારદ ઉવાચ

અહેં તુ પૃથિવીં યાતો જ્ઞાત્વા સર્વોત્તમામિતિ ।
પુષ્કરં ચ પ્રયાગં ચ કાશીં ગોદાવરીં તથા ॥ ૨૮ ॥
હરિક્ષેત્રં કુરુક્ષેત્રં શ્રીરક્ષેત્ર સેતુબન્ધનમ્ ।
એવમાદિષુ તીર્થેષુ ભ્રમમાણ ઈતસ્તતઃ ॥ ૨૯ ॥
નાપશ્યં કુત્રચિચ્છર્મ મનઃ સન્તોષકારકમ્ ।
કલિનાધર્મભિત્રેણ ધરેણ બાધિતાધુના ॥ ૩૦ ॥
સત્યં નાસ્તિ તપઃ શૌચં દ્યા દાનં ન વિધિતે ।
ઉદ્રમ્ભરિષો જીવા વરાકા: ફૂટભાધિષા: ॥ ૩૧ ॥
મન્દા: સુમન્દમતયો મન્દભાગ્યા હૃપદ્રુતા: ।
પાખષ્ટનિરતા: સન્તોવિરક્તા: સપરિગ્રહા: ॥ ૩૨ ॥
તરુણીપ્રભુતા ગેહે શ્યાલકો બુદ્ધિદાયક: ।
કન્યાવિકયિષો લોભાદમૃતીનાં ચ કલ્કનમ્ ॥ ૩૩ ॥

ભારે વિસ્મય થયું. (૧૯) તેમણે કળિયુગમાં આ ભગવાન-રૂપી ભાગવતને જ વાંચવા-સાંભળવાથી તે તત્કાળ મોક્ષ આપે છે એવો નિશ્ચય કર્યો. (૨૦) સપ્તાહવિધિ સાથે શ્રવણ કરવાથી આ (ભાગવત) નિષ્ઠિતપણે ભક્તિનું પ્રદાન કરે છે. | પહેલાંના સમયે આ કથા દ્યાપરાયણ સનકાદિએ દેવર્ષિ નારદને સંભળાવી હતી. (૨૧) જોકે દેવર્ષિએ એ પહેલાં આ કથા બ્રહ્માજીના શ્રીમુખે સાંભળેલી હતી; પરંતુ સપ્તાહ-શ્રવણની વિધિ તો સનકાદિએ જ તેમને કહી સંભળાવી. (૨૨)

શૌનકજીએ પૂછ્યું - સાંસારિક પ્રપંચથી મુક્ત અને વિચરણશીલ નારદજીનો સનકાદિની સાથે સંયોગ ક્યાં થયો અને વિધિ-વિધાનના શ્રવણમાં તેમને કેવી રીતે પ્રીતિ થઈ? (૨૩)

સૂતજીએ કહ્યું - હવે હું તમને તે ભક્તિપૂર્વી કથાનક સંભળાવું છું, કે જે શ્રીશુકદેવજીએ મને પોતાનો અનન્ય શિષ્ય જાહીને એકાંતમાં સંભળાવ્યું હતું. (૨૪) એક દિવસે વિશાલાપુરીમાં તે ચારે નિર્મળ ઋષિઓ સત્તસંગ માટે આવ્યા; તેમણે ત્યાં નારદજીને જોયા. (૨૫)

સનકાદિએ પૂછ્યું - હે બ્રહ્મા! તમારું મુખ ઉદાસ કેમ છે? તમે શા માટે ચિંતાતુર છો? આટલા બધા ઉતાવળા તમે ક્યાં જઈ રહ્યા છો? અને તમારું આગમન ક્યાંથી થઈ રહ્યું છે? (૨૬) અત્યારે તો તમે એવા પુરુષ જેવા શૂન્યમનસ્ક દેખાઓ છો કે જેનું ધન લૂટાઈ ગયું હોય. તમારા જેવા આસક્તિરહિત પુરુષ માટે આ વાજબી નથી. કહો, શું કારણ છે? (૨૭)

૨ (નારદજીએ કહ્યું - સર્વોત્તમ લોક સમજને હું પૃથ્વી પર આવ્યો. અહીં પુષ્કર, પ્રયાગ, કાશી, ગોદાવરી (નાસિક), હરિદ્વાર, કુરુક્ષેત્ર, શ્રીરંગમ્, સેતુબંધ વગેરે કેટલાંય તીર્થોમાં અહીં-તહીં વિચરતો રહ્યો; પણ મને મનને સંતોષ આપનારી શાંતિ ક્યાંય મળી નહીં. આ સમયે અધર્મના સહાયક કળિયુગે સમસ્ત પૃથ્વીને દુઃખી કરી મૂકી છે. (૨૮-૩૦) હવે અહીં સત્ય, તપ, શૌચ (ભાવ અને આંતરિક પવિત્રતા), દ્યા, દાન વગેરે કશું પણ નથી. બિચારા જીવ માત્ર પોતાનું પેટ ભરવામાં જ લાગેલા છે; તેઓ અસત્યભાષી, આણસુ, મંદબુદ્ધિ, ભાગ્યહીન અને ઉપદ્રવગ્રસ્ત થઈ ગયા છે. | જેઓ સાધુ-સંત કહેવાય છે તેઓ પૂરા પાંડી થઈ ગયા છે; જોવામાં તો તેઓ વિરક્તા લાગે છે, પરંતુ પત્ની-ધન વગેરે બધાનો પરિગ્રહ કરે છે. ધરોમાં ઝીઓનું રાજ્ય છે, સાળાઓ સલાહકાર બન્યા છે, લોભથી લોકો કન્યાવિકય કરે છે અને પતિ-પત્ની વચ્ચે કંકાસ થયા કરે છે. (૩૧-૩૩) મહાત્માઓના આશ્રમો,

આશ્રમા યવને રુદ્રાસ્તીર્થાનિ સરિતસ્તથા ।
દેવતાયતનાન્યત્ર દુષ્ટૈર્ણાનિ ભૂરિશઃ ॥ ૩૪ ॥

ન યોગી નૈવ સિદ્ધો વા ન જ્ઞાની સલ્હિયો નરઃ ।
કલિદાવાનલેનાદ્ય સાધનં ભસ્મતાં ગતમ્ ॥ ૩૫ ॥

‘અહુશૂલા જનપદાઃ શિવશૂલા દ્વિજાતયઃ ।
કામિન્યઃ કેશશૂલિન્યઃ સમ્ભવન્તિ કલાવિહ ॥ ૩૬ ॥

એવં પશ્યન્ કલેર્દોધાન્ પર્યટન્તવનીમહમ્ ।
યામુંનં તટમાપનો યત્ર લીલા હરેરભૂત ॥ ૩૭ ॥

તત્ત્રાશ્ર્ય મયા દ્દષ્ટં શ્રૂયતાં તન્મુનીશ્વરાઃ ।
એકા તુ તરુણી તત્ર નિષણા જિત્તમાનસા ॥ ૩૮ ॥

વૃદ્ધૌ દ્વૌ પતિતૌ પાર્શ્વ નિઃશસન્તાવચેતનૌ ।
શુશ્રૂષન્તી પ્રબોધન્તી રુદ્તી ચ તયોઃ પુરઃ ॥ ૩૯ ॥

દશદિક્ષુ નિરીક્ષન્તી રક્ષિતારં નિજં વપુઃ ।
વીજ્યમાના શતલ્લીભિર્ભોધ્યમાના મુહુર્મુહુ: ॥ ૪૦ ॥

દ્દષ્ટ્વા દૂરાદ્રતઃ સોડહં કૌતુકેન તદન્તિકમ્ ।
માં દ્દષ્ટ્વા ચોત્યિતા બાલા વિહ્લા ચાખ્રવીદ્યઃ ॥ ૪૧ ॥

બાળોવાચ

ભો ભો: સાધો ક્ષણાં તિષ્ઠ મચ્યિન્તામપિ નાશય ।
દર્શનં તવ લોકસ્ય સર્વથાઘહરં પરમ્ ॥ ૪૨ ॥

બહુધા તવ વાક્યેન દુઃખશાન્તિર્ભવિષ્યતિ ।
પદા ભાગ્યં ભવેન્દ્રિ ભવતો દર્શનં તદા ॥ ૪૩ ॥

નારદ ઉવાચ

કાસિ ત્વં કાવિમૌ ચેમા નાર્યઃ કા: પદ્મલોચનાઃ ।
વદ દેવિ સવિસ્તારં સ્વસ્ય દુઃખસ્ય કારણમ્ ॥ ૪૪ ॥

બાળોવાચ

અહુભક્તિરિતિ ખ્યાતા ઈમૌ મેતન્યૌ મતૌ ।
જ્ઞાનવૈરાગ્યનામાનૌ કાલયોગેન જર્જરૈ ॥ ૪૫ ॥

ગજાધા: સરિતશેમા મત્તેવાર્થ સમાગતાઃ ।
તથાપિ ન ચ મે શ્રેયઃ સેવિતાયાઃ સુરૈરપિ ॥ ૪૬ ॥

તીર્થો અને નદીઓ પર પવનો (વિધર્માઓ)નો અધિકાર થઈ ગયો છે; તે દુષ્ટોએ ઘણાં દેવાલયો પણ નાટ કરી દીધાં છે. (૩૪) અત્યારે અહીં ન કોઈ યોગી છે, ન કોઈ સિદ્ધ છે, ન જ્ઞાની છે અને ન તો કોઈ સત્કર્મ કરનારું પણ છે. બધાં સાધન અત્યારે કળિકાપી દાવાનગથી બળીને ભસ્મ થઈ ગયાં છે. (૩૫) આ કળિકાળમાં બધા દેશવાસીઓ બજારોમાં અન્ન વેચે છે, બ્રાહ્મણો પૈસા લઈને વેદ ભજાવે છે અને ખીઓ વેશ્યાવૃત્તિથી નિર્વાહ કરે છે. (૩૬).

આ રીતે કળિયુગના દોષો જોતો અને પૃથ્વી પર વિચરતો-વિચરતો હું યમુનાછના તટે પહોંચ્યો, કે જ્યાં ભગવાન શ્રીકૃષ્ણાની અનેક લીલાઓ થયેલી છે. (૩૭) હે મુનિવરો! સાંભળો, ત્યાં મેં એક મોટું આશ્ર્ય જોયું. ત્યાં એક પુવાન સ્ત્રી જિન્ મનથી બેઠી હતી. (૩૮) તેની બાજુમાં બે વૃદ્ધ પુરુષો અચેત અવસ્થામાં પડ્યા હતા અને જોર-જોરથી શાસ લઈ રહ્યા હતા. તે પુષ્તી તેમની સેવા કરતી કરતી ક્યારેક તેમને સચેત કરવા પ્રયત્ન કરતી હતી, તો ક્યારેક તેમની આગળ રોવા લાગતી હતી. (૩૯) તે પોતાના શરીરના રક્ષક પરમાત્માને દરે દિશાઓમાં જોતી હતી. તેની ચારે બાજુ સેંકડો ખીઓ તેને વીજાણો નાખતી હતી અને વારંવાર સમજાવી રહી હતી. (૪૦) દૂરથી આ બધું જોઈને હું કુતૂહલ-વશ તેની પાસે ગયો. મને જોઈને તે પુષ્તી ઊભી થઈ ગઈ અને અત્યંત વ્યાકુળ થઈને કહેવા લાગી. (૪૧)

પુષ્તીએ કહ્યું – અરે મહાત્માજી! પળવાર થોભી જાઓ અને મારી ચિંતાને પણ નાટ કરી દો. તમારું દર્શન તો સંસારનાં બધાં પાપોને સર્વથા નાટ કરી દેનારું છે. (૪૨) તમારાં વચ્યનોથી મારા દુઃખની પણ ઠીક-ઠીક શાંતિ થશે. મનુષ્યનું જ્યારે મહાભાગ્ય હોય છે ત્યારે જ તમારાં દર્શન થતાં હોય છે. (૪૩)

નારદજી કહે છે – ત્યારે મેં તે ખીને પૂછ્યું – દેવી! તમે કોણ છો? આ બંને પુરુષો તમારા શું થાય છે? અને તમારી પાસે આ કમલનયની દેવીઓ કોણ છે? તમે પોતાના દુઃખનું કારણ મને વિસ્તારથી જણાવો. (૪૪)

પુષ્તીએ કહ્યું – મારું નામ ભક્તિ છે, આ જ્ઞાન અને વૈરાગ્ય નામના મારા પુત્રો છે. કળિબળે જ તેઓ આવા જર્જર થઈ ગયા છે. (૪૫) આ દેવીઓ ગંગાજી વગેરે નદીઓ છે. તે બધી મારી સેવા કરવા માટે જ આવેલી છે. આ રીતે સાક્ષાત્ દેવીઓની સેવા પામવા

૧. અહુમનું શિવો વેદ: શૂલો વિક્ષ્યા ઉચ્ચતે । કેશો ભગ્નિતિ પ્રોક્તમુખિલિસ્તાયદર્શિભિ: ॥

ઈદાની શૃષ્ટિ મદ્બાર્તા સચિતસ્તવં તપોધન ।
વાર્તા મે વિતતાખ્યસ્તિ તાં શ્રુત્વા સુખમાવહ ॥ ૪૭॥

ઉત્પત્તા દ્રવિદે સાહું વૃદ્ધિં કણ્ઠાટકે ગતા ।
કૃચિત્કવચિન્મહારાષ્ટ્રે ગુજર્જરે જીર્ણતાં ગતા ॥ ૪૮॥

તત્ત્વ ઘોરકલેર્યોગાત્પાખણૈ: ખણિડતાજ્ઞકા ।
દુર્બલાહું ચિરં યાતા પુત્રાભ્યાં સહ મન્દતામ् ॥ ૪૯॥

વૃન્દાવનં પુન: પ્રાપ્ય નવીનેવ સુરૂપિણી ।
જાતાહું યુવતી સમ્યક્પ્રેષ્ટરૂપા તુ સામ્રતમ् ॥ ૫૦॥

ઈમૌ તુ શયિતાવત્ત્ર સુતૌ મે કિલશ્યતઃ શ્રમાત् ।
ઈદં સ્થાનં પરિત્યજ્ય વિદેશં ગમ્યતે મળા ॥ ૫૧॥

જરઠત્વં સમાયાતૌ તેન દુઃખેન દુઃખિતા ।
સાહું તુ તરુણી કસ્માત્સુતૌ વૃદ્ધાવિમૌ કુતઃ ॥ ૫૨॥

ત્રયાણાં સહચારિત્વાદ્વૈપરીતયં કુતઃસ્થિતમ् ।
ઘટતે જરઠા માતા તરુણી તન્યાવિતિ ॥ ૫૩॥

અતઃશોચામિ ચાત્માનં વિસ્મયાવિષ્ટમાનસા ।
વદ્યોગનિધે ધીમન્ કારણાં ચાત્ર કિં ભવેત् ॥ ૫૪॥

નારદ ઉવાચ

જ્ઞાનેનાત્મનિ પશ્યામિ સર્વમેતત્તવાનથે ।
ન વિષાદસ્ત્વયા કાર્યો હરિ: શાંતે કરિષ્યતિ ॥ ૫૫॥

સૂત ઉવાચ

ક્ષણમાત્રેણ તજ્જ્ઞાત્વા વાક્યમૂચે મુનીશ્વર: ॥ ૫૬॥

નારદ ઉવાચ

શૃષ્ટિખાવહિતા બાલે યુગોડયં દારુણા: કલિ: ।
તેન લુપ્તઃ સદાચારો યોગમાર્ગસ્તપાંસિ ય ॥ ૫૭॥

જના અધાસુરાયન્તે શાઠચદુષ્કર્મકારિણા: ।
ઈહ સન્તો વિધીદન્તિ પ્રહ્યન્તિ વિસાધવઃ ।
ધતે ધૈર્ય તુ યો ધીમાન્ સ ધીર: પણિતોઽથવા ॥ ૫૮॥

અસ્પૃશ્યાનવલોક્યેય શેષભારકરી ધરા ।
વર્ષે વર્ષે કમાજજાતા મજલાં નાપિ દશ્યતે ॥ ૫૯॥

ન ત્વામપિ સુતૈ: સાંક કોડપિ પશ્યતિ સામ્રતમ् ।
ઉપેક્ષિતાનુરાગાન્ધીજર્જરત્વેન સંસ્થિતા ॥ ૬૦॥

ઇતાં પણ મને સુખ-શાંતિ નથી. (૪૬) હે તપોધન! હવે ધ્યાન દઈને મારો વૃત્તાંત સાંભળો. આમ તો મારી કથા પ્રસિદ્ધ છે, તોપણ તમે તે સાંભળો અને મને શાંતિ આપો. (૪૭)

હું દ્રવિદ દેશમાં જન્મી, કણ્ઠાટકમાં ઉછરી, ક્યાંક-ક્યાંક મહારાષ્ટ્રમાં સમ્માન પામી; પરંતુ ગુજરાતમાં મને ઘડપણ ધેરી વળ્યું. (૪૮) ત્યાં ઘોર કળિયુગના પ્રભાવથી પાખંડીઓએ મારો અંગ-લંગ કરી દીધો. દીર્ઘ સમય સુધી આવી અવસ્થા રહેવાને કારણે હું પોતાના પુત્રો સહિત દુર્બળ અને નિસ્તેજ થઈ ગઈ. (૪૯) હવે હું જ્યારથી વૃન્દાવનમાં આવી છું ત્યારથી ફરી પરમસુંદરી સુરૂપવતી નવ્યુવતી થઈ ગઈ છું. (૫૦) પરંતુ આ સામે પડી રહેલા મારા બંને પુત્રો થાક્યા-હાર્યા દુઃખી થઈ રહ્યા છે. હવે હું આ સ્થાન છોડીને બીજે ક્યાંક જવા હિંદું છું. (૫૧) આ બંને ઘરડા થઈ ગયા છે – આ જ દુઃખથી હું દુઃખી છું. હું મા હોવા છતાં તરુણી છું અને આ બંને મારા પુત્રો હોવા છતાં વૃદ્ધ શા માટે? (૫૨) અમે ત્રણે સાથે જ રહેનારાં છીએ, તો પછી આ વિપરીતપળું શા માટે? થવું તો એમ જોઈએ કે માતા ઘરડી હોય અને પુત્રો પુવાન. (૫૩) આ કારણે હું આશ્રયંચકિત ચિત્તથી પોતાની આ સ્થિતિ પર શોક કરી રહી છું. આપ પરમ બુદ્ધિમાન અને યોગનિધિ છો; આનું શું કારણ છે, બતાવશો? (૫૪)

નારદજીએ કહ્યું – ‘હે સાધ્યો! હું જ્ઞાનદિશિથી પોતાના હૃદયમાં તમારા સંપૂર્ણ દુઃખનું કારણ જોઉં છું, તમારે વિષાદ કરવો જોઈએ નહીં, શ્રીહરિ તમારું કલ્યાણ કરશો. (૫૫)

સૂતજી કહે છે – મુનિવર નારદજીએ એક શાશ્વતમાં જ તેનું કારણ જાણીને કહ્યું. (૫૬)

નારદજીએ કહ્યું – હે દેવી! સાવધાન થઈને સાંભળો. આ દારુણ કળિયુગ છે. તેથી અત્યારે સદાચાર, યોગમાર્ગ, તપ વગેરે બધાં લુપ્ત થઈ ગયાં છે. (૫૭) લોકો શઠાતા અને દુષ્કર્મ કરતા રહીને અધાસુર બની રહ્યા છે. સંસારમાં જ્યાં જુઓ ત્યાં સત્પુરુષો દુઃખી છે. અને દુષ્ટો સુખી થઈ રહ્યા છે. અત્યારે જે બુદ્ધિમાન પુરુષ ધૈર્ય ધારી રહે તે જ મોટો જ્ઞાની અથવા પંડિત છે. (૫૮) પૃથ્વી કમશઃ પ્રતિવર્ષ શેર્પજ માટે ભારરૂપ થતી જાય છે. અત્યારે તે સર્વરૂપાત્ર તો શું, જોવાલાયક પણ રહી નથી; જીને પૃથ્વી પર ક્યાંય મંગળ દેખાતું જ નથી. (૫૯) અત્યારે કોઈનેય પુત્રો સહિત તમારું દર્શન પણ થતું નથી. વિષયાનુરાગને કારણે અંધ બનેલા જીવો વડે ઉપેક્ષિત થયેલાં તમે જર્જર બની રહ્યાં હતાં. (૬૦)

વૃન્દાવનસ্য સંયોગાત્પુનસ્તવं તરુણી નવા ।
ધન્યં વૃન્દાવનં તેન ભક્તિરૂત્યતિ યત્ર ચ ॥ ૬૧ ॥

અતેમૌ ગ્રાહકાભાવાત્ત જરામપિ મુખ્યતઃ ।
કિઞ્ચિદાત્મસુખેનેહ પ્રસુપ્તિર્મન્યતેનયો: ॥ ૬૨ ॥

ભક્તિરૂપાચ

કથં પરીક્ષિતા રાશા સ્થાપિતો વિશુચિ: કલિ: ।
પ્રવૃત્તે તુ કલૌ સર્વસાર: કુત્ર ગતો મહાન् ॥ ૬૩ ॥

કરુણાપરેણ હરિણાધ્યધર્મ: કથમીક્ષયતે ।
ઈમં મે સંશયં છિન્દિ તવાચા સુખિતાસ્મયહમ् ॥ ૬૪ ॥

જારે ઉવાચ

યદિ પૃષ્ઠસ્તવયા બાલે પ્રેમતઃ શ્રવણાં કુરુ ।
સર્વ વક્ષ્યામિ તે ભદ્રે કશમલં તે ગમિષ્યતિ ॥ ૬૫ ॥

યદા મુકુન્દો ભગવાન् ક્રમાં ત્યક્તવા સ્વપદં ગત: ।
તદ્વિનાત્કલિરાયાત: સર્વસાધનબાધક: ॥ ૬૬ ॥

દષ્ટો દિંગ્વિજયે રાશા દીનવચ્છરણાં ગત: ।
ન મયા મારણીયોડયં સારક્ષાં ઈવ સારભુક્ ॥ ૬૭ ॥

યત્કલં નાસ્તિ તપસા ન યોગેન સમાધિના ।
તત્કલં લભતે સમ્યક્કલૌ કેશવકીર્તનાત् ॥ ૬૮ ॥

એકાકારં કલિં દ્વારા સારવત્સારનીરસમ् ।
વિષ્ણુરાત: સ્થાપિતવાન् કલિજાનાં સુખાય ચ ॥ ૬૯ ॥

કુકર્માચરણાત્સાર: સર્વતો નિર્ગતોડધુના ।
પદાર્થાઃ સંસ્થિતા ભૂમૌ બીજહીનાસ્તુધા યથા ॥ ૭૦ ॥

વિપ્રેર્માગવતી વાર્તા ગેહે ગેહે જને જને ।
કારિતા કણાલોભેન કથાસારસ્તતો ગત: ॥ ૭૧ ॥

અત્યુગ્રભૂરિકર્માણો નાસ્તિકા રૌરવા જના: ।
તેઽપિ તિષ્ઠન્તિ તીર્થેષુ તીર્થસારસ્તતો ગત: ॥ ૭૨ ॥

કામકોધમહાલોભતૃધ્રાવ્યાકુલચેતસ: ।
તેઽપિ તિષ્ઠન્તિ તપસિ તપ: સારસ્તતો ગત: ॥ ૭૩ ॥

મનસશાજ્યાલોભાદ્ભમાત્પાખણસંશ્રયાત् ।
શાસ્ત્રાનભ્યસનાચૈવ ધ્યાનયોગફલં ગતમ् ॥ ૭૪ ॥

વૃન્દાવનના સંયોગથી તમે પુન: તરુણી બન્યાં છો. તેથી આ વૃન્દાવન-ધામ ધન્ય છે, કે જ્યાં સર્વત્ર ભક્તિ નૃત્ય કરે છે. (૬૧) પરંતુ તમારા આ બંને પુત્રોનો અહીં કોઈ ગ્રાહક નથી, તેથી તેમનું ઘડપણ છૂટતું નથી. અહીં તેમને થોડુંક આત્મસુખ (ભગવાનના સ્પર્શથી આવિર્ભૂત આનંદ) પ્રાપ્ત થવાને કારણે એ સૂતા-જેવા લાગે છે. (૬૨)

ભક્તિએ કહ્યું – રાજ પરીક્ષિતે આ પાપી કળિયુગને શા માટે રહેવા દીધો? એના આવતાં જ બધી વસ્તુઓનો સાર કોણ જાણો ક્યાં ચાલ્યો ગયો? (૬૩) કરુણામય શ્રીહરિ પણ આ અર્થમં શી રીતે જોઈ શકે છે? હે મુનિ! મારો આ સંદેહ દૂર કરો, તમારાં વચ્ચનોથી મને ઘણી શાંતિ થઈ છે. (૬૪)

નારદજીએ કહ્યું – હે બાળ! તમે પૂછ્યું છે તો પ્રેમથી સાંભળો. હે કલ્યાણી! હું બધું તમને બતાવીશ અને તમારું હુંબ દૂર થઈ જશે. (૬૫) જે દિવસે ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ આ ભૂલોક છોડીને પોતાના પરમધામમાં પણારી ગયા તે દિવસથી અહીં સમસ્ત સાધનો માટે બાધક એવો કળિયુગ આવી ગયો. (૬૬) દિંગ્વિજયના સમયે રાજ પરીક્ષિતની દષ્ટિ પડવાથી કળિયુગ દીનવત્ત થઈ તેમના શરણમાં આવ્યો. ભમર જેવા સારગ્રાહી રાજાએ એવો નિશ્ચય કર્યા કે મારે આનો વધ નહીં કરવો જોઈએ. (૬૭) કારણ કે જે ફળ તપ, યોગ અને સમાધિથી પણ મળતું નથી તે ફળ કળિયુગમાં શ્રીહરિકીર્તનથી જ સારી રીતે (સમ્યક્કપણો) મળે છે. (૬૮) આ રીતે સારહીન હોવા છતાં પણ તેને એક દષ્ટિએ સારયુક્ત જોઈને તેમણે કળિયુગમાં ઉત્પન્ન થનારા જીવોના સુખ માટે જ તેને (કળિયુગને) રહેવા દીધો હતો. (૬૯)

૭ આ સમયે લોકો કુકર્મમાં પ્રવૃત્ત છે, તેથી બધી જ વસ્તુઓનો સાર નીકળી ગયો છે અને પૃથ્વીના તમામ પદાર્થો બીજહીન ભૂસા જેવા થઈ ગયા છે. (૭૦) બ્રાહ્મણો માત્ર અન્ન-ધન-પ્રાપ્તિના લોભે જ પ્રત્યેક ધર અને પ્રત્યેક માણસને ભાગવતની કથા સંભળાવે છે, તેથી કથાનો સાર ચાલ્યો ગયો છે. (૭૧) તીર્થોમાં અનેક મ્રકારનાં અત્યંત ધોર કર્મો કરનારા, નાસ્તિક અને નારકી મનુષ્યો પણ રહેવા લાગ્યા છે, તેથી તીર્થોનો પ્રભાવ પણ જતો રહ્યો છે. (૭૨) જેમનું ચિત્ત નિરંતર કામ, કોધ, મહાલોલ અને તૃષ્ણાથી તપતું રહે છે તેવા મનુષ્યો પણ તપસ્યાનો ઢોંગ કરવા લાગ્યા છે, તેથી તપમાંથી પણ સાર નીકળી ગયો છે. (૭૩) મન પર કાબૂ નહિ હોવાને કારણે તથા લોભ, દંબ અને પાખંડનો આશ્રય લેવાને કારણે તેમ જ શાસ્ત્રનો અત્યાસ નહિ કરવાથી ધ્યાનયોગનું ફળ ચાલ્યું ગયું છે. (૭૪) પંડિતોની દશા એવી

પણિતાસ્તુ કલત્રેણ રમન્તે મહિષા ઈવ ।
પુત્રસ્યોત્પાદને દક્ષા અદક્ષા મુક્તિસાધને ॥ ૭૫ ॥
ન હિ વૈષ્ણવતા કુત્ર સમ્પ્રદાયપુરઃસરા ।
એવં પ્રલયતાં પ્રામો વસ્તુસારઃ સ્થલે સ્થલે ॥ ૭૬ ॥
અયં તુ યુગધર્મો હિ વર્તતે કસ્ય દૂધણમ् ।
અતસ્તુ પુણીકાક્ષઃ સહતે નિકટે સ્થિતઃ ॥ ૭૭ ॥

સૂત ઉવાચ

ઈતિ તદ્વચનં શ્રુત્વા વિસ્મયં પરમં ગતા ।
ભક્તિરૂપે વચો ભૂયઃ શ્રૂયતાં તચ્ય શૌનક ॥ ૭૮ ॥

ભક્તિરૂપાચ

સુરર્ષે ત્વં હિ ધન્યોડસિ મન્ત્રાયેન સમાગતઃ ।
સાધૂનાં દર્શનાં લોકે સર્વસિદ્ધિકરં પરમ ॥ ૭૯ ॥
જ્યતિ જગતિ માયાં યસ્ય કાયાધવસ્તે
વચનરચનમેક કેવલાં ચાકલાય ।
ધ્રુવપદમપિ યાતો યત્કૃપાતો ધ્રુવોડય
સકલકુશલપાત્રાં બ્રહ્મપુત્રાં નતાસ્તિમ ॥ ૮૦ ॥

=★=

ઈતિ શ્રીપદ્મપુરાણે ઉત્તરખણે શ્રીમન્ત્રાગવતમાહાત્મ્યે ભક્તિનારદસમાગમો નામ પ્રથમોડધ્યાય: ॥ ૧ ॥
શ્રીમદ્ભાગવતમાહાત્મ્ય-અંતર્ગત ભક્તિનારદસમાગમ નામનો પ્રથમ અધ્યાય સમાપ્ત.

=★=

૩

બીજો અધ્યાય

ભક્તિનું દુઃખ દૂર કરવા માટે નારદજીનો પ્રયત્ન

નારદ ઉવાચ

વૃથા ખેદયસે બાલે અહો ચિન્તાતુરા કથમ् ।
શ્રીકૃષ્ણાચરણામ્ભોજં સ્મર દુઃખં ગમિષ્યતિ ॥ ૧ ॥
દ્રોપદી ચ પરિત્રાતા યેન કૌરવકશમલાત् ।
પાલિતા ગોપસુન્દર્યઃ સ કૃષ્ણઃ કવાપિ નો ગતઃ ॥ ૨ ॥
તંતુભક્તિઃ પ્રિયા તસ્ય સતતં પ્રાણતોડધિકા ।
તયાડહૃતસ્તુ ભગવાન્યાતિ નીચગૃહેષ્યપિ ॥ ૩ ॥
સત્યાદિત્રિયુગે બોધવૈરાગ્યૌ મુક્તિસાધકૌ ।
કલૌ તુ કેવલા ભક્તિર્બ્રહ્મસાયુજ્યકારિણી ॥ ૪ ॥
ઈતિ નિશ્ચિત્ય ચિદ્રૂપ: સદ્ગુણાં ત્વાં સસર્જ હ ।
પરમાનન્દચિન્મૂર્તિઃ સુન્દરી કૃષ્ણવલ્લભામ् ॥ ૫ ॥

હે કે તેઓ પોતાની પત્ની સાથે પશુની જેમ રમણ કરે છે;
તેમનામાં સંતાન પેદા કરવાનું જ કૌશળ્ય જોવા મળે છે,
મુક્તિસાધનમાં તેઓ સર્વથા અકુશળ છે. (૭૫) સંપ્રદાય
અનુસાર મળેલી વૈષ્ણવતા પણ ક્યાંય જોવા મળતી નથી.
આ રીતે ઠેર-ઠેર બધી જ વસ્તુઓનો સાર લુખ થઈ ગયો
છે. (૭૬) આ તો યુગનો સ્વભાવ જ છે, એમાં કોઈનો દોષ
નથી; તેથી જ પુણીકાક્ષ ભગવાન અત્યંત નજીક રહેવા છીતાં
પણ આ બધું સહી રહ્યા છે. (૭૭)

સૂતજી કહે છે – હે શૌનકજી! આ પ્રમાણે દેવર્ષિ
નારદનાં વચનો સાંભળીને ભક્તિને ભારે આશ્રય થયું;
એ પછી તેણે જે કંઈ કહ્યું તે સાંભળો. (૭૮)

ભક્તિએ કહ્યું – હે દેવર્ષિ! તમે ધન્ય છો! મારું
મોટું સૌભાગ્ય કે તમારો બેટો થયો. સંસારમાં સાધુપુરુષોનું
દર્શન જ સમસ્ત સિદ્ધિઓનું પરમ કારણ છે. (૭૯) તમારો
માત્ર એક જ વારનો ઉપદેશ ધારણ કરીને ક્યાધૂકુમાર
પ્રદ્લાદે માયા પર વિજય મેળવી લીધો હતો. પ્રુવજીએ
પણ તમારી કૃપાથી જ પ્રુવપદ મેળવ્યું હતું. તમે
સર્વમંગલમય અને સાક્ષાત્ શ્રીબ્રહ્મજીના પુત્ર છો. હું તમને
નમસ્કાર કરું છું. (૮૦)

નારદજીએ કહ્યું – હે બાલા! તમે ફોગટ પોતાને
શા માટે દુઃખી કરો છો? અરે, તમે આટલાં ચિંતાતુર કેમ
છો? ભગવાન શ્રીકૃષ્ણજીનાં ચરણકમળોનું ચિંતન કરો, તેમની
કૃપાથી તમારું સધળું દુઃખ દૂર થઈ જશે. (૧) જેમણે
કૌરવોના અત્યાચારમાંથી દ્રોપદીનું રક્ષણ કર્યું હતું અને
ગોપલીઓને સનાથ કરી હતી તે શ્રીકૃષ્ણ કંઈ ક્યાંય જતા
થોડા રહ્યા છે! (૨) વળી, તમે તો સાક્ષાત્ ભક્તિ છો
અને તેમને તમે હંમેશાં પ્રાણથીય પ્રિય છો; તમારા
બોલાવવાથી તો ભગવાન નીચ લોકોનાં ઘરોમાં પણ ચાલ્યા
આવે છે. (૩) સત્ય, તેતા અને દ્વાપર – આ ત્રણે યુગોમાં
જ્ઞાન અને વૈરાગ્ય મુક્તિનાં સાધન હતાં; પરંતુ કળિયુગમાં
તો કેવળ ભક્તિ જ બ્રહ્મસાયુજ્ય (મોક્ષ)ની પ્રાપ્તિ
કરાવનારી છે. (૪) આમ વિચારીને જ પરમાનંદ-ચિન્મૂર્તિ
જ્ઞાનસ્વરૂપ શ્રીહરિએ પોતાના સત્ત્વસ્વરૂપથી જ તમને રહ્યાં

बहूध्याऽजलिं त्वया पृष्ठं किं करोभीति चैकदा ।
त्वां तदाऽऽशापयत्कृष्णो मन्त्रकतान् पोषयेति च ॥ ६ ॥

अजीकृतं त्वया तदै प्रसन्नोऽभूद्विस्तदा ।
मुक्तिं दासीं ददौ तु अं शानवैराग्यकाविभौ ॥ ७ ॥

पोषणं स्वेन रूपेण वैकुण्ठे त्वं करोषि च ।
भूमौ भक्तविपोषाय छायाऽपं त्वया कृतम् ॥ ८ ॥

मुक्तिं शानं विरक्तिं च सह कृत्वा गता भुवि ।
कृतादिवापरस्यान्तं महानन्देन संस्थिता ॥ ९ ॥

कलौ मुक्तिः क्षयं प्राप्ता पाखडामयपीडिता ।
तदाशया गता शीघ्रं वैकुण्ठं पुनरेव सा ॥ १० ॥

स्मृता त्वयापि चात्रैव मुक्तिरायाति याति च ।
पुत्रीकृत्य त्वयेभौ च पार्श्वं स्वस्यैव रक्षितौ ॥ ११ ॥

उपेक्षातः कलौ मन्दौ वृद्धौ ज्ञातौ सुतौ तव ।
तथापि चिन्तां मुग्ध्य त्वमुपायं चिन्तयाम्यहम् ॥ १२ ॥

कलिना सदृशः कोऽपि युगो नास्ति वरानने ।
तस्मिंस्त्वां स्थापयिष्यामि गेहे गेहे जने जने ॥ १३ ॥

अन्यधर्मास्तिरस्कृत्य पुरस्कृत्य महोत्सवान् ।
तदा नाहं हरेदासो लोके त्वां न प्रवर्तये ॥ १४ ॥

तदन्विताश्च ये ज्ञवा भविष्यन्ति कलाविह ।
पापिनोऽपि गमिष्यन्ति निर्भयं कृष्णमन्तिरम् ॥ १५ ॥

येषां चिते वसेन्द्रकितिः सर्वदा प्रेमदृपिष्ठी ।
न ते पश्यन्ति कीनाशं स्वप्नेऽप्यमलमूर्तयः ॥ १६ ॥

न प्रेतो न पिशाचो वा राक्षसो वासुरोऽपि वा ।
भक्तियुक्तमनस्कानां स्पर्शने न ग्रभुर्भवेत् ॥ १७ ॥

न तपोभिर्न वेदैश्च न शानेनापि कर्मणा ।
हरिहि साध्यते भक्त्या प्रभाणं तत्र गोपिकाः ॥ १८ ॥

नृषां जन्मसहस्रेण भक्तौ प्रीतिहि ज्ञायते ।
कलौ भक्तिः कलौ भक्तिर्भक्त्या कृष्णः पुरः स्थितः ॥ १९ ॥

छे; तमे साक्षात् श्रीकृष्णचंद्रनां प्रिय अने परम सुंदरी छो. (५) एक वार ज्यारे तमे छाथ जोडीने पूष्ट्युं छतुं के 'हुं शुं करुं?' त्यारे भगवाने तमने आ ज आज्ञा आपी हती के 'मारा भक्तोनुं पोषण कर.' (६) तमे भगवाननी ऐ आज्ञा स्वीकारी लीधी; तेथी श्रीहरि तमारी उपर अत्यंत प्रसन्न थया अने तमारी सेवा करवा माटे तमने दासीरुपे मुक्तिनुं अने पुत्रोरुपे आ शान-वैराग्यनुं प्रदान कर्यु. (७) तमे पोताना साक्षात् स्वरूपथी वैकुण्ठाममां ज भक्तोनुं पोषण करो छो, बूलोकमां तो तमे भक्तोनी पुष्टि (पोषण) माटे केवल छायाऽप ४ धारणा कर्यु छ. (८)

त्यारे तमे मुक्ति, शान अने वैराग्यने साथे लઈने पृथ्वीतणमां आव्यां अने सत्ययुगधी द्वापरयुग सुधी घणा आनंदधी रख्यां. (९) कणियुगमां तमारी दासी मुक्ति पाखंडरुपी रोगधी पीडित थईने क्षीङ्ग थवा लागी, तेथी ते तो तरत ज तमारी आज्ञाधी वैकुण्ठलोकमां चाली गई. (१०) आ लोकमां पश्च तमे स्मरणा करो छो त्यारे ते आवे छे अने फरी पाइ चाली जाय छे; परंतु आ शान-वैराग्यने पुत्रो मानीने तमे पोतानी पासे ज राख्या छे. (११) तेम छतां कणियुगमां तेमनी उपेक्षा थवाने कारणे तमारा आ पुत्रो उत्साहहीन अने वृद्ध थई गया छे; तोपश्च तमे चिंता न करो, हुं तेमना नवज्ञवननो उपाय विचारुं हुं. (१२) हे सुमुझी! कणियुग जेवो अन्य कोई युग नथी, आ युगमां हुं तमने धेर-धेर प्रत्येक मनुष्यना हृदयमां स्थापित करीश. (१३) जुओ, अन्य बधा धर्माने दबावीने अने भक्तिविषयक महोत्सवोने आगण राखीने जो हुं आ लोकमां तमारो प्रचार न करुं तो हुं श्रीहरिनो दास नहीं. (१४) आ कणियुगमां जे ज्ञवो तमाराधी युक्त होते तेओ पापी होवा छतां पश्च निर्विरोध श्रीभगवान् श्रीकृष्णना अलयधामने पामशे. (१५) जेमना हृदयमां निरंतर प्रेमदृपी भक्ति निवास करे छे तेवा शुद्धान्तःकरणा मनुष्यो स्वजनमां पश्च यमराजने जोता नथी. (१६) जेमना हृदयमां महाराष्ट्री भक्तिनो निवास छे तेमनो स्पर्श करवाने पश्च प्रेत, पिशाच, राक्षस, दैत्य वगेरे समर्थ होता नथी. (१७) भगवानने तप, वेदाध्ययन, शान, कर्म वगेरे कोई पश्च साधनथी वश करी शकाता नथी, तेओ तो मात्र भक्तिथी ज वशीभूत थाय छे. आ (विषय)मां गोपीजनो प्रभाषा छे. (१८) मनुष्योने हजारो जन्मोना पुष्यमतापे भक्तिमां अनुराग थाय छे. कणियुगमां केवल भक्ति, केवल भक्ति ज सार छे. भक्तिथी तो साक्षात् श्रीकृष्णचंद्र प्रत्यक्ष उपस्थित थाय छे. (१९)

भक्तिद्रोहकरा ये च ते सीदन्ति जगत्रये ।
दुर्वासा हुःभमापतः पुरा भक्तविनिन्दकः ॥ २० ॥
अलं व्रतेरलं तीर्थेरलं योगेरलं मध्ये ।
अलं शानकथालापैर्भक्तिरेतैव मुक्तिदा ॥ २१ ॥

सूत उवाच

इति नारदनिष्ठीतं स्वभाषात्म्यं निशम्य सा ।
सर्वाङ्गपुष्टिसंयुक्ता नारदं वाक्यमध्यवीत् ॥ २२ ॥

भक्तिरुवाच

अहो नारद धन्योऽसि प्रीतिस्ते भयिनिश्वला ।
न कदाचिद्विमुख्याभिचिते स्थास्याभि सर्वदा ॥ २३ ॥

कृपालुना त्वया साधो मद्वाधा ध्वंसिता क्षणात् ।
पुत्रयोश्चेतना नास्ति ततो बोधय बोधय ॥ २४ ॥

सूत उवाच

तस्या वयः समाकृष्टं कारुण्यं नारदो गतः ।
तयोर्बोधनमारेभे कराग्रेण विमर्द्यन् ॥ २५ ॥

मुखं संयोजय कर्णान्ते शब्दमुच्यैः समुच्यरन् ।
शान प्रबुध्यतां शीघ्रं रे वैराग्यं प्रबुध्यताम् ॥ २६ ॥

वेदवेदान्तधोषैश्च गीतापाठैर्मुहुर्मुहुः ।
बोध्यमानौ तदा तेन कथं चिच्योत्थितौ बलात् ॥ २७ ॥

नेत्रैरनवलोकन्तौ जृभमन्तौ सालसावुभौ ।
बकवत्पलितौ प्रायः शुष्ककाष्ठसमाङ्कौ ॥ २८ ॥

क्षुक्खामौ तौ निरीक्ष्यैव पुनः स्वापपरायणौ ।
ऋषिश्चिन्तापरो ज्ञातः किं विद्येयं भयेति च ॥ २९ ॥

अहो निद्रा कथं याति वृद्धत्वं च महत्तरम् ।
चिन्तयन्ति गोविन्दं स्मारयामास भार्गव ॥ ३० ॥

योमवाणी तदैवाभून्मा ऋषे भिद्यताभिति ।
उद्यमः सङ्कलसेऽयं भविष्यति न संशयः ॥ ३१ ॥

अतदर्थं तु सत्कर्मं सुरर्षे त्वं समाचर ।
ततो कर्माभिधास्यन्ति साधवः साधुभूषणाः ॥ ३२ ॥

सत्कर्मणि कृते तस्मिन् सनिद्रा वृद्धतानयोः ।
गमिष्यति क्षणाऽन्नकितः सर्वतः प्रसरिष्यति ॥ ३३ ॥

जे लोको भक्तिनो द्रोह करे छे तेओ त्रिलोकोमां हुःभ
ज हुःभ पामे छे. पहेलाना समये भक्तिनो तिरस्कार
करनारा दुर्वासा ऋषिए भारे कष वेठवुं पड़युं हतुं. (२०)
बस, बस – व्रत, तीर्थ, योग, पश, शानकथा वगेरे
घणांबधां साधनोनुं शुं काम छे? अेकमात्र भक्ति ज मुक्ति
आपनारी छे. (२१)

सूतज्ञ कहे छे – आ रीते नारदज्ञामे निर्णय करेला
पोताना माहात्म्यने सांभणीने भक्तिनां बधां अंगों पुष्ट
थयां अने ते (भक्ति) नारदज्ञने कहेवा लाग्यां. (२२)

भक्तिए कहुं – हे नारदज्ञ! तमे धन्य छो.
मारामां तमारी निश्चण प्रीति छे. हंमेशां हुं तमारा
हृदयमां रहीश, तमने छोडीने क्यारेय जहिश नही. (२३)
हे साधु! तमे महाकृपाणु छो. तमे क्षणवारमां ज मारु
सधणुं हुःभ हूर कहुं. पश छज्ज मारा पुत्रोमां येतना
आवी नथी; तमे अेमने तत्काण सयेत करी दो, ज्ञानेत
करो. (२४)

सूतज्ञ कहे छे – भक्तिनां आ वयनो सांभणीने
नारदज्ञ करुणापूर्ण बन्या अने तेओ तेमने (शान-
वैराग्यने) हाथथी हयमयावीने जगाइवा लाग्या. (२५)
पछी तेमना कान पासे भों लावीने जोरथी बोल्या –
'ओ शान! जलदी जागो! ओ वैराग्य! जलदी जागो!'
(२६) पछी तेमणे वेद-ध्यनि, वेदान्तधोष अने वारंवार
गीतापाठ करीने तेमने जगाइया; तेथी तेओ धक्षी
मुश्केलीथी उठी शक्या. (२७) परंतु आणसने कारणे ते
बंने बगासां खाता रह्या, अंगो खोलीने जोर्ह पश शक्या
नहि. तेमना वाण बगलाओनी जेम सङ्केद थर्ह गया
हता, तेमनां अंगो प्रायः सूक्षा लाकडा जेवां निस्तेज अने
कठोर थर्ह गयां हतां. (२८) आ रीते भूम-तरसना मार्या
अत्यंत दुर्बल होवाने कारणे तेमने फरीथी सूता जोर्हने
नारदज्ञने मोटी चिंता थर्ह अने तेओ विचारवा लाग्या
के 'हवे मारे शुं करवुं? (२९) आमनी आ निद्रा अने
ऐनाथीय वधु तो अेमनी आ वृद्धावस्था केम हूर थाय?'
हे शौनकज्ञ! आ रीते चिंता करता-करता तेओ (नारदज्ञ)
भगवाननुं स्मरण करवा लाग्या. (३०) ते ज समये ऐवी
आकाशवाणी थर्ह के 'हे मुनि! घेद ना करो, तमारो
आ प्रथल निःसंहेद सङ्कण थशे. (३१) हे देवर्षि! आ
माटे तमे एक सत्कर्म करो, के जे कर्म तमने संतशिरोमणि
महानुभाव बतावशे. (३२) ते सत्कर्मनुं अनुष्ठान
करतां ज क्षणवारमां आमनी निद्रा अने वृद्धावस्था चाली
जशे तथा सर्वत्र भक्तिनो प्रसार थशे.' (३३)

ईत्याकाशवचः स्पष्टं तत्सर्वेरपि विश्रुतम् ।
नारदो विस्मयं लेखे नेहं शातभिति भूवन् ॥ ३४ ॥

नारद उवाच

अनयाऽऽकाशवाङ्यापि गोप्यत्येन निरूपितम् ।
किं वा तत्साधनं कार्यं येन कार्यं भवेतयोः ॥ ३५ ॥

क्वचिष्यन्ति सन्तस्ते कथं दास्यन्ति साधनम् ।
भयात्र किं प्रकर्तव्यं यदुक्तं व्योमभाषया ॥ ३६ ॥

सूत उवाच

तत्र द्वावपि संस्थाप्य निर्गतो नारदो मुनिः ।
तीर्थं तीर्थं विनिष्ठम्य पृथग्न्मार्गं मुनीश्वरान् ॥ ३७ ॥

वृत्तान्तः श्रूयते सर्वेः किञ्चिन्निश्चित्य नोच्यते ।
असाध्यं केचन प्रोचुदुर्ज्ञयभिति चापरे ।
मूढीभूतास्तथान्ये तु कियन्तस्तु पलायिताः ॥ ३८ ॥

हाहाकारो महानासीतैलोक्ये विस्मयावहः ।
वेदवेदान्तधोषैश्च गीतापाठैर्विभोषितम् ॥ ३९ ॥

भक्तिशानविरागाणां नोदतिष्ठत्रिकं यदा ।
उपायो नापरोऽस्तीति कर्णोऽकर्णोऽजपञ्जनाः ॥ ४० ॥

योगिना नारदेनापि स्वयं न शायते तु यत् ।
तत्कथं शक्यते वक्तुभितरैरिह मानुषैः ॥ ४१ ॥

ऐवमृषिगणैः पृष्ठेर्निर्णायोक्तं हुरासदम् ॥ ४२ ॥

ततश्चिन्तातुरः सोऽथ बद्रीवनमागतः ।
तपश्चरामि चात्रेति तदर्थं कृतनिश्चयः ॥ ४३ ॥

तावददर्शं पुरतः सनकादीन्मुनीश्वरान् ।
कोटिसूर्यसमाभासानुवाच मुनिसत्तमः ॥ ४४ ॥

नारद उवाच

ईदानीं भूरिभाग्येन भवद्विः संगमोऽभवत् ।
कुमारा भूवतां शीघ्रं कृपां कृत्वा भमोपरि ॥ ४५ ॥

भवन्तो योगिनः सर्वे भुद्विभन्तो बहुश्रुताः ।
पञ्चहायनसंयुक्ताः पूर्वधामपि पूर्वजाः ॥ ४६ ॥

सदा वैकुण्ठनिलया हरिकीर्तनतत्पराः ।
लीलामृतरसोऽन्मताः कथामात्रैकज्ञविनः ॥ ४७ ॥

आ आकाशवाङ्गी त्यां सौअे स्पष्टपदो सांबणी. आनाथी नारदज्ञने मोहुं विस्मय थयुं अने तेओ कहेवा लाभ्या - 'मने तो आनो कोई आशय समजायो नहीं.' (३४)

नारदज्ञ बोल्या - आ आकाशवाङ्गीअे पङ्क गूढ़रूपे ज वात कही छे. ए तो बताव्यु नहि के ते क्युं साधन करवामां आवे के जेथी आमनुं कार्यं सिद्ध थाय. (३५) ते संत कोङ्क जाङ्गे क्यां मणशे अने केवी रीते तेओ ते साधन बतावशे? अत्यारे आकाशवाङ्गीअे जे कंठ कहुं छे ते अनुसार मारे शुं करवुं जोइअे? (३६)

सूतज्ञ कहे छे - हे शौनकज्ञ! पछी तो शान-वैराग्य बनेने त्यां ज छोडीने नारदमुनि त्यांथी चाली नीकल्या अने प्रत्येक तीर्थमां जहृ-जहृने, मार्गमां मणता मुनीश्वरोने ते साधन विशे पूछता रह्या. (३७) तेमनी ते वात सांबणता तो बधा हता, पङ्क ते बाबतमां कोई कंठ पङ्क निश्चित उत्तर आपता न हता. केटलाके तेने असाध्य बताव्यु; तो कोई बोल्या - 'आनो बराबर पतो मणवानुं ज मुश्केल छे.' केटलाक सांबणीने चूप रह्या अने कोई-कोई तो पोतानी अवशा थवाना भयथी वात टाणी-टटोणीने खसी गया. (३८) त्रिलोकमां महान आश्रयकारक हाहाकार मची गयो. लोको मांडेमांडे गुसपुस करवा लाभ्या के 'भाई! जयारे वेदध्यनि, वेदान्तधोष अने वारंवार गीतापाठ संबणाववा छतां पङ्क भक्ति, शान अने वैराग्य - आ जडोने जगाडी न शकायां त्यारे तो अन्य कोई उपाय नथी. (३९-४०) स्वयं योगीराज नारदज्ञने पङ्क जेनुं शान नदी तेने बीज संसारी लोको केवी रीते बतावी शडे?' (४१) आ रीते जे जे ऋषिओने आ बाबतमां पूछवामां आव्यु तेमणे निर्णाय करीने एम ज कहुं के आ वात हुःसाध्य ज छे. (४२)

त्यारे नारदज्ञ अत्यंत चिंतातुर थया अने बद्रीवनमां आव्या. शान-वैराग्यने जग्रत करवा माटे त्यां तेमणे ऐवो निश्चय कर्यो के 'हुं तप करीश.' (४३) ते ज समये तेमने पोतानी सामे करोडो सूर्यों जेवा तेजस्वी सनकादि मुनीश्वरो देखाया. तेमने जोइने ते मुनिश्चेष्ठ कहेवा लाभ्या. (४४)

५ नारदज्ञाए कहुं - हे महात्माओ! अत्यारे मारो तमारी साथेनो मेणाप भोटा भाग्यधी थयो छे. तमे मारा पर कृपा करीने शीघ्रं ज ते साधन बतावो. (४५) तमे सर्वे महान योगी, बुद्धिमान अने विद्वान छो. तमे देखावमां तो पांच-पांच वर्षना भाणक जेवा जडाओ छो, परंतु छो तो पूर्वजोना पङ्क पूर्वज. (४६) तमे हंमेशां वैकुण्ठधाममां निवास करो छो, निरंतर हरिकीर्तनमां तत्पर रहो छो, भगवल्लीला-अमृतनुं रसास्वादन करीने हंमेशां तेमां ज

હરિ: શરણમેવં હિ નિત્યં યેષાં મુખે વચ્છ: ।
અત: કાલસમાદિષા જરા યુધ્માત્ર બાધતે ॥ ૪૮ ॥

યેષાં ભૂભજમાત્રેણ દ્વારપાલૌ હરે: પુરા ।
ભૂમૌ નિપતિતૌ સધો યત્કૃપાત: પુરં ગતૌ ॥ ૪૯ ॥

અહો ભાગ્યસ્ય યોગેન દર્શનં ભવતામિહ ।
અનુગ્રહસ્તુ કર્તવ્યો મધ્ય દીને દયાપરૈ: ॥ ૫૦ ॥

અશરીરગિરોકતં યત્તાતિકં સાધનમુચ્યતામ् ।
અનુષ્ઠેયં કથં તાવત્ત્રભૂવન્તુ સવિસ્તરમ् ॥ ૫૧ ॥

ભક્તિજ્ઞાનવિરાગાણાં સુખમુત્પદ્યતે કથમ् ।
સ્થાપનં સર્વવર્ણોષુ પ્રેમપૂર્વ પ્રયત્નતઃ ॥ ૫૨ ॥

તુમારા જીવુઃ

મા ચિન્તાં કુરુ દેવર્ષે હર્ષ ચિત્તે સમાવહ ।
ઉપાય: સુખસાધ્યોડત્ર વર્તતે પૂર્વ એવ હિ ॥ ૫૩ ॥

અહો નારદ ધન્યોડસિવિરકતાનાં શિરોમણિઃ ।
સદા શ્રીકૃષ્ણાદાસાનામગ્રણીર્થોગભાસ્કર: ॥ ૫૪ ॥

તથિ ચિત્તં ન મન્તવ્યં ભક્ત્યર્થમનુવર્તિનિ ।
ઘટતે કૃષ્ણાદાસસ્ય ભક્તે: સંસ્થાપના સદા ॥ ૫૫ ॥

ऋષિભિર્બહ્વો લોકે પન્થાન: પ્રકટીકૃતાઃ ।
શ્રમસાધ્યાશ્ચ તે સર્વે પ્રાય: સ્વર્ગફલપ્રદાઃ ॥ ૫૬ ॥

વૈકુણ્ઠસાધક: પન્થા: સ તુ ગોપ્યો હિ વર્તતે ।
તસ્યોપદેષા પુરુષ: પ્રાયો ભાગ્યેન લભ્યતે ॥ ૫૭ ॥

સત્કર્મ તવ નિર્દિષ્ટ વ્યોમવાચા તુ યત્પુરા ।
તદુચ્યતે શૃષ્ટુષ્ણાદ્ય સ્થિરચિત: પ્રસત્તધી: ॥ ૫૮ ॥

દ્રવ્યયજાસ્તપોયજા યોગ્યજાસ્તથાપરે ।
સ્વાધ્યાયજાનયજાશ્ચ તે તુ કર્મવિસૂચકા: ॥ ૫૯ ॥

સત્કર્મસૂચકો નૂં જ્ઞાનયજા: સ્મૃતો બુધૈ: ।
શ્રીમદ્ભાગવતાલાપ: સ તુ ગીત: શુકાદિભિ: ॥ ૬૦ ॥

ભક્તિજ્ઞાનવિરાગાણાં તદ્ધોષેણ બલં મહત્ ।
પ્રજિષ્યતિ દ્વયો: કષ્ટ સુખં ભક્તેર્ભવિષ્યતિ ॥ ૬૧ ॥

ઉન્મત રહો છો અને એકમાત્ર ભગવત્કથા જ તમારા જીવનનો આધાર છે. (૪૭) ‘હરિ: શરણમ्’ (ભગવાન અમારું શરણ છે) - આ વાક્ય (મંત્ર) હમેશાં તમારા મુખમાં રહે છે; આનાથી કાળપ્રેરિત વૃદ્ધાવસ્થા પણ તમને અવરોધતી નથી. (૪૮) પહેલાંના સમયે તમારા ભૂભંગમાત્રથી ભગવાન વિષ્ણુના દ્વારપાણો જ્ય અને વિજય તત્કાળ પૃથ્વી પર પતન પામ્યા હતા અને પછી તમારી જ કૃપાથી તેઓ પુનઃ વૈકુણ્ઠલોક પહોંચ્યા. (૪૯) ધન્ય છે, અત્યારે તમારું દર્શન મોટા સૌભાગ્યથી જ થયું છે. હું અત્યંત દીન છું અને તમે સ્વભાવથી જ દયાળું છો; તેથી તમારે મારા પર અવશ્ય કૃપા કરવી જોઈએ. (૫૦) બતાવો - આકાશવાણીએ જેની બાબતમાં કહ્યું છે તે સાધન કર્યું છે; અને મારે કેવી રીતે તેનું અનુઝ્ઞાન કરવું જોઈએ. તમે એનું વિસ્તારથી વર્ણાન કરો. (૫૧) ભક્તિ, જ્ઞાન અને વૈરાગ્યને કઈ રીતે સુખ મળી શકે? અને કઈ રીતે બધા વર્ણોમાં તેમની પ્રેમપૂર્વક પ્રતિષ્ઠા કરી શકાય? (૫૨)

સનકાદિએ કહ્યું - હે દેવર્ષિ! તમે ચિંતા ન કરો, મનમાં પ્રસન્ન થાઓ; તેમના ઉદ્ધારનો એક સરળ ઉપાય પહેલાંથી જ વિદ્યમાન છે. (૫૩) હે નારદજી! તમે ધન્ય છો. તમે વિરક્તોના શિરોમણિ છો; શ્રીકૃષ્ણ-દાસોના શાશ્વત પથ-પ્રદર્શક તેમ જ ભક્તિયોગના ભાસ્કર છો. (૫૪) તમે ભક્તિ માટે જે ઉધમ કરી રહ્યા છો તે તમારા માટે કોઈ આશ્રયની વાત સમજવી ન જોઈએ. ભગવાનના ભક્ત માટે તો ભક્તિની સમ્પર્ક સ્થાપના કરવી એ સદા ઉચ્ચિત જ છે. (૫૫) ઋષિઓએ સંસારમાં અનેક માર્ગો પ્રકટ કર્યા છે; પણ તે બધા જ કષ્ટસાધ્ય છે અને પરિણામે પ્રાય: સ્વર્ગની જ પ્રાપ્તિ કરાવનારા છે. (૫૬) અત્યાર સુધી ભગવાનની પ્રાપ્તિ કરાવનારો માર્ગ તો ગુપ્ત જ રહ્યો છે. તે માર્ગનો ઉપદેશ કરનાર પુરુષ પ્રાય: ભાગ્યથી જ મળે છે. (૫૭) તમને આકાશવાણીએ જે સત્કર્મનો સંકેત કર્યો છે તે અમે બતાવીએ છીએ; તમે પ્રસન્ન અને દાચિત થઈને સાંભળો. (૫૮)

હે નારદજી! દ્રવ્યયજા, તપ્યયજા, યોગ્યયજા અને સ્વાધ્યાયરૂપી જ્ઞાનયજા - આ બધા તો સ્વર્ગ વગેરેની પ્રાપ્તિ કરાવનારા કર્મ પ્રત્યે જ સંકેત કરે છે. (૫૯) પંદ્રિતોએ જ્ઞાનયજાને જ સત્કર્મ (મુક્તિદાયક કર્મ)નો સૂચક માન્યો છે. તે (જ્ઞાનયજા) શ્રીમદ્ભાગવતનું પારાયણ છે, જેનું ગાન શુક વગેરે મહાનુભાવોએ કર્યું છે. (૬૦) તેનો શબ્દ સાંભળવાથી જ ભક્તિ, જ્ઞાન અને વૈરાગ્યને મોટું બળ મળશે. આનાથી જ્ઞાન-વૈરાગ્યનું કષ્ટ દૂર થશે અને

प्रलयं हि गमिष्यन्ति श्रीमन्नागवतध्यनेः ।
कलेदोषा ईमे सर्वे सिंहशब्दाद् वृका ईव ॥ ६२ ॥
शानवैराग्यसंयुक्ता भक्तिः प्रेमरसावहा ।
प्रतिगोहं प्रतिजनं ततः कीडां करिष्यति ॥ ६३ ॥

नारद उवाच

वेदवेदान्तधोषैश्च गीतापाठैः प्रबोधितम् ।
भक्तिशानविरागाणां नोदतिष्ठत्रिकं यदा ॥ ६४ ॥
श्रीमन्नागवतालापातत्कथं बोधमेष्यति ।
तत्कथासु तु वेदार्थः श्लोके श्लोके पदे पदे ॥ ६५ ॥
छिन्दन्तु संशयं हीनं भवन्तोऽमोघदर्शनाः ।
विलभ्यो नात्र कर्तव्यः शरणागतवत्सलाः ॥ ६६ ॥

कुमारा गीतुः

वेदोपनिषदां साराजगता भागवती कथा ।
अत्युत्तमा ततो भाति पृथग्भूता इलाकृतिः ॥ ६७ ॥
आमूलाग्रं रसस्तिष्ठन्नास्ते न स्वाधते यथा ।
स भूयः समृथग्भूतः इले विश्वमनोहरः ॥ ६८ ॥
यथा हुः एति स्थितं सर्पिनं स्वादायोपकल्पते ।
पृथग्भूतं हि तद्रव्यं देवानां रसवर्धनम् ॥ ६९ ॥
ईक्षुषामपि मध्यान्तं शर्करा व्याघ्रिष्ठिति ।
पृथग्भूताच्च सामिष्टातथा भागवती कथा ॥ ७० ॥
ईदं भागवतं नाम पुराणां भ्रह्मसम्मितम् ।
भक्तिशानविरागाणां स्थापनाय प्रकाशितम् ॥ ७१ ॥
वेदान्तवेदसुन्नाते गीताया अपि कर्तवि ।
परितापवति व्यासे मुहूर्त्यशानसागरे ॥ ७२ ॥
तदात्वया पुराप्रोक्तं चतुःश्लोकसमन्वितम् ।
तदीयश्रवणात्सधो निर्बाधो भादरायणः ॥ ७३ ॥
तत्र ते विस्मयः केन यतः प्रश्नकरो भवान् ।
श्रीमन्नागवतं श्राव्यं शोकदुःखविनाशनम् ॥ ७४ ॥

नारद उवाच

यदर्शनं च विनिहन्त्यशुभानि सधः
श्रेयस्तनोति भवदुःखदवार्दितानाम् ।

भक्तिने आनन्द मणशे. (६१) सिंहनी गर्जना संभणीने जेम वरुओ भागी जाय छे तेवी ज रीते श्रीमद्भागवतना ध्वनिथी कणियुगना तमाम दोषो नाश पामशे. (६२) अने त्यारे प्रेमरस प्रवाहित करनारी भक्ति शान अने वैराग्यने साथे लઈने प्रत्येक घरमां अने व्यक्तिना हृदयमां कीडा करशे. (६३)

नारदज्ञाए कहुँ – मैं वेद-वेदान्तनां उच्चारण (ध्वनि) अने गीतापाठ करीने तेमने धक्षां जगाऊयां, पश्च अम छतां ए त्रिष्णो – भक्ति, शान अने वैराग्य जाग्यां नहीं. (६४) आवी स्थितिमां श्रीमद्भागवत संभणाववाथी तेओं केवी रीते जागशे? – कारण के ते कथाना प्रत्येक श्लोकमां अने प्रत्येक पदमां पश्च वेदोनों ज तो सारांश छ. (६५) तमे शरणागतवत्सल छो तथा तमारुं दर्शन क्यारेय वर्थ नथी थतुं; तेथी मारो आ संदेह दूर करो, आ कार्यमां विलंब न करो. (६६)

सनकादिए कहुँ – श्रीमद्भागवतनी कथा वेदो अने उपनिषदोना सारथी बनेली छे. तेथी तेमनाथी जिन्न, तेमना इण्डूप छोवाने कारणो ते धक्षी उत्तम जप्ताय छे. (६७) जे रीते रस वृक्षना मूणथी मांडीने डणीनी टोच सुधी रहेलो होय छे, पश्च आ स्थितिमां तेनो आस्वाद करी शकातो नथी; ते ज (रस) ज्यारे अलग थर्हने इण्डना रूपमां आवे छे त्यारे संसारमां सौने प्रिय लागे छे. (६८) दूधमां धी रहेलुं ज होय छे, पश्च त्यारे तेनो अलग स्वाद भणतो नथी; ते ज (धी) ज्यारे दूधमांथी अलग थाय छे त्यारे ते देवताओं माटे पश्च स्वादवर्धक बने छे. (६९) खांड / शेरडीनी उपर-नीये अने वच्चे पश्च व्याप्त रहे छे, तोपश्च अलग थवाथी तेनी कंडी ओर ज मधुरता (भीठाश) होय छे. ऐवी ज आ भागवतनी कथा छे. (७०) आ भागवतपुराण वेदो-तुल्य छे. श्रीव्यासदेव आने भक्ति, शान अने वैराग्यनी स्थापना माटे प्रकाशित कर्हु छे. (७१) पहेलाना समये ज्यारे वेद-वेदान्तना पारगामी अने गीताना पश्च रथनारा भगवान व्यासदेव जिन्न थर्हने अक्षान-समुद्रमां गोथां खाता छता त्यारे तमे ज तेमने चार श्लोकोमां आनो उपदेश कर्हो छतो. तेने संभणतां ज तेमनी सधणी चिंता दूर थर्ह गर्ह छती. (७२-७३) तो पछी तेमने आश्रय केम थर्ह रह्यु छे, के जेथी तमे अमने पूछी रह्या छो? तमारे तेमने शोक अने दुःखनो विनाश करनारुं श्रीमद्भागवतपुराण ज संभणाववुं जोईए. (७४)

नारदज्ञाए कहुँ – हे सनकादि ऋषिओ! तमारुं दर्शन ज्ञवनां समस्त पापोनो तत्काल नाश करी हे छे अने जेओं संसारदुःखरूपी दावानणथी तप्त थयेला छे

निःशेषशेषमुख्गीतकथैकपानाः

प्रेमप्रकाशकृतये शरणं गतोऽस्मि ॥ ७५ ॥

भाग्योदयेन बहुजन्मसमर्जितेन

सत्सज्जम् च लभते पुरुषो यदा वै ।

अशानहेतुकृतमोहमदान्धकार-

नाशं विधाय हि तदोदयते विवेकः ॥ ७६ ॥

तेमना पर तत्काण शांतिनी वर्पा करे छे. तमे शेषज्ञनां सहस्रमुखोथी गवायेला भगवत्कथामृतनुं ज निरंतर पान करता रहो छो. हुं प्रेमलक्षणा-भक्तिनो प्रकाश करवाना उद्देश्यथी तमारुं शरण लाउं छुं. (७५) ज्यारे अनेक जन्मोथी संचित पुण्यराशिनो उद्य थवाथी मनुष्यने सत्संग प्राप्त थाय छे त्यारे ते (सत्संग) तेना अशानजनित मोहनो अने मदडपी अंधकारनो नाश करे छे अने (परिणामे) विवेकनो उद्य थाय छे. (७६)

—★—

इति श्रीपद्मपुराणे उत्तरभृते श्रीमद्भागवतमाहात्म्ये कुमारनारदसंवादो नाम द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥
श्रीमद्भागवतमाहात्म्य-अंतर्गत कुमारनारदसंवाद नामनो द्वितीय अध्याय समाप्त.

—★—

ग्रीजो अध्याय

भक्तिना हुःअनुं निवारण

नारद उवाच

शानयशं करिष्यामि शुकशाल्कथोऽज्ज्वलम् ।
भक्तिशानविरागाणां स्थापनार्थं प्रयत्नतः ॥ १ ॥

कुत्र कार्यो भया यशः स्थलं तद्वाच्यतामिह ।
महिमा शुकशाल्कस्य वक्तव्यो वेदपारगैः ॥ २ ॥

कियत्विट्वसैः श्राव्या श्रीमद्भागवती कथा ।
को विधिस्तत्र कर्तव्यो भमेदं भ्रुवतामितः ॥ ३ ॥

कुमारा जीयुः

शृणु नारद वक्ष्यामो विनम्राय विवेकिने ।
गजाद्वारसमीपे तु तटमानन्दनामकम् ॥ ४ ॥

नानाऋषिगणैर्जुर्खं देवसिद्धनिषेवितम् ।
नानातरुलताकीर्णं नवकोमलवालुकम् ॥ ५ ॥

रम्यमेकान्तदेशस्थं त्रेमपद्मसुसौरभम् ।
पत्समीपस्थलवानां वैरं चेतसि न स्थितम् ॥ ६ ॥

शानयशस्त्वया तत्र कर्तव्यो व्यप्रयत्नतः ।
अपूर्वरसरूपा च कथा तत्र भविष्यति ॥ ७ ॥

पुरःस्थं निर्बलं चैव जराञ्छार्णकलेवरम् ।
तद्द्वयं च पुरस्कृत्य भक्तिस्तत्रागमिष्यति ॥ ८ ॥

नारदज्ञ कहे छे — हवे हुं भक्ति, शान अने वैराग्यनी स्थापना करवा माटे, श्रीशुकदेवज्ञाने कहेला भागवतशाल्कनी कथा वडे, प्रयत्नपूर्वक उज्ज्वल शानयश करीश. (१) आ शानयश मारे क्यां करवो जोईअ, तमे ए माटे कोई स्थान बतावो. तमे वेदोना पारगामी छो, तेथी मने आ शुकशाल्कनो महिमा संभणावो. (२) तमे ए पश्च बतावो के श्रीमद्भागवतनी कथा केटला दिवसोमां संभणाववी जोईअ अने तेने सांभणवानी विधि शी छे. (३)

सनकादि भोल्या — हे नारदज्ञ! तमे धणा विनम्र अने विवेकी छो. सांभणो, अमे तमने आ भधी वातो बतावीअे छीअे. हरिदार पासे आनंद नामनो एक घाट छे. (४) त्यां अनेक ऋषिओ रहे छे तथा देवताओ अने सिद्धो पश्च तेनु सेवन करता रहे छे. ज्ञात-ज्ञातनां वृक्षो अने लताओने कारणो ते (घाट) धणो सधन छे अने त्यां धणी कोमण नवी रेती पथरायेली छे. (५) ते घाट धणो ज सुरभ्य छे अने एकांत प्रदेशमां छे. त्यां हरहंमेश सोनेरी कमणोनी सुगंध वक्षा करे छे. तेनी आसपास रहेनारा सिंह, छाथी वगेरे परस्परविरोधी छ्वोना चित्तमां पश्च वेरभाव नथी. (६) त्यां तमारे कोई विशेष प्रयत्न कर्पा विना ज शानयशनो आरंभ करवो जोईअ, ते स्थाने कथामां अपूर्व रसनो आविर्भाव थशे. (७) भक्ति पश्च पोतानी आंझोनी सामे निर्बल अने जराञ्छार्ण अवस्थामां पडी रहेला शान अने वैराग्यने साथे लઈने त्यां आवी जशे. (८)

यत्र भागवती वार्ता तत्र भक्त्यादिकं प्रजेत् ।
कथाशब्दं समाकुर्य तत्त्विकं तरुणायते ॥६॥

सूत उवाच

ऐवमुक्त्वा कुमारास्ते नारदेन समं ततः ।
गज्ञातं समाज्ञमुः कथापानाय सत्वराः ॥ १०॥

यदायातास्तं तेतु तदा कोलाहलोऽप्यभूत् ।
भूलोके देवलोके च ब्रह्मलोके तथैव च ॥ ११॥

श्रीभागवतपीयूषपानाय रसलभ्यताः ।
धावन्तोऽप्याययुः सर्वप्रथमं ये च वैष्णवाः ॥ १२॥

भृगुर्वसिष्ठश्चयवनश्च गौतमो
मेधातिथिर्देवलदेवरातौ ।

रामस्तथा गाविसुतश्च शाकलो
मृक्षुपुत्रात्रिजपिप्पलादाः ॥ १३॥

योगेश्वरौ व्यासपराशरौ च
छायाशुको जाजलिजलुमुख्याः ।

सर्वेऽप्यमी मुनिगणाः सहपुत्रशिष्याः
स्वखीभिराययुरतिप्रणयेन पुक्ताः ॥ १४॥

वेदान्तानि च वेदाश्च मन्त्रास्तन्त्राः समूर्तयः ।
दशसप्तपुराणानि पटशाङ्काणि तथाऽऽप्ययुः ॥ १५॥

गजाद्याः सरितस्तत्र पुष्करादिसरांसि च ।
क्षेत्राणि च दिशः सर्वा दण्डकादिवनानि च ॥ १६॥

नगादयो ययुस्तत्र देवगन्धर्वदानवाः ।
गुरुत्वात्तत्र नायातान्भृगुः सम्बोध्य चानयत् ॥ १७॥

दीक्षिता नारदेनाथ दत्तमासनमुतमम् ।
कुमारा वन्दिताः सर्वैर्निषेदुः कृष्णातत्पराः ॥ १८॥

वैष्णवाश्च विरक्ताश्च न्यासिनो ब्रह्मचारिणः ।
मुखभागे स्थितास्ते च तदग्रे नारदः स्थितः ॥ १९॥

ऐकभागे ऋषिगणास्तदन्यत्र दिवौकसः ।
वेदोपनिषदोऽन्यत्र तीर्थान्यत्र लियोऽन्यतः ॥ २०॥

ज्यशब्दो नमःशब्दः शङ्खशब्दस्तथैव च ।
चूर्णलाञ्छ्रसूनानां निक्षेपः सुमहानभूत् ॥ २१॥

विमानानि समारुह्य क्रियन्तो देवनायकाः ।
कल्पवृक्षप्रसूनैस्तान् सर्वास्तत्र समाकिर्न् ॥ २२॥

कारण के ज्यां पक्ष श्रीमद्भागवतनी कथा थाय हो त्यां आ भक्ति वर्गेरे आपोआप पहोंची जाय हो. त्यां कानोमां कथाना शब्दो पडवाथी ते त्रिष्णु तरुण थहि जशे. (८)

सूतश्च कहे हो – आ रीते कहीने नारदश्चनी साथे सनकादि वर्गेरे पक्ष श्रीमद्भागवत-कथामृतनु पान करवा माटे त्यांथी तरत गंगातिनारे चाली आव्या. (१०) जे समये तेओ गंगाते पहोंच्या त्यारे भूलोक, देवलोक अने ब्रह्मलोक – सधणे स्थणे श्रीमद्भागवतनी कथा थहि रही हो ऐवुं वारंवार कहेतां कोलाहल व्यापी गयो. (११) भगवत्कथाना जे जे रसिक विष्णुभक्तो हता ते बधा ज श्रीमद्भागवत-ममृतनु पान करवा माटे सौथी आगण दोडता-दोडता आववा लाग्या. (१२) भृगु, वसिष्ठ, अवन, गौतम, मेधातिथि, देवल, देवरात, परशुराम, विश्वामित्र, शाकल, मार्कण्डेय, दत्तात्रेय, पिण्डलाद, योगेश्वर व्यास अने पराशर, छायाशुक, जाजलि अने जहानु वर्गेरे बधा ज मुख्य-मुख्य मुनिजनो पोतपोताना पुत्रो, पत्नीओ अने शिष्यो समेत भूब प्रेमपूर्वक त्यां आव्या. (१३-१४) ऐमना उपरांत, वेद, वेदान्ता (उपनिषदो), मंत्र, तंत्र, सतर पुराणो अने उ शाळो पक्ष मूर्तिमंत बनीने त्यां उपस्थित थयां. (१५)

गंगा वर्गेरे नदीओ, पुष्कर वर्गेरे सरोवरो, हुकुमेन्द्र वर्गेरे समस्त क्षेत्रो, बधी दिशाओ, दंडक वर्गेरे वनो, हिमालय वर्गेरे पर्वतो तथा देवो, गंधर्वो, धनवो वर्गेरे बधां ज कथा संभणवा चाल्यां आव्यां. जे लोको पोताना गौरवने कारणे आव्या नहीं तेमने महर्षि भृगु समजावी-मनावीने लहि आव्या. (१६-१७)

हवे कथा संभणववा माटे दीक्षित थहि ने श्रीकृष्णपरायण सनकादि ऋषि नारदश्चभे आपेला श्रेष्ठ आसनो पर विराजमान थया. ते समये सौ श्रोताओं अने तेमनी वंदना करी. (१८) श्रोताओंमां वैष्णवो, वैरागीओ, संन्यासीओ अने ब्रह्मचारीओ आगण बेठा अने सौथी आगण नारदश्च विराजमान थया. (१९) एक बाजु ऋषिगण, एक बाजु देवो, एक बाजु वेदो अने उपनिषदो तथा एक बाजु तीर्थो बेठां, ज्यारे बीज्ञ तरफ ऊओ बेठी. (२०) ते समये बधी बाजुभे जप्यजप्यकार, नमस्कार अने शंखनाद थवा लाग्या अने अबील-गुलाल, लाज (होम माटेनी डांगरनी पाष्ठी) तेम ज पुण्योनी पुष्कण वृष्टि थवा लागी. (२१) केटलाक श्रेष्ठ देवो तो विमानो पर चढीने, त्यां बेठेलां सौ लोको पर कल्पवृक्षनां पुण्योनी वर्षा करवा लाग्या. (२२)

સૂત ઉવાચ

એવं તેષેકચિતેપુ શ્રીમદ્ભાગવતસ્ય ચ ।
માહાત્મ્યમૂચિરે સ્પષ્ટં નારદાય મહાત્મને ॥ ૨૩॥

કુમારા જીયુઃ

અથ તેવષ્ટયેતેડસ્માભિર્મહિમા શુક્ષાખજઃ ।
યસ્ય શ્રવણમાત્રેણ મુક્તિ: કરતલે સ્થિતા ॥ ૨૪॥

સદા સેવ્યા સદા સેવ્યા શ્રીમદ્ભાગવતી કથા ।
યસ્યા: શ્રવણમાત્રેણ હરિશ્વિતં સમાશ્રયેત् ॥ ૨૫॥

ગ્રન્થોડાદશસાહસ્રો દ્વાદશસ્કંધસમિતઃ ।
પરીક્ષિયુક્તસંવાદ: શ્રુતું ભાગવતં ચ તત् ॥ ૨૬॥

તાવત્સંસારચેડસ્મિન્દ્રમતેડજ્ઞાનતઃપુમાન् ।
યાવત્કર્ણાગતા નાસ્તિ શુક્ષાખજકથા ક્ષણમ् ॥ ૨૭॥

કિં શ્રુતેર્બહુભિ: શાસ્ત્રૈ: પુરાણૌશ્રુત્માવહૈ: ।
એકં ભાગવતં શાખં મુક્તિદાનેન ગર્જતિ ॥ ૨૮॥

કથા ભાગવતસ્યાપિ નિત્યં ભવતિ યદ્ગૃહે ।
તદ્ગૃહું તીર્થરૂપં હિ વસતાં પાપનાશનમ् ॥ ૨૯॥

અશ્વમેધસહસ્રાણિ વાજપેયશતાનિ ચ ।
શુક્ષાખજકથાયાશ્ર કલાં નાર્હન્તિ ઘોડશીમ્ ॥ ૩૦॥

તાવત્પાપાનિદેહેડસ્મિત્રિવસન્તિતપોધના: ।
યાવત્ શ્રૂયતે સમ્યક્ શ્રીમદ્ભાગવતં નરૈ: ॥ ૩૧॥

ન ગજી ન ગયા કાશી પુષ્કરં ન પ્રયાગકમ् ।
શુક્ષાખજકથાયાશ્ર ફલેન સમતાં નયેત् ॥ ૩૨॥

શ્લોકાર્ધશ્લોકપાદં વાનિત્યં ભાગવતોઽવમ् ।
પઠસ્વ સ્વમુખેનૈવ યદીચ્છસિ પરાં ગતિમ્ ॥ ૩૩॥

વેદાદિર્વેદમાતા ચ પૌરુષં સૂક્તમેવ ચ ।
ત્રયી ભાગવતં ચૈવ દ્વાદશાકાર એવ ચ ॥ ૩૪॥

દ્વાદશાત્મા પ્રયાગશ્ર કાલ: સંવત્સરાત્મક: ।
ભ્રાણણાશ્ચાંગ્રિહોત્રં ચ સુરભિર્દ્વાદશી તથા ॥ ૩૫॥

તુલસી ચ વસન્તશ્ર પુરુષોત્તમ એવ ચ ।
એતેષાં તત્ત્વતઃ પ્રાજ્ઞિન્ પૃથગ્ભાવ ઈષ્યતે ॥ ૩૬॥

પશ્ચ ભાગવતં શાખં વાચ્યેર્થતોડનિશમ् ।
જન્મકોટિકૃતં પાપં નશ્યતે નાત્ર સંશય: ॥ ૩૭॥

શ્લોકાર્ધશ્લોકપાદં વા પઠેઽભાગવતં ચ યઃ ।
નિત્યં પૃષ્યમવાપ્રોતિ રાજસૂયાશ્રમેધયો: ॥ ૩૮॥

૫ સૂતજી કહે છે – આ પ્રમાણે પૂજા સમાપ્ત થયા પછી જ્યારે બધાં લોકો એકાગ્રચિત થઈ ગયાં ત્યારે સનકાદિ ઋપિ ત્યાં બેઠેલા ઋપિ-મહાત્માઓને તથા નારદજીને શ્રીમદ્ભાગવતનું માહાત્મ્ય સ્પષ્ટપણે સંભળાવવા લાગ્યા. (૨૩)

સનકાદિએ કહ્યું – હવે અમે તમને આ ભાગવતશાખનો મહિમા સંભળાવીએ છીએ. આના શ્રવણમાત્રથી મુક્તિ મળી જાય છે. (૨૪) શ્રીમદ્ભાગવતની કથાનું સદાસર્વદા સેવન, આસ્વાદન કરવું જોઈએ. આના શ્રવણમાત્રથી શ્રીહરિ આવીને હૃદયમાં વિરાજે છે. (૨૫) આ ગ્રંથમાં અઢાર હજાર શ્લોક અને બાર સંધ્ય છે તથા શ્રીશુક્લદેવ અને રાજા પરીક્ષિતનો સંવાદ છે. તમે આ ભાગવતશાખ ધ્યાન દઈને સાંભળો. (૨૬) આ જીવ ત્યાં સુધી અજ્ઞાનવશ આ સંસ્કારચકમાં બટકે છે જ્યાં સુધી એક ક્ષણમાત્ર માટે પણ આ શુક્ષાખજની કથા તેના કાને પડતી નથી. (૨૭) ધ્યાનાંબધાં શાસ્ત્રો અને પુરાણો સાંભળવાથી શો લાભ? અનાથી તો વર્થું બ્રમ વધે છે. મુક્તિ આપવા માટે તો એકમાત્ર ભાગવતશાખ જ ગરજી રહ્યું છે. (૨૮) જે ધરમાં દરરોજ શ્રીમદ્ભાગવતની કથા થાય છે તે (ધર) તીર્થરૂપ બની જાય છે અને જે લોકો તેમાં રહે છે તેમનાં સધળાં પાપો નાશ પામે છે. (૨૯) હજારો અશ્વમેધ અને સેંકડો વાજપેય પણ આ શુક્ષાખજની કથાના સોળમા ભાગની તોલે પણ આવી નથી શકતા. (૩૦) હે તપોધનો! જ્યાં સુધી લોકો સારી રીતે શ્રીમદ્ભાગવતનું શ્રવણ કરતા નથી ત્યાં સુધી તેમના શરીરમાં પાપ નિવાસ કરે છે. (૩૧) ફળની દસ્તિએ ગંગા, ગયા, કાશી, પુષ્કર અથવા પ્રયાગ – કોઈ પણ તીર્થ આ શુક્ષાખજ-કથાની બરાબરી કરી શકતું નથી. (૩૨)

જો તમો પરમ ગતિ ઈચ્છો છો તો સ્વ-મુખે જ શ્રીમદ્ભાગવતના અડધા અથવા ચતુર્થાંશ શ્લોકનો પણ નિત્ય નિયમપૂર્વક પાઠ કરો. (૩૩) ઊંકાર, ગાયત્રી, પુરુષસૂક્ત, ત્રણો વેદ, શ્રીમદ્ભાગવત, ‘ॐ નમો ભગવતે વાસુદેવાય’ – આ દ્વાદશાકારી મંત્ર, બાર મૂર્તિઓવાળા સૂર્ય ભગવાન, પ્રયાગ, સંવત્સરારૂપી કાળ, ભાલણ, અજિનહોત્ર, ગાય, બારશની તિથિ, તુલસી, વસંત ઋતુ અને ભગવાન પુરુષોત્તમ – ૧ આ બધામાં બુદ્ધિમાનો વાસ્તવમાં કોઈ અંતર માનતા નથી. (૩૪-૩૬) જે મનુષ્ય અહિનીશ શ્રીમદ્ભાગવત- શાખનો અર્થસહિત પાઠ કરે છે તેનાં કરોડો જન્મોનાં પાપ નાશ પામે છે અને (લેશમાત્ર પણ) સંદેહ નથી. (૩૭) જે મનુષ્ય દરરોજ ભાગવતનો અડધો અથવા ચતુર્થાંશ શ્લોક પણ બોલે છે તેને રાજસૂય

उक्तं भागवतं नित्यं कृतं च हरिचिन्तनम् ।
तुलसीपोषणं चैव धेनूनां सेवनं समम् ॥ ३८ ॥

अन्तकाले तु येनैव श्रूयते शुक्षाखवाक् ।
प्रीत्यातस्यैव वैकुण्ठं गोविन्दोऽपि प्रयच्छति ॥ ४० ॥

हेमसिंहयुतं चैतद्वैष्णवाय ददाति च ।
कृष्णेन सह सायुज्यं स पुमांलभते ध्रुवम् ॥ ४१ ॥

आज्ञममात्रमपि येन शठेन किञ्चित्-
च्यात्मना आभा आयुष्मां चिता दृष्टे श्रीमद्भागवतामृतनो थोडो-सरभो पक्षा रसास्वाद कर्या नथी तेषो तो पोतानो आभा जन्मारो चांडाल अने गधेडानी जेम व्यर्थं ज गुमाव्यो छे; ते तो पोतानी माताने प्रसव-पीडा आपवा ज पेटा थ्यो छे. (४२) जेषो आ शुक्षाखनां थोडांक पक्षा वयनो सांबण्यां नथी ते पापात्मा तो ज्वतो छतां मरेला जेवो ज छे. 'पृथ्वी माटे भारतूप ते पशुतुल्य मनुष्यने धिक्कार छे' - आम स्वर्गलोकमां देवताओमां मुख्य (इन्द्र वगोरे) कहे छे. (४३)

ज्वच्छवो निगदितः स तु पापकर्मा
येन श्रुतं शुक्षाखावयनं न किञ्चित् ।
धिक् तं नरं पशुसमं भुवि भारतूप-
मेवं वदन्ति दिविदेवसमाजमुख्याः ॥ ४३ ॥

हुर्लभैव कथा लोके श्रीमद्भागवतोऽवा ।
कोटिज्ञसमुत्थेन पुष्टेनैव तु लभ्यते ॥ ४४ ॥

तेन योगनिधे धीमन् श्रोतव्या सा प्रयततः ।
हिनानां नियमो नास्ति सर्वदा श्रवणं भतम् ॥ ४५ ॥

सत्येन ब्रह्मर्येण सर्वदा श्रवणं भतम् ।
अशक्यत्वात्कलौ भोध्यो विशेषोऽत्र शुकाशया ॥ ४६ ॥

मनोवृत्तिज्यशैव नियमाचरणं तथा ।
दीक्षा कर्तुमशक्यत्वात्सप्ताहश्रवणं भतम् ॥ ४७ ॥

श्रद्धातः श्रवणे नित्यं माघे तावद्वियत्क्लबम् ।
तत्क्लं शुकदेवेन सप्ताहश्रवणे कृतम् ॥ ४८ ॥

मनसश्चाज्याद्रोगात्पुंसां चैवायुषः क्षयात् ।
क्लेदोषभुत्वाच्य सप्ताहश्रवणं भतम् ॥ ४९ ॥

यत्क्लं नास्ति तपसा न योगेन समाधिना ।
अनायासेन तत्सर्वं सप्ताहश्रवणे लभेत् ॥ ५० ॥

यशाद्वर्जति सप्ताहः सप्ताहो गर्जति व्रतात् ।
तपसो गर्जति प्रोच्यैस्तीर्थान्तित्यं हि गर्जति ॥ ५१ ॥

अने अस्यमेष्य पक्षो (कर्या)नु इण मणे छे. (३८) नित्य भागवतनो पाठ करवो, भगवाननु चितन करवु, तुलसीनु सिंचन करवु अने गायनी सेवा करवी - आ चारे समान छे. (३९) जे मनुष्य अंतकाले श्रीमद्भागवतनु वाक्य सांबणे छे तेना पर प्रसन्न थहने भगवान तेने वैकुण्ठधाम आऐ छे. (४०) जे मनुष्य तेने (श्रीमद्भागवत-ग्रंथ)ने सुवर्णा-सिंहासन पर भूमीने विष्णुभक्तने दान करे छे ते अवश्य भगवाननु सायुज्य पाए छे. (४१)

जे हुए पोताना आभा आयुष्मां चिता दृष्टे श्रीमद्भागवतामृतनो थोडो-सरभो पक्षा रसास्वाद कर्या नथी तेषो तो पोतानो आभा जन्मारो चांडाल अने गधेडानी जेम व्यर्थं ज गुमाव्यो छे; ते तो पोतानी माताने प्रसव-पीडा आपवा ज पेटा थ्यो छे. (४२) जेषो आ शुक्षाखनां थोडांक पक्षा वयनो सांबण्यां नथी ते पापात्मा तो ज्वतो छतां मरेला जेवो ज छे. 'पृथ्वी माटे भारतूप ते पशुतुल्य मनुष्यने धिक्कार छे' - आम स्वर्गलोकमां देवताओमां मुख्य (इन्द्र वगोरे) कहे छे. (४३)

संसारमां श्रीमद्भागवतनी कथानी ग्राप्ति धडी हुर्लभ छे; ज्यारे करोडो जन्मोना पुष्टयनो उद्य थाय छे त्यारे ज तेनी ग्राप्ति थाय छे. (४४) हे नारदज्ञ! तमे धडा ज बुद्धिमान अने योगनिधि छो. तमे प्रयत्नपूर्वक (कथानुं) श्रवण करो. आने सांबणवा दिवसोनो कोई नियम नथी. आने तो हमेशां ज सांबणवी ऐ सारु छे. (४५) आ कथा सत्यभाषण अने ब्रह्मर्यपालनपूर्वक हमेशां ज सांबणवी ऐ श्रेष्ठ मनायुं छे. परंतु कणियुगमां आम बनवुं कपरुं छे; तेथी आ अंगे शुकदेवज्ञामे जे विशेष विधि बतावी छे ते जाणी लेवी जोईओ. (४६) कणियुगमां लांबा समय सुधी चितनी वृत्तिओने वश राखवी, नियमपालन करवुं अने कोई पुष्टकार्य माटे दीक्षित रहेवुं अघरुं छे; तेथी सप्ताह-श्रवणानी विधि (उपयुक्त) छे. (४७) श्रद्धापूर्वक क्यारेय पक्षा अथवा माघ मासमां श्रवण करवाथी जे इण मणे छे ते ज इण श्रीशुकदेवज्ञामे सप्ताह-श्रवणामां निर्धारित कर्युं छे. (४८) मनना असंयमने कारणो, रोगोना बाहुल्यने कारणो अने आयुष्मनी अव्यताने कारणो तथा कणियुगमां अनेक दोषोनी संभावना होवाने कारणो ज सप्ताह-श्रवणानु विधान करवामां आयुं छे. (४९) जे इण तप, योग अने समाधिथी पक्षा मणतुं नथी ते इल सर्वांगसंपूर्णपक्षो सप्ताहनु श्रवण करवाथी सहजभावे मणी जाय छे. (५०) सप्ताह-श्रवण, पक्ष करतां उतम छे, प्रत करतां उतम छे, तप करतां पक्ष धर्षुं उतम छे; तीर्थसेवन करतां तो हमेशां अधिक ज छे, योग करतांय उतम छे - त्यां सुधी के ध्यान अने ज्ञान करतां पक्ष उतम

યોગાજર્જતિ સપ્તાહો ધ્યાનાજ્ઞાનાચ્ચ ગર્જતિ ।
કિં ખૂમો ગર્જનં તસ્ય રે રે ગર્જતિ ગર્જતિ ॥ ૫૨ ॥

શૌનક ઉવાચ

સાશ્ર્યમેતત્કથિતં કથાનકં
જ્ઞાનાદિપર્માન્દ્વિગ્નાણાચ્ચ સામૃતમ् ।
નિઃશ્રેયસે ભાગવતં પુરાણં
જાતં કુતો યોગવિદાદિસૂચકમ् ॥ ૫૩ ॥

સૂત ઉવાચ

યદા કૃષ્ણો ધરાં ત્યક્તવા સ્વપદં ગન્તુ મુદ્યતઃ ।
એકાદશં પરિશ્રુત્યાઘ્નદ્વારો વાક્યમબ્રવીત् ॥ ૫૪ ॥

ઉદ્વિ ઉવાચ

તંતુ યાસ્યસિ ગોવિન્દ ભક્તકાર્ય વિધાય ચ ।
મચ્યિતે મહતી ચિન્તા તાં શ્રુત્વા સુખમાવહ ॥ ૫૫ ॥

આગતોડયં કલિધોરો ભવિષ્યન્તિ પુનઃ ખલાઃ ।
તત્સર્જેનૈવ સન્તોડપિ ગમિષ્યન્ત્યુગ્રતાં યદા ॥ ૫૬ ॥

તદા ભારવતી ભૂમિગોર્જેયં કુમાશ્રયેત् ।
અન્યો ન દૃશ્યતે ત્રાતા ત્વતઃ કુમલલોચન ॥ ૫૭ ॥

અતઃ સત્સુ દ્યાં કૃત્વા ભક્તવત્સલ માગ્રજ ।
ભક્તાર્થ સગુણો જાતો નિરાકારો ડપિ ચિન્મય: ॥ ૫૮ ॥

તદ્વિદ્યોગેન તે ભક્તાઃ કથં સ્થાસ્યન્તિ ભૂતલે ।
નિર્ગુણોપાસને કષ્ટમતઃ કિન્ચિદ્વિચારય ॥ ૫૯ ॥

ઈત્યુદ્ધવવચઃ શ્રુત્વા પ્રભાસે ડચિન્તયદ્વારિ: ।
ભક્તાવલમ્બનાર્થાય કિં વિદેયં મયેતિ ચ ॥ ૬૦ ॥

સ્વકીયં યદ્વિદેતે જસ્તાચ્ચ ભાગવતે ડદ્ધાત् ।
તિરોધાય પ્રવિષ્ટો ડયં શ્રીમત્ત્રાગવતાર્થાવમ् ॥ ૬૧ ॥

તનેયં વાઙ્મયી મૂર્તિ: પ્રત્યક્ષા વર્તતે હરે: ।
સેવનાચ્છ્રવણાત્પાઠાદર્શનાત્પાપનાશિની ॥ ૬૨ ॥

સપ્તાહ-શ્રવણં તેન સર્વોઽયધિકં કૃતમ् ।
સાધનાનિ તિરસ્કૃત્ય કલૌ ધર્મોડયમીરિત: ॥ ૬૩ ॥

દુઃખદારિદ્રયદૌર્ભાગ્યપાપપ્રકાલનાય ચ ।
કામકોષજ્યાર્થ હિ કલૌ ધર્મોડયમીરિત: ॥ ૬૪ ॥

છે! અરે, સપ્તાહ-શ્રવણની વિશેષતાનું કેટલું વર્ણન કરવું?
- એ તો બધાય કરતાં ઉત્તમ છે. (૫૧-૫૨)

શૌનકજીએ પૂછ્યું - હે સૂતજી! આ તો તમે મોટા આશ્ર્યની વાત કહી. આ ભાગવતપુરાણ ખરે જ યોગવેતા બ્રહ્માજ્ઞના પણ આદિ-કારણ એવા શ્રીનારાયણનું નિરૂપણ કરે છે; પરંતુ મોક્ષપ્રાપ્તિમાં જ્ઞાન વળે બધાં જ સાધનોને અવગણીને આ યુગમાં આ (ભાગવતપુરાણ) એ બધા કરતાં પણ કેવી રીતે ચઢી ગયું? (૫૩)

સૂતજીએ કહ્યું - હે શૌનકજી! ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ આ ધરા-ધામ છોડીને જ્યારે પોતાના નિત્યધામ ભજી જવા લાગ્યા ત્યારે તેમના મુખારવિંદમાંથી અગિયારમા સ્કંધનો જ્ઞાનોપદેશ સાંભળીને પણ ઉદ્ધવજીએ પૂછ્યું. (૫૪)

ઉદ્ધવજી બોલ્યા - હે ગોવિંદ! આપ તો હવે પોતાના ભક્તોનું કામ કરીને પરમધામ જવા ઈચ્છો છો, પણ મારા મનમાં એક મોટી ચિંતા છે. તે સાંભળીને આપ મને શાંત કરો. (૫૫) હવે ધોર કળિયુગ આવ્યો જ સમજો; તેથી સંસારમાં ફરી અનેક દુષ્ટો મ્રગટ થશે, તેમના સંસર્ગથી અનેક સત્યુરૂપો પણ જ્યારે ઉત્ત્ર પ્રકૃતિના બની જશે ત્યારે તેમના ભારથી દબાઈને આ ગાય-રૂપી પૃથ્વી કોના શરણે જશે? હે કમલનયન! મને તો આપના સિવાય અન્ય કોઈ આનું રક્ષણ કરનાર છે એવું દેખાતું નથી. (૫૬-૫૭) તેથી હે ભક્તવત્સલ! આપ સાધુપુરૂપો પર કૃપા કરો અને અહીંથી ન જાઓ. હે ભગવન્! આપ નિરાકાર અને ચિન્માત્ર છો, છતાં પણ ભક્તો માટે જ તો આપે આ સગુણ રૂપ ધારણ કર્યું છે. (૫૮) તો પછી, ખલા! આપનો વિયોગ થતાં તે ભક્તજનો આ પૃથ્વી પર કેમ રહી શકશે? નિર્ગુણની ઉપાસનામાં તો ઘણું કષ્ટ છે. તેથી કોઈ અન્ય વિચાર કરો. (૫૯)

૧ પ્રભાસકેત્રમાં ઉદ્ધવજ્ઞનાં આ વચ્ચો સાંભળીને ભગવાન વિચારવા લાગ્યા કે ભક્તોના અવલંબન માટે મારે શી વ્યવસ્થા કરવી જોઈએ. (૬૦) હે શૌનકજી! ત્યારે ભગવાને પોતાની સંધળી શક્તિ ભાગવતમાં મૂકી દીધી અને તેઓ અંતર્ધાન થઈને આ ભાગવત-સમુદ્રમાં પ્રવેશી ગયા. (૬૧) આમ, આ (ભાગવત) ભગવાનની સાક્ષાત્ શબ્દમયી મૂર્તિ છે. આનું સેવન, શ્રવણ, પાઠ અથવા દર્શન કરવા માત્રથી જ મનુષ્યનાં તમામ પાપો નાશ પામે છે. (૬૨) એથી જ આનું સપ્તાહ-શ્રવણ સૌથી ઉત્તમ મનાયું છે અને કળિયુગમાં તો અન્ય સર્વ સાધનોને અવગણીને આ (સપ્તાહ-શ્રવણ)ને જ મુખ્ય ધર્મ બતાવવામાં આવ્યું છે. (૬૩) કળિકાળમાં આ જ એક એવો ધર્મ છે કે જે દુઃખ,

अन्यथा वैष्णवी माया देवैरपि सुदुस्त्यजा ।
कथंत्याज्या भवेत्पुमिः सप्ताहोऽतः प्रकीर्तिः ॥ ६५॥

सूत उवाच

अेवं नगाहश्रवणोरुधमे
प्रकाश्यमाने ऋषिभिः सभायाम् ।
आश्वर्यमेऽनि समभूतदानीं
तदुच्यते संशृणु शौनक त्वम् ॥ ६६॥

भक्तिः सुतौ तौ तरुणौ गृहीत्वा
प्रेमैकरूपा सहसाहविरासीत् ।
श्रीकृष्ण गोविन्द हरे मुरारे
नाथेति नामानि मुहुर्वदन्ती ॥ ६७॥

तां चागतां भागवतार्थभूषां
सुचारुवेषां ददेशुः सदस्याः ।
कथं प्रविष्टा कथमागतेयं
मध्ये मुनीनाभिति तर्क्यन्तः ॥ ६८॥

उिचुः कुमारा वयनं तदानीं
कथार्थतो निष्पतिताधुनेयम् ।
अेवं गिरः सा ससुता निशम्य
सनत्कुमारं निजगाद नम्रा ॥ ६९॥

भक्तिरुवाच

भवन्दिरदैव कृतास्मि पुष्टा
कलिप्रणाल्यापि कथारसेन ।
कवाहं तु तिष्ठाभ्यधुना भ्रुवन्तु
ब्राह्मा ईदं तां गिरमूर्च्यिरे ते ॥ ७०॥

भक्तेषु गोविन्दस्वरूपकर्त्री
प्रेमैकधर्त्री भवरोगहन्त्री ।
सा त्वं च तिष्ठस्य सुवैर्यसंश्रया
निरन्तरं वैष्णवमानसानि ॥ ७१॥

ततोऽपि दोषाः कलिजा ईमे त्वां
द्रष्टुं न शक्ताः प्रभवोऽपि लोके ।
अेवं तदाशावसरेऽपि भक्ति-
स्तदा निषष्टा हरिदासयिते ॥ ७२॥

सकलभुवनमध्ये निर्धनास्तेऽपि धन्या
निवसति हृष्टि येषां श्रीहरेभक्तिरेका ।

दारिन्द्रव, हुर्भाग्य अने पापोने धूमे छे तथा काम-कोष वगेरे शत्रुओं पर विजय अपावे छे. (६४) अन्यथा, भगवाननी आ मायाथी पीछो छोडववानुं तो देवताओं माटे पक्ष हुअ्कर छे, (तो पछी) मनुष्य तो ते मायाने छोडी ज केवी रीते शके? तेथी, ऐनाथी छूटवा माटे पक्ष सप्ताह-श्रवणानुं विधान करवामां आव्युं छे. (६५)

सूतज्ञ कहे छे - हे शौनकज्ञ! ज्यारे सनकादि मुनीश्वरो आ रीते सप्ताह-श्रवणाना भहिमानां वभाषा करी रखा हता त्यारे ते सभामां एक भोटुं आश्वर्य थयुं; ते हुं तमने बतावुं छुं, ते सांभणो. (६६) त्यां तरुणावस्था पामेला पोताना बे पुत्रोने साथे लઈने, विशुद्ध प्रेमहृपी भक्ति 'श्रीकृष्ण! गोविन्द! हरे! मुरारे! हे नाथ! नारायण! वासुदेव! - वगेरे भगवन्नामोनुं वारंवार उच्चारण करती, अचानक ज प्रगट थई. (६७) बधा ज सभाजनों जोयुं के परम सुंदरी भक्तिराष्ट्री भागवतना अर्थानां आभूषण पहेरेली त्यां पधारी छे. मुनिओनी ते सभामां बधा ज एवो तर्क-वितर्क करवा लाग्या के आ अहीं केवी रीते आवी अने केम प्रविष्ट थई. (६८) त्यारे सनकादिए कह्युं - 'आ भक्तिदेवी हमणां ज कथाना अर्थमांथी प्रगट थई छे.' तेमनां आ वयनो सांभणीने भक्ति पोताना पुत्रो समेत अत्यंत विनम्र बनी अने तेष्वे सनत्कुमारज्ञने कह्युं. (६९)

भक्ति बोली - हुं कणियुगमां नष्टप्राय थई गई हती. तमे कथामृतनुं सिंचन करीने मने पुनः पुष्ट करी दीधी. हवे तमे ए बतावो के हुं क्यां रह्युं? आ सांभणीने सनकादिए तेने कह्युं. (७०) 'तमे भक्तोने भगवाननुं स्वरूप प्रदान करनारां, अनन्य प्रेमनुं संपादन करनारां अने संसारना रोगोने निर्भूत करनारां छो; तेथी तमे धैर्य धारणा करीने नित्य-निरंतर विष्णुभक्तोना कृद्यमां ज निवास करो. (७१) कणियुगना आ दोषो भले आभा संसार पर पोतानो प्रभाव पाडे, परंतु त्यां तेमनी दृष्टि पक्ष तमारा पर पडशे नहीं.' आ रीते सनकादिनी आशा भणतां ज भक्ति तरत भगवद्भक्तोनां कृद्योमां ज॒ जिराज्यां. (७२)

जेमना कृद्यमां एकमात्र श्रीहरिनी भक्ति निवास करे छे तेओं त्रिलोकीमां अत्यंत निर्धन होवा छतां पक्ष धन्य छे; कारणा के आ भक्तिने तांत्रिके बंधाईने

હરિરપિ નિજલોકું સર્વથાતો વિહાય
પ્રવિશતિ હદિ તેષાં ભક્તિસૂત્રોપનદ્ધઃ ॥ ૭૩॥

બ્રૂમોડધ તે કિમધિકું મહિમાનમેવં
બ્રહ્માત્મકસ્ય ભુવિ ભાગવતામિધસ્ય ।
યત્સંત્રયાત્રિગદિતે લભતે સુવક્તા
શ્રોતાપિ કૃષ્ણાસમતામલમન્યધર્મે: ॥ ૭૪॥

તો સાક્ષાત્ ભગવાન પણ પોતાનું પરમધામ છોડીને
તેમના કદ્યમાં આવી વસે છે. (૭૩) પૃથ્વીલોક પર
આ ભાગવત સાક્ષાત્ પરબ્રહ્મનો વિગ્રહ (મૂર્તિરૂપ) છે,
આપણે એના મહિમાનું કેટલું વર્ણન કરીએ? એનો
આશ્રય લઈને એને સંભળાવવાથી તો સાંભળનાર અને
સંભળાવનાર - બંનેયને ભગવાન શ્રીકૃષ્ણની સમતા
પ્રાપ્ત થાય છે. તેથી એને છોડીને અન્ય ધર્મોના
આચરણનું શું પ્રયોજન? (૭૪)

—★—

ઇતિ શ્રીપદ્મપુરાણો ઉત્તરભાગે શ્રીમદ્ભાગવતમાહાત્મ્યે ભક્તિ-કષ્ટનિર્વત્તનં નામ તૃતીયોડધ્યાય: ॥ ૩॥
શ્રીમદ્ભાગવતમાહાત્મ્ય-અંતર્ગત ભક્તિકષ્ટનિર્વત્તન નામનો ગ્રીજો અધ્યાય સમાપ્ત.

—★—

ચોથો અદ્યાય

ગોકર્ણ-ઉપાખ્યાનનો પ્રારંભ

સૂત ઉવાચ

અથ વૈષ્ણવચિતેષુ દ્દ્ર્વા ભક્તિમલૌકિકીમ् ।
નિજલોકું પરિત્યજ્ય ભગવાનું ભક્તવત્સલ: ॥ ૧॥
વનમાલી ઘનશ્યામ: પીતવાસા મનોહર: ।
કાંચીકલાપરુચિરો લસન્મુકૃટકૃષ્ણલ: ॥ ૨॥
ત્રિભજલલિતશારુકૌસ્તુભેન વિરાજિત: ।
કોટિમન્મથલાવણ્યો હરિચન્દનચર્ચિત: ॥ ૩॥
પરમાનંદચિન્મૂર્તિર્મધુરો મુરલીધર: ।
આવિવેશ સ્વભક્તાનાં હદ્યાન્યમલાનિ ચ ॥ ૪॥
વૈકુણ્ઠવાસિનો યે ચ વૈષ્ણવા ઉદ્ધવાદય: ।
તત્કથાશ્રવણાર્થ તે ગૂઢરૂપેણ સંસ્થિતા: ॥ ૫॥
તદા જ્યજ્યારાવો રસપુષ્ટિરલૌકિકી ।
ચૂર્ણપ્રસૂનવૃષ્ટિશ્ચ મુહુ: શન્નરવોડધ્યભૂત: ॥ ૬॥
તત્સભાસંસ્થિતાનાં ચ દેહગોહાત્મવિસ્મૃતિ: ।
દ્ર્દ્ર્વા ચ તન્મયાવસ્થાં નારદો વાક્યમધ્રવીત् ॥ ૭॥
અલૌકિકોડયં મહિમા મુનીશ્વરા:
સપ્તાહજન્યોડધ વિલોકિતો ભયા ।

સૂતજી કહે છે - હે મુનિવર! તે સમયે પોતાના
ભક્તોના ચિત્તમાં અલૌકિક ભક્તિનો પ્રાદુર્ભાવ થયેલો જોઈ
ભક્તવત્સલ શ્રીભગવાન પોતાનું ધામ છોડીને ત્યાં પદ્ધાર્યા.
(૧) તેમના ગળામાં વનમાળા શોભતી હતી, તેમનું શ્રીઅંગ
સજણ મેઘસમું શ્યામવર્ણ હતું, એના પર મનોહર પીતાંબર
સુશોભિત હતું, એમનો કટિપ્રદેશ કંદોરાની ધૂઘરીઓથી
સજાયેલો હતો, માથા પર મુગટની ચણક અને કાનોમાં
કુંડળોની જળક જોયા જ કરીએ એવાં હતાં. (૨)
ત્રિભંગલલિત ભાવથી ઊભેલા તેઓ ચિત્ત ચોરી લેતા હતા.
વક્ષસ્થળ પર કૌસ્તુભમણિ જળકી રહ્યો હતો. સધળું શ્રીઅંગ
હરિ-ચંદનથી લેપાયેલું હતું. તે ઝપની શોભાનું શું કહેવું?
એણે તો જાણો કરોડો કામદેવોનું ઝપમાધુર્ય છીનવી લીધું
હતું. (૩)/તે પરમાનંદચિન્મૂર્તિ મધુરાતિમધુર મુરલીધર
એવી અનુપમ છબીથી પોતાના ભક્તોનાં નિર્મળ ચિત્તોમાં
આવિર્ભૂત થયા. (૪)/ત્યાં ભગવાનના નિત્ય લોકનિવાસી
લીલાપરિકર ઉદ્ધવજી વગેરે ગુપ્ત-રૂપે તે કથા સાંભળવા
આવ્યા હતા. (૫) પ્રભુ પ્રગટ થતાં જ ચારે કોર જ્યે
જ્યનો ધ્વનિ થવા લાગ્યો. તે સમયે ભક્તિરસની અદ્ભુત
પુષ્ટિ થઈ. વારંવાર અભીલ-ગુલાલ અને પુષ્પોની વૃદ્ધિ
થતી રહી અને શંખધ્વનિ થવા લાગ્યો. (૬) તે સભામાં
જેઓ બેદા હતા તેમને પોતાના દેહનું, ધરનું અને આત્માનું
પણ સાન-ભાન રહ્યું નહીં. તેમની આવી તન્મયતા જોઈને
નારદજીએ કહ્યું - (૭) 'હે મુનીશ્વરો! આજે મેં સપ્તાહ-

मूढः शठा ये पशुपक्षिष्ठोऽन्त
 सर्वेऽपि निष्पापतमा भवन्ति ॥ ८ ॥
 अतो नृलोके ननु नास्ति किञ्चित्-
 स्थितस्य शोधाय कलौ पवित्रम् ।
 अधौधविध्वंसकरं तथैव
 कथासमानं भुवि नास्ति चान्यत् ॥ ९ ॥
 के के विशुद्धयन्ति वदन्तु मह्यं
 सप्ताहयज्ञेन कथामयेन ।
 कृपालुभिर्लोकहितं विचार्य
 प्रकाशितः कोऽपि नवीनमार्गः ॥ १० ॥
 कुमारा जीवः
 ये मानवाः पापकृतस्तु सर्वदा
 सदा हुराचाररता विमार्गगाः ।
 कोधाग्निदृग्धाः कुटिलाश्च कामिनः
 सप्ताहयज्ञेन कलौ पुनन्ति ते ॥ ११ ॥
 सत्येन हीनाः पितृभातृदूषका-
 स्तृष्णाकुलाश्चाश्रमधर्मवर्जिताः ।
 ये दाम्भिका मत्सरिष्ठोऽपि हिंसकाः
 सप्ताहयज्ञेन कलौ पुनन्ति ते ॥ १२ ॥
 पञ्चोग्रपापाश्छलाद्यकारिषाः
 कूराः पिशाचा ईव निर्दयाश्च ये ।
 ब्रह्मस्वपुष्टा व्यभिचारकारिषाः
 सप्ताहयज्ञेन कलौ पुनन्ति ते ॥ १३ ॥
 कायेन वाचा मनसापि पातकं
 नित्यं प्रकुर्वन्ति शठा हठेन ये ।
 परस्वपुष्टा भलिना हुराशयाः
 सप्ताहयज्ञेन कलौ पुनन्ति ते ॥ १४ ॥
 अत्र ते कीर्तयिष्याम ईतिहासं पुरातनम् ।
 यस्य श्रवणमात्रेण पापहानिः प्रज्ञायते ॥ १५ ॥
 तुङ्गभ्रातटे पूर्वमभूत्पत्तनमुत्तमम् ।
 यत्र वर्णाः स्वधर्मेण सत्यसत्कर्मतत्पराः ॥ १६ ॥
 आत्मदेवः पुरे तस्मिन् सर्ववेदविशारदः ।
 श्रौतस्मार्तेषु निष्णातो द्वितीय ईव भास्करः ॥ १७ ॥
 भिक्षुको वित्तवाँलोके तत्प्रिया धुन्धुली स्मृता ।
 स्ववाक्यस्थापिका नित्यं सुन्दरी सुकुलोद्धवा ॥ १८ ॥

श्रवणानो आ घण्टो ज अलौडिक महिमा जोयो. अहीं जे घण्टा मूर्ख अने हुए लोको तथा जे पशु-पक्षीओं पक्षा छे ते सौ अत्यंत निष्पाप बन्यां छे. (८) तेथी, अमां संदेह नथी के आवा कलिकाणना समये चित्तनी शुद्धि माटे आ भागवत जेवुं, मर्त्यलोकमां पाप-पुंजनो नाश करनारु अन्य कोई पवित्र साधन नथी. (९) हे मुनिवरो! तमे सौ घण्टा दृपाणु छो, तमे संसारना कल्याणानो विचार करीने आ साव निराणो मार्गं प्रगट कर्या छे; तमे (कृपा करीने) ए तो बतावो के आ कथारुपी सप्ताहयज्ञ वडे क्या क्या लोको पवित्र बनी शके छे.' (१०)

सनकादिए कहुं – जेओ हंमेशां ज्ञात-ज्ञातनां पाप करता रहे छे, निरंतर हुराचारमां तत्पर रहे छे अने अवणा मार्गं चाले छे तथा कोधाग्निथी बणता, कुटिल अने कामी छे ते जपा ज आ कणियुगमां सप्ताहयज्ञथी पवित्र बने छे. (११) आ उपरांत जेओ सत्यहीन छे, मातापितानी निंदा करनारा छे, तुष्णाथी व्याकुण छे, आश्रमधर्मं त्यज्ञ देनारा छे, दंभी छे, देख करनारा अने हिंसा करनारा छे ते लोको पक्षा आ कणियुगमां सप्ताहयज्ञथी पवित्र बने छे. (१२) जेओ महिरापान, ब्रह्महत्या, सोनानी चोरी, गुरुपत्नीगमन अने विश्वासघात – आ पांच महापाप करनारा छे, छण-कपट करनारा छे, कुर अने पिशाच जेवा निर्दय छे, ब्राह्मणोना धनथी पुष्ट थनारा अने व्यभिचारी छे ते लोको पक्षा कणियुगमां सप्ताहयज्ञथी पवित्र बने छे. (१३) जे हुए हंमेशां हठपूर्वक मन, वाणी अने शरीरथी पाप करे छे, बीजाओना धनथी ज पुष्ट थाप छे तथा मेला मनना अने हुए आशयना छे तेओ पक्षा कणियुगमां सप्ताहयज्ञथी पवित्र बने छे. (१४)

हे नारदज्ञ! हवे अमे तमने आ बाबतमां एक माचीन ईतिहास कही संबणावीए छीअे, ते सांबणवा मात्रथी पक्षा बधां पापो नाश पामे छे. (१५) पहेलाना समये तुंगभ्रात नदीना डिनारे एक सुन्दर नगर हतुं. त्यां बधा ज वर्णोना लोको पोतपोताना धर्मानुं आचरण करता रहीने सत्य अने सत्कर्ममां तत्पर रहेता हता. (१६) ते नगरमां आत्मदेव नामे एक ब्राह्मण रहेतो हतो, ते साक्षात् द्वितीय सूर्य समान तेजस्वी हतो. ते वेद विद्याविशारद अने श्री॒त स्मार्त कर्ममां निपुण हतो. (१७) ते धनवान हतो अने पुरोहित कर्म करीने छवन व्यतीत करतो हतो. तेनी ग्रिय पत्नी धुन्धुली भानदान अने रुपाणी हती, पक्षा हंमेशां पोतानी वातने वणगी रहेनारी हती.

લોકવાર્તારતા કૂરા પ્રાયશો બહુજલિકા ।
શૂરા ચ ગૃહકૃત્યેપુ કૃપણા કલહપ્રિયા ॥ ૧૮ ॥

એવં નિવસતો: પ્રેમણાદમ્પત્યો રમમાણયો: ।
અર્થા: કામાસ્તયોરાસત્ર સુખાય ગૃહાદિકમ् ॥ ૨૦ ॥

પશાદ્રમા: સમારબ્ધાસ્તાભ્યાં સંતાનહેતવે ।
ગોભૂહિરષ્યવાસાંસિ દીનેભ્યો યચ્છત: સદા ॥ ૨૧ ॥

ધનાર્થ ધર્મમાર્ગણ તાભ્યાં નીતં તથાપિ ચ ।
નપુત્રો નાપિવા પુત્રીતતશ્ચિન્તાતુરો ભૃશમ् ॥ ૨૨ ॥

એકદા સદ્ગ્રિજોદુ: ખાદ્ગૃહં ત્યક્તવા વનં ગત: ।
મધ્યાદે તૃષ્ણિતો જાતસ્તડાગં સમુપેયિવાન् ॥ ૨૩ ॥

પીત્યા જલં નિષણસ્તુ પ્રજાદુ: ખેન કર્ષિત: ।
મુહૂર્તાદપિ તત્ત્વૈ સંન્યાસી કશ્ચિદાગત: ॥ ૨૪ ॥

દ્યુમા પીતજલં તં તુ વિપ્રો યાતસ્તદન્તિકમ् ।
નત્વા ચ પાદયોસ્તસ્ય નિ: શ્વસન્ સંસ્થિત: પુર: ॥ ૨૫ ॥

યતિરુવાચ

કથં રોટિષિ વિપ્ર તં કા તે ચિન્તા બલીયસી ।
વદ તં સત્વરં મહિં સ્વસ્ય દુ: ખસ્ય કારણમ् ॥ ૨૬ ॥

બ્રાહ્મણ ઉવાચ

કિં બ્રવીમિ ઋષે દુ: ખં પૂર્વપાપેન સંચિતમ् ।
મદીયા: પૂર્વજાસ્તોયં કવોષણમુપભુજ્જતે ॥ ૨૭ ॥

મદતં નૈવ ગુરુન્તિ પ્રીત્યા દેવા દ્વિજાતય: ।
પ્રજાદુ: ખેન શૂન્યોડહં પ્રાણાંસ્ત્યકુમિહાગત: ॥ ૨૮ ॥

ધિગ્જવિતં પ્રજાહીનં ધિગ્ગૃહં ચ પ્રજાં વિના ।
ધિગ્ધનં ચાનપત્યસ્ય ધિક્કુલં સંતતિ વિના ॥ ૨૯ ॥

પાલ્યતે યા મયા ધેનુ: સાવન્ધ્યા સર્વથા ભવેત् ।
યો મયા રોપિતો વૃક્ષ: સોડપિવન્ધ્યત્વમાશ્રયેત् ॥ ૩૦ ॥

યત્કલં મદ્ગૃહાયાતં તચ્ય શીદ્રં વિનશ્યતિ ।
નિર્માંગ્યસ્યાનપત્યસ્ય કિમતો જીવિતેન મે ॥ ૩૧ ॥

(૧૮) તે લોકોની વાતો કરવામાં રત રહેતી અને તેનો સ્વભાવ કૂર હતો. મોટે ભાગે કંઈ ને કંઈ બબડ્યા કરતી હતી. ઘરકામમાં કુશળ હતી, પણ કંજુસ અને કંજિપાખોર હતી. (૧૯) આમ, એ બ્રાહ્મણાંપત્તિ પ્રેમથી પોતાના ઘરમાં રહેતાં હતાં અને વિહરતાં હતાં. તેમની પાસે ઘણું ધન અને ભોગવિલાસની પર્યાપ્ત સામગ્રી હતી. ઘરબાર પણ સુંદર હતું, પરંતુ તેનાથી તેઓ સુખી ન હતાં. (૨૦) જ્યારે ઊંમર ઢળતી થઈ ત્યારે તેમણે સંતાનપ્રાપ્તિ માટે જાત-જાતનાં પુણ્યકાર્યો શરૂ કર્યો અને તેઓ દીનદુ:ખીઓને ગાય, ભૂમિ, સુવર્ણા, વલ વગેરેનું દાન કરવા લાગ્યાં. (૨૧) આ રીતે તેમણે ધર્મના માર્ગ પોતાનું અડધું ધન ખર્ચી નાખ્યું, તોપણ તેમને પુત્ર કે પુત્રીનું મોં જોવા ન મળ્યું. તેથી તે બ્રાહ્મણ ઘણો જ ચિંતાતુર હતો. (૨૨)

એક દિવસે તે બ્રાહ્મણ ઘણો દુ:ખી થઈને ઘર છોડીને વનમાં ચાલ્યો ગયો. બપોરના સમયે તેને તરસ લાગી, તેથી તે એક તળાવ પાસે ગયો. (૨૩) સંતાનના અભાવના દુ:ખે તેનું શરીર સૂક્ષ્મી નાખ્યું હતું, તેથી તે થાકી જવાને કારણે પાણી પીને ત્યાં જ બેસી ગયો. થોડો સમય વીત્યો અને ત્યાં એક સંન્યાસી મહાત્મા આવ્યા. (૨૪) જ્યારે બ્રાહ્મણે જોધું કે તેમણે પાણી પી લીધું છે ત્યારે તે તેમની પાસે ગયો અને ચરણોમાં નમીને સામે ઊભો રહીને નિઃશાસ નાખવા લાગ્યો. (૨૫)

સંન્યાસીએ પૂછ્યું - હે વિપ્ર, કહે, તું કેમ રે છે? એવી તને શી ભારે ચિંતા છે? તું મને તારા દુ:ખનું કારણ જલદી-જલદી બતાવ. (૨૬)

બ્રાહ્મણે કહ્યું - હે મહારાજ! હું મારાં પૂર્વજન્મનાં પાપોથી સંચિત દુ:ખ શું વર્ણવું? અત્યારે મારા પિતૃઓ મેં આપેલી જલાંજલિ ઊંડા નિશાસ નાખીને જાણો દુ:ખી થઈને પી રહ્યા છે. (૨૭) દેવતાઓ અને બ્રાહ્મણો મારું આપેલું નૈવેદ્ય પ્રસન્ન ચિંતે સ્વીકારતા નથી. સંતાન માટે હું એટલો દુ:ખી છું કે બધું મને સુનું-સુનું લાગે છે. હું અહીં પ્રાણત્યાગ કરવા આવ્યો છું. (૨૮) સંતાનહીન જીવનને વિકાર છે, સંતાનહીન ઘરને વિકાર છે! સંતાનહીન ધનને અને સંતાનહીન કુળને વિકાર છે! (૨૯) હું જે ગાય પાળું છું તે વાંજણી બની જાય છે, જે વૃક્ષ વાવું છું તેને ફૂલ-ફળ લાગતાં નથી. (૩૦) મારા ઘરમાં જે ફળ આવે છે તે પણ ઘણાં જલદી સડી જાય છે. જ્યારે હું આવો અભાગિયો અને પુત્રહીન છું, તો આ જીવનથી મારે શું મર્યોજન? (૩૧)

ईत्युक्त्वा स रोदोच्यैस्तत्पार्थं हुः खपीडितः ।
तदा तस्य यतेश्चिते करुणाभूद्वरीयसी ॥ ३२ ॥

तद्वालाक्षरमालां च वाच्यामास योगवान् ।
सर्वं ज्ञात्वा यतिः पश्चाद्विप्रभूये सविस्तरम् ॥ ३३ ॥

पतिरुवाच

मुञ्चाशानं प्रज्ञात्रपं खलिष्ठा कर्मणो गतिः ।
विवेकं तु समासाध्य त्यज्ञं संसारवासनाम् ॥ ३४ ॥

शृणु विप्र मया तेऽध्यप्रारब्धं तु विलोक्तिम् ।
सप्तज्ञमावधि तव पुत्रो नैव च नैव च ॥ ३५ ॥

सन्ततेः सगरो हुः खमवापाङ्गः पुरा तथा ।
रे मुञ्चाध्य कुटुम्बाशां संन्यासे सर्वथा सुखम् ॥ ३६ ॥

ब्राह्मण उवाच

विवेकेन भवेत्किं मे पुत्रं देहि भलादपि ।
नो चेत्यज्ञाभ्यहं प्राणां स्त्वदग्रे शोकमूर्च्छितः ॥ ३७ ॥

पुत्रादिसुखहीनोऽयं संन्यासः शुष्क एव हि ।
गृहस्थः सरसो लोके पुत्रपौत्रसमन्वितः ॥ ३८ ॥

ईति विप्राग्रहं दृष्ट्वा प्राप्तवीत्स तपोधनः ।
चित्रकेतुर्गतः कष्टं विधिलेखविमार्जनात् ॥ ३९ ॥

न यास्यसि सुखं पुत्राध्यथा दैवहतोधमः ।
अतो हठेन युक्तोऽसि त्वर्थिनं किं वदाभ्यहम् ॥ ४० ॥

तस्याग्रहं समालोक्य इलमेकं स दृतवान् ।
ईदं भक्षय पत्न्या त्वं ततः पुत्रो भविष्यति ॥ ४१ ॥

सत्यं शौचं दया दानमेकभक्तं तु भोजनम् ।
वर्षावधि खिया कार्यं तेन पुत्रोऽतिनिर्भलः ॥ ४२ ॥

एव मुक्त्वा यथौ योगी विप्रस्तु गृहमागतः ।
पत्न्याः पाणौ इलं दृत्या स्वयं यातस्तु कुत्रचित् ॥ ४३ ॥

तरुणी कुटिला तस्य सभ्यग्रे च रुरोद ह ।
अहो चिन्ता भमोत्पत्ता इलं चाहं न भक्षये ॥ ४४ ॥

इलभक्षेण गर्भः स्याद्भर्त्रेणोदरवृद्धिता ।
स्वत्यभक्षं ततोऽशक्तिर्गृहकार्यं कथं भवेत् ॥ ४५ ॥

आम कहीने ते ब्राह्मण हुः खक्षी व्याकुण थहीने ते संन्यासी आगण मृसके मृसके रडवा लाग्यो. त्यारे ते पति (संन्यासी)ना मनमां भारे करुणा उत्पन्न थही. (३२) पति योगनिष्ठ छता. तेमध्ये ते ब्राह्मणाना ललाटनी रेखाओ जोहीने बधी वात जाणी लीधी अने पछी तेने विस्तारपूर्वक कहुं. (३३)

संन्यासीमे कहुं – हे ब्राह्मण! संतानप्राप्तिनो आ मोह (अज्ञान) छोडी दे. कर्मनी गति प्रबण छे. विवेकनो आश्रय ले अने सांसारिक वासना त्यज्ञ दे. (३४) हे विप्र! सांभण. मैं अत्यारे तारुं प्रारब्ध जोही लीधुं छे के तने सात जन्म सुधी कोही संतान कोही रीते थवानुं नथी. (३५) पहेलांना समये सगर राजा अे तथा अंग राजा अे संतानने कारणे हुः ख भोगवतुं पड्युं हतुं. हे ब्राह्मण! हवे तुं कुटुंबनी आशा छोडी दे. संन्यासमां ज सर्वं प्रकारानुं सुख छे. (३६)

ब्राह्मणे कहुं – हे महात्मा! विवेकथी भने शु मणशे? भने तो पराणे पश पुत्र आपो, नहितर हुं तमारी सामे ज शोकमूर्च्छित थहीने मारो प्राण त्यज्ञ दउं छुं. (३७) जेमां पुत्र-पत्नी वगेरेनुं सुख नथी अवो संन्यास तो सर्वथा नीरस ज छे. आ लोकमां सरस तो पुत्र-पौत्रादिथी हर्यो-भर्यो गृहस्थाश्रम ज छे. (३८)

ब्राह्मणानो आवो आग्रह जोहीने ते तपोधने कहुं – ‘विपातानो लेख भूसी नाखवानी हठ करवाथी राजा चित्रकेतुमे भारे कष्ट वेठवुं पड्युं हतुं. (३९) तेथी, जेना प्रयत्नने दैव कचडी नाखे छे तेवा पुरुषनी जेम तने पश पुत्रनुं सुख मणशे नहीं. तें भारे हठ पकडी छे अने प्रार्थना करतो भारी सामे उभो छे, आवी स्थितिमां तने हुं शु कहुं?’ (४०)

ते ब्राह्मणानो दृढ आग्रह जोहीने ते संन्यासीज्ञामे तेने एक फण आप्युं (अने कहुं) – ‘आ फण तुं तारी पत्नीने भवडावजे, तेनाथी तेने पुत्र थशे. (४१) तारी पत्नीमे एक वर्ष सुधी सत्य, शौच, दया, दान, एक टेकनुं भोजन – आ नियम पाणवाना रहेशो; जो ते आम करशे तो बाणक अतिनिर्भल थशो.’ (४२)

आम कहीने ते योगी चाल्या गया अने ब्राह्मण पोताने घेर पाछो आप्यो. आवीने तेषो पेलुं फण पोतानी पत्नीना दाथमां आप्युं अने पोते क्यांक चाल्यो गयो. (४३) तेनी पत्नी तो कुटिल हती, तेषो रडतां रडतां पोतानी एक सभीने कहुं – ‘सभी! भने भारे चिन्ता थाय छे, हुं तो आ फण नहीं खाउं. (४४) फण भावाथी गर्भ रहेशो अने ते गर्भने लीधे पेट वधी जशे, पछी

દૈવાદ્ધાટી વ્રજે દ્ગ્રામે પલાયે નર્ભિષી કથમ् ।
શુકવત્તિવસે નર્ભસ્તં કુકે: કથમુત્સજેત् ॥ ૪૬ ॥

તિર્યક્યે દાગતો ગર્ભસ્તદા મે મરણં ભવેત् ।
પ્રસૂતૌ દારુણં દુઃખં સુકુમારી કથં સહે ॥ ૪૭ ॥

મન્દાયાં મધિ સર્વસ્વં નનાન્દા સંહરે તદા ।
સત્યશૌચાદિનિયમો દુરારાધ્યઃ સ દશ્યતે ॥ ૪૮ ॥

લાલને પાલને દુઃખં પ્રસૂતાયાશ્ચ વર્તતે ।
વન્ધ્યાવા વિધવા નારી સુખિની ચેતિ મે મતિ: ॥ ૪૯ ॥

એવં કુતર્ક્યોગેન તત્કલં નૈવ ભક્ષિતમ् ।
પત્યા પૃષ્ઠં ફલં ભુક્તં ભુક્તં ચેતિ તયે રિતમ् ॥ ૫૦ ॥

એકદા ભગીની તસ્યાસ્તદૃગૃહં સ્વેચ્છયાડ્ગતા ।
તદગે કથિતં સર્વ ચિન્તેયં મહતી હિ મે ॥ ૫૧ ॥

દુર્બલા તેન દુઃખેન વિનુજે કરવાણિ કિમ् ।
સાધ્વીન્ભમ ગર્ભોડસ્તિ તં દાસ્યામિ પ્રસૂતિત: ॥ ૫૨ ॥

તાવત્કાલં સગર્ભેવ ગુપ્તા તિષ્ઠ ગૃહે સુખમ् ।
વિતાં ત્વં મત્તતેર્યચ્છ સતે દાસ્યતિ બાલકમ् ॥ ૫૩ ॥

ધાર્માસિકો મૃતો બાલ ઈતિ લોકો વદિષ્યતિ ।
તં બાલં પોષયિષ્યામિ નિત્યમાગત્ય તે ગૃહે ॥ ૫૪ ॥

ફલમર્પય ધેન્યૈ ત્વં પરીક્ષાર્થ તુ સામ્રતમ् ।
તતાદાચરિતં સર્વ તથૈવ ખીસ્વભાવતઃ ॥ ૫૫ ॥

અથ કાલેન સા નારી પ્રસૂતા બાલકં તદા ।
આનીય જનકો બાલં રહસ્યે ધુન્ધુલીં દદૌ ॥ ૫૬ ॥

તથા ચ કથિતં ભર્તે પ્રસૂતઃ સુખમર્ભક: ।
લોકસ્ય સુખમુત્પત્તમાત્મદેવપ્રજોદ્યાત् ॥ ૫૭ ॥

દદૌ દાનં દ્વિજાતિભ્યો જાતકર્મ વિધાય ચ ।
ગીતવાદિત્રધોષોડભૂતદ્વારે મજલં બહુ ॥ ૫૮ ॥

ભર્તુરગ્રેદભવીદ્વાક્યં સ્તન્યં નાસ્તિ કુચે મમ ।
અન્યસ્તન્યેન નિર્દુઃખા કથં પુષ્ણામિ બાલકમ् ॥ ૫૯ ॥

કંઈ ખવાશે-પિવાશે નહીં, તેથી અશક્તિ આવી જશે; તો કહે, ધરનું કામ (મારાથી) કેમ થશે? (૪૫) અને નસીબજોગે ક્યાંક ગામ પર લુટારાઓ ચઢી આવશે ત્યારે ગર્ભિષી લી કેમ કરીને ભાગશે? /જો શુકેવજીની જેમ આ ગર્ભ પેટમાં જ રહી જશે તો એને બહાર કેમ કરીને કાઢી શકાશે? (૪૬) અને ક્યાંક પ્રસવ-વેળાએ તે આડો થઈ જશે, તો પછી મારું મરણ જ થવાનું. [આમેય પ્રસવ-ટાળે ઘણી ભયંકર પીડા થાય છે; હું સુકુમાર લી તે પીડા કેમ કરીને સહી શકીશ? (૪૭) હું જો દૂબળી પડી જઈશ તો નણાંદ આવીને બધી માલમતા લઈ જશે; અને મારાથી સત્ય, શૌચ વગેરે નિયમો પાળવાનું પણ આકરું જ લાગે છે. (૪૮) જે લી પ્રસૂતા બને છે તેને તે જન્મેલા બાળકના લાલનપાલનમાં ઘણું કષ્ટ પડે છે. મારું તો માનવું છે કે વાંઝણી અથવા વિધવા લી જ સુખી છે. (૪૯)

જે મનમાં આવા જાતજાતના કુતર્ક થતાં તેણે તે ફળ ખાંધું નહીં. જ્યારે ‘તેં ફળ ખાંધું?’ એમ તેના પતિએ પૂછ્યું ત્યારે તેણે કહી દીધું – ‘હા, ખાઈ લીધું.’ (૫૦) દરમિયાન તેની બહેન સ્વેચ્છાપૂર્વક તેના ધેર આવી, ત્યારે તેણે પોતાની બહેનને બધી વાત જણાવીને કહ્યું – ‘મને આ બાબતમાં ઘણી ચિંતા થાય છે. (૫૧) આ દુઃખને કારણે હું દિવસે દિવસે દૂબળી પડતી જાઉ છું. બહેન! હું શું કરું?’ [બહેને કહ્યું, ‘મને ગર્ભ રહ્યો છે, તેનો પ્રસવ થતાં તે બાળક હું તને આપીશ. (૫૨) (ત્યાં સુધી તું સગર્ભા હોય તેમ ચૂપચાપ ધરમાં રહે. તું મારા પતિને થોડું ધન આપીશ તો તેઓ તને બાળક આપી દેશે. (૫૩) (આપણે એવી યોજના કરીશું) કે જેથી લોકો એમ જ કહેશે કે ‘આનું બાળક છ મહિનાનું થઈને મરી ગયું’ અને હું દરરોજ તારા ધેર આવીને તે બાળકનું લાલનપાલન કરતી રહીશ. (૫૪) અત્યારે તો તું આની કસોટી કરવા આ ફળ ગાયને ખવડાવી હે.’] બ્રાહ્મણીએ લીસ્વભાવવશ, તેની બહેને જે જે કહ્યું તેવું જ કર્યું. (૫૫)

ત્યારપણી સમય થતાં જ્યારે તે લીએ પુત્રને જન્મ આપ્યો ત્યારે (બાળકના) પિતાએ તેને ચૂપચાપ લઈ જઈને ધુન્ધુલીને આપી દીધો. (૫૬) તેણે (ધુન્ધુલીએ) પતિ આત્મદેવને કહ્યું કે મને સુખપૂર્વક બાળક જન્મ્યો છે. આમ, આત્મદેવને પુત્ર થયો છે એ સાંભળીને સૌને ખૂબ આનંદ થયો. (૫૭) બ્રાહ્મણો તે (બાળક)ના જાતકર્મ-સંસ્કાર કરીને બ્રાહ્મણોને દાન આપ્યું અને તેના દરવાજે ગીતો ગવાયાં, વાજો વાગ્યાં અને માંગલિક ડિયા થઈ. (૫૮) ધુન્ધુલીએ પોતાના પતિને કહ્યું – ‘મારા થાનોમાં દૂધ નથી. વળી, ગાય જેવા અન્ય પ્રાણીના દૂધથી આ બાળકનું પોપણ

मत्स्वसुश्च प्रसूताया मृतो बालस्तु वर्तते ।
तामाकार्यं गृहे रक्ष सा तेऽर्भं पोषयिष्यति ॥ ६० ॥

पतिना तत्कृतं सर्वं पुत्ररक्षणाहेतवे ।
पुत्रस्य धुन्धुकारीति नाम मात्रा प्रतिष्ठितम् ॥ ६१ ॥

त्रिमासे निर्गते चाथ सा धेनुः सुधुवेऽर्भकम् ।
सर्वाङ्गसुन्दरं दिव्यं निर्मलं कनकप्रभम् ॥ ६२ ॥

दृष्ट्वा प्रसन्नो विप्रस्तु संस्कारान् स्वयमादधे ।
मत्वाऽऽश्वर्यं जनाः सर्वे दिव्यक्षर्थं समागताः ॥ ६३ ॥

भाग्योदयोऽधुना ज्ञात आत्मदेवस्य पश्यत ।
धेन्या बालः प्रसूतस्तु देवदृपीति कौतुकम् ॥ ६४ ॥

न शांतं तद्रहस्यं तु केनापि विधियोगतः ।
गोकर्णं तं सुतं दृष्ट्वा गोकर्णं नाम चाकरोत् ॥ ६५ ॥

क्षिप्तकालेन तौ ज्ञातौ तरुणौ तनयावुभौ ।
गोकर्णः पश्चितो शानी धुन्धुकारी महाभलः ॥ ६६ ॥

स्नानशौचकियाहीनो दुर्भक्षी कोष्ठवर्धितः ।
दुष्परिग्रहकर्ता च शवहस्तेन भोजनम् ॥ ६७ ॥

चौरः सर्वजनद्वेषी परवेशमप्रीपकः ।
लालनायार्भकान्धृत्वा सद्यः कूपे न्यपातयत् ॥ ६८ ॥

हिंसकः शखधारी च दीनान्धानां प्रपीडकः ।
चाषडालाभिरतो नित्यं पाशहस्तः श्वसङ्गतः ॥ ६९ ॥

तेन वेश्याकुसङ्गेन पित्र्यं वित्तं तु नाशितम् ।
ऐकदा पितरौ ताऽच्यपात्राणि स्वयमाहरत् ॥ ७० ॥

तत्पिता कृपणः प्रोच्यैर्धनहीनो रुरोद ह ।
वन्ध्यत्वं तु सभीयीनं कुपुत्रो दुःखदायकः ॥ ७१ ॥

क्षतिष्ठामि क्षव गच्छामि कोमेदुःखं व्यपोहयेत् ।
प्राणां स्त्यज्ञामि दुःखेन हा कष्टं मम संस्थितम् ॥ ७२ ॥

हुं केम करीने करीश? (५८) मारी बहेने हमणां ज बाणकने जन्म आप्यो छे अने ते मृत्यु पाप्यो छे; तेने बोलावीने आपणा घेर राखीओ तो ते तमारा आ बाणकनु पोषण करशे.' (६०) पुत्रना रक्षणाना हेतुथी पति आत्मदेवे तेम ज कुपु. माता धुंधुलीभे ते पुत्रनु नाम धुंधुकारी पाइयु. (६१)

त्यारपछी त्रिष्णा महिना वीत्या बाट पेली गाए पक्ष (मनुष्याकार) बच्चाने जन्म आप्यो. ते (बाणक) सर्वांगसुन्दर, दिव्य, निर्मल अने सुवर्णाप्रभावाणो हतो. (६२) तेने जोईने ब्राह्मण आत्मदेवने धणो आनंद थयो अने तेणो पोते ज तेना बधा संस्कार कर्या. आ समाचारथी लोकोने आश्र्य थयुं अने तेओ आ बाणकने जोवा आव्यां. (६३) तेओ परस्पर कहेतां हतां के 'जुओ, आ आत्मदेवनो अत्यारे केवो भाग्योदय थयो छे! केवी कौतुकनी वात छे के गायने पक्ष आवो दिव्यदृपनो बाणक जन्म्यो छे!' (६४) नसीबजोगे आ गृह रहस्य कोई जाणी शक्युं नहीं. ते बाणकना गायना जेवा कान जोईने आत्मदेवे तेनु नाम 'गोकर्ण' राख्यु. (६५)

कुटलोक समय वीततां ते बने बाणको पुवान थया. गोकर्ण मोटो पंडित अने ज्ञानी थयो अने धुंधुकारी महादृष्ट पाक्यो. (६६) धुंधुकारी स्नान-शौचना आचरण-रहितनो हतो, भावा-पीवामां पक्ष कोई नियम न हतो, वधु कोधी हतो, भराब वस्तुओं संघरतो हतो अने मठदाथी स्पर्श पामेलुं भोजन पक्ष करतो हतो. (६७) चोरी करवी, बधां लोकोनो देख करवो ऐ ऐनो स्वभाव हतो. छानांमानां बीजाओनां धर बाणतो हतो. बीजाओनां बाणकोने रमाडवा खोणामां लेतो अने तरत कूवामां नाखी देतो हतो. (६८) ते हिंसक हतो, शखो धारणा करतो हतो अने आंधणा तथा गरीब लोकोने खूब पीडतो हतो. चांडाणो प्रत्ये अनुराग करतो हतो. बस, लाथमां फंदो लઈने कूतराओनी टोणी साथे शिकार शोधतो रघडतो रहेतो हतो. (६९) तेणो वेश्याओना कुसंगने कारणो पोताना पितानुं बधुं धन वेडकी भाव्युं ऐक दिवसे ते माता-पिताने मार मारीने धरनां बधां वासणा उठावी गयो. (७०)

आ रीते ज्यारे बधुं धन खलास थई गायुं त्यारे तेनो पिता आकंद करवा लाग्यो - 'आना करतां तो आनी मा वांजङ्गी रही होत तो सारु हतुं! कुपुत्र खरेखर दुःखदायी होय छे. (७१) हवे हुं क्यां रहुं? क्यां जाउ? मारुं आ कष्ट कोक्षा कापशे? अरेरे! मारा उपर तो मोटी आकृत आवी पडी छे. आ दुःखने कारणो मारे ऐक दिवस

તદાનીં તુ સમાગત્ય ગોકર્ણો જ્ઞાનસંયુતઃ ।
બોધયામાસ જનક વૈરાગ્યં પરિદર્શયન् ॥ ૭૩ ॥

અસારઃ ખલુ સંસારો દુઃખરૂપી વિમોહકઃ ।
સુતઃ કસ્ય ધનં કસ્ય સ્નેહવાજ્ઞવલતે ડનિશમ् ॥ ૭૪ ॥

ન ચેન્દ્રસ્ય સુખં કિન્ચિન્ સુખં ચક્વર્તિનઃ ।
સુખમસ્તિ વિરક્તસ્ય મુનેરેકાન્તજીવિનઃ ॥ ૭૫ ॥

મુખ્યાજ્ઞાનં પ્રજ્ઞારૂપં મોહતો નરકે ગતિઃ ।
નિપતિષ્ઠતિ દેહોડયં સર્વત્યક્તવાવનં વ્રજ ॥ ૭૬ ॥

તદ્વાક્યં તુ સમાકણ્ય ગન્તુકામઃ પિતાબ્રવીત् ।
કિ કર્તવ્યં વને તાત તત્વં વદ સવિસ્તરમ् ॥ ૭૭ ॥

અન્યકૂપે સ્નેહપાશો બદ્ધ: પજુરહું શાઠ: ।
કર્મણા ॥ પતિતો નૂં મામુદ્રર દ્યાનિષે ॥ ૭૮ ॥

ગોકર્ણ ઉવાચ

દેહોડસ્થિમાંસરુધિરેડભિમતિં ત્યજ તં
જ્ઞાયાસુતાદિષુ સદા મમતાં વિમુખ્ય ।
પશ્યાનિં જગદિં ક્ષણાભજનિષ્ઠ
વૈરાગ્યરાગરસિકો ભવ ભક્તિનિષ્ઠ: ॥ ૭૯ ॥

ધર્મ ભજસ્વ સતતં ત્યજ લોકધર્માન્
સેવસ્વ સાધુપુરુષાજ્હિ કામતૃષ્ણામ् ।
અન્યસ્ય દોષગુણચિન્તનમાશુ મુક્તવા
સેવાકથારસમહો નિતરાં પિબ ત્વમ् ॥ ૮૦ ॥

એવં સુતોકિતવશતોડપિ ગૃહં વિહાય
યાતો વનં સ્થિરમતિર્ગતષિવર્ષઃ ।
પુકતો હરેરનુદિનં પરિચર્યયાસૌ
શ્રીકૃષ્ણમાપ નિયતં દશમસ્ય પાઠાત् ॥ ૮૧ ॥

અવશ્ય પ્રાણ છોડવા પડશે.' (૭૨) તે જ સમયે પરમ જ્ઞાની ગોકર્ણજી ત્યાં આવ્યા અને તેમણે પિતાને વૈરાગ્યનો ઉપદેશ આપીને ઘણા સમજાવ્યા. (૭૩) તેમણે કહ્યું - 'પિતાજ! આ સંસાર અસાર છે, એ અત્યંત દુઃખરૂપ છે અને મોહમાં નાખનારો છે. કોનો પુત્ર? ને કોનું ધન? સ્નેહ રાખનાર મનુષ્ય રાત-દિવસ દીપકની જેમ બળતો રહે છે. (૭૪) સુખ નથી તો ઈન્દ્રને અને નથી તો ચક્વર્તી રાજાને પણ; સુખ તો છે માત્ર વિરક્ત, એકાંતજીવી મુનિને. (૭૫) 'આ મારો પુત્ર છે' - આ અજ્ઞાન (મોહ) છોડી દો. મોહથી નરક મળે છે. આ શરીર તો નાશ પામવાનું જ છે, તેથી સર્વ કાંઈ છોડીને વનમાં જાઓ.' (૭૬)

ગોકર્ણજીનાં વચન સાંભળીને આત્મદેવ વનમાં જવા તૈયાર થયા અને ગોકર્ણજીને કહ્યું - 'બેટા! વનમાં રહીને મારે શું કરવું જોઈએ, એ મને વિસ્તારપૂર્વક કહે. (૭૭) હું મહામૂર્ખ છું, આજ સુધી કર્મવશાત્ સ્નેહ-પાશમાં બંધાયેલો, અપંગની જેમ, આ ધરૂપી અંધારા કૂવામાં જ પડ્યો રહ્યો. તું ઘણો દ્યાળું છે, તો મારો ઉદ્ધાર કર.' (૭૮)

ગોકર્ણ કહ્યું - 'પિતાજ! આ શરીર હાડકાં, માંસ અને લોહીનો પિંડ છે; તેને તમે 'હું' માનવાનું છોડી દો અને પત્ની-પુત્રને ક્યારેય 'પોતાનાં' ન માનો. આ સંસારને અહર્નિશ ક્ષણાભંગુર જુઓ, એની કોઈ પણ વસ્તુને સ્થાયી સમજને તેનામાં રાગ ન કરો. બસ, એકમાત્ર વૈરાગ્યરસના રસિક થઈને ભક્તિનિષ્ઠ બનો. (૭૯) ભગવાનનું ભજન એ જ સૌથી મોટો ધર્મ છે. સતત તેના આશ્રયે રહો, અન્ય સર્વ પ્રકારના લૌકિક ધર્માથી મોં ફેરવી લો, હંમેશાં સાધુજનોની સેવા કરો. બોગોની લાલસાને પાસે ફરકવા ન દો અને વહેલી તકે બીજાઓના ગુણ-દોષોનો વિચાર કરવાનું છોડી દો અને ભગવાનની સેવાના અને એમની કથાના રસનું પાન કરો.' (૮૦)

પુત્રની આવી વાજીથી પ્રભાવિત થઈને આત્મદેવે ઘર છોડ્યું અને વનમાં ગયા. જોકે એ સમયે તેમની ઊંમર સાઠ વર્ષની થઈ ચૂકી હતી, તોપણ બુદ્ધિમાં પૂરી દફતા હતી. ત્યાં વનમાં રાત-દિવસ ભગવાનની સેવા-પૂજા કરવાથી અને ભાગવતના દશમાં સંધનો નિયમપૂર્વક પાઠ કરવાથી તેમણે ભગવાન શ્રીકૃષ્ણને પ્રાપ્ત કર્યા. (૮૧)

—★—

એતિ શ્રીપદ્મપુરાણો ઉત્તરખણે શ્રીમદ્ભાગવતમાહાત્મ્યે વિપ્રમોક્ષો નામ ચતુર્થોડધ્યાય: ॥ ૪ ॥
શ્રીમદ્ભાગવતમાહાત્મ્ય-અંતર્ગત વિપ્રમોક્ષ નામનો ચોથો અધ્યાય સમાપ્ત.

—★—

पांचमो अध्याय

धुंधुकारीने प्रेतयोनिनी प्राप्ति अने तेमांथी उद्धार

सूत उवाच

पितर्युपरते तेन जननी ताडिता भृशम् ।
क्व वित्तं तिष्ठति भूषित निष्ठे लतया न चेत् ॥ १ ॥

ईति तद्वाक्यसन्नासाऽऽजनन्या पुत्रद्वयः खतः ।
कूपे पातः कृतो रात्रौ तेन सा निधनं गता ॥ २ ॥

गोकर्णस्तीर्थयात्रार्थं निर्गतो योगसंस्थितः ।
न हुः खं न सुखं तस्य न वैरी नापि बान्धवः ॥ ३ ॥

धुंधुकारी गृहेऽतिष्ठत्पञ्चपङ्क्यवधूवृतः ।
अत्युग्रकर्मकर्ता च तत्पोषणविमूढधीः ॥ ४ ॥

अेकदा कुलटास्तास्तु भूषणान्यभिलिप्सवः ।
तदर्थं निर्गतो गोहात्कामान्धो मृत्युमस्मरन् ॥ ५ ॥

यतस्ततश्च संहत्य वित्तं वेशम पुनर्गतः ।
तात्पोडयच्छत्सुवस्त्राणि भूषणानिकियन्ति च ॥ ६ ॥

बहुवित्तयं देश्वा रात्रौ नार्यो व्ययारयन् ।
यौर्यं क्रोत्यसौ नित्यमतो राजा ग्रहीष्यति ॥ ७ ॥

वित्तं हत्वा पुनश्चैनं मारयिष्यति निश्चितम् ।
अतोऽर्थगुप्तये गूढमस्माभिः किं न हन्यते ॥ ८ ॥

निहत्यैनं गृहीत्वार्थं यास्यामो यत्र कुत्रियित् ।
ईति तानिश्चयं कृत्वा सुप्तं सम्बद्ध्य रशिभिः ॥ ९ ॥

पाशं कण्ठे निधायास्य तन्मृत्युमुपयक्तुः ।
त्वरितं न ममारासौ चिन्तायुक्तास्तदाभवन् ॥ १० ॥

तपाक्षारसमूहांश्च तन्मुखे हि विचिकिपुः ।
अग्निज्वालातिद्वयेन व्याकुलो निधनं गतः ॥ ११ ॥

तं देहं मुमुचुर्गते प्रायः साहसिकाः ख्रियः ।
न शांतं तद्रहस्यं तु केनापीदं तथैव च ॥ १२ ॥

सूतश्च कहे छे - हे शौनकज! पिताजना वनमां गया पछी एक दिवसे धुंधुकारीने पोतानी माताने धड़ी मारी अने कहुं - 'बताव, धन क्यां राख्युं छे? नहितर हमङ्गां ज आ भूजेरा (बणता लाकडा)थी मारीश.' (१) तेनी आ धमकीथी डरी जहाने अने पुत्रना उपद्रवोथी हुःखी थहाने ते रातना समये कूवामां जह पड़ी अने तेथी तेनु मृत्यु थयुं. (२) योगनिष्ठ गोकर्णश्च तीर्थयात्रा माटे नीकणी पड़या. तेमने आ घटनाओथी न तो हुःख के न तो सुख थतुं हतुं; कारण के तेमनुं न तो कोई भित्र हतुं के न तो कोई शत्रु हतुं. (३)

धुंधुकारी पांच वेश्याओ साथे घरमां रहेतो हतो. ते बधां माटे भोग-सामग्री मेणववानी चिंताए तेनी बुद्धि नष्ट करी दीधी अने ते अनेक प्रकारनां कूर कर्मा करवा लाएयो. (४) एक दिवसे पेली कुलटाओए तेनी पासे धड़ां धरेड़ां माझ्यां. ते तो कामांध बनेलो हतो अने ते मृत्युने वीसरी गयो हतो. बस, धरेड़ां मेणववा ते घरमांथी चाली नीकण्यो. (५)

ते ज्यां-त्यांथी धणुंबधुं धन चोरी लावीने घेर पाछो आव्यो अने केटलांक सुंदर वलो अने आभूषणो लावीने पेली कुलटाओने आध्यां. (६) चोरी लावेलो धणो-बधो माल जोहाने ते खीओए रातना समये विचार्युं के 'आ हंमेशां चोरी करतो रहे छे, तेथी तेने कोईक दिवस राजा अवश्य पकड़ी लेशो. (७) राजा आ बधुं धन छीनवी लहाने आने जड़रथी मृत्युंड आपशे (मारी नाखशे). जो एक दिवस आ मरवानो ज छे, तो धन बचाववा सारु आपशे ज आने गूपचूप शा माटे न मारी नाखीए? (८) आने मारी नाखीने आपशे आनी मालमता लहाने क्यांक चाली जहांशुं.' आवो निश्चय करीने ऐमणे सूतेला धुंधुकारीने दोरडांथी बांध्यो अने तेना गणे फांसो लगावीने ऐने मारी नाखवानो प्रयत्न कर्यो. आनाथी ते जलदीथी मर्यो नहीं त्यारे तेओ धड़ी चिंतातुर थह. (९-१०) पछी तेमणे तेना भों उपर धणाबधा भडभडता अंगारा नाख्या; ऐनाथी अग्निनी जाणथी खूब तरफडीने मृत्यु पाएयो. (११) तेमणे धुंधुकारीनुं शरीर खाडामां नाखीने ढाटी दीधुं. साथे ज खीओ धणुं करीने भोटुं हुःसाहस करनारी होय छे. तेमना आ कृत्यनी कोईने पड़ा जाणा थह नहीं. (१२)

લોકેःપૃથ્વાવદન્તિસ્મદૂરંયાતઃપ્રિયોહિનઃ ।
આગમિષ્ઠતિવર્ષેડસ્મિન્દુવિતલોભવિકર્ષિતઃ ॥ ૧૩ ॥

લીણાંનૈવતુવિશાસંહુષાનાંકારયેદ્બુધઃ ।
વિશાસેયઃસ્થિતોમૂઢઃસદુઃખૈઃપરિભૂયતે ॥ ૧૪ ॥

સુધામયંવચોયાસાંકામિનાંરસવર્ધનમ્ ।
હૃદયંકુરધારાભંપ્રિયઃકોનામયોધિતામ્ ॥ ૧૫ ॥

સંહયવિતાંતાયાતાઃકુલટાબહુભર્તકાઃ ।
ધુન્ધુકારીબભૂવાથમહાન્પ્રેતઃકુકર્મતઃ ॥ ૧૬ ॥

વાત્યારૂપધરોનિત્યંધાવન્દશદિશોડન્તરમ્ ।
શીતાતપપરિકિલદ્ધોનિરાહારઃપિપાસિતઃ ॥ ૧૭ ॥

નલેભેશરણાંકવાપિહાદૈવેતિમુહુર્વદન્ ।
કિયતકાલેનગોકર્ણોમૃતંલોકાદભુધ્યત ॥ ૧૮ ॥

અનાથંતંવિદિત્વૈવગ્યાશ્રાદ્ધમચીકરત् ।
યસ્મિંસ્તીથેતુસંયાતિતત્ત્રશ્રાદ્ધમવર્તયત् ॥ ૧૯ ॥

એવંભ્રમન્સગોકર્ણઃસ્વપુરંસમુપેયિવાન્ ।
રાત્રૌગૃહાજંણોસ્વપુમાગતોડલક્ષિતઃપરૈઃ ॥ ૨૦ ॥

તત્ત્રસુપ્તંસવિજાયધુન્ધુકારીસ્વબાન્ધવમ્ ।
નિશીથેદર્શયામાસમહારૌદ્રતરંવપુઃ ॥ ૨૧ ॥

સકૃન્મેષઃસકૃદ્ધસ્તીસકૃચ્યમહિષોડભવત् ।
સકૃદિન્દ્રઃસકૃચ્યાજિનઃપુનશ્ચપુરુષોડભવત् ॥ ૨૨ ॥

વૈપરીત્યમિંદુદ્ધ્રવાગોકર્ણોધૈર્યસંયુતઃ ।
અયંદુર્ગતિકઃકોડપિનિશ્ચિત્યાથતમબ્રવીત् ॥ ૨૩ ॥

ગોકર્ણ ઉવાચ

કસ્ત્વમુગ્રતરોરાત્રૌકુતોયાતોદશામિમામ્ ।
કિંવાપ્રેતઃપિશાચોવારાક્ષસોડસીતિશંસનઃ ॥ ૨૪ ॥

સૂત ઉવાચ

એવંપૃથ્વસ્તદાતેનરોદોચ્યૈઃપુનઃપુનઃ ।
અશક્તોવચનોચ્યારેસર્જશામાત્રંચકારહ ॥ ૨૫ ॥

તતોડજલૌજલંકૃત્વાગોકર્ણસ્તમુહૈરયત् ।
તત્સેકહૃતપાપોડસૌપ્રવક્તુમુપચક્મે ॥ ૨૬ ॥

લોકોપૂછતાંતોકહેતીકે‘અમારાપ્રિયતમ્ધનનાલોભથીઆવખતેક્યાંકદૂરચાલ્યાગયાછે,આવર્ષજપાણાઆવીજશે.’(૧૩)બુદ્ધિમાનપુરુષેહુષલીઓનોક્યારેયવિશાસકરવોનહીજોઈએ.જેમૂર્ખતેમનોવિશાસકરેછેતેશેહુખીથવુંપડેછે.(૧૪)એમનીવાણીતોકામીજનોનાછદ્યમાંઅમૃતનીજેમરસનોસંચારકરેછે,પણતેમનુંછદ્યછરાનીધારજેવુંતીક્ષણહોયછે.ભલા,આલીઓનેકોણવહાલુંછે?(૧૫)

૧૫તેકુલટાઓધુન્ધુકારીનીસધળીસંપત્તિસમેટીનેલાંથીભાગીધૂટી.એમનેતોકોણજાણેકેટલાપત્તિહતા!ધુન્ધુકારીપોતાનાંકુકર્માનેકારણેભયંકરપ્રેતથયો.(૧૬)તેવંટોળિયારૂપેહંમેશાંદશેદિશાઓમાંબટકતોહતોઅનેટાઢ-તાડકાથીસંતપ્તતેભૂખ-તરસથીબ્યાકુણથવાનેકારણે‘હાદૈવ!હાદૈવ!’એમરાડોપાડતોહતો.પણતેનેક્યાંયપણોકોઈઆશ્રયમળ્યોનહી.થોડોકસમયવીત્યાપછીગોકર્ણોપણલોકોનામુખેથીધુન્ધુકારીનામૃત્યુનાસમાચારસાંભળ્યા.(૧૭-૧૮)તેથીતેમણેતેનેઅનાથસમજીનેગ્યાળ્યમાંતેનુંશ્રાદ્ધકર્યું;બીજેપણજ્યાંજ્યાંતેઓજતાલ્યાંઅવસ્થયતેનુંશ્રાદ્ધકરતાહતા.(૧૯)

આરીતેવિચરણકરતાકરતાગોકર્ણજીપોતાનાનગરમાંઆવ્યાઅનેરાતનાસમયેબીજાઓનીનજરથીબચીનેસીધાજ્પોતાનાધરનાઅંગણામાંસૂવામાટેપહોંચ્યા.(૨૦)લ્યાંઅડધીરાતેધુન્ધુકારીએપોતાનાભાઈનેસૂતેલોજોઈનેપોતાનુંવિકરાળિઝપબતાવ્યું.(૨૧)તેક્યારેકવરુનું,ક્યારેકહાથીનું,ક્યારેકપાડાનું,તોક્યારેકઠન્નુંઅનેક્યારેકઅન્નિનુંઝપધારણકરતોરહ્યો.અંતેતેમનુષ્યનાઆકારમાંપ્રગટથયો.(૨૨)આવિપરીતઅવસ્થાઓજોઈનેગોકર્ણનિશ્ચયકર્યાંકેઆદુર્ગતિપામેલોકોઈજવછે.લ્યારેતેમણેતેનેધૈર્યપૂર્વકપૂછ્યું.(૨૩)

ગોકર્ણકહ્યું—તુંકોણછે?રાત્રિનાસમયેઆવુંભયાનકઝપશામાટેબતાવીરહ્યોછે?તારીઆદશાકેમથઈ?એમનેબતાવતોખરો—તુંપ્રેતછે,પિશાચછેકેપછીકોઈરાકસછે?(૨૪)

સૂતજીકહેછે—ગોકર્ણનાઆમપૂછવાથીતેવારંવારજોરજોરથીરોવાલાગ્યો.તેનામાંબોલવાનીશક્તિનહતી,તેથીતેણેમાત્રઠશારોજકર્યા.(૨૫)લ્યારેગોકર્ણઅંજલિમાંજળાલઈનેતેનેઅભિમંત્રિતકરીનેતેનાપરછાંટ્યું.એનાથીતેનાપાપોનુંથોડુંશમનથયુંઅનેતેઆરીતેકહેવાલાગ્યો.(૨૬)

प्रेत उवाच

अहं आता तदीयोऽस्मि धुन्धुकारीति नामतः ।
स्वकीये नैव दोषेषां ब्रह्मत्वं नाशितं मया ॥ २७ ॥
कर्मणो नास्ति संभ्या मे महाक्षाने विवर्तिनः ।
लोकानां हिंसकः सोऽहं खीभिर्द्धुः खेन मारितः ॥ २८ ॥
अतः प्रेतत्वमापन्नो दुर्दशां च वहाम्यहम् ।
वाताहारेषां श्वामि दैवाधीनक्लोदयात् ॥ २९ ॥
अहो बन्धो कृपासिन्धो आत्मामाशु मोचय ।
गोकर्णो वचनं श्रुत्वा तस्मै वाक्यमथाभ्रवीत् ॥ ३० ॥

गोकर्ण उवाच

तदर्थं तु गयापिष्ठो मया दत्तो विधानतः ।
तत्कथं नैव मुक्तोऽसि भमाश्वर्यमिदं महत् ॥ ३१ ॥
गयाश्राद्धात्र मुक्तिश्वेदुपायो नापरस्त्वद् ।
किं विदेयं मया प्रेत तत्वं वद सविस्तरम् ॥ ३२ ॥

प्रेत उवाच

गयाश्राद्धशतेनापि मुक्तिर्भव न भविष्यति ।
उपायमपरं कर्त्त्वं विचारय साम्रातम् ॥ ३३ ॥
इति तद्वाक्यमाकुर्य गोकर्णो विस्मयं गतः ।
शतश्राद्धैर्न मुक्तिश्वेदसाध्यं मोचनं तव ॥ ३४ ॥
इदानीं तु निजं स्थानमातिष्ठ प्रेत निर्भयः ।
त्व-मुक्तिसाधकं कर्त्त्वायरिष्ये विचार्य च ॥ ३५ ॥
धुन्धुकारी निजस्थानं तेनादिष्टस्ततो गतः ।
गोकर्णश्चिन्तयामास तां रात्रिं न तदध्यगात् ॥ ३६ ॥
प्रातस्तमागतं देष्ट्वा लोकाः प्रीत्या समागताः ।
तत्सर्वं कथितं तेन यज्ञातं च यथा निशि ॥ ३७ ॥
विद्वांसो योगनिष्ठाश्च शानिनो ब्रह्मवादिनः ।
तन्मुक्तिं नैव तेऽपश्यन् पश्यन्तः शास्त्रसम्ययान् ॥ ३८ ॥
ततः सर्वैः सूर्यवाक्यं तन्मुक्तौ स्थापितं परम् ।
गोकर्णः स्तम्भनं चक्रे सूर्यवेगस्य वै तदा ॥ ३९ ॥
तु अभ्यं नमो जगत्साक्षिन् खूलि मे मुक्तिहेतुकम् ।
तस्युत्त्वा दूरतः सूर्यः स्फुटमित्यभ्यभाषत ॥ ४० ॥

प्रेत बोल्यो — ‘हुं तमारो भाई हुं. मारुं नाम धुन्धुकारी छे. मैं पोताना ज दोषथी पोतानुं ब्राह्मणात्वं नष्ट करी दीयु. (२७) मारां कुकर्मा गङ्गी शकाय तेम नथी. हुं तो महा-अशानमां ज वर्ततो रख्यो. मैं लोकोनी भारे हिंसा करी. अंते कुलटा लीओआ मने तडपावी तडपावीने मारी नाघ्यो. (२८) तेथी हवे प्रेत-योनिमां पडीने आ दुर्दशा भोगवी रख्यो हुं. अत्यारे नसीबजोगे कर्म-कणनो उदय थवाथी हुं मात्र वायुनुं भक्षण करीने श्वामि रख्यो हुं. (२९) भाई! तमे दयाना सागर छो; हवे कोई रीते मने आ योनिमांथी जलदीथी छोडावो.’ गोकर्ण धुन्धुकारीनी बधी वातो सांबणी अने पछी तेने कह्यु. (३०)

गोकर्ण कह्यु — भाई! मने आ वातानुं मोहुं आश्वर्य छे — मैं तारा माटे गयाश्चमां विविपूर्वक पिंडदान कर्यु छे, तोपश तुं प्रेतयोनिमांथी केम मुक्ति न थयो! (३१) गयाश्चमां करेला श्राद्धथी पश्च जो तारी मुक्ति न थई तो आनो अन्य कोई उपाय नथी. सारुं, तुं बधी वात विस्तारपूर्वक कहे, भारे शुं करवुं जोईओ? (३२)

प्रेते कह्यु — सेंकडो गया-श्राद्ध करवाथी पश्च मारी मुक्ति थई शके अम नथी. हवे तो तमे आनो कोई बीजो उपाय विचारो. (३३)

प्रेतनी आ वात सांबणीने गोकर्णने मोहुं आश्वर्य थयुं. तेमधो कह्यु — ‘जो सेंकडो गया-श्राद्धथी पश्च तारी मुक्ति थई शके अम नथी, त्यारे तो तारी मुक्ति असंभव ज छे. (३४) वारु, छाल तो तुं निर्भय थईने पोताना स्थाने रहे; हुं विचारीने तारी मुक्ति माटे कोई बीजो उपाय करीश.’ (३५)

गोकर्णनो आदेश भेणवीने धुन्धुकारी त्यांथी पोताना स्थाने गयो. अहीं गोकर्ण रातभर विचार कर्यो, तोपश तेमने कोई उपाय सूझ्यो नहीं. (३६) सवारे, तेमने आवेला जोईने लोको प्रेमथी तेमने मणवा आव्या; त्यारे गोकर्ण रात्रे जे कंठ जे रीते बन्धुं हतुं ते बधुं तेमने कही संभणाव्यु. (३७) ते लोकोमां जेओ विद्वान, योगनिष्ठ, शानी अने वेदोना जाग्रानार हता तेमधो पश्च अनेक शास्त्रो उथलावी जोयां; तोपश धुन्धुकारीनी मुक्तिनो कोई उपाय मध्यो नहीं. (३८) त्यारे सौअे एवो निश्चय कर्यो के आ बाबतमां सूर्यनारायण जे आशा करे तेम करवुं जोईओ. तेथी गोकर्ण पोताना तपोबणथी सूर्यनी गतिने थंभावी दीधी. (३९) अने तेमधो स्तुति करी — ‘हे भगवन्! आप सधणा संसारना साक्षी छो, हुं आपने नमस्कार करुं हुं. कृपा करीने आप मने धुन्धुकारीनी मुक्तिनुं

श्रीमद्भागवतान्मुक्तिः सप्ताहं वाचनं कुरु ।
हिति सूर्यवचः सर्वेर्धर्मरूपं तु विश्रुतम् ॥ ४१ ॥

सर्वेऽब्जुवन् प्रयत्नेन कर्तव्यं सुकरं त्विदम् ।
गोकर्णो निश्चयं कृत्वा वाचनार्थं प्रवर्तितः ॥ ४२ ॥

तत्र संश्रवणार्थाय देशग्रामाज्जना ययुः ।
पद्मवन्धवृद्धमन्दाश्च तेऽपि पापक्षयाय वै ॥ ४३ ॥

समाजस्तु महाज्ञातो देवविस्मयकारकः ।
पद्मवासनमास्थाय गोकर्णोऽकथयत्कथाम् ॥ ४४ ॥

सप्रेतोऽपि तदाऽऽयातः स्थानं पश्यन्ति सत्ततः ।
सप्तग्रन्थियुतं तत्रापश्यत्कीयकमुच्छ्रितम् ॥ ४५ ॥

तन्मूलच्छिद्रमाविश्य श्रवणार्थं स्थितो ह्यसौ ।
वात्तुपी स्थितिं कर्तुमशक्तो वंशमाविशत् ॥ ४६ ॥

वैष्णवं भ्रातृणां मुख्यं श्रोतारं परिकल्प्य सः ।
प्रथमस्कन्धतः स्पष्टमाख्यानं धेनुजोऽकरोत् ॥ ४७ ॥

दिनान्ते रक्षिता गाथा तदा चित्रं भभूव ह ।
वंशैकग्रन्थिभेदोऽभूत्सशब्दं पश्यतां सताम् ॥ ४८ ॥

द्वितीयेऽलितथा सायं द्वितीयग्रन्थिभेदनम् ।
तृतीयेऽलितथा सायं तृतीयग्रन्थिभेदनम् ॥ ४९ ॥

अेवं समदिनैश्चैव सप्तग्रन्थिविभेदनम् ।
कृत्वा स द्वादशस्कन्धश्रवणात्रेततां जहौ ॥ ५० ॥

दिव्यरूपधरो ज्ञातस्तुलसीदाममहितः ।
पीतवासा धनश्यामो मुकुटी कुष्ठलान्वितः ॥ ५१ ॥

ननाम भ्रातरं सद्यो गोकर्णमिति चाप्रवीत् ।
तयाहं मोचितो बन्धो कृपया प्रेतकश्मलात् ॥ ५२ ॥

धन्या भागवती वार्ता प्रेतपीडाविनाशिनी ।
सप्ताहोऽपि तथा धन्यः कृष्णलोकफलप्रदः ॥ ५३ ॥

कम्पन्ते सर्वपापानि सप्ताहश्रवणे स्थिते ।
अस्माकं प्रलयं सद्यः कथा येयं करिष्यति ॥ ५४ ॥

साधन बतावो.' गोकर्णनी आ प्रार्थना सांबणीने सूर्यदेवे दूरथी ज स्पष्ट शब्दोमां कहुं - 'श्रीमद्भागवतथी मुक्ति थहि शके छे, तेथी तमे तेनुं सप्ताह-पारायण करो.' सूर्यनुं आ धर्ममय वचन त्यां सौअे सांबण्युं. (४०-४१) त्यारे अधांअे अेम ज कहुं के 'प्रयत्नपूर्वक आ ज करो; अने आ साधन छे पश्च धर्म सरण.' तेथी गोकर्णज्ञ पश्च ते अनुसार निश्चय करीने कथा संबणाववा माटे तैयार थया. (४२)

/ देश अने गामडांओमांथी अनेक लोको कथा संबणवा आव्या. एटलुं ज नहीं, धर्माभधा लूला-लंगडा, आंधणा, वृद्धो अने मंदबुद्धि-मनुष्यो पश्च पोतानां पापोना निवारणाना उद्देश्यथी त्यां आवी पहाँच्या. (४३) आ रीते त्यां एटली भीड थहि गहि के ते ज्ञेहने देवताओने पश्च आश्र्य थयुं. ज्यारे गोकर्णज्ञ व्यासगाढी पर विराज्ञने कथा कहेवा लाभ्या त्यारे पेलो प्रेत पश्च त्यां आव्यो अने बेसवा माटे अही-तही ज्यारे शोधवा लाभ्यो. ऐ दरभियान तेनी न४२ उल्ला राखेला सात गांठोवाणा एक वांस पर पडी. (४४-४५) | तेनी नीचेना छिद्रमां प्रवेशीने ते कथा संबणवा बेठो. वायुरूप होवाने कारणो ते बहार क्यांय बेसी शके अेम न हतुं, तेथी वांसमां प्रवेश्यो. (४६)

गोकर्णज्ञ एक वैष्णव भ्रातृवाने मुख्य श्रोता बनाव्यो अने पहेला संक्षेपी ज स्पष्ट स्वरे कथा संबणाववानुं शहुङ कर्युं. (४७) संध्याकाळे ज्यारे कथाने विराम आपवामां आव्यो त्यारे एक धणी विचित्र घटना बनी. | त्यां सत्भाजनोना देखतां ज पेला वांसनी एक गांठ तड-तड शब्द करती फाटी. (४८) आ ज रीते बीजे दिवसे सायंकाळे बीजु गांठ फाटी अने त्रीजे दिवसे ते ज समये त्रीजु गांठ फाटी. (४९) आ प्रमाणे सात दिवसोमां साते गांठो फाटीने धुंधुकारी बार संध संबणवाथी पवित्र थयो अने प्रेतयोनिमांथी मुक्ति थहि गयो तथा दिव्यरूप धारण करीने सौ समक्ष प्रगट थयो. तेनुं मेघ जेवुं श्याम शरीर पीतांबर अने तुलसीमाणाओंथी सुशोभित हतुं तथा मस्तक पर मनोहर मुगट अने कानोमां सुंदर कुंडण जगमगी रह्यां हतां. (५०-५१) तेष्वे तरत ज पोताना भाई गोकर्णने प्रश्नाम करीने कहुं - 'भाई! तमे हृपा करीने मने प्रेतयोनिनी यातनाओंमांथी मुक्ति कर्या छे. (५२) प्रेतपीडानो नाश करनारी आ श्रीमद्भागवत-कथा धन्य छे अने श्रीकृष्णचंद्रना धामनी ग्राप्ति करावनारुं अेनुं सप्ताह-परायण पश्च धन्य छे! (५३) | ज्यारे सप्ताह-श्रवणानो योग थाय छे त्यारे अधां पाप थथरी उठे छे के हवे भागवतनी आ कथा तत्काळ अमारो अंत करी

आर्द्धं शुष्कं लघु स्थूलं वाऽमनः कर्मभिः कृतम् ।
श्रवणं विद्धेत्पापं पावकः समिधो यथा ॥ ५५ ॥

अस्मिन् वै भारते वर्षे सूरिभिर्द्वयसंसदि ।
अकथाश्राविष्णां पुंसां निष्फलं जन्म कीर्तितम् ॥ ५६ ॥

किं मोहतो रक्षितेन सुपुष्टेन बलीयसा ।
अधृतेण शरीरेण शुकशाखकथां विना ॥ ५७ ॥

अस्थिस्तम्भं स्नायुभद्रं मांसशोषितलेपितम् ।
यर्मावनद्वं हुर्गन्धं पात्रं मूत्रपुरीषयोः ॥ ५८ ॥

जराशोकविपाकार्तं रोगमन्तिरमातुरम् ।
दुष्पूरं दुर्धरं दुष्टं सदोषं क्षणभञ्जुरम् ॥ ५९ ॥

कुमिविद्भस्मसङ्खान्तं शरीरभिति वर्णितम् ।
अस्थिरेण स्थिरं कर्म कुतोऽयं साधयेत् हि ॥ ६० ॥

यत्प्रातः संस्कृतं चास्तं सायं तत्य विनश्यति ।
तदीयरससम्पुष्टे काये का नाम नित्यता ॥ ६१ ॥

सप्ताहश्रवणाल्लोके प्राप्यते निकटे हरिः ।
अतो दोषनिवृत्यर्थमेतदेव हि साधनम् ॥ ६२ ॥

भुद्भुदा ईव तोयेषु मशका ईव जन्तुषु ।
जायन्ते मरणायैव कथाश्रवणवर्जिताः ॥ ६३ ॥

जडस्य शुष्कवंशस्य यत्र ग्रन्थिविभेदनम् ।
चित्रं किमुतदा चित्रग्रन्थिभेदः कथाश्रवात् ॥ ६४ ॥

भिद्यते हृदयग्रन्थिश्छिद्यन्ते सर्वसंशयाः ।
क्षीयन्ते चास्य कर्माणि सप्ताहश्रवणे कृते ॥ ६५ ॥

संसारकर्दमालेपप्रकालनपटीयसि ।
कथातीर्थे स्थिते चित्रे मुक्तिरेव भुष्टेः स्मृता ॥ ६६ ॥

देशे, (५४) जेम अजिनि भीनां-सूकां, नानां-मोटां - तमाम प्रकारनां लाकडाने बाणी नाखे छे ते ज रीते आ सप्ताह-श्रवण मन, वयन अने कर्म वडे करेलां नवां-जूनां, नानां-मोटां - बधी ज ज्ञातनां पापोने भस्म करी हे छे. (५५)

विद्वानोंने देवताओंनी सलामां कह्युं छे ते लोको आ भारतवर्षमां श्रीमद्भागवतनी कथा सांबणता नथी तेमनो जन्म वर्ध ज छे. (५६)

अरे, मोहपूर्वक लालनपालन करीने आ अनित्य शरीरने दृष्टपृष्ठ अने बणवान पश बनाव्युं, तोपश श्रीमद्भागवतनी कथा सांबणवामां न आवे तो तेनाथी शो लाल थयो? (५७)

(५७) हाड्कां आ शरीरना आधारस्तंभ छे, नसो-नाडीओरुपी दोरडीओथी बंधायेलुं छे, उपरथी तेना पर मांस अने रक्त लेपीने चामडीथी मढी दीयेलुं छे. तेना प्रत्येक अंगमां हुर्गिथ छे, कारण के ए छे तो मण-मूत्रनुं पात्र ज. (५८) वृद्धत्व अने शोकने कारणो ते परिष्णामे दुःखमय ज छे, रोगोनुं तो ए धर ज छे. ए निरंतर कोई ने कोई कामनाथी पीडित रहे छे, क्यारेय ए तृप्त थतुं नथी. अने धारणा करवुं ए पश एक भार ज छे; अना रोमेरोममां दोष भरेला छे अने तेने नाश पामवामां एक काश पश लागती नथी. (५९) अंतमां जो अने दाटवामां आवे छे तो तेना कीडा बनी जाय छे, कोई पशु खाय छे तो ते विषा बनी जाय छे अने अने अजिनिमां बाणवामां आवे छे तो राखनी ढगली थई जाय छे. तेनी आ त्रष्णा ज गतिओ भताववामां आवी छे. आवा अस्थायी शरीर थकी अविनाशी इण आपनारुं काम मनुष्य केम नथी बनावी लेतो? (६०) जे अन्न सवारे रांधवामां आवे छे ते सांज सुधीमां बगडी जाय छे; तो पछी तेना रसथी पुष्ट बनेला शरीरनुं नित्यपशुं केवुं? (६१)

६० आ लोकमां सप्ताह-श्रवण करवाथी भगवाननी तत्काण प्राप्ति थई शके छे. तेथी तमाम प्रकारना दोषोना निवारण माटे एकमात्र आ ज साधन छे. (६२) जे लोको भागवतनी कथाथी वंचित छे तेओ तो पाणीमां परपोटा अने छ्वामां मक्खरोनी जेम मात्र मरवा माटे ज जन्मे छे. (६३) जला, जेना प्रभावथी जड अने सुकायेला वांसनी गांठो काटी शके छे ते भागवत-कथानुं श्रवण करवाथी चित्रनी गांठो खूली जाय एमां शी मोटी वात छे? (६४) सप्ताह-श्रवण करवाथी मनुष्यना हृदयनी गांठ खूली जाय छे, तेना समस्त संशयो छेदाई जाय छे अने सधणां कर्म क्षीण थई जाय छे. (६५) आ भागवतकथारुपी तीर्थ संसारनो कीचड घोवामां धूम् कुशण छे. विद्वानो कहे

ऐवं भ्रुवति वै तस्मिन् विमानमागमतादा ।
वैकुण्ठवासिभिर्युक्तं प्रस्फुरदीप्तिमङ्गलम् ॥ ६७॥

सर्वेषां पश्यतां भेजे विमानं धुन्धुलीसुतः ।
विमाने वैष्णवान् वीक्ष्य गोकर्णो वाक्यमभ्रवीत् ॥ ६८॥

गोकर्ण उवाच

अत्रैव भहवः सन्ति श्रोतारो मम निर्मलाः ।
आनीतानि विमानानि न तेषां युगपत्कुतः ॥ ६९॥

श्रवणां समभागेन सर्वेषामिह दृश्यते ।
इलभेदः कुतो जातः प्रभ्रुवन्तु हरिप्रियाः ॥ ७०॥

हरिदासा जीयुः

श्रवणस्य विभेदेन इलभेदोऽत्र संस्थितः ।
श्रवणां तु कृतं सर्वेन तथा मननं कृतम् ।
इलभेदस्ततो जातो भजनादपि मानद ॥ ७१॥

सप्तरात्रमुपोष्यैव प्रेतेन श्रवणां कृतम् ।
मननादि तथा तेन स्थिरचित्ते कृतं भृशम् ॥ ७२॥

अदृढं च हतं ज्ञानं प्रमादेन हतं श्रुतम् ।
सन्दिग्धोऽहितो मन्त्रो व्यग्रचित्तो हतो जपः ॥ ७३॥

अवैष्णवो हतो देशो हतं श्राद्धमपात्रकम् ।
हतमश्रोत्रिये दानमनाचारं हतं कुलम् ॥ ७४॥

विश्वासो गुरुवाक्येषु स्वस्मिन्दीनत्यभावना ।
मनोदोषज्यशैव कथायां निश्चला भृतिः ॥ ७५॥

ऐवमादि कृतं चेत्स्यातादा वै श्रवणो इलम् ।
पुनः श्रवान्ते सर्वेषां वैकुण्ठे वस्तिर्धृवम् ॥ ७६॥

गोकर्णो तव गोविन्दो गोलोकं दास्यति स्वयम् ।
ऐवमुक्त्वा ययुः सर्वे वैकुण्ठं हरिकीर्तनाः ॥ ७७॥

श्रावणे मासि गोकर्णः कथामूर्च्छे तथा पुनः ।
सप्तरात्रवतीं भूयः श्रवणां तैः कृतं पुनः ॥ ७८॥

कथासमाप्तौ यज्ञातं श्रूयतां तत्य नारद ॥ ७९॥

विमानैः सह भक्तैश्च हरिराविर्भूव ह ।
ज्यशब्दान्मः शब्दास्त्रासन् भहवस्तदा ॥ ८०॥

छे के आ ज्यारे हृष्यमां स्थित थाय छे त्यारे मनुष्यनी मुक्ति निश्चित ज थाय छे. (६६)

जे समये धुंधुकारी आ बधी वातो कही रहो हतो, तेना माटे वैकुण्ठवासी पार्षदो सहित एक विमान उत्तर्पु, जेमांथी बधी बाजु वर्तुणाकार प्रकाश केलातो हतो. (६७) सौ समक्ष ज धुंधुकारी ते विमान पर चढ़यो. त्यारे ते विमान पर आवेला पार्षदोने ज्ञेईने गोकर्णो तेमने आ वात कही. (६८)

गोकर्णो कहुं – भगवानना प्रिय पार्षदो! अही अमारा अनेक शुद्धहृष्यी श्रोताओ छे, ते बधा माटे तमे एकसाथे घणांभणां विमान केम नथी लाव्या? अमे ज्ञेईने छीअे के अही बधाअे ज समानपणे कथा सांभणी छे, तो पछी इणनो आ प्रकारनो भेद केम थयो, ऐ बतावो. (६८-७०)

— भगवानना सेवकोअे कहुं – हे मानद! आ इण-भेदनुं कारण तेमना श्रवणनो भेद ज छे. ऐ साचुं छे के श्रवण तो बधाअे समानपणे ज कर्यु छे, पण ऐना जेवुं मनन नथी कर्यु. तेथी ज एकसाथे भजन करवा छतांय तेना इणमां भेद रहो. (७१) (आ प्रेते सात दिवस सुधी निराहार रहीने श्रवण कर्यु तथा सांभणेला विषयनु स्थिरचित्ते अे खूब मनन-निरिद्ध्यासन पण करतो रहो हतो. (७२) जे ज्ञान दृढ़ थतुं नथी ते व्यर्थ थही जाय छे. आ ज रीते, ध्यान नहीं आपवाथी श्रवणनुं, संदेह करवाथी मंत्रनुं अने चित्तना अहीतही भटकता रहेवाथी जपनुं पण कोई इण होतुं नथी. (७३) वैष्णवहीन देश, अपात्रने करावेलुं श्राद्धभोजन, अश्रोत्रियने आपेलुं दान अने आचारहीन कुण – आ बधानो नाश थही जाय छे. (७४) गुरुनां वचनोमां विश्वास, दीनतानो भाव, मनना दोषो पर विजय, कथामां चित्तनी एकाग्रता वगेरे नियमोनुं पालन करवामां आवे तो श्रवणनुं पथार्थं इण मणे छे. जो आ श्रोताओ आ रीते फरीथी श्रीमद्भागवतकथा सांभणे तो सौने वैकुण्ठनी प्राप्ति अवश्य ज थशे. (७५-७६) अने हे गोकर्णज्ञ! तमने तो भगवान स्वयं आवीने गोलोक-धाममां लही जशे. आम कहीने ते बधा पार्षदो हरिकीर्तन करता करता वैकुण्ठलोकमां गया. (७७)

गोकर्णज्ञामे श्रावण मासमां फरीथी ते रीते सप्ताह-कमथी कथा कही अने ते श्रोताओअे ते फरीथी सांभणी. (७८) हे नारदज्ञ! ते कथानी समाप्ति थतां जे कंठ बन्धुं ते सांभणो. (७९) त्यां भक्तोथी भरेलां विमानो साथे भगवान प्रगट थया. बधी बाजुअेथी खूब ज्यशब्दकार अने नमस्कारना ध्वनि थवा लाग्या. (८०)

पांचजन्यध्वनिं चके हर्षातत्र स्वयं हरिः ।
 गोकर्णा तु समालिङ्ग्याकरोत्सवसदेशं हरिः ॥ ८१ ॥
 श्रोतृनन्यान् धनश्यामान् पीतकौशेयवाससः ।
 किरीटिनः कुण्डलिनस्तथा चके हरिः क्षणात् ॥ ८२ ॥
 तद्ग्रामेये स्थिता श्वाआश्चयाङ्गालज्ञातयः ।
 विमाने स्थापितास्तेऽपि गोकर्णाकृपयातदा ॥ ८३ ॥
 प्रेषिता हरिलोके ते यत्र गच्छन्ति योगिनः ।
 गोकर्णन स गोपालो गोलोकं गोपवल्लभम् ।
 कथाश्रवणातः प्रीतो निर्ययौ भक्तवत्सलः ॥ ८४ ॥
 अयोध्यावासिनः पूर्वं यथा रामेषां सज्जताः ।
 तथा कृष्णोन ते नीता गोलोकं योगिदुर्लभम् ॥ ८५ ॥
 यत्र सूर्यस्य सोमस्य सिद्धानां न गतिः कदा ।
 तं लोकं हि गतास्ते तु श्रीमन्नागवतश्रवात् ॥ ८६ ॥
 औमोऽत्र ते किं फलवृन्दमुज्ज्वलं
 सप्ताहयशेन कथासु सञ्चितम् ।
 कर्णोन गोकर्णाकथाकरो यैः
 पीतक्ष्य ते गर्भगता न भूयः ॥ ८७ ॥
 वाताम्बुपर्णाशनदेहशोषणै-
 स्तपोभिरुत्रैश्चिरकालसञ्चितैः ।
 योगीश्च संयान्ति न तां गतिं वै
 सप्ताहगाथाश्रवणेन यान्तियाम् ॥ ८८ ॥
 इतिहासमिमं पुण्यं शाङ्किल्योऽपि मुनीश्वरः ।
 पठते चित्रकूटस्थो भ्रष्टानन्दपरिप्लुतः ॥ ८९ ॥
 आध्यानमेतत्परमं पवित्रं
 श्रुतं सकृदै विद्धेदधौषधम् ।
 श्राद्धे प्रयुक्तं पितृतृप्तिमावहे-
 नित्यं सुपाठादपुनर्भवं च ॥ ९० ॥

भगवान् स्वयं आनंदित थृष्णने पोताना पांचजन्य शंखनो
 ध्वनि करवा लाग्या अने तेमणे गोकर्णने आलिंगीने
 पोताना ज जेवा बनावी दीधा. (८१) तेमणे क्षणवारमां
 ज अन्य सर्व श्रोताओने पश्च मेघ समान श्यामवर्ण, रेशभी
 पीतांबरधारी तथा किरीट-कुण्डल वगेरेथी विभूषित करी
 दीधा. (८२) | ते गाममां कृतरा अने चांडाल सुधीना जेटला
 पश्च ज्ञव हता. ते बधायने गोकर्णज्ञनी कृपाथी विमानो
 पर चढाववामां आव्या. (८३) | तथा ज्यां योगीओ ज्ञाय
 छे ते भगवानना धाममां तेमने मोक्षवामां आव्या. आ
 रीते भक्तवत्सल भगवान् श्रीकृष्ण कथाश्रवणाथी प्रसन्न
 थृष्णने, गोकर्णज्ञने साथे लृष्णने पोताना गोपबालोना ग्रिय
 गोलोकधाममां गया. (८४) पहेलाना समये जेम
 अयोध्यावासीओ भगवान् श्रीरामनी साथे साकेतधाममां
 सिधाव्या हता तेवी ज रीते भगवान् श्रीकृष्ण ते बधाने
 योगीओ माटे पश्च दुर्लभ ऐवा गोलोकधाममां लृष्ण गया.
 (८५) जे लोकमां सूर्य, चंद्र अने सिद्धोनी पश्च कही गति
 थृष्ण शक्ती नवी ते लोकमां तेओ श्रीमद्भागवतनुं श्रवण
 करवाथी गया. (८६)

हे नारदज! सप्ताहयश्च वडे कथानुं श्रवण करवाथी
 जेवुं उज्ज्वलं कण संचित थाय छे ए विषे अमे तमने
 शुं कहीओ? अरे, जेमणे पोताना कानोथी, गोकर्णज्ञने
 कहेली कथाना एक अक्षरनुं पश्च पान कर्यु, तेओ पही
 माताना गर्भमां आव्या नही. (८७) लोको वायु, जग
 के पांडां खाइने शरीर सूक्ष्मी नाखीने, धण्डा समय सुधी
 धोर तपस्या करीने अने योगाभ्यास करीने पश्च जे गतिने
 पामी शक्ता नवी ते गति तेओ सप्ताह-श्रवणाथी सहेजमां
 ज ग्राप करी ले छे. (८८) आ परम पवित्र ईतिहासनो
 पाठ चित्रकूट पर विराजमान मुनीश्वर शांतिल्य पश्च
 भ्रष्टानन्द-मृग थृष्णने करता रहे छे. (८९) आ कथा धण्डी
 ज पवित्र छ. एक वारना श्रवणाथी ज ते समस्त पाप-
 राशिने भस्म करी हे छे. जो श्राद्धना समये अनो पाठ
 करवामां आवे तो अनाथी पितृओने अत्यंत तृप्ति थाय
 छे अने अनो नित्य पाठ करवाथी मोक्षनी प्राप्ति थाय
 छे. (९०)

—★—

इति श्रीपद्मपुराणे उत्तरभाष्टे श्रीमन्नागवतमाहात्म्ये गोकर्णमोक्ष-वर्णानं नाम पञ्चमोऽध्यायः ॥ ५ ॥/
 श्रीमद्भागवतमाहात्म्य-अंतर्गत गोकर्णमोक्षवर्णान नामनो पांचमो अध्याय समाप्त.

—★—

૪૮ અંદ્રાય

સપ્તાહયજ્ઞની વિધિ

કુમારા જીચુઃ

અથ તે સમુદ્રક્ષયામઃ સપ્તાહશ્રવણો વિધિમ् ।
સહાયૈર્વસુભિશૈવ પ્રાયઃ સાધ્યો વિધિઃ સ્મृતઃ ॥ ૧ ॥

દૈવજં તુ સમાહૂય મુહૂર્ત પૃથ્યા યત્તાઃ ।
વિવાહે યાદેશં વિતાં તાદેશં પરિકલ્પયેત् ॥ ૨ ॥

નભસ્ય આચિનોર્જો ચ માર્ગશીર્ધઃ શુચિન્તભાઃ ।
એતે માસાઃ કથારમ્ભે શ્રોતૃણાં મોક્ષસૂચકાઃ ॥ ૩ ॥

માસાનાં વિપ્રહેયાનિતાનિત્યાજ્યાનિસર્વથા ।
સહાયાશૈતરે તત્ત્વ કર્તવ્યાઃ સોધમાશ યે ॥ ૪ ॥

દેશે દેશે તથા સેયં વાર્તા પ્રેષ્યા પ્રયત્નાઃ ।
ભવિષ્યતિ કથા ચાત્ર આગન્તવં કુટુંબિભિઃ ॥ ૫ ॥

દૂરેહરિકથાઃ કેચિદ્દૂરેચાચ્યુતકીર્તનાઃ ।
ખ્યાયઃ શૂદ્રાદ્યો યે ચ તેષાં બોધો યતો ભવેત् ॥ ૬ ॥

દેશે દેશે વિરક્તા યે વૈષ્ણવાઃ કીર્તનોત્સુકાઃ ।
તેજ્યેવ પત્રં પ્રેષ્યં ચ તલ્લેખનમિતીરિતમ् ॥ ૭ ॥

સતાં સમાજો ભવિતા સપ્તરાત્રં સુદુર્લભઃ ।
અપૂર્વરસરૂપૈવ કથા ચાત્ર ભવિષ્યતિ ॥ ૮ ॥

શ્રીભાગવતપીયુધપાનાય રસલભ્યટાઃ ।
ભવન્તશ તથા શીધ્રમાયાત પ્રેમતત્પરાઃ ॥ ૯ ॥

નાવકાશાઃ કદાચિચ્યેદિનમાત્રં તથાપિ તુ ।
સર્વથાડગમનં કાર્ય ક્ષણોડત્રૈવ સુદુર્લભઃ ॥ ૧૦ ॥

એવમાકારણાં તેષાં કર્તવ્ય વિનયેન ચ ।
આગન્તુકાનાં સર્વેષાં વાસસ્થાનાનિકલ્પયેત् ॥ ૧૧ ॥

તીર્થ વાપિ વને વાપિ ગૃહે વા શ્રવણાં મતમ् ।
વિશાળા વસુધા યત્ત કર્તવ્ય તત્કથાસ્થલમ् ॥ ૧૨ ॥

શોધનાં માર્જનાં ભૂમેલોપનાં ધાતુમણીનમ् ।
ગૃહોપસ્કરમુદ્ધૃત્ય ગૃહકોણો નિવેશયેત् ॥ ૧૩ ॥

શ્રીસનકાદિ કહે છે – હે નારદજી! હવે અમે તમને સપ્તાહ-શ્રવજ્ઞની વિધિ બતાવીએ છીએ. આ વિધિ ઘણું કરીને લોકોની સહાયથી અને ધનથી સાધ્ય છે એમ કહેવાયું છે. (૧) પહેલાં તો પ્રયત્નપૂર્વક જ્યોતિષીને બોલાવીને મુહૂર્ત પૂછવું જોઈએ તથા જેમ લગ્ન માટે ધનનો પ્રબંધ કરવામાં આવે છે તે જ રીતે આ સપ્તાહયજ્ઞ માટે ધનની વ્યવસ્થા કરવી જોઈએ. (૨) કથાનો આરંભ કરવામાં ભાદરવો, આસો, કારતક, માગશર, અપાઢ અને શ્રાવજ્ઞ – આ છ મહિના શ્રોતાઓ માટે મોક્ષપ્રાપ્તિના કારણ છે. (૩) હે દેવર્ષિ! આ મહિનાઓમાં પણ ભડા, વ્યતીપાત વગેરે કુયોગોનો સર્વથા ત્યાગ કરવો જોઈએ; તથા બીજા જે લોકો ઉત્સાહી હોય તેમને પોતાના સહાયક જનાવવા જોઈએ. (૪) પછી પ્રયત્નપૂર્વક દેશ-દેશાંતરોમાં એ સંદેશ મોકલવો જોઈએ કે અહીં કથા થશે, તો બધા લોકોએ પરિવારસહિત પધારવાનું છે. (૫) ઊઝો અને શૂદ્રો વગેરે ભગવત્કથા અને સંકીર્તનથી છેટાં પડી ગયાં છે, તેમને પણ સૂચના મળી જાય એવી વ્યવસ્થા કરવી જોઈએ. (૬) દેશ-દેશમાં જે વિરક્ત વૈષ્ણવો અને હરિકીર્તનપ્રેમીઓ હોય તેમને નિમંત્રણપત્ર અવશ્ય મોકલવો. તેને લખવાની વિધિ આ પ્રમાણે બતાવવામાં આવી છે. (૭) ‘મહાનુભાવો! અહીં સાત દિવસ સુધી સત્પુરુષોનો અત્યંત દુર્લભ સમાગમ થશે અને અપૂર્વ રસમય શ્રીમદ્ભાગવતની કથા થશે. (૮) આપ ભગવદ્-રસના રસિક છો, તેથી શ્રીભાગવતામૃતનું પાન કરવા માટે પ્રેમપૂર્વક જલદીથી પધારવાની કૃપા કરશો. (૯) આપને જો વિશેષ અવકાશ ન હોય, તોપણ એક દિવસ માટે તો અવશ્ય પધારવાની કૃપા કરવી; કારણ કે અહીંની તો એક ક્ષણ પણ અત્યંત દુર્લભ છે.’ (૧૦) આ રીતે વિનયપૂર્વક તેમને નિમંત્રિત કરવા અને જે લોકો આવે તેમના માટે યથાયોગ્ય નિવાસસ્થાનનો પ્રબંધ કરવો. (૧૧)

‘કથાનું શ્રવજ્ઞ કોઈ તીર્થસ્થળે, વનમાં અથવા પોતાના ઘેર થાય એ પણ સારું માનવામાં આવ્યું છે. જ્યાં લાંબુ-પહોળું મેદાન હોય ત્યાં જ કથાનું સ્થળ રાખવું જોઈએ. (૧૨) ભૂમિનું શોધન, માર્જન અને લેપન કરીને

अर्वाकपञ्चाहतो यत्नादास्तीर्णानि प्रमेलयेत् ।
कर्तव्यो मषुडपः प्रोच्यैः कुटलीभषुडमषितः ॥ १४ ॥

कलपुष्पदलैर्विष्वग्नितानेन विराजितः ।
चतुर्दिक्षु धजारोपो बहुसम्पद्विराजितः ॥ १५ ॥

उर्ध्वं सप्तैव लोकाश्च कल्पनीयाः सविस्तरम् ।
तेषु विप्रा विरक्ताश्च स्थापनीयाः प्रबोध्य च ॥ १६ ॥

पूर्वं तेषामासनानि कर्तव्यानि पथोत्तरम् ।
वक्तुश्चापि तदा दिव्यमासनं परिकल्पयेत् ॥ १७ ॥

उद्गमुभो भवेद्वक्ता श्रोता वै प्राऽमुखस्तदा ।
प्राऽमुखश्चेन्द्रवेद्वक्ता श्रोता यो उद्गमुखस्तदा ॥ १८ ॥

अथवा पूर्वदिग्नेया पूज्यपूजकमध्यतः ।
श्रोतृणामागमे प्रोक्ता देशकालादिकोविदैः ॥ १९ ॥

विरक्तो वैष्णवो विप्रो वेदशास्त्रविशुद्धिकृत् ।
दृष्टान्तकुशलो धीरो वक्ता कार्योऽतिनिःस्पृहः ॥ २० ॥

अनेकधर्मविभान्ताः स्वैर्णाः पाखषुडवादिनः ।
शुकशास्त्रकथो च्यारे त्याज्यास्ते यदि पषिताः ॥ २१ ॥

वक्तुः पार्श्वं सहायार्थमन्यः स्थाप्यस्तथाविधः ।
पषितः संशयस्थेता लोकबोधनतत्परः ॥ २२ ॥

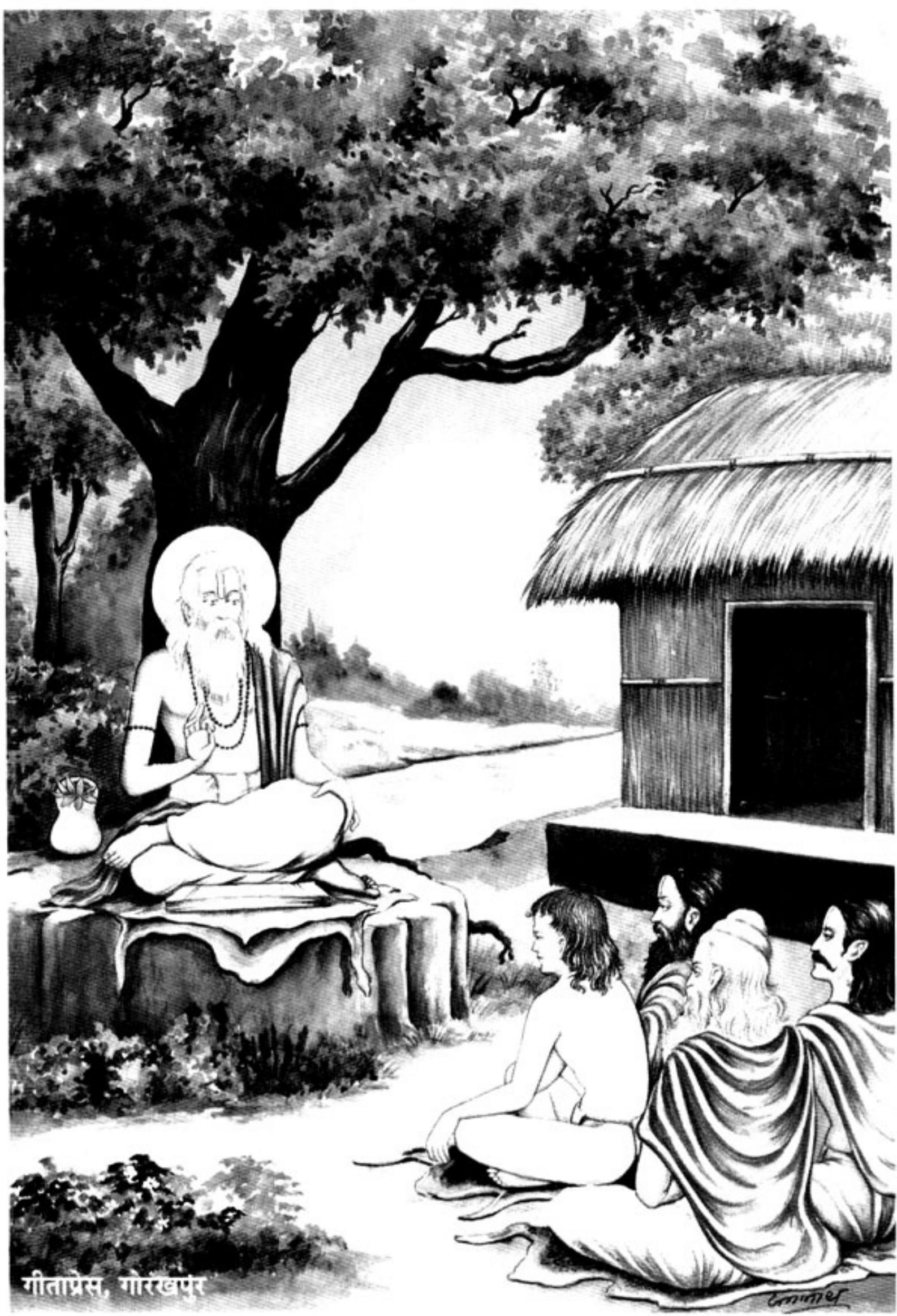
वक्त्रा क्षौरं प्रकर्तव्यं हिनादर्वाङ्ग्रताप्तये ।
अरुणोदयेऽसौ निर्वर्त्य शौचं स्नानं समाचरेत् ॥ २३ ॥

नित्यं सङ्क्षेपतः कृत्वा सन्ध्याद्यं स्वं प्रयत्नतः ।
कथाविघ्नविघ्नाताय गणनाथं प्रपूजयेत् ॥ २४ ॥

पितृन् सन्तर्प्य शुद्ध्यर्थं प्रायश्चित्तं समाचरेत् ।
मषुडलं च प्रकर्तव्यं तत्र स्थाप्यो हरिस्तथा ॥ २५ ॥

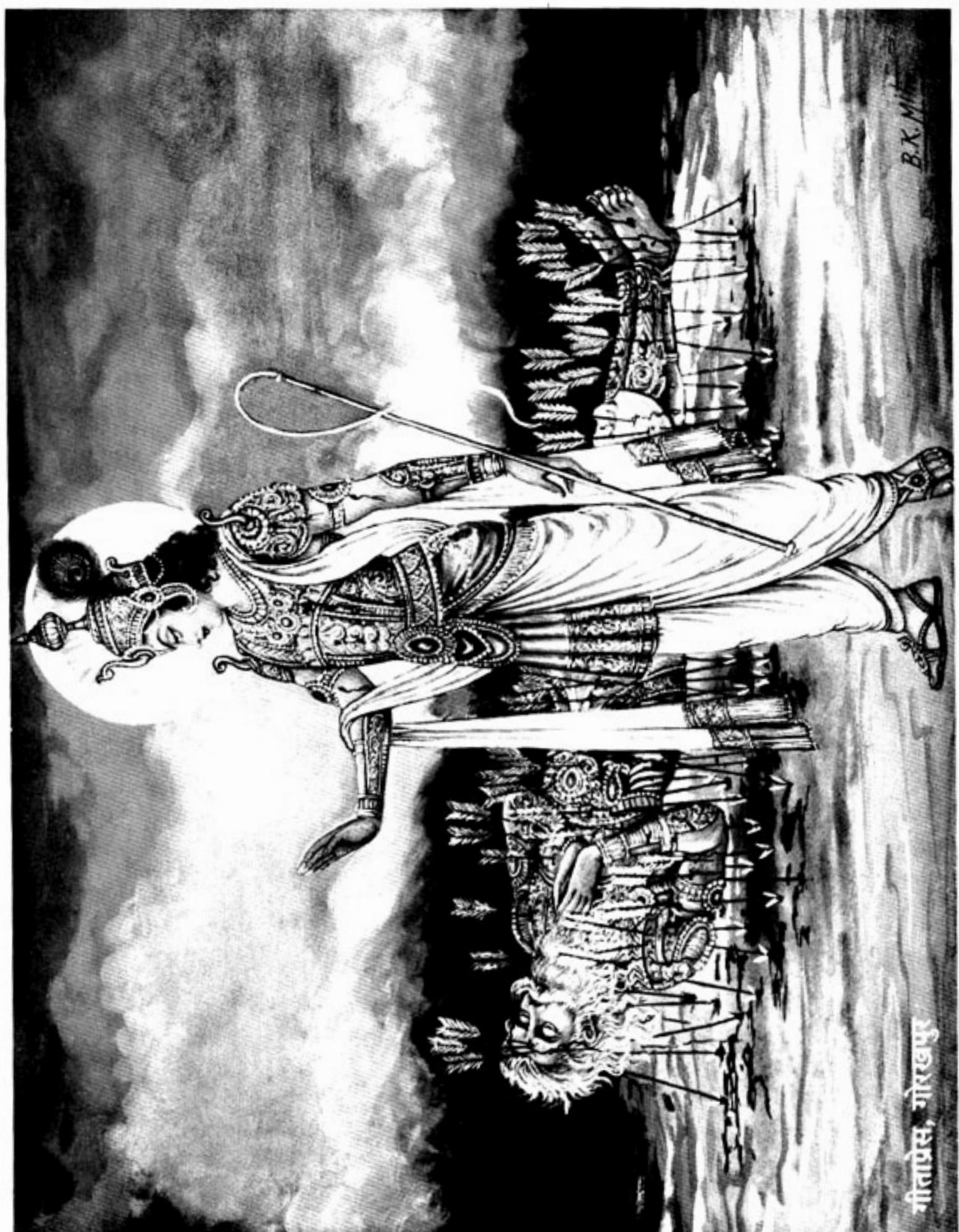
रंगबेरंगी धातुओथी योक पूरवो धरनी बधी सामग्री उपाडी लઈने एक खूँशामां मूँकवी. (१३) पांच दिवस अगाउथी ज प्रपत्तपूर्वक धङ्गां पाथरवानां वज्र एकठां करी लेवां तथा तेणना घंबाओथी सुशोभित एक उंचो मंडप तैयार कराववो. (१४) तेने बधी तरफ ६३, छुल, पांडांथी तथा चंद्रवाथी अलंकृत करवो तथा चारे तरफ ४४ धजाओ लगाडीने जात-जातनी सामग्रीथी सजाववो. (१५) (ते मंडपमां थोडीक उंचाई पर सात विशाळ लोकोनी कल्पना (भावना) करवी अने तेमां विरक्त ब्राह्मणोने बोलावीने बेसाडवा. (१६) आगणना भागे तेमना माटे त्यां पथायोग्य आसन तैयार करी राखवां. ऐमनी पाछण वक्ता माटे पक्षा एक दिव्य सिंहासननी व्यवस्था करवी. (१७) जो वक्तानुं मुख उत्तर तरफ २४ तो श्रोताओं ए पूर्वाभिमुख थઈने बेसवुं अने जो वक्ता पूर्वाभिमुख २४ तो श्रोताओं ए उत्तर तरफ मुख करीने बेसवुं जोईअ. (१८) अथवा वक्ता अने श्रोताओं ए पूर्वाभिमुख थઈने बेसवुं जोईअ. देश-काण वगेरेने जाणनारा महानुभावो अ श्रोताओं माटे आवा ज नियमो बताव्या छे. (१९) जे वेदशास्त्रनी स्पष्ट व्याख्या करवामां समर्थं होय, जात-जातनां दृष्टांत आपी शक्तो होय तथा विवेकी अने साव निःस्पृही होय ऐवा विरक्त अने विष्णुभक्त ब्राह्मणो वक्ता भनाववो जोईअ. (२०) श्रीमद्भागवतना ग्रवयनमां ऐवा लोकोने नियुक्त नहीं करवा जोईअ के जेओं पंडित होवा छतां पक्षा अनेक धर्मोना चक्करमां पड्या होय, औलंपट तथा पाखंडना ग्रचारक होय. (२१) वक्तानी पासे ज तेनी मद्द माटे बीजो एक ऐवो ज विद्वान बेसाडवो जोईअ अने ते पक्षा बधा ग्रकारनी शंकाओनुं निवारण करवामां समर्थं अने लोकोने समजाववामां कुशण होवो जोईअ. (२२)

१० कथानो आरंभ थाय तेना एक दिवस पहेलां ग्रत ग्रहण करवा माटे वक्ताओं क्षौरकर्म करावी लेवुं जोईअ; तथा अरुणोदय टाङ्गे शौच वगेरेथी परवारीने सारी रीते स्नान करवुं जोईअ; (२३) अने पोतानां संध्यापूजा वगेरे नित्यकर्म दूर्कामां समाप्त करीने, कथानां विघ्नोना निराकरण माटे गणेशज्ञनुं पूजन करवुं जोईअ. (२४) त्यारपछी पितृओनुं तर्पण करीने पूर्वकृत पापोनी

रामायण, गोरखपुर

भगवान् व्यासका पुराण-प्रवचन
Vyāsa discourses on Purāṇas

The departing Bhishma graced by the Lord

महाप्रयाणके समय धीर्घपर भगवान्की कृपा

गीताप्रस, गोरखपुर

गीताप्रेस, गरखपार

भगवान् नारायणके नाभि कमलसे लोकपितामह ब्रह्माकी उत्पन्नि
Brahmā emanates from the navel-lotus of Nārāyaṇa

देवों तथा ऋषिगणोंको भगवान् वराहके दिव्य दर्शन
Vision of Lord Varāha to Gods and Rsis

गीता गारखपुर

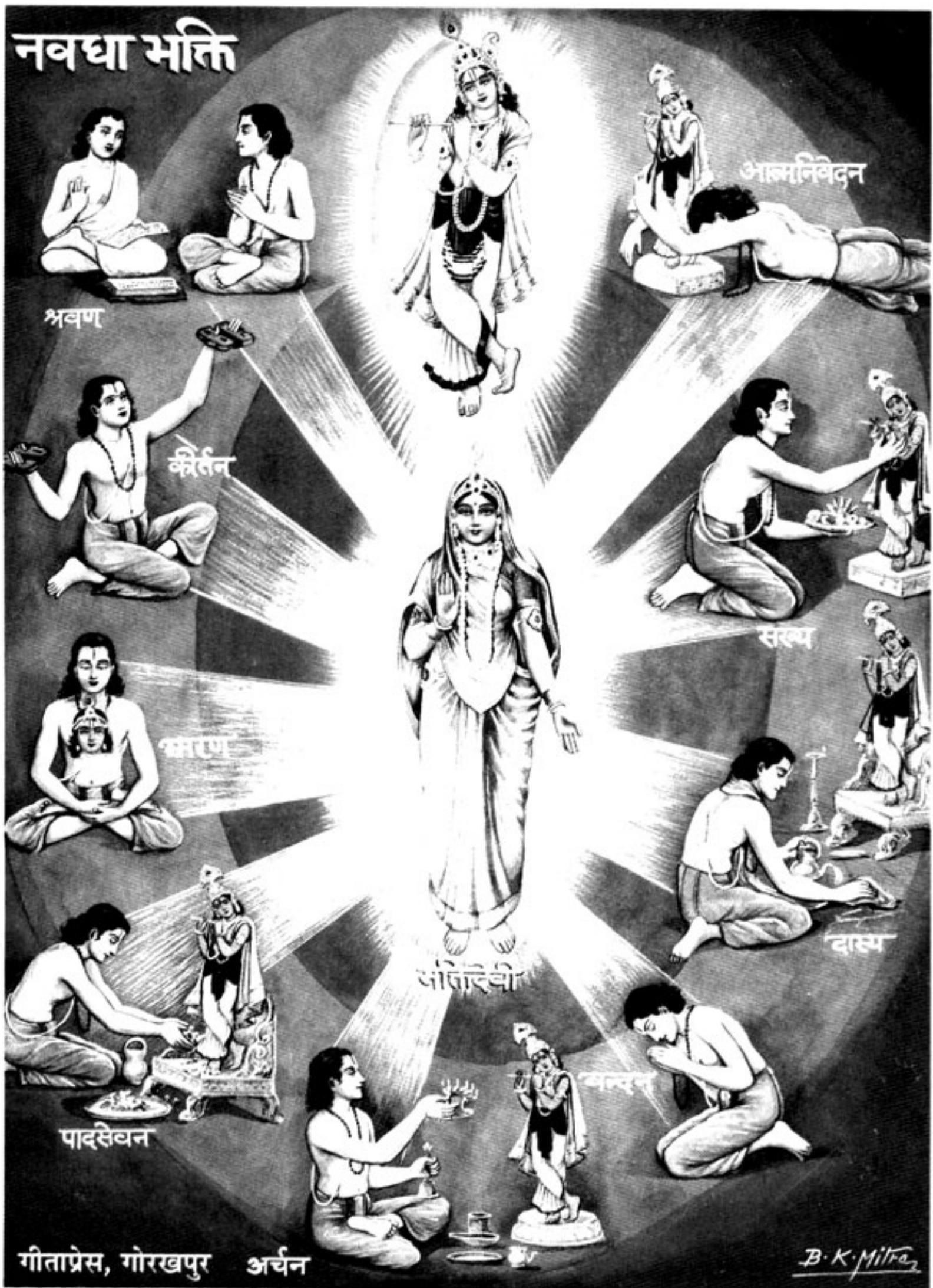
माता देवहृतिको भगवान् कपिलका तत्त्वोपदेश
Kapila preaches knowledge to mother Devahuti

ग्रीतम्प्रस, गोरखपुर

बालक ध्रुवपर भगवान्का अनुग्रह
The grace of Lord descends on Dhruva

नवधा भक्ति

गीताप्रेस, गोरखपुर अर्चन

भक्तिके नौ प्रकार
Ninefold devotion

B.K.Mitra

शीताप्रेस, गोरखपुर

ग
ग
व
न
थ

भगवान् विष्णु वामन-रूपमें
Lord Viṣṇu as a Dwarf

કૃષ્ણમુદ્રિશ્ય મન્ત્રેણ ચરેત્પૂજાવિધિ કમાત્ ।
પ્રદક્ષિણમસ્કારાન્ પૂજાન્તે સ્તુતિમાચરેત् ॥ ૨૬॥

સંસારસાગરે મળનં દીનં માં કરુણાનિધે ।
કર્મમોહગૃહીતાજં મામુદ્રર ભવાર્ણવાત् ॥ ૨૭॥

શ્રીમદ્ભાગવતસ્યાપિ તતઃ પૂજા પ્રયત્નતઃ ।
કર્તવ્યા વિધિના પ્રીત્યા ધૂપદીપસમન્ધિતા ॥ ૨૮॥

તતસ્તુ શ્રીફલં ધૃત્વા નમસ્કારં સમાચરેત् ।
સ્તુતિઃ પ્રસન્નચિતેન કર્તવ્યા કેવલં તદા ॥ ૨૯॥

શ્રીમદ્ભાગવતાખ્યોડયં પ્રત્યક્ષઃ કૃષ્ણ એવ હિ ।
સ્વીકૃતોડસિ મયા નાથ મુક્ત્યર્થ્ય ભવસાગરે ॥ ૩૦॥

મનોરથો મદીયોડયં સફલઃ સર્વથા ત્વયા ।
નિર્વિઘ્નેનૈવ કર્તવ્યો દાસોડહં તવ કેશવ ॥ ૩૧॥

એવં દીનવચઃ પ્રોચ્ય વક્તારં ચાથ પૂજયેત् ।
સમ્ભૂષ્યવલભૂષાભિઃ પૂજાન્તે તંચ સંસ્તવેત् ॥ ૩૨॥

શુકૃપ પ્રબોધજ્ઞ સર્વશાસ્ત્રવિશારદ ।
એતત્કથાપ્રકાશેન મદજ્ઞાનં વિનાશય ॥ ૩૩॥

તદગ્રે નિયમઃ પશ્ચાત્કર્તવ્યઃ શ્રેયસે મુદ્રા ।
સપ્તરાત્રં યથાશક્ત્યા ધારણીયઃ સ એવ હિ ॥ ૩૪॥

વરણાં પચ્યવિપ્રાળાં કથાભજનિવૃત્તયે ।
કર્તવ્યં તૈર્હરેર્જાયં દ્વાદશાક્ષરવિદ્યયા ॥ ૩૫॥

બ્રાહ્મણાન્ વૈષ્ણવાં શ્વાન્યાં સ્તથા કીર્તનકારિણાઃ ।
નત્યા સમ્પૂજ્ય દત્તાજ્ઞઃ સ્વયમાસનમાવિશેત् ॥ ૩૬॥

લોકવિત્પનાગારપુત્રચિનાં વ્યુદસ્ય ચ ।
કથાચિત્તઃ શુદ્ધમતિઃ સ લભેત્સલમુત્તમ્ ॥ ૩૭॥

આસૂર્યોદયમારભ્ય સાર્ધત્રિપ્રહરાન્તકમ् ।
વાચનીયા કથા સમ્યગ્ધીરકણ્ઠ સુધીમતા ॥ ૩૮॥

શુદ્ધિ માટે પ્રાયશ્ચિત કરવું અને એક મંડળ બનાવીને તેમાં શ્રીહરિને સ્થાપિત કરવા. (૨૫) પછી ભગવાન શ્રીકૃષ્ણનું લક્ષ્ય કરીને મંત્રોચ્ચાર સાથે કમશઃ પોડશોપચાર વિધિથી પૂજન કરવું અને તે પછી પ્રદક્ષિણા તથા નમસ્કાર વગેરે કરીને આ પ્રમાણે સ્તુતિ કરવી – (૨૬) ‘હે કરુણાનિધાન! હું સંસારસાગરમાં દૂબેલો અને અત્યંત દીન છું. કર્માના મોહરૂપી મગરમથ્યે મને પકડી રાખ્યો છે. આપ આ સંસારસાગરમાંથી મારો ઉદ્ધાર કરો.’ (૨૭) તે પછી ધૂપ, ધીપ વગેરે સામગ્રીઓથી શ્રીમદ્ભાગવત-ગ્રંથની પણ ખૂબ ઉત્સાહ અને પ્રેમપૂર્વક વિધિ-વિધાન અનુસાર પૂજા કરવી. (૨૮) પછી ગ્રંથની આગળ નારિયેળ મૂકીને નમસ્કાર કરવા અને પ્રસન્નચિતે આ પ્રમાણે પ્રાર્થના કરવી – (૨૯) ‘શ્રીમદ્ભાગવતના રૂપમાં આપ સાક્ષાત્ શ્રીકૃષ્ણચંદ્ર જ વિરાજમાન છો. હે નાથ! મેં ભવસાગરમાંથી છુટકારો મેળવવા આપનું શરણ લીધું છે. (૩૦) આપ મારો આ મનોરથ કોઈ વિદ્ધા-બાધા વગર સાંગોપાંગ પૂર્ણ કરો. હે કેશવ! હું આપનો દાસ છું.’ (૩૧)

આ પ્રમાણે દીન વચનો કથા પછી વક્તાનું પૂજન કરવું. તેને સુંદર વખાભૂપણોથી વિભૂષિત કરવો અને પછી, પૂજા કર્યા બાદ તેની આ પ્રમાણે સ્તુતિ કરવી – (૩૨) ‘હે શુકૃસ્વરૂપ ભગવાન! આપ સમજાવવાની કળામાં કુશળ અને સર્વશાસ્ત્રોમાં પારંગત છો; કૃપા કરીને આ કથાને પ્રકાશિત કરીને મારું અશાન દૂર કરો.’ (૩૩) પછી પોતાના કલ્યાણ માટે પ્રસન્નતાપૂર્વક તેની સમક્ષ નિયમ ગ્રહણ કરવો અને સાત દિવસ સુધી તેનું યથાશક્તિ પાલન કરવું. (૩૪) કથામાં વિદ્ધ ન થાય એ માટે વધુ પાંચ બ્રાહ્મણોનું વરણ કરવું; તેમણે દ્વાદશાક્ષરી મંત્ર વડે ભગવાનનાં નામોનો જ્યોતિ કરવો. (૩૫) પછી બ્રાહ્મણને, અન્ય વિષ્ણુભક્તને તથા કીર્તન કરનારાઓને નમસ્કાર કરીને, તેમની પૂજા કરવી અને તેમની આજ્ઞા મેળવીને સ્વયં પણ આસન પર બેસવું. (૩૬) જે મનુષ્ય લોક, સંપત્તિ, ધન, ધર, પુત્ર વગેરેની ચિંતા છોડીને શુદ્ધચિત્તે કેવળ કથામાં જ ધ્યાન રાખે છે તેને આ શ્રવણનું ઉત્તમ ફળ મળે છે. (૩૭)

બુદ્ધિમાન વક્તાએ કથા સૂર્યોદયથી આરંભીને સાડા ત્રણ પહોર સુધી મધ્યમ સ્વરે સારી રીતે વાંચવી

कथाविरामः कर्तव्यो मध्याले धटिकाद्यम् ।
तत्कथामनु कार्यं वै कीर्तनं वैष्णवैस्तदा ॥ ३८ ॥

मलमूत्रजयार्थं हि लघ्वाहारः सुखावहः ।
हविष्यानेन कर्तव्यो हैकवारं कथार्थिना ॥ ४० ॥

उपोष्य सप्तरात्रं वै शक्तिश्चयृष्ट्यात्तदा ।
घृतपानं पयःपानं कृत्वा वै शृष्ट्यात्सुखम् ॥ ४१ ॥

इलाहारेण वा भाव्यमेकभुक्तेन वा पुनः ।
सुखसाध्यं भवेद्यातु कर्तव्यं श्रवणाय तत् ॥ ४२ ॥

भोजनं तु वरं मन्ये कथाश्रवणकारकम् ।
नोपवासो वरः प्रोक्तः कथाविघ्नकरो यदि ॥ ४३ ॥

सप्ताहप्रतिनां पुंसां नियमाभृष्ट्यु नारद ।
विष्णुदीक्षाविठीनानां नाधिकारः कथाश्रवे ॥ ४४ ॥

ब्रह्मर्थमधःसुप्तिः पत्रावल्यां च भोजनम् ।
कथासमाप्तौ भुक्तिं च कुर्यान्तित्यं कथाप्रती ॥ ४५ ॥

द्विदलं मधु तैलं च गरिष्ठात्रं तथैव च ।
भावदृष्टं पर्युषितं जह्यान्तित्यं कथाप्रती ॥ ४६ ॥

कामं कोषं मदं मानं मत्सरं लोभमेव च ।
दम्भं मोहं तथा द्वेषं दूरयेत्य कथाप्रती ॥ ४७ ॥

वेदवैष्णवविप्राणां गुरुगोप्रतिनां तथा ।
स्त्रीराजमहतां निन्दां वर्जयेद्यः कथाप्रती ॥ ४८ ॥

२४स्वलान्त्यज्ञम्लेच्छपतित्रात्यक्तेस्तथा ।
द्विजद्विद्वेदभावैश्च न वदेद्यः कथाप्रती ॥ ४९ ॥

सत्यं शौचं दयां मौनमार्जवं विनयं तथा ।
उदारमानसं तद्वेदेवं कुर्यात्कथाप्रती ॥ ५० ॥

दरिद्रश्चक्षयी रोगी निर्भावः पापकर्मवान् ।
अनपत्यो मोक्षकामः शृष्ट्याच्य कथामिभाम् ॥ ५१ ॥

अपुष्या काकवन्ध्या च वन्ध्या या च मृतार्भका ।
स्वदर्भा च या नारी तथा श्राव्या प्रयत्नतः ॥ ५२ ॥

जोઈअ. (३८) बपोरना समये वे घडी सुधी कथा बंध राखवी. ते समये कथा-प्रसंग अनुसार वैष्णवो ए भगवानना गुणोनु कीर्तन करवुं जोઈअ; वर्ध वातो नहीं करवी जोઈअ. (३९) कथाना समये मण-मूत्रने वशगत करवा माटे अल्याहार सुखकारक बने छे, तेथी श्रोताए तेवण एक ज टेक हविष्यान्ननु भोजन करवुं. (४०) जे शक्ति होय तो साते दिवस उपवास करीने अथवा मात्र धी के दूध पीने सुखेथी श्रवण करवुं. (४१) अथवा इलाहार करवो के एक टेक ज जमवुं. जेनाथी जेवो नियम सुविधाथी सधाय ते कथाश्रवण माटे धारण करवो. (४२) हुं तो उपवास करवा करतां भोजन करवुं ए सारुं एम समजुं हुं, जो ते भोजन कथाश्रवणमां सहायक होय. जो उपवास करवाथी श्रवणमां अडयण थाय तो ते शा कामनो? (४३)

११ हे नारदज! नियमपूर्वक सप्ताह सांभणनारा पुरुषो माटेना नियमो सांभणो. विष्णुभक्त तरीके दीक्षाथी रहित पुरुष कथाश्रवणनो अधिकारी नथी. (४४) जे पुरुष नियमपूर्वक कथा सांभणे तेषो ब्रह्मर्थपूर्वक रहेवुं जोઈअ, जमीन पर सूवुं जोઈअ अने दररोज कथा पूरी थया पाढी पतराणीमां भोजन करवुं जोઈअ. (४५) दाण, मध, तेल, भारे झोराक, भावदृष्टित पदार्थ अने वासी झोराक – आनो एंडो सदाय त्याग करवो जोઈअ. (४६) काम, कोष, मद, मान, मत्सर, लोभ, दंभ, मोह अने देखने तो पोतानी पासे फरकवा पक्षा नहीं देवां जोઈअ. (४७) तेषो वेद, वैष्णव, ब्राह्मण, गुरु, गोसेवक तथा ऐ, राजा अने महापुरुषोंनी निंदाथी पक्षा बचवुं जोઈअ. (४८) नियमपूर्वक कथा सांभणनार पुरुषे २४स्वला ऐ, अंत्यज, भ्लेष्य, पतित, गायत्रीहीन ब्राह्मण, ब्राह्मणानो देख करनार अने वेदने नहीं माननार साथे वात नहीं करवी जोઈअ. (४९) हंमेशां सत्य, शौच, दया, मौन, सरणता, विनय अने उदारतायुक्त वर्तन करवुं जोઈअ. (५०) धनहीन, क्षयरोगी, कोई अन्य रोगथी पीडित, भाग्यहीन, पापी, पुत्रहीन अने मुमुक्षुए पक्षा आ कथा सांभणवी. (५१) जे ऐनुं २ज्ञेदर्शन अटकी गयुं होय, जेने एक ज संतान पाढी अन्य संतान थयुं न होय, जे वन्ध्या होय, जेने संतान थहने मरी जतुं होय अथवा जेनो

એતેપુ વિધિના શ્રાવે તદક્ષયતરં ભવેત् ।
અત્યુત્તમા કથા દિવ્યા કોટિયજશફલપ્રદા ॥ ૫૩ ॥

એવं કૃત્વા પ્રતવિધિમુદ્યાપનમથાચરેત् ।
જન્માષ્ટમીપ્રતમિવ કર્તવ્યં ફલકાડુક્ષિભિः ॥ ૫૪ ॥

અકિંચનેષુ ભક્તેપુ પ્રાયો નોદ્યાપનાગ્રહઃ ।
શ્રવણેનૈવ પૂતાસે નિષ્ઠામા વૈષ્ણવા યતઃ ॥ ૫૫ ॥

એવં નગાહયજોડસ્મિન્સમાપ્તે શ્રોતુભિસ્તદા ।
પુસ્તકસ્ય ચ વક્તુશ્ચ પૂજા કાર્યાતિભક્તિત: ॥ ૫૬ ॥

પ્રસાદતુલસીમાલા શ્રોતુભ્યશાથ દીયતામ् ।
મૃદુક્તાલલલિતં કર્તવ્યં કીર્તનં તત: ॥ ૫૭ ॥

જ્યશબ્દં નમઃ શબ્દં શબ્દશબ્દં ચ કારયેત् ।
વિપ્રેભ્યો યાચકેભ્યશ્ચ વિતમન્તં ચ દીયતામ् ॥ ૫૮ ॥

વિરક્તશેષેચ્છોતા ગીતા વાચ્યા પરેડહનિ ।
ગૃહસ્થશેતદા હોમ: કર્તવ્ય: કર્મશાન્તયે ॥ ૫૯ ॥

પ્રતિશ્લોકં તુ જુહુયાદ્વિધિના દશમસ્ય ચ ।
પાયસં મધુ સર્પિશ તિલાત્માદિકસંયુતમ् ॥ ૬૦ ॥

અથવા હવનં કુર્યાન્નાયન્યા સુસમાહિત: ।
તન્મયત્વાત્પુરાણસ્ય પરમસ્ય ચ તત્વત: ॥ ૬૧ ॥

હોમાશક્તૌ બુધો હૌમ્યં દધાત્ત્મલસિદ્ધયે ।
નાનાચ્છિદ્રનિરોધાર્થ ન્યૂનતાધિકતાનયો: ॥ ૬૨ ॥

દોપયો: પ્રશમાર્થ ચ પઠેત્તામસહસ્રકમ् ।
તેન સ્યાત્સફલં સર્વ નાસ્ત્યસ્માદધિકં યત: ॥ ૬૩ ॥

દ્વાદશ પ્રાબ્ધાન્ પશ્ચાન્દોજ્યે-મધુપાયસૈ: ।
દધાત્સુવર્ણાં ધેનું ચ પ્રતપૂર્ણત્વહેતવે ॥ ૬૪ ॥

શક્તૌ પલત્રયમિતં સ્વર્ણસિંહ વિધાય ચ ।
તત્ત્વાસ્ય પુસ્તકં સ્થાપ્ય લિખિતં લલિતાક્ષરમ् ॥ ૬૫ ॥

ગર્ભ પડી જતો હોય તેણે પ્રયત્નપૂર્વક આ કથા સાંભળવી જોઈએ. (૫૨) આ બધાં જો વિધિવત્ કથા સાંભળે તો તેમને અક્ષય ફળની પ્રાપ્તિ થઈ શકે છે. આ અતિ-ઉત્તમ દિવ્યકથા કરોડો યજોનું ફળ આપનારી છે. (૫૩)

આ પ્રમાણે આ પ્રત માટેની વિધિઓનું પાલન કર્યા પછી ઉધાપન (પ્રતાદિનું સમાપન) કરવું. જેમને આ કથાના વિશેષ ફળની ઈચ્છા હોય તેમણે જન્માષ્ટમી-પ્રતની જેમ જ આ કથા-પ્રતનું ઉધાપન કરવું. (૫૪) પરંતુ જેઓ ભગવાનના અકિંચન ભક્તો છે તેમના માટે ઉધાપનનો કોઈ આગ્રહ નથી. તેઓ શ્રવણથી જ પવિત્ર છે, કારણ કે તેઓ તો નિષ્ઠામ ભગવદ્ભક્તો છે. (૫૫)

આ રીતે જ્યારે સપ્તાહયજ સમાપ્ત થાય ત્યારે શ્રોતાઓએ અત્યંત ભક્તિમાવધી ગ્રંથનું અને વક્તાનું પૂજન કરવું જોઈએ. (૫૬) એ પછી વક્તાએ શ્રોતાઓને પ્રસાદ, તુલસી અને પ્રસાદી માળાઓ આપવી તથા બધા લોકોએ મૃદુંગ અને જાંઝ-પખાજના મનોહર ધ્વનિ સાથે કીર્તન કરવું. (૫૭) વક્તાએ જ્યશ્યયકાર, નમસ્કાર અને શંખધ્વનિનો ધોપ કરાવવો તથા બ્રાહ્મણો અને યાચકોને ધન અને અન્ન આપવું. (૫૮) શ્રોતા વિરક્ત હોય તો તેણે કર્મની શાંતિ માટે બીજે દિવસે ગીતાપાઠ કરવો, ગૃહસ્થ હોય તો હવન કરવો. (૫૯) તે હવનમાં દશમા સુંધરનો એક-એક શ્લોક બોલીને ખીર, મધ, ધી, તેલ, અન્ન વગેરે સામગ્રીઓથી વિધિપૂર્વક આદુતિ આપવી. (૬૦) અથવા એકાગ્ર ચિંતા ગાયત્રીમંત્ર વડે હવન કરવો; કારણ કે તાત્ત્વિક રીતે આ મહાપુરાણ ગાયત્રીસ્વરૂપ જ છે. (૬૧) હોમ કરવાની શક્તિ ન હોય તો તેનું ફળ પામવા માટે બ્રાહ્મણોને હવન-સામગ્રીનું દાન કરવું તથા અનેકવિધ ત્રુટિઓને દૂર કરવા માટે અને વિધિમાં પણ જો ઉદ્ઘાટ રહી જવા પામી હોય તો તેના દોષોનું શરમન કરવા માટે વિષણુસહસ્રનામનો પાઠ કરવો. આમ કરવાથી બધાં કર્મ સફળ થાય છે; કારણ કે કોઈ પણ કર્મ આનાથી ઉત્તમ નથી. (૬૨-૬૩)

પછી બાર બ્રાહ્મણોને ખીર, મધ વગેરે ઉત્તમોત્તમ પદાર્થ જમાડવા તથા પ્રતની પૂર્તિ માટે ગાય અને સુવર્ણાનું દાન કરવું. (૬૪) શક્તિ હોય તો ત્રણ તોલા સુવર્ણાનું એક સિંહાસન બનાવડાવવું, તેના પર સુંદર અક્ષરોમાં

समूज्यावाहनादैसहुपचारैः सदक्षिणाम् ।
वस्त्रभूषणगन्धादैः पूजिताय यतात्मने ॥ ६६ ॥

आचार्याय सुधीर्दत्वा मुक्तः स्यान्दवबन्धनैः ।
अेवं कृते विधाने च सर्वपापनिवारणे ॥ ६७ ॥

इलं स्यात्पुराणं तु श्रीमद्भागवतं शुभम् ।
धर्मकामार्थमोक्षाणां साधनं स्यान्त संशयः ॥ ६८ ॥

कुमारा जीयः

ईति ते कथितं सर्वं किं भूयः श्रोतुमिच्छसि ।
श्रीमद्भागवतेनैव भुक्तिमुक्ती करे स्थिते ॥ ६९ ॥

सूत उवाच

ईत्युक्त्वा ते महात्मानः प्रोचुर्भागवतीं कथाम् ।
सर्वपापहरां पुण्यां भुक्तिमुक्तिप्रदायिनीम् ॥ ७० ॥

श्रुत्वतां सर्वभूतानां सप्ताहं नियतात्मनाम् ।
यथाविधि ततो देवं तुष्टुवुः पुरुषोत्तमम् ॥ ७१ ॥

तदन्ते शानवैराग्यभक्तीनां पुष्टता परा ।
तारुण्यं परमं चाभूत्सर्वभूतमनोहरम् ॥ ७२ ॥

नारदश्च कृतार्थोऽभूत्सिद्धे स्वीये मनोरथे ।
पुलकीकृतसर्वाङ्गः परमानन्दसम्भृतः ॥ ७३ ॥

अेवं कथां समाकर्ष्य नारदो भगवत्त्रियः ।
प्रेमगद्वया वाचा तानुवाच्य कृताग्जलिः ॥ ७४ ॥

नारद उवाच

धन्योऽस्यनुगृहीतोऽस्मिभवत्त्विः करुणापरैः ।
अध्य मे भगवाँल्लब्धः सर्वपापहरो हरिः ॥ ७५ ॥

श्रवणं सर्वधर्मेभ्यो वरं मन्ये तपोधनाः ।
वैकुण्ठस्थो यतः कृष्णः श्रवणाद्यस्य लब्ध्यते ॥ ७६ ॥

लभायेलो श्रीमद्भागवतनो ग्रंथ मूडीने तेनी आवाहन-
ईत्यादि विविध उपचारोथी पूजा करवी अने पछी
जितेन्द्रिय आचार्याने, तेनुं वस्त्र-आभूषण तथा गंध
वगेरेथी पूजन करीने, दक्षिणा सहित (ते ग्रंथ) समर्पित
करवो. (६५-६६) आम करवाथी ते बुद्धिमान दाता
जन्ममरणानां बंधनोमांथी मुक्त थाय छे. सप्ताह-
पारायणानी आ विधि बधां पापोनुं निवारण करनारी छे.
तेनुं आ रीते बराबर पालन करवाथी आ मंगलमय
भागवतपुराण अभीष्ट इण आऐ छे; तथा अर्थ, धर्म,
काम अने मोक्ष - ए चारेयनी प्राप्तिनुं साधन बनी
जाय छे - ऐमां संदेह नदी. (६७-६८)

११ सनकादि कहे छे - हे नारदज! आ प्रमाणो अमे
आ सप्ताह-श्रवणानी विधि तमने पूरेपूरी संभणावी दीधी,
हवे बोजुं शुं सांभणवा ईच्छो छो? आ श्रीमद्भागवतथी
बोग अने मोक्ष बनेय हाथ लागे छे. (६९)

सूतज्ञ कहे छे - हे शौनकज्ञ! आम कहीने
महामुनि सनकादिए एक सप्ताह सुधी विधिपूर्वक आ
सर्व पापोनो नाश करनारी, परम पवित्र तथा भोग
अने मोक्ष आपनारी भागवत-कथानुं प्रवचन कर्यु. सर्व
श्रोताओं नियमपूर्वक तेनुं श्रवणा कर्यु. त्यारपछी तेमणे
विधिपूर्वक भगवान पुरुषोत्तमनी स्तुति करी. (७०-७१)
कथाना अंतमां ज्ञान, वैराग्य अने भक्तिने धृषीपुष्टि
मणी अने ते जडो एकदम तरुणा बनीने बधा ज्ञानानुं
चित्त पोतानी तरफ आकर्षित करवा लाग्यां. (७२)
पोतानो मनोरथ पूर्ण थवाथी नारदज्ञने पक्षा धृषी
प्रसन्नता थई, तेमना समस्त शरीरमां रोमांच थई
आव्यो अने तेओं परमानन्दथी पूर्ण बनी गया. (७३)
आ रीते कथा-श्रवणा करीने भगवानना प्रिय
नारदज्ञाए हाथ जोडीने प्रेमथी गद्वगद वाणीमां सनकादिने
कर्यु. (७४)

१२ नारदज्ञाए कर्यु - हुं धन्य छुं. तमे करुणा करीने
मने धृषो ज अनुगृहीत कर्यो छे. आजे मने सर्वपापहारी
भगवान श्रीहरिनी ज प्राप्ति थई गई. (७५) हे
तपोधनो! हुं श्रीमद्भागवतना श्रवणाने ज सर्व पर्मामां
श्रेष्ठ मानुं छुं, कारण के तेना श्रवणाथी वैकुण्ठ (गोलोक)
विहारी श्रीकृष्णानी प्राप्ति थाय छे. (७६)

सूत उवाच

अेवं ब्रुवति वै तत्र नारदे वैष्णवोत्तमे ।
परिभ्रमन् समायातः शुक्रो योगेश्वरस्तदा ॥ ७७ ॥

तत्राययौ पोडशवार्षिकस्तदा
व्यासात्मजो शानमहाब्धियन्द्रमाः ।
कथावसाने निजलाभपूर्णाः
प्रेमणा पठन् भागवतं शनैः शनैः ॥ ७८ ॥

दृष्ट्वा सदस्याः परमोरुतेजसं
सधः समुत्थाय ददुर्महासनम् ।
प्रीत्या सुरर्षिस्तमपूर्जयत्सुखं
स्थितोऽवदत्संशृणुतामलांगिरम् ॥ ७९ ॥

श्रीशुक्र उवाच

निगमकल्पतरोर्गतिं इलं
शुक्रमुखाद्मृतद्रवसंयुतम् ।
पिबत भागवतं रसमालयं
मुहुरहो रसिका भुवि भावुकाः ॥ ८० ॥

धर्मः प्रोक्षितकैतवोऽत्र परमो निर्मत्सराणां सतां
वेद्यं वास्तवमत्र वस्तु शिवदं तापत्रयोन्मूलनम् ।
श्रीमद्भागवते महामुनिकृतेऽकिंवा परैरीश्वरः
सधो हृदयवरुद्ध्यतेऽत्र कृतिभिः शुश्रूषुभिस्तत्काणात् ॥ ८१ ॥

श्रीमद्भागवतं पुराणतिलकं यद्वैष्णवानां धनं
पर्सिन् पारमहंस्यमेवममलं शानं परं गीयते ।
यत्र शानविरागभक्तिसहितं नैकर्घ्यमाविष्टं
तथृष्टवन् प्रपठन् विचारणापरो भक्त्या विमुच्येत्तरः ॥ ८२ ॥

स्वर्गे सत्ये च कैलासे वैकुण्ठे नास्त्ययं रसः ।
अतः पिबन्तु सन्दाग्या मामा मुञ्च्यत कर्तित् ॥ ८३ ॥

सूतज्ञ कहे छे - हे शौनकज्ञ! वैष्णवशेष
नारदज्ञ ज्यारे आम कही रह्या हता त्यारे त्यां विचरण
करता- करता योगेश्वर शुक्रदेवज्ञ आवी पहोच्या. (७७)
कथा समाप्त थतां ४ व्यासनन्दन श्रीशुक्रदेवज्ञ त्यां पधार्या.
सोण वर्ष जेटली उमर, आत्मलाभथी पूर्णा, शानदृपी
महासागरनुं संवर्धन करवा माटे चंद्र समान ऐवा तेझो
प्रेमथी धीरे-धीरे श्रीमद्भागवतनो पाठ करी रह्या हता.
(७८) परम तेजस्वी शुक्रदेवज्ञने जोઈने तमाम सभाजनो
जटपट उभा थया अने तेमने एक उंचा आसन पर
बेसाड्या. पछी देवर्षि नारदे तेमनुं प्रेमपूर्वक पूजन कर्यूं.
तेमणे सुझेथी बेसीने कह्युं - 'तमे मारी निर्मल वाणी
सांबणो.' (७९)

✓ श्रीशुक्रदेवज्ञ बोल्या - हे रसिक अने
आविकज्ञनो! आ श्रीमद्भागवत वेदउपी कल्पवृक्षनुं
परिपक्व इण छे. श्रीशुक्रदेवज्ञना मुख्यो संयोग थवाथी
अमृतरसथी परिपूर्ण छे. आ रस ४ रस छे - अमां
नथी तो छोतडुं के नथी तो गोटली. आ आ ४ लोकमां
सुलभ छे. ज्यां सुधी शरीरमां येतना रहे त्यां सुधी
तमे वारंवार आनुं पान करो. (८०) महामुनि व्यासदेव
वडे निर्मित आ श्रीमद्भागवत-महापुराणमां मोक्षपर्यंत
इणनी कामनाथी रहित परमधर्मनुं निरुपण थयुं छे.
आमां शुद्ध अंतःकरणवाणा सत्पुरुषों आणवा योग्य
ऐवी वास्तविक वस्तु - परमात्मानुं निरुपण थयुं छे
के ४ वस्तु त्रिविध तापोनो ४५मूणथी नाश करनारी
अने परमकल्पाणा आपनारी छे - त्यारे अन्य कोई
साधननुं के शाळानुं शु प्रयोग्यन छे? ४ समये पुङ्यात्मा
पुरुषो आना श्रवणानी ईश्वरा करे छे ते ४ समये ईश्वर
विना-विलंब तेमना हृदयमां आवीने बेसी जाय छे.
(८१) आ भागवत पुराणोनुं तिलक अने वैष्णवोनुं
धन छे. आमां परमहंसोने प्राप्य विशुद्ध शाननुं ४
वर्षान करवामां आव्युं छे तथा शान, वैराग्य अने
भक्ति सहित निवृत्तिमार्गने प्रकाशित करवामां आव्यो
छे. ४ मनुष्य भक्तिपूर्वक आना श्रवणा, पठन अने
मननमां तत्पर रहे छे ते मुक्त थई आय छे. (८२)
आ रस स्वर्गलोक, सत्यलोक, कैलास अने वैकुण्ठमां पण
नथी. तेथी, हे भाग्यवान श्रोताओ! तमे आनुं खूब
पान करो; आने कही न छोडो, न ४ छोडो. (८३)

सूत उवाच

ऐवं भुवाणे सति बादरायणौ
मध्ये सभायां हरिराविरासीत् ।
प्रब्राह्मल्युद्धवक्षाल्युनादिभि-
र्वतः सुरर्षिस्तमपूजयच्य तान् ॥ ८४ ॥

देख्या प्रसन्नं महादासने हरिं
ते चक्किरे कीर्तनमग्रतस्तदा ।
भवो भवान्या कमलासनस्तु
तत्रागमत्कीर्तनदर्शनाय ॥ ८५ ॥

✓ प्रब्राह्मसालधारी तरलगतितया चोद्धवः कांस्यधारी
वीषाधारी सुरर्षिः स्वरकुशलतया रागकर्त्तर्जुनोऽभूत् ।
ईन्द्रोऽवादीन्मृदं जयजयसुकराः कीर्तने ते कुमारा
पत्राग्रे भाववक्ता सरसरयनया व्यासपुत्रो अभूव ॥ ८६ ॥

ननर्त मध्ये त्रिकमेव तत्र
भक्त्यादिकानां नटवत्सुतेजसाम् ।
अलौकिकं कीर्तनमेतदीक्ष्य
हरिः प्रसन्नोऽपि वचोऽप्रवीतत् ॥ ८७ ॥

मतो वरं भाववृत्ताद् वृषुध्यं
प्रीतः कथाकीर्तनतोऽस्मि साम्रतम् ।
श्रुत्येति तद्वाक्यमतिप्रसन्नाः
प्रेमाद्विचिता हरिभूचिरे ते ॥ ८८ ॥

नगाहगाथासु च सर्वभक्तै-
रेभिस्त्वया भाव्यमिति प्रयत्नात् ।
मनोरथोऽयं परिपूरणीय-
स्तथेति चोक्त्वान्तरधीयताच्युतः ॥ ८९ ॥

ततोऽनमताच्यरणेषु नारद-
स्तथा शुकादीनपि तापसांश्च ।
अथ प्रहस्याः परिनष्टमोहाः
सर्वे ययुः पीतकथामृतास्ते ॥ ९० ॥

भक्तिः सुताभ्यां सह रक्षिता सा
शास्त्रे स्वकीयेऽपि तदा शुकेन ।
अतो हरिभागवतस्य सेवना-
च्यितां समायाति हि वैष्णवानाम् ॥ ९१ ॥

सूतज्ञ कहे छे — श्रीशुकदेवज्ञ ज्यारे आम
कही रखा हता त्यारे जे ते सभानी वच्योवच्य प्रखलाद,
बलि, उद्धव, अर्जुन वगेरे पार्षदो सहित साक्षात्
श्रीहरि प्रगट थया; अने त्यारे देवर्षि नारदे भगवाननी
अने ऐमना भक्तोनी यथायोऽपि पूजा करी. (८४)
भगवानने प्रसन्न ज्ञेहने देवर्षिए तेमने एक विशाण
सिंहासन पर बेसाड्या अने सौ तेमनी सामे संकीर्तन
करवा लाग्या. ते कीर्तन ज्ञेवा माटे श्रीपार्वतीज्ञ सहित
महादेवज्ञ अने ब्रह्माज्ञ पश्च आव्या. (८५) कीर्तन
आरंभायुं. प्रखलादज्ञ पोते चंचलगतिना (स्फुर्तिला)
होवाने कारणे करताल वगाडवा लाग्या, उद्धवज्ञ आे जांज
उठावी, देवर्षि नारद वीषाध्वनि करवा लाग्या, स्वरविशान
(गानविद्या)मां कुशण होवाने कारणे अर्जुन राग आलापवा
लाग्या, ईन्द्रे मृदंग वगाडवानुं शहू कर्यु, सनकादि वच्ये-
वच्ये जयघोष करता रह्या अने आ बधानी आगण
शुकदेवज्ञ ज्ञत-ज्ञातनी अंगलंगी करीने भाव बताववा
लाग्या. (८६) आ बधानी वच्ये परम तेजस्वी भक्ति,
ज्ञान अने वैराग्य नटोनी जेम नाचवा लाग्यां. आवुं
अलौकिक कीर्तन ज्ञेहने भगवान प्रसन्न थया अने आम
कहेवा लाग्या — (८७) ‘हुं तमारी आ कथाथी अने
कीर्तनथी घणो प्रसन्न छुं, तमारा भक्तिभावे अत्यारे मने
पोताने वश करी लीघो छे. तेथी तमे मारी पासेथी
वरदान मागो.’ भगवाननां आ वचन सांभणीने बधा
लोको घणा प्रसन्न थया अने प्रेमलीना चित्तथी भगवानने
कहेवा लाग्या. (८८) ‘हे भगवन्! अमारी ऐवी
अलिलाखा छे के भविष्यमां पश्च ज्यां-क्यांय सप्ताहकथा
थाय त्यां आपे आ पार्षदो सहित अवश्य पथारवुं.
अमारो आ मनोरथ पूर्ण करी दो.’ भगवान ‘तथास्तु’
कहीने अंतर्धान थही गया. (८९)

त्यारपछी नारदज्ञ अे भगवान तथा तेमना पार्षदोनां
चरणोने लक्ष्य करीने प्रश्नाम कर्या अने पछी शुकदेवज्ञ
वगेरे तपस्वीओने पश्च नमस्कार कर्या. कथामृतनुं पान
करवाथी सौने घणो जे आनंद थयो, तेमनो तमाम भोह
नष्ठ थही गयो. पछी ते सौ लोको पोतपोताना स्थाने
गया. (९०) ते समये शुकदेवज्ञ अे भक्तिनुं तेमना पुत्रो
(ज्ञान-वैराग्य) सहित पोताना शाळमां स्थापन कर्यु. तेथी

દારિદ્રયદુઃખજવરદાહિતાનાં
માયાપિશાચીપરિમર્દિતાનામ् ।
સંસારસિન્ધૌ પરિપાતિતાનાં
ક્ષેમાય વૈ ભાગવતં પ્રગર્જતિ ॥૮૨॥

શૌનક ઉવાચ

શુકેનોકંતં કદા રાજે ગોકર્ણોન કદા પુનઃ ।
સુરર્થે કદા બ્રાહ્મિશિદન્ધમે સંશયં ત્વિમમ् ॥૮૩॥

સૂત ઉવાચ

આકૃષ્ણાનિર્ગમાલિંશદ્વર્ધાધિકગતે કલૌ ।
નવમીતો નભર્થે ચ કથારમભં શુકોડકરોત् ॥૮૪॥

પરીક્ષિચ્છ્રવણાન્તે ચ કલૌ વર્ધશતદ્વયે ।
શુદ્ધે શુચૌ નવમ્યાં ચ ધેનુજોડકથયતકથામ् ॥૮૫॥

તસ્માદપિ કલૌ પ્રાપ્તે ત્રિશદ્વર્ધગતે સતિ ।
ઉચુર્જે સિતે પક્ષે નવમ્યાં બ્રહ્માણઃ સુતાઃ ॥૮૬॥

ઈત્યેતત્તે સમાખ્યાતં પત્યુષોડહં ત્વયાનથ ।
કલૌ ભાગવતી વાર્તા ભવરોગવિનાશિની ॥૮૭॥

કૃષ્ણપ્રિયં સકલકલ્ભનાશનાં ચ
મુક્ત્યેકહેતુમિહભક્તિવિલાસકારિ ।
સન્તઃ કથાનકમિદું પિબતાદરેણ
લોકે હિ તીર્થપરિશીલનસેવયાકિમ् ॥૮૮॥

સ્વપુરુષમપિ વીક્ષ્ય પાશહસં
વદતિ યમઃ કિલ તસ્ય કર્ણમૂલે ।
પરિહર ભગવત્કથાસુ મતાનુ
પ્રભુરહમન્યનૃણાં ન વૈષ્ણવાનામ् ॥૮૯॥

અસારે સંસારે વિષયવિષસજ્જાકુલધિય:
ક્ષણાર્થક્ષેમાર્થપિબત શુકગાથાતુલસુધામ् ।
કિર્મથી વ્યર્થી ભો પ્રજત કુપથે કુત્સિતકથે
પરીક્ષિત્સાક્ષી પચ્છ્રવણગતમુક્ત્યુક્તિકથને ॥૧૦૦॥

૪ ભાગવતનું સેવન કરવાથી શ્રીહરિ વૈષ્ણવોના હૃદયમાં આવી વિરાજે છે. (૮૧) જે લોકો દરિદ્રતાના દુઃખના જવરની જવાળાથી દાઢી રહ્યા છે, જેમને માયા-પિશાચિઝીએ રગદોળી નાખ્યા છે તથા જેઓ સંસારસાગરમાં હૂબી રહ્યા છે તેમનું કલ્યાણ કરવા માટે શ્રીમદ્ભાગવત-કથા સિંહનાદ કરી રહી છે. (૮૨)

૧૨ શૌનકજીએ પૂછ્યું – હે સૂતજી! શુકુદેવજીએ રાજ પરીક્ષિતને, ગોકર્ણ ધુંધુકારીને અને સનકાદિએ નારદજીને કયા કયા સમયે આ ગ્રંથ (કથા) સંભળાવ્યો હતો? – મારો આ સંશય દૂર કરો. (૮૩)

સૂતજીએ કહ્યું – ભગવાન શ્રીકૃષ્ણે સ્વધામ-ગમન કર્યું એ પછી કળિયુગનાં ત્રીસથી કેટલાંક વધુ વર્ષો વીત્યાં ત્યારે ભાદરવા માસના શુક્લપક્ષની નવમીએ શુકુદેવજીએ કથા શરૂ કરી હતી. (૮૪) રાજ પરીક્ષિતે કથા સાંભળી એ પછી કળિયુગનાં બસો વર્ષ વીત્યાં ત્યારે અધાર માસના શુક્લપક્ષની નવમીએ ગોકર્ણજીએ આ કથા સંભળાવી હતી. (૮૫) આના પછી કળિયુગનાં ત્રીસ વર્ષ વીતી ગયાં ત્યારે કારતક માસના શુક્લપક્ષની નવમીએ સનકાદિએ કથા શરૂ કરી હતી. (૮૬) હે નિષ્ઠાપ શૌનકજી! તમે જે કંઈ પૂછ્યું તેનો ઉત્તર મેં તમને આપ્યો. આ કળિયુગમાં ભાગવતની કથા ભવ-રોગનું રામબાળ ઔપથ છે. (૮૭)

હે સંતજનો! તમે સૌ આ કથામૃતનું આદરપૂર્વક પાન કરો. આ શ્રીકૃષ્ણને અત્યંત પ્રિય, સમસ્ત પાપોનો નાશ કરનાર, મુક્તિનું એકમાત્ર કારણ અને ભક્તિને વધારનાર છે. આ લોકમાં અન્ય કલ્યાણકારી સાધનોનો વિચાર કરવાથી અને તીર્થોનું સેવન કરવાથી શું થશે? (૮૮) પોતાના દૂતને હાથમાં પાશ લઈને ઊભેલો જોઈને યમરાજ તેના કાનમાં કહે છે – મારી વાત સાવધાન થઈ સાંભળો. જેઓ ભગવાનની કથાવાર્તામાં મત બની રહ્યા હોય તેમનાથી દૂર રહેવું; હું બીજાઓને દંડ આપવાની નહીં. (૮૯) આ અસાર સંસારમાં વિષપરૂપી વિષની આસક્તિને કારણો વ્યાકુળબુદ્ધિના પુરુષો! પોતાના કલ્યાણના ઉદ્દેશ્યથી અડધી ક્ષણ માટે પણ આ શુક-કથારૂપી અનુપમ અમૃતનું પાન કરો. પ્રિય ભાઈઓ! નિંદ કથાઓથી યુક્ત

रसप्रवाहसंस्थेन श्रीशुक्लेरिता कथा ।
कषुठे सम्बध्यते येन स वैकुण्ठप्रभुर्भवेत् ॥ १०१ ॥

इति च परमगुह्यं सर्वसिद्धान्तसिद्धं
सप्तिनिगदितं ते शास्त्रपुर्वजं विलोक्य ।
जगति शुक्लकथातो निर्भलं नास्ति किञ्चित्
पिब परसुभषेतोद्वादशस्कन्धसारम् ॥ १०२ ॥

ऐतां यो नियततया शृणोति भक्त्या
यश्वैनां कथयति शुद्धवैष्णवाचे ।
तौ सम्यज्विषिकरणात्कलं लभेते
याथार्थान्त छि भुवने उमप्यसाध्यम् ॥ १०३ ॥

ऐवा कुमार्ज शोगट शा माटे भटकी रखा छो? आ कथानो
कनमां प्रवेश थतां ज मुक्ति थई जाय छे, आ वातना साक्षी
राजा परीक्षित छे. (१००) श्रीशुक्लेवल्लभे प्रेमरसना
प्रवाहमां स्थित थहीने आ कथा कही हती. ऐनो जेना कंठ
साथे संबंध थाय छे ते वैकुण्ठनो स्वामी बनी जाय छे. (१०१)
दे शौनकज्ञ! मैं अनेक शास्त्रो जोईने तमने आ परम
गोपनीय रहस्य हमङ्गां ज संबलाव्यु. बधां शास्त्रोना
सिद्धांतोनो आ ज नियोड (सार) छे. संसारमां आ शुक्लशास्त्र
करतां वधु पवित्र अन्य कोई वस्तु नथी; तेथी तमे बधा
परमानंदनी प्राप्ति माटे आ द्वादशस्कन्धरूपी रसनुं पान करो.
(१०२) जे मनुष्य आ कथानुं भक्तिभावधी नियमपूर्वक
श्रवण करे छे अने जे शुद्ध अंतःकरणावाणा भगवद्भक्तो
समक्ष आ कथा संबलावे छे ते बंनेय विधिनुं पूरेपूरुं पालन
करवाने कारणो आनुं पर्यार्थ फण प्राप्त करे छे – तेमना माटे
निलोकमां कशुं पशा असाध्य रहेवा पामतुं नथी. (१०३)

==★==

इति श्रीपद्मपुराणे उत्तरभष्टे श्रीमद्भागवतमाहात्म्ये श्रवणविषिकथनं नाम षष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥

श्रीमद्भागवतमाहात्म्य-अंतर्गत श्रवणविषिकथन नामनो छष्टो अध्याय समाप्त.

==★==

॥ समाप्तमिदं श्रीमद्भागवतमाहात्म्यम् ॥

श्रीमद्भागवतमाहात्म्य समाप्त.

==★==

॥ हरिः अँ तत्सत् ॥

॥ ॐ तत्सत् ॥
॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

श्रीमद्भागवत-महापुराण

=★=

पठेलो संक्षिप्त

=★=

पठेलो अध्याय

श्रीसूतज्ञने शौनकादि ऋषिओनो प्रश्न

मंगलाचरण

१

जन्माधस्य यतोऽन्वयादितरत-
श्वर्णेष्वभिज्ञः स्वराट्
तेने ब्रह्म हृदा य आदिकवये
मुख्यन्ति यत्सूरयः ।
तेजोवारिमृदां यथा विनिमयो
यत्र त्रिसर्गोऽमृषा
धामा स्वेन सदा निरस्तकुहुकं
सत्यं परं धीमहि ॥ १ ॥

धर्मः प्रोक्षितकैतवोऽत्र परमो
निर्भत्सराणां सतां
देवां वास्तवमन्त्र वस्तु शिवदं
तापत्रयोन्मूलनम् ।
श्रीमल्लागवते महामुनिकृते
किं वा परैरीश्वरः
सद्यो हृदयवरुद्ध्यतेऽत्र कृतिभिः
शुशूषुभिस्तत्क्षणात् ॥ २ ॥

निगमकल्पतरोर्गलितं इलं
शुक्मुखादमृतद्रवसंयुतम् ।
पिबत भागवतं रसमालयं
मुहुरहो रसिका भुवि भावुकाः ॥ ३ ॥

जेना थकी आ जगतनुं सर्जन, पालन अने
संहार थाय छे, अने कारण-कार्यरूपे बधा पदार्थोमां
अनुगत छे अने पृथक् पक्ष छे, ते सर्वज्ञ छे,
स्वयंप्रकाश छे, जेहो पोताना संकल्पथी आदिकवि ब्रह्माने
वेदशाननुं दान आय्युं छे, जेना विशे मोटा मोटा
विद्वानो पक्ष भोहित थई जाय छे, जेम तेजोमय
सूर्यना रश्मिओमां जग्नो, जग्नमां स्थणनो अने स्थणमां
जग्नो ब्रह्म थाय छे तेवी ज रीते जेमां आ
त्रिगुणमयी सृष्टि भिथ्या होवा छतां पक्ष अधिष्ठान-
सत्ताधी सत्यवत् प्रतीत थई रही छे अने जे पोतानी
स्वयंप्रकाश ज्योतिथी भाया अने तेना कार्यथी पूर्णतः
मुक्त छे ऐवा परम सत्य परमात्मानुं अमे ध्यान
धरीऐ छीऐ. (१) महामुनि व्यासदेव वडे निर्भित
आ श्रीमद्भागवत-महापुराणमां मोक्षपर्यंत फणनी
कामनाथी रहित परमधर्मनुं निरूपक्ष थयुं छे. आमां
शुद्ध अंतःकरणाना सत्पुरुषोंमे ज्ञानवा योग्य ऐवी
वास्तविक ज्ञास - परमात्मानुं निरूपक्ष थयुं छे के जे
ज्ञास त्रिविध तापोनो जडमूलधी नाश करनारी अने
परमकल्पाणा आपनारी छे - त्यारे अन्य कोई साधननुं
के शाखानुं शु प्रयोजन छे? जे समये पुष्पात्मा पुरुषो
आना श्रवणनी ईच्छा करे छे ते ज समये ईच्छर
विना-विलंबे तेमना हृदयमां आवीने बेसी जाय छे.
(२) हे भगवद्-रसना रसिक भावुक भक्तज्ञो! आ
श्रीमद्भागवत वेदरूपी कल्पवृक्षनुं परिपक्व फण छे,
अने ते शुक्देवज्ञना मुखथी जरेला परमानंदरूपी अमृत
रसथी पूर्ण छे. तेथी आ भागवतरसनुं मोक्षपर्यंत
वारंवार पान करतां रहेवुं जोઈऐ. (३)

कथा-प्रारंभ

नैमिषेऽनिमिषक्षेत्रे ऋषयः शौनकादयः।
सत्रं स्वर्गाय लोकाय सहस्रसमभासत ॥ ४ ॥

त एकदा तु मुनयः प्रातर्हुतहुताग्रयः।
सत्कृतं सूतमासीनं प्रच्छुरिदमादरात् ॥ ५ ॥

ऋषय जीवुः

त्वया खलु पुराणानि सेतिहासानि चानघ ।
आप्यातान्यप्यधीतानि धर्मशास्त्राणि यान्युत ॥ ६ ॥

यानि वेदविदां श्रेष्ठो भगवान् बादरायणः।
अन्ये च मुनयः सूत परावरविदो विदुः ॥ ७ ॥

वेत्य त्वं सौम्य तत्सर्वं तात्पतस्तदनुग्रहात् ।
भ्रूयुः स्निग्धस्य शिष्यस्य गुरवो गुह्यमप्युत ॥ ८ ॥

तत्र तत्राञ्जसाङ्गयुज्मन् भवता यद्विनिश्चितम् ।
पुंसामेकान्तः श्रेयस्ततः शंसितुमर्हसि ॥ ९ ॥

प्रायेषात्प्रायुषः सभ्य कलावस्मिन् युगे जनाः ।
मन्दाः सुमन्दमतयो मन्दभाग्या त्वुपद्वुताः ॥ १० ॥

भूरीषिः भूरिकर्माणिः श्रोतव्यानि विभागशः ।
अतः साधोऽत्र यत्सारं समुद्धृत्य मनीषया ।
भ्रूहि नः श्रद्धानानां येनात्मा सम्प्रसीदति ॥ ११ ॥

सूत ज्ञानासि भद्रं ते भगवान् सात्पताम्पतिः ।
देवक्यां वसुदेवस्य ज्ञातो यस्य चिकीर्षया ॥ १२ ॥

ततः शुश्रूषमाणानामर्हस्यज्ञानुवर्णितुम् ।
यस्यावतारो भूतानां क्षेमाय च भवाय च ॥ १३ ॥

एक वार भगवान् विष्णु अने देवताओं ना परम पुष्ट्यमय क्षेत्र नैमिषारक्ष्यमां शौनकादि ऋषिओं ए भगवत्मान्तिनी ईच्छाथी सहस्र वर्षों संपन्न थनारा एक महान् यशनुं अनुभान कर्या. (४) एक दिवस ते ऋषिओं ए प्रातःकाळे अजिनिहोत्र वगेरे नित्यकर्माथी परवारीने सूतज्ञनुं पूज्न कर्या अने तेमने उंचा आसन पर बेसाडीने घडा आदरपूर्वक आ (५) ग्रन्थों कर्या. (५)

ऋषिओं ए कहुं – हे सूतज्ञ! तमे निष्पाप छो, तमे समस्त ईतिहास, पुराणो अने धर्मशास्त्रों नु विष्णिपूर्वक अध्ययन कर्यु छे तथा तेमनी सम्प्रदायो व्याख्या पढ़ा करी छे. (६) वेदोना ज्ञानानाराओं मां श्रेष्ठ भगवान् बादरायणे तथा भगवानना सगुण-निर्गुण इपने ज्ञानाना अन्य भुनिओं ए जे कंठ जाइयुं छे – तेमने जे विषयों नु ज्ञान छे ते बधुं तमे वास्तविक इपमां ज्ञानो छो. तमारुं हृदय धूमुं सरण अने शुद्ध छे, तेथी तमे तेमनी हृपा अने अनुग्रहना पात्र थयेला छो. गुरुजनो पोताना वहाला शिष्यने गुप्तमां गुप्त वात पढ़ा बतावी देता होय छे. (७-८) हे आयुष्मान! तमे हृपा करीने ए बतावो के ते बधां शास्त्रो, पुराणो अने गुरुजनोना उपदेशों मांथी तमे कणियुगी ज्ञवोना परम कल्याण माटेना सहज साधन तरीके शुं नक्की कर्यु छे? (९) तमे संतसमाजना भूषण छो. आ कणियुगमां धूमुं करीने लोकोनी आवरदा ओछी थई गई छे. साधन करवामां लोकोनी रुचि अने प्रवृत्ति पढ़ा नथी. लोको प्रमादी थई गयां छे. तेमनुं भाग्य तो मंद छे ज, तेमनी समज पढ़ा थोडी छे. ए साथे ज तेओ अनेक प्रकारनां विज्ञ-अड्यज्ञों थी धेरायेला पढ़ा रहे छे. (१०)

शास्त्रो पढ़ा धडा छे, तेमज तेमां अनेक प्रकारना कर्मानुं वर्णन छे, तेमां सांभणवानी वातो पढ़ा बहु छे तेथी हे साधो! आप आपनी बुद्धिथी अमने श्रद्धालुओं ए सार वात छे ते तारवीने सारी रीते संभणावो; जेथी अमारां अंतःकरण शुद्ध थाय. (११)

हे प्रिय सूतज्ञ! तमारुं कल्याण थाओ. तमे तो ज्ञानो ज छो के यहु-वंशीओना रक्षक भक्तवत्सल भगवान् श्रीकृष्ण वसुदेवनी धर्मपत्नी देवकीना गर्भथी, शुं करवानी ईच्छाने लीथे अवतर्या उता. (१२) आथी हे आत्मीय! अमे ते विषयमां सांभणवा ईच्छी ए छीअे. तमे हृपा करीने अमारा माटे तेनुं वर्णन करो; कारण के भगवाननो अवतार ज्ञवोना परम कल्याण माटे तथा तेमनी भगवत्प्रेमपूर्ण समृद्धि माटे ज थाय छे. (१३)

આપત્તઃ સંસુતિં ઘોરાં યત્તામ વિવશો ગૃષાન् ।
તતઃ સધો વિમુચ્યેત યદ્બિભેતિ સ્વયં ભયમ् ॥ ૧૪ ॥

યત્પાદસંશ્રયાઃ સૂત મુનયઃ પ્રશમાયનાઃ ।
સધઃ પુનન્યુપસ્પૃષ્ટાઃ સ્વર્ધુન્યાપોડનુસેવયા ॥ ૧૫ ॥

કો વા ભગવતસ્તસ્ય પુષ્પયશલોકેડયકર્મણાઃ ।
શુદ્ધિકામો ન શૃષ્ટુયાધશઃ કલિમલાપહમ् ॥ ૧૬ ॥

તસ્ય કર્માણ્યુદારાણિ પરિગીતાનિ સૂરિભિઃ ।
ખૂલિ નઃ શ્રદ્ધાનાનાં લીલયા દ્ધતઃ કલાઃ ॥ ૧૭ ॥

અથાષ્યાહિ હરેધીમત્તવતારકથાઃ શુભાઃ ।
લીલા વિદ્ધતઃ સ્વૈરમીશ્વરસ્યાત્મમાયયા ॥ ૧૮ ॥

વયં તુ ન વિતૃપ્યામ ઉત્તમશલોકવિકમે ।
યચ્છૃષ્ટવતાં રસજ્ઞાનાં સ્વાદુ સ્વાદુ પદે પદે ॥ ૧૯ ॥

કૃતવાન્ કિલ વીર્યાણિ સહ રામેણ કેશવઃ ।
અતિમર્યાનિ ભગવાન્ ગૂઢઃ કપટમાનુષઃ ॥ ૨૦ ॥

કલિમાગતમાશાય ક્ષેત્રે ઽસ્મિન્ વૈષ્ણવે વયમ् ।
આસીના દીર્ઘસત્રેણ કથાયાં સક્ષણા હરે: ॥ ૨૧ ॥

તં નઃ સન્દર્શિતો ધાત્રાદુસ્તરં નિસ્તિર્ધતામ् ।
કલિં સત્ત્વહરં પુંસાં કર્ષાધાર ઈવાર્ણવમ् ॥ ૨૨ ॥

ખૂલિ યોગેશ્વરે કૃષ્ણો બ્રહ્માણ્યે ધર્મવર્મણિ ।
સ્વાં કાષામધુનોપેતે ધર્મઃ કં શરણાં ગતઃ ॥ ૨૩ ॥

આ જીવ જન્મ-મृત્યુના ઘોર ચક્રવામાં પડેલો છે – આવી સ્થિતિમાં પણ જો તે ક્યારેક ભગવાનના મંગલમય નામનું ઉચ્ચારણ કરે તો તે જ ક્ષણે તે (ચક્રવા)માંથી મુક્ત થઈ જાય; કારણ કે સ્વયં ભય પણ ભગવાનથી બીતો રહે છે. (૧૪)

હે સૂતજી! આપ જેવા પરમ વિરક્ત અને પરમ શાંત મુનિજનો ભગવાનનાં શ્રીચરણોના શરણમાં જ રહે છે, તેથી તેમના સ્પર્શમાત્રથી સંસારના જીવો તરત પવિત્ર થઈ જાય છે; જ્યારે ગંગાજીના જળનું તો ઘણા દિવસો સુધી સેવન કરવામાં આવે ત્યારે પવિત્રતા પ્રાપ્ત થઈ શકે છે. (૧૫) આવા પુષ્પાત્મા ભક્તો જેમની લીલાઓનું ગાન કરતા રહે છે તેવા ભગવાનના, કળિ-મળને હરનારા પવિત્ર પશનું શ્રવણ ન કરે ભલા, એવો આત્મશુદ્ધિની ઈચ્છાનો કયો મનુષ્ય હશે? (૧૬) તેઓ લીલાથી જ અવતાર ધારણ કરે છે; નારદ વગેરે મહાત્માઓએ તેમનાં ઉદાર ચરિત્રનું ગાન કર્યું છે. તેમનું વર્ણન અમને શ્રદ્ધાળુઓને કહી સંભળાવો. (૧૭)

હે બુદ્ધિમાન સૂતજી! સર્વસમર્થ પ્રલુ પોતાની યોગમાયાથી સ્વચ્છંદ લીલા કરે છે. તમે તે શ્રીહરિની મંગલમય અવતાર-કથાઓનું હવે વર્ણન કરો. (૧૮) પુષ્પકીર્તિ ભગવાનની લીલા સાંભળતાં અમને ક્યારેય પણ તૃપ્તિ થતી નથી, કારણ કે રસજ્ઞ શ્રોતાઓને ડગલે-પગલે ભગવાનની લીલાઓમાં નવા-નવા રસનો અનુભવ થાય છે. (૧૯) ભગવાન શ્રીકૃષ્ણો પોતાનું સ્વરૂપ છૂપાવીને લોકો સામે એવી ચેષ્ટાઓ કરતા હતા કે જ્ઞાનો તેઓ કોઈ મનુષ્ય હોય. પરંતુ તેમણે બળરામજી સાથે એવી પણ લીલાઓ કરી છે, એવું પરાક્રમ પણ પ્રગટ કર્યું છે કે જે મનુષ્ય કરી શકતો નથી. (૨૦) કળિયુગને આવેલો જાણીને અમે આ વૈષ્ણવક્ષેત્રમાં દીર્ઘકાલીન સત્રનો સંકલ્પ કરીને બેઠા છીએ. શ્રીહરિની કથા સાંભળવા માટે અમને પૂરો અવકાશ છે. (૨૧) આ કળિયુગ અંત:કરણાની પવિત્રતા અને શક્તિનો નાશ કરનારો છે. એનો પાર પામવાનું મુશ્કેલ છે. સમુદ્રની પેલે પાર જનારાઓને જેમ કર્ષાધાર મળી જાય તે જ રીતે આનો પાર પામવાની ઈચ્છા રાખનારા એવા અમારી સાથે બ્રહ્માએ તમારો મેળાપ કરાવ્યો છે. (૨૨) ધર્મરક્ષક, બ્રાહ્મણભક્ત, યોગેશ્વર ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ પોતાના ધામમાં પદ્મારી ગયા એ પછી ધર્મ હવે કોનું શરણ લીધું છે, એ બતાવો. (૨૩)

—★—

ઇતિ શ્રીમત્ત્રાગવતે મહાપુરાણે પારમહંસ્યાં સંહિતાયાં પ્રથમસ્ક્રિં નૈમિધીયોપાદ્યાને પ્રથમોડધ્યાય: ॥ ૧ ॥
પહેલો સ્ક્રિં-અંતર્ગત નૈમિધીયોપાદ્યાનો પ્રથમ અધ્યાય સમાપ્ત.

—★—

बीजे अध्याय २

भगवत्कथा अने भगवद्भक्तिनो महिमा

व्यास उवाच

इति सम्प्रश्नसंहस्रो विप्राणां रौमहर्षिणः ।
प्रतिपूज्य वयस्तेषां प्रवक्तुमुपयक्तमे ॥ १ ॥

सूत उवाच

यं प्रवर्जन्तमनुपेतमपेतकृत्यं
द्वैपायनो विरहकातर आजुहाव ।
पुत्रेति तन्मयतया तरवोऽभिनेहु-
संसर्वभूतहृदयं मुनिमानतोऽस्मि ॥ २ ॥

यः स्वानुभावमधिलश्रुतिसारभेक-
मध्यात्मदीपमतितिर्षतां तमोऽन्यम् ।
संसारिणां करुणायाऽह पुराणगुहां
तं व्याससूनुमुपयामि गुरुं मुनीनाम् ॥ ३ ॥

नारायणं नमस्कृत्य नरं चैव नरोत्तमम् ।
देवीं सरस्वतीं व्यासं ततो जयमुदीरयेत् ॥ ४ ॥

१मुनयः साधु पृष्ठोऽहं भवल्लिलोऽमङ्गलम् ।
यत्कृतः कृष्णसम्प्रश्नो येनात्मा सुप्रसीदति ॥ ५ ॥

स वै पुंसां परो धर्मो यतो भक्तिरधोक्षजे ।
अहेतुक्यप्रतिहता यथाऽत्मा सम्प्रसीदति ॥ ६ ॥

वासुदेवे भगवति भक्तियोगः प्रयोजितः ।
जनयत्याशु वैराग्यं ज्ञानं च यदहेतुकम् ॥ ७ ॥

धर्मः स्वनुष्ठितः पुंसां विष्वक्सेनकथासु यः ।
नोत्पादयेधादि रत्ति श्रम एव हि केवलम् ॥ ८ ॥

श्रीव्यासज्ञ कहे छे – शौनकादि भ्रह्मवादी ऋषिओना आ प्रश्नो सांबणीने रोमहर्षशाना पुत्र उग्रश्वाने धणो आनंद थयो. तेमणे ऋषिओना आ मंगलमय प्रश्ननु अभिनन्दन करीने कहेवानु शह कर्यु. (१)

सूतज्ञाए कहुं – जे समये श्रीशुक्टेवज्ञनो पक्षोपवीत संस्कार पक्ष थयो न हतो, अने जेमणे कंઈ करवानु बाडी पक्ष नथी, ऐवा वेगाथी जह रहेला शुक्टेवज्ञने जोઈने तेमना पिता व्यासज्ञ विरहव्याकुण थहीने पोकारवा लाग्या ‘बेटा! बेटा!’, ते समये भ्रह्ममां तन्मय होवाने कारणे श्रीशुक्टेवज्ञ वतीथी वृक्षोंसे उतर आएयो – ऐवा सौना हृदयमां विराजमान श्रीशुक्टेव मुनिने हुं नमस्कार करुं छुं. (२) आ श्रीभद्रभागवत अत्यंत गोपनीय – रहस्यात्मक पुराणा छे. भगवानना स्वरूपनो अनुभव करावनार अने समस्त वेदोनो सार छे. संसारमां इसायेला जे लोको आ घोर अज्ञानरूपी अंधकारनी पेले पार जवा छुछे छे तेमना माटे आध्यात्मिक तत्त्वोने प्रकाशित करावनारो आ एक अद्वितीय दीपक छे. वास्तवमां ऐवा ज लोको पर करुणा करीने मोटा-मोटा मुनिओना आचार्य श्रीशुक्टेवज्ञाए आनु वर्षान कर्यु छे. हुं तेमनु शरण लउं छुं. (३) मनुष्योमां सर्वश्रेष्ठ भगवानना अवतार नर-नारायण ऋषिओने, सरस्वतीदेवीने अने श्रीवेदव्यासज्ञने नमस्कार कर्या पछी, संसार अने अंतःकरणाना समस्त विकारो पर विजय ग्राप्त करावनारा आ श्रीभद्रभागवत-महापुराणानो पाठ कर्वो जोઈअ. (४)

हे ऋषिज्ञनो! समस्त विश्वना कल्याणा माटे तमे आ बहु सुंदर प्रश्न कर्यो छे; कारण के आ प्रश्न श्रीकृष्ण विशे छे अने ऐनाथी सम्यक्षपक्षो आत्मशुद्धि थह जाय छे. (५) मनुष्यो माटे सर्वश्रेष्ठ धर्म ते ज छे के जेनाथी भगवान श्रीकृष्णमां भक्ति थाय; भक्ति पक्ष ऐवी के जेमां कोई पक्ष प्रकारनी कामना न होय अने जे नित्य-निरंतर थती रहे; आवी भक्तिथी हृदय आनंदस्वरूप परमात्माने ग्राप्त करीने कृतकृत्य थह जाय छे. (६) भगवान श्रीकृष्णमां भक्ति थतां ज, अनन्य ग्रेमथी ऐमनामां चित परोवतां ज निष्काम शान अने वैराग्यनो आविर्भाव थाय छे. (७) धर्मनु बराबर अनुष्ठान करवा छतांय जो मनुष्यना हृदयमां भगवाननी लीला-कथाओं प्रत्ये अनुराग न उपजे

१. अहीं प्राचीन प्रतमां ‘सूत उवाच’ एटलो पाठ वापु छे.

ધર્મસ્ય હ્યાપવર્યસ્ય નાર્થોડર્થાયોપકલ્પતે ।
નાર્થસ્ય ધર્મેકાન્તસ્ય કામો લાભાય હિ સ્મૃતઃ ॥ ૮ ॥

કામસ્ય નેન્દ્રિયપ્રીતિલાભો જીવેત યાવતા ।
જીવસ્ય તત્ત્વજ્ઞાસા નાર્થો પશ્ચેષ કર્મભિઃ ॥ ૧૦ ॥

વદન્તિ તત્ત્વવિદ્સત્તાવં યજ્ઞાનમદ્વયમ् ।
બ્રહ્મેતિ પરમાત્મેતિ ભગવાનિતિ શબ્દ્યતે ॥ ૧૧ ॥

તત્ત્વદ્વધાના મુનયો જ્ઞાનવૈરાગ્યયુક્તયા^૧ ।
પશ્યાત્યાત્મનિયાત્માનં ભક્ત્યા શ્રુતગૃહીતયા ॥ ૧૨ ॥

અતઃપુભિર્જશ્રેષ્ઠા વર્ણાશ્રમવિભાગશઃ ।
સ્વનુષ્ઠિતસ્ય ધર્મસ્ય સંસિદ્ધિર્હરિતોપણમ् ॥ ૧૩ ॥

તસ્માદેકેન મનસા ભગવાન् સાત્વતાભ્યતિઃ ।
શ્રોતવ્યઃ કીર્તિતવ્યશ્ચ ધ્યેયઃ પૂજ્યશ્ચ નિત્યદા ॥ ૧૪ ॥

યદનુધ્યાસિના યુક્તાઃ કર્મગ્રન્થિનિબન્ધનમ् ।
છિન્દન્તિ કોવિદાસ્તસ્ય કોન કુર્યાત્કથારતિમ् ॥ ૧૫ ॥

શુશ્રૂષોઃ શ્રદ્ધાનસ્ય વાસુદેવકથારુચિઃ ।
સ્યાન્મહત્સેવયા વિપ્રાઃ પુષ્યતીર્થનિષેવણાત् ॥ ૧૬ ॥

શૃષ્ટવતાં સ્વકથાં કૃષણઃ પુષ્યશ્રવણકીર્તનઃ ।
હૃદનઃ સ્થોહ્યભદ્રાણિ વિધુનોતિ સુહિત્તામ् ॥ ૧૭ ॥

નાષ્પ્રાયેષ્વભદ્રેષુ નિત્યં ભાગવતસેવયા^૨ ।
ભગવત્યુત્તમશ્લોકે ભક્તિર્ભવતિ નૈષ્ઠકી ॥ ૧૮ ॥

તદા રજુસ્તમોભાવાઃ કામલોભાદ્યશ્ચ યે ।
ચેત એતૈરનાવિદ્ધં સ્થિતં સત્ત્વે પ્રસીદતિ ॥ ૧૯ ॥

એવં પ્રસત્તમનસો ભગવન્દક્તિયોગતઃ ।
ભગવત્તાત્વવિજ્ઞાનં મુક્તસર્જસ્ય જીયતે ॥ ૨૦ ॥

તો તે નર્યા શ્રમ જ શ્રમ છે. (૮) મોક્ષ આપનારા ધર્મનું આચરણ અર્થપ્રાપ્તિ કરવા માટે નથી અર્થાત્ ધર્મનું આચરણ નિષ્કામભાવે ભગવત્ત્રીત્યર્થ થવું જોઈએ. એ જ પ્રમાણે દ્રવ્યની ઉપલબ્ધિ પણ નિષ્કામભાવે લોકસેવા માટે થવી જોઈએ, તેનાથી પોતાની કામનાઓની પૂર્તિ કરવી એ પ્રયોજન નથી. (૯) ભોગસાધનનું પ્રયોજન ઈન્દ્રિયોની તૃપ્તિ નથી, માત્ર જીવનનિર્વાહ થઈ શકે એ છે. જીવનનો ઉદેશ તત્ત્વજ્ઞાસા હોવો જોઈએ. કર્મપરંપરાથી અર્થ સંપાદન જ કરતાં રહેવું એ કોઈ જીવનનું પ્રયોજન નથી. (૧૦) તત્ત્વવેતાઓ અદેત (અદિતીય સત્યવિદાનંદસ્વરૂપ) જ્ઞાનને જ તત્ત્વ કહે છે; એને જ કોઈ બ્રહ્મ, કોઈ પરમાત્મા અને કોઈ ભગવાન કહે છે. (૧૧) શ્રદ્ધાવાન મુનિઓ શ્રવણભક્તિ દ્વારા જ્ઞાન-વૈરાગ્યયુક્ત અંત:કરણમાં તે પરમતત્ત્વરૂપ પરમાત્માનો અનુભવ કરે છે. (૧૨) આથી હે શૌનકાદિ ઋષિઓ! મનુષ્યે પોતપોતાના વર્ણ-આશ્રમ અનુસાર સારી રીતે સ્વર્ધમનું આચરણ કરવું જોઈએ. જેથી ભગવાન પ્રસન્ન થઈ જાય, ભગવાનનું પ્રસન્ન થવું એ જ પૂર્ણ સિદ્ધિ છે. (૧૩) તેથી ભક્તવત્સલ ભગવાનનું જ નિત્ય-નિરંતર શ્રવણ, કીર્તન, ધ્યાન અને આરાધન કરવું જોઈએ. (૧૪) ભગવાનના સતત ચિંતનરૂપી તલવારથી વિચારશીલ મનુષ્ય તેના કર્માની મજબૂત ગાંઠને કાપી નાખે છે. તો ભલા! એવો કયો મનુષ્ય હશે, જે ભગવાનની લીલાકથાઓમાં પ્રેમ ન કરે? (૧૫)

હે શૌનકાદિ ઋષિઓ! પવિત્ર તીર્થોનું સેવન કરવાથી મહલ્સેવા, તે પછી શ્રવણની ઈચ્છા અને શ્રદ્ધા અને તેના ફળરૂપે ભગવત્કથામાં રૂચિ થાય છે. (૧૬) સત્પુરુષોના સુહૃદ એવા ભગવાન શ્રીકૃષ્ણના યશનું શ્રવણ અને કીર્તન બંને પવિત્ર કરનારાં છે. તેઓ પોતાની કથા સાંભળનારાઓના હૃદયમાં આવી વસે છે અને તેમની અશુભ વાસનાઓનો નાશ કરે છે. (૧૭) જ્યારે શ્રીમદ્ભાગવતના કે ભગવદ્ભક્તોના નિરંતર સેવનથી અશુભ વાસનાઓ નાશ પામે છે ત્યારે પવિત્રકીર્તિના ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ પ્રત્યે સ્થાયી પ્રેમની પ્રાપ્તિ થાય છે. (૧૮) ત્યારે રજોગુણ અને તમોગુણના ભાવ - કામ, લોભ વગેરે શાંત થઈ જાય છે અને ચિત્ત પર તેમનો પ્રભાવ પડતો નથી. ત્યારે ચિત્ત સત્ત્વગુણમાં સ્થિત થઈ આધ્યાત્મિક પ્રસન્નતાને પ્રાપ્ત થાય છે. (૧૯) આ રીતે ભગવાનની પ્રેમપૂર્ણ ભક્તિથી જ્યારે સંસારની સમસ્ત આસક્તિઓ ધૂટી જાય છે, હૃદય આનંદથી ભરાઈ જાય

૧. પ્રા. પા. - વ્યુક્તયઃ । ૨. પ્રા. પા. - ભગવદાશ્રયાત् ।

भिधते हृष्यग्रन्थिश्छिधन्ते सर्वसंशयाः ।
क्षीयन्ते चास्य कर्माणि दृष्ट ऐवात्मनीश्चरे ॥ २१ ॥

अतो वै कवयो नित्यं भक्तिं परमया मुदा ।
वासुदेवे भगवति कुर्वन्त्यात्मप्रसादनीभ् ॥ २२ ॥

सत्यं रजस्तम ईति प्रकृतेगुणास्तै-
र्युक्तः परः पुरुष एक ईहास्य धतो ।
स्थित्यादये हरिविरिज्यहरेति संशाः
श्रेयांसि तत्र खलु सत्यतनोर्नृषां स्युः ॥ २३ ॥

पार्थिवादारुणो धूमस्तस्मादभिक्षयीमयः ।
तमसस्तु रजस्तस्मात्सत्यं यद्ब्रह्मदर्शनभ् ॥ २४ ॥

भेदिरे मुनयोऽथाग्रे भगवन्तमधोक्षज्ञम् ।
सत्यं विशुद्धं केमाय कल्पन्ते येऽनु तानिह ॥ २५ ॥

मुमुक्षवो धोरुपान् डित्वा भूतपतीनथ ।
नारायणकलाः^१ शान्ताः^२ भजन्ति व्यनसूयवः ॥ २६ ॥

रजस्तमः प्रकृतयः समशीला भजन्ति वै ।
पितृभूतप्रजेशादीन् श्रियैश्वर्यप्रजेप्सवः ॥ २७ ॥

वासुदेवपरा वेदा वासुदेवपरा मधाः ।
वासुदेवपरा योगा वासुदेवपरा डियाः ॥ २८ ॥

वासुदेवपरं ज्ञानं वासुदेवपरं तपः ।
वासुदेवपरो धर्मो वासुदेवपरा गतिः ॥ २९ ॥

स अवेदं ससर्जन्ते भगवानात्ममायया ।
सदसदूपया चासौ गुणमध्याऽगुणो विभुः ॥ ३० ॥

छे त्यारे भगवत्तत्वनो अनुभव आपोआप थाय छे.
(२०) हृष्यमां आत्मस्वरूप भगवाननो साक्षात्कार थतां
जे हृष्यनी गांठ लेदाय छे, तमाम संदेह मटी जाय
छे अने कर्मबंधन क्षीण थઈ जाय छे. (२१) तेथी
बुद्धिमान लोको नित्य-निरंतर धक्षा आनंदथी भगवान
श्रीकृष्ण प्रत्ये प्रेमभक्ति करे छे, जेनाथी आत्म-प्रसादनी
प्राप्ति थाय छे. (२२)

प्रकृतिना त्रिष्ण गुण छे – सत्य, २४ अने तम.
आमने स्वीकारीने आ संसारनी उत्पत्ति, स्थिति अने
प्रलय माटे एक अद्वितीय परमात्मा जे ब्रह्मा, विष्णु अने
रुद्र – आ त्रिष्ण नाम धारणा करे छे. तेम छतां मनुष्योनुं
परम कल्याण तो सत्यगुणाने स्वीकारनारा श्रीहरिथी जे
थाय छे. (२३) जेम पृथ्वीना विकार लाकडा करतां धूमाडो
श्रेष्ठ छे अने तेनाथी पश्च श्रेष्ठ छे अग्नि – कारण
के वेदोक्त पञ्चयागादि द्वारा अग्नि सद्गति आपे छे
– ते जे रीते तमोगुण करतां रजोगुण श्रेष्ठ छे अने
रजोगुण करतां सत्यगुण श्रेष्ठ छे; कारण के ते भगवाननुं
दर्शन करावे छे. (२४) प्राचीन काणमां महात्माओं
पोताना कल्याण माटे विशुद्ध सत्यपूर्ण भगवान विष्णुनी
जे आराधना करता हता. अत्यारे पश्च जेओ तेमनुं
अनुसरण करे छे तेओ तेमनी जे जेम कल्याणभाजन
बने छे. (२५) जे लोको आ संसारसागर पार उत्तरवा
इच्छे छे तेवा असूयारहित मनुष्यो भयानक उपना
भूतपतिओनी उपासना नहीं करतां सत्यगुणी विष्णु
भगवाननी अने तेमना अंश – कलास्वरूपोनी जे भजित
करे छे. (२६) पश्च जेमनो स्वभाव रजोगुणी के तमोगुणी
छे तेओ धन, ऐश्वर्य अने संताननी कामनाथी भूत,
पितृओ अने प्रजापतिओनी उपासना करे छे; कारण के
आ लोकोनो स्वभाव ते भूतादिने मणतो होय छे. (२७)
वेदोनुं तात्पर्य श्रीकृष्णमां जे छे. पश्चोनो उद्देश्य श्रीकृष्ण
छे. योग श्रीकृष्ण माटे जे करवामां आवे छे अने समस्त
कर्मानी परिसमाप्ति पश्च श्रीकृष्णमां जे छे. (२८) ज्ञानथी
ब्रह्मस्वरूप श्रीकृष्णनी जे प्राप्ति थाय छे. तपस्या
श्रीकृष्णनी प्रसन्नता माटे जे करवामां आवे छे. श्रीकृष्ण
माटे जे धर्मानुं अनुष्ठान थाय छे अने अंतिम गति
तो श्रीवासुदेव जे छे. (२९) सर्वव्यापी परमात्मा के जे
प्रकृतिना गुणोथी अतीत छे ते परमात्माएं जे
पोतानी त्रिगुणात्मिका कर्म-कारणात्मी मायाथी जे सर्गना
आदिमां आ विश्वनी रचना करी हती. (३०)

१. प्रा. पा. – ऋक्वा । २. प्रा. पा. – शान्ता ।

તथा વિલસિતેષ્યેષુ ગુણોષુ ગુણવાનિવ ।
અન્તઃપ્રવિષ્ટાભાતિવિજ્ઞાનેનવિજ્ઞમિતઃ ॥ ૩૧ ॥

યથા હૃવહિતો વલ્લિર્દીર્ઘેકઃ સ્વયોનિષુ ।
નાનેવભાતિવિશ્વાત્માભૂતેષુ ચ તથાપુમાન् ॥ ૩૨ ॥

અસૌ ગુણમયૈર્ભાવૈર્ભૂતસૂક્ષ્મેન્દ્રિયાત્મભિઃ ।
સ્વનિર્મિતેષુ નિર્વિષ્ટો ભુદ્જીતો ભૂતેષુ તદ્ગુણાન् ॥ ૩૩ ॥

ભાવયત્યેષ સત્ત્વેન લોકાન્ વૈ લોકભાવનઃ ।
‘લીલાવતારાનુરતો દેવતિર્યંનરાદિષુ ॥ ૩૪ ॥

સત્ત્વ, ૨૪ અને તમ – આ ઋષે ગુણ તે જ માયાનો વિલાસ છે; તે ગુણોમાં રહીને ભગવાન તેમનાથી યુક્ત-જેવા લાગે છે, પણ વાસ્તવમાં તો તેઓ પરિપૂર્ણ વિજ્ઞાનાનંદધન છે. (૩૧) અજિન તો વસ્તુતઃ એક જ છે, પણ જ્યારે તે અનેક પ્રકારનાં લાકડાંમાં પ્રગટે છે ત્યારે અનેક રૂપે દેખાય છે; તેવી જ રીતે સૌના આત્મરૂપ ભગવાન તો એક જ છે, પણ પ્રાણીઓની અનેકતાને લીધે અનેક-જેવા લાગે છે. (૩૨) તે જ ભગવાન સૂક્ષ્મભૂત - તન્માત્રા, ઈન્દ્રિયો અને અંતઃકરણ વગેરે ગુણોના વિકારભૂત ભાવો વડે અનેક પ્રકારની યોનિઓનું નિર્માણ કરે છે અને તેમનામાં બિન્ન-બિન્ન જીવોના રૂપમાં પ્રવેશ કરીને તે તે યોનિઓને અનુરૂપ વિષયોનો ઉપભોગ કરે છે. (૩૩) તેઓ જ સમસ્ત લોકોની રચના કરે છે અને દેવતા, પશુ-પક્ષી, મનુષ્ય વગેરે યોનિઓમાં લીલા-અવતાર લઈને સત્ત્વગુણ વડે જીવોનું પાલનપોષણ કરે છે. (૩૪)

=★=

ઇતિ શ્રીમત્બાગવતે મહાપુરાણો પારમહંસ્યાં સંહિતાયાં પ્રથમસ્કન્દ્યે નૈમિધીયોપાદ્યાને દ્વિતીયોડધ્યાય: ॥ ૨ ॥
પહેલા સ્ક્રિપ્ટ-અંતર્ગત નૈમિધીયોપાદ્યાનનો બીજો અધ્યાય સમાપ્ત.

=★=

ગ્રીજો અદ્યાય

ભગવાનના અવતારોનું વર્ણન

૩

સૂત ઉવાચ

જગૃહે પૌરુષં રૂપં ભગવાન્મહદાદિભિ: ।
સમભૂતં ષોડશકલમાદૌ લોકસિસૃક્ષયા ॥ ૧ ॥

યસ્યામ્ભસિ શયાનસ્ય યોગનિદ્રાં વિતન્યત: ।
નાભિહૃદામ્બુજાદાસીદ્ધ્રલા વિશ્વસૃજાંપતિ: ॥ ૨ ॥

યસ્યાવયવસંસ્થાનૈ: કલ્પિતો લોકવિસ્તર: ।
તદૈ ભગવતો રૂપં વિશુદ્ધં સત્ત્વમૂર્જિતમ् ॥ ૩ ॥

પશ્યન્ત્યદો રૂપમદ્ભ્રયક્ષુધા
સહસ્રપાદોરુભુજાનનાલુતમ् ।
સહસ્રમૂર્ધશ્રવણાક્ષિનાસિકં
સહસ્રમૌલ્યમ્ભરકુષદલોલ્લસત् ॥ ૪ ॥

શ્રીસૂતજી કહે છે – સૃષ્ટિના આરંભમાં ભગવાને લોકોના નિર્માણની ઈચ્છા કરી. ઈચ્છા થતાં જ તેમણે મહતાત્માદિ સાધનો દ્વારા ઉત્પન્ન દશ ઈન્દ્રિયો, એક મન અને પાંચ ભૂત - આ સોણ કળાયુક્ત પુરુષરૂપ ધારણ કર્યું. (૧) તેઓ કારણ-જગતમાં શર્યન કરતા હતા ત્યારે તેમણે યોગનિદ્રાનો વિસ્તાર કર્યો અને તેમના નાભિ-સરોવરમાંથી એક કમળ પ્રગટ થયું. અને તે કમળમાંથી પ્રજાપતિઓના અધિપતિ બ્રહ્મજી ઉત્પન્ન થયા. (૨) ભગવાનના તે વિરાટ રૂપના અંગ-પ્રત્યંગમાં જ સમસ્ત લોકોની કલ્પના કરવામાં આવી છે, તે ભગવાનનું વિશુદ્ધ સત્ત્વમય શ્રેષ્ઠ રૂપ છે, તે ભગવાનનું સગુણરૂપ છે. (૩) આ વિરાટ બ્રહ્માંડરૂપમાં ભગવાનનું જે સગુણરૂપ છે, તત્ત્વજ્ઞાનીઓ તેમાં પોતાની દિવ્ય દાખિથી બ્રહ્મનું દર્શન કરે છે. ભગવાનનું તે રૂપ હજારો પગ, જાંધો, ભુજાઓ અને મુખોને કારણે અત્યંત વિલક્ષણ છે; તેમાં હજારો મસ્તક, હજારો કાન, હજારો આંખો અને હજારો નાસિકાઓ

૧. પ્રા. પા. – લીલાવતારાનુરતિર્યંનરસુરાદિષુ ।

ऐतशानावताराणां निधानं बीजमव्ययम् ।
यस्यांशांशेन सृज्यन्ते देवतिर्थङ्करादयः ॥ ५ ॥

स एव प्रथमं देवः कौमारं सर्गमास्थितः ।
यचार दुश्चरं ब्रह्मा ब्रह्मचर्यमधितम् ॥ ६ ॥

द्वितीयं तु भवायास्य रसातलगतां महीम् ।
उद्धरिष्यनुपादता यजोशः सौकरं वपुः ॥ ७ ॥

तृतीयमृषिसर्गं च देवर्षित्वमुपेत्य सः ।
तन्त्रं सात्वतमाचाट नैष्ठर्यं कर्मणां यतः ॥ ८ ॥

तुर्यं धर्मकलासर्गं नरनारायणावृष्टी ।
भूत्वाऽऽत्मोपशमोपेतमकरोद् दुश्चरं तपः ॥ ९ ॥

पञ्चमः कपिलो नामसिद्धेशः कालविष्णुतम् ।
प्रोवाचासुरये साङ्घ्यं तत्त्वग्रामविनिर्णयम् ॥ १० ॥

षष्ठे अत्रेयपत्यत्वं वृतः प्राप्तोऽनसूयया ।
आन्वीक्षिकीमलकाय प्रक्वादादिभ्य उचिवान् ॥ ११ ॥

ततः सप्तम आकृत्यां रुचेर्यज्ञोऽन्त्यज्ञायत ।
स यामाद्यैः सुरगणैरपात्त्वायम्भुवान्तरम् ॥ १२ ॥

अष्टमे मेरुदेव्यां तु नाभेर्जीत उरुकमः ।
दर्शयन् वर्त्म धीराणां सर्वाश्रमनमस्कृतम् ॥ १३ ॥

ऋषिभिर्याचितो भेजे नवमं पार्थिवं वपुः ।
दुर्गेभामोषधीर्विग्रास्तेनायं स उशत्तमः ॥ १४ ॥

उपं स जगृहे मात्स्यं चाकुषोदधिसम्बलये ।
नाव्यारोप्य महीमय्यामपादैवस्वतं मनुम् ॥ १५ ॥

छे. हजारो मुगट, वओ अने कुडળ वगेरे आभूषणोथी ते उल्लसित छे.^१ (४) भगवाननु आ ज पुरुष-३५, जेने नारायण कहे छे, अनेक अवतारोनो अक्षय कोष छे – ऐमांथी ज बधा अवतार प्रगट थाय छे. आ ३५ना नानामां नाना अंशथी देवता, पशु-पक्षी; मनुष्य वगेरे ऋषिओनी सृष्टि बने छे. (५)

ते प्रभुअे ज पहेलां कौमारसर्गमां सनक, सनंदन, सनातन अने सनत्कुमार – आ चार ब्राह्मणोना ३५मां अवतार लीधो अने अत्यंत कठोर अंड ब्रह्मचर्यर्थनु पालन कर्यु. (६) बीज वार, आ संसारना कल्याण माटे समस्त यज्ञोना स्वामी ते ज भगवाने रसातलमां गयेली पृथ्वीने बहार काढवा माटे वराह-३५ लीधु. (७) ऋषिओनी सृष्टिमां तेमणे देवर्षि नारदना ३५मां त्रीजो अवतार लीधो अने सात्वत तंत्रनो उपदेश (जेने ‘नारद-पांचरात्र’ कहे छे.) कर्यो; ऐमां कर्मो वडे कर्मबंधनमांथी केवी रीते मुक्ति भगे छे अनु वर्षान छे. (८) धर्मपत्नी मूर्तिना गर्भथी तेमणे नर-नारायण दृपे योथो अवतार लीधो. आ अवतारमां तेमणे ऋषि बनीने भन अने इन्द्रियोनो सर्वथा संयम करीने धषी कठण तपस्या करी. (९) पांचमा अवतारमां तेओ सिद्धोना स्वामी कपिलना ३५मां प्रगट थया अने तत्त्वनिर्णय करनारा सांघ्यशाख, के जे समयपरिवर्तनने लीधे लुप्त थई गयुं हतुं तेनो आसुरि नामना ब्राह्मणने उपदेश कर्यो. (१०) अनसूयाए वरदान मागवाथी छ्या अवतारमां तेओ अत्रि-पुत्र दत्तात्रेय थया. आ अवतारमां तेमणे अलई, प्रख्लाद वगेरेने ब्रह्मज्ञाननो उपदेश कर्यो. (११) सातमी वार, रुचि प्रज्ञापतिनी आकृति नामनी पत्नीथी तेमणे यज्ञारूपे अवतार लीधो अने पोताना पुत्र याम वगेरे देवताओ साथे स्वायंभुव मन्वन्तरनु रक्षण कर्यु. (१२) राजा नाभिनी पत्नी मेरुदेवीना गर्भथी ऋषभदेवना ३५मां भगवाने आठमो अवतार लीधो. आ ३५मां तेमणे परमहंसोनो मार्ग, के जे बधा ज आश्रमो माटे वंदनीय छे ते बताव्यो. (१३) ऋषिओनी ग्रार्थनाथी तेओ नवमी वार, राजा पृथुरूपे अवतीर्ण थया. हे शौनकादि ऋषिओ! आ अवतारमां तेमणे पृथ्वीमांथी समस्त औषधिओनु दोहन कर्यु, तेथी आ अवतार सौ माटे धषो ज कल्याणकारी थयो. (१४) चाकुष मन्वन्तरना अंते ज्यारे सधूनु त्रिलोक समुद्रमां दूबी रह्यु हतुं त्यारे तेमणे मत्स्यरूपे दसमो अवतार लीधो अने पृथ्वीरूपी नौका पर बेसाडीने आगला मन्वन्तरना

१. भगवानना भक्तो तेमने गमे त्यांथी प्रक्षाम करे, तेनो स्वीकार थाय छे अने सुति करे तो ते सुति सांख्ये छे, नेवेद अर्पण करे तेनो पशु स्वीकार थाय छे.

સુરાસુરાણામુદ્ધિં મથનતાં મન્દરાચલમ્ ।
દશ્રે કમઠરૂપેણ પૃષ્ઠ એકાદશે વિભુઃ ॥ ૧૬॥

ધાન્વન્તરં દ્વાદશમં ત્રયોદશમભેવ ચ ।
અપાયયત્સુરાનન્યાન્મોહિન્યા મોહયન્નખ્યિયા ॥ ૧૭॥

ચતુર્દશં નારસિંહં બિભ્રદૈત્યેન્દ્રમૂર્જિતમ્ ।
દ્વાર કરજૈર્વકસ્યેરકાં કટકૃધથા ॥ ૧૮॥

પઞ્ચદશં વામનકું કૃત્વાગાદધરં બલે: ।
પદત્રયં યાચમાનઃ પ્રત્યાદિત્સુખ્યિવિષ્ટપમ્ ॥ ૧૯॥

અવતારે ષોડશમે પશ્યન્ન બ્રહ્મદુહો નૃપાન् ।
ત્રિઃસપ્તકૃત્વઃ કુપિતોનિઃક્ષત્રામકરોન્મહીમ્ ॥ ૨૦॥

તતઃ સપ્તદશે જાતઃ સત્યવત્યાં પરાશરાત् ।
ચકે વેદતરો: શાખા દશ્ખ્વા પુંસોડલ્પમેધસ: ॥ ૨૧॥

નરદેવત્વમાપત્રઃ સુરકાર્યચિકીર્ષયા ।
સમુદ્રનિગ્રહાદીનિ ચકે વીર્યાષ્ટ્યતઃ પરમ્ ॥ ૨૨॥

એકોનવિશેવિશતિમે વૃષ્ણિષુપ્રાપ્ય જન્મની ।
રામકૃષ્ણાવિતિ ભુવો ભગવાનહરૂદરમ્ ॥ ૨૩॥

તતઃ કલૌ સમ્પ્રવૃતે સમ્મોહાય સુરદ્વિધામ્ ।
બુદ્ધો નાભાડજનસુત: ^૧ કીકટેષુભવિષ્યતિ ॥ ૨૪॥

અથાસૌ યુગસન્ધ્યાયાં દસ્યુપ્રાયેષુ રાજસુ ।
જનિતાવિષ્ણુયશસો નાભા કલિકર્જગત્પતિ: ॥ ૨૫॥

અધિપતિ વૈવસ્વત મનુનું રક્ષણ કર્યું. (૧૫) જે સમયે દેવો અને દેત્યો સમુદ્ર-મંથન કરી રહ્યા હતા તે સમયે અગ્નિયારમો અવતાર ધારણ કરીને ભગવાને કચ્છપુરુપે મંદારાચળને પોતાની પીઠ પર ધારણ કર્યો. (૧૬) બારમી વાર, ધન્વન્તરિના રૂપમાં અમૃત લઈને સમુદ્રમાંથી પ્રગટ થયા અને તેરમી વાર, મોહિનીરૂપ ધારણ કરીને દેત્યોને મોહિત કર્યા અને દેવોને અમૃત પિવડાવ્યું. (૧૭) ચૌદમા અવતારમાં તેમણે નરસિંહરૂપ ધારણ કર્યું અને અત્યંત બળવાન દેત્યરાજ હિરણ્યકશિપુની છાતી પોતાના નખોથી અનાયાસ એ રીતે ચીરી નાખી કે જે રીતે ચહ્છાઈ બનાવનારો વાંસને ચીરી નાખે છે. (૧૮) પંદરમી વાર, ભગવાન વામનનું રૂપ ધારણ કરીને દેત્યરાજ બલિના યજમાં ગયા; તેઓ ઈચ્છતા તો હતા ત્રિલોકનું રાજ્ય, પણ માગી તેમણે માત્ર ત્રણ ડગલાં પૃથ્વી. (૧૯) પરશુરામરૂપે સોળમા અવતારમાં તેમણે જ્યારે જોયું કે રાજાઓ બ્રાહ્મણોના દ્રોહી બની ગયા છે ત્યારે કુદ્ર થઈને તેમણે પૃથ્વીને એકવીસ વાર ક્ષત્રિય-વિહોણી બનાવી. (૨૦) એ પછી સત્તરમા અવતારમાં સત્યવતીના ગર્ભથી પરાશરજી દ્વારા તેઓ વ્યાસના રૂપમાં અવતર્યા. તે સમયે લોકોની સમજ અને ધારણાશક્તિ ઓછી જોઈને એમણે વેદરૂપી વૃષણી અનેક શાખાઓ બનાવી. (૨૧) અઢારમી વાર, દેવતાઓનું કાર્ય સંપન્ન કરવાની ઈચ્છાથી તેમણે રાજાના રૂપમાં રામાવતાર લીધો અને સમુદ્ર પર સેતુ બાંધવો, રાવણવધ વગેરે ઘણીબધી વીરતાપૂર્ણ લીલાઓ કરી. (૨૨) ઓગણીસમા અને વીસમા અવતારોમાં તેમણે યદ્વિવંશમાં બળરામ અને કૃષ્ણાના રૂપમાં પ્રગટ થઈને પૃથ્વીનો ભાર ઉતાર્યો. (૨૩) આ પછી કળિયુગનું આગમન થયું હોઈ મગધદેશ (બિહાર)માં દેવતાઓના દેખી દેત્યોને મોહિત કરવા માટે અજનના પુત્રના રૂપમાં ભગવાનનો બુદ્ધાવતાર થશે. (૨૪) આનાથી પણ ઘણું પછી, જ્યારે કળિયુગનો અંત નજીક હશે અને રાજાઓ ઘણું કરીને લુટારાઓ બની જશે ત્યારે જગતના રક્ષક ભગવાન વિષ્ણુયશ નામના બ્રાહ્મણને દેર કલિકર્જપે અવતરશે.^૨ (૨૫)

૧. પ્રા. પા. – દર્જિનસુત:

“ અહીં બાવીસ અવતારોની ગણતારી કરવામાં આવી છે, પરંતુ ભગવાનના ચોવીસ અવતારો જાણીતા છે. કેટલાક વિદ્વાનો ચોવીસની સંખ્યા આ રીતે પૂરી કરે છે – રામ અને કૃષ્ણ સિવાયના વીસ અવતારો તો ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણો છે ૪; બાકીના ચાર અવતારો શ્રીકૃષ્ણના જ અંશ છે. સ્વયં શ્રીકૃષ્ણ તો પૂર્વી પરમેશ્વર છે; તેઓ અવતાર નથી, અવતારી છે. તેથી શ્રીકૃષ્ણને અવતારોની ગણતારીમાં ગણતા નથી. તેમના ચાર અંશ આ છે: એક તો કેશનો અવતાર, બીજો સુતપા અને પૃણિ પર કૃપા કરનારો અવતાર, ત્રીજા સંકર્ષણ-બલરામ અને ચોથા પરબ્રહ્મ. આ રીતે આ ચાર અવતારોથી વિશીષ્ટ પાંચમા સાંકાત્ક ભગવાન વાસુદેવ છે. બીજા વિદ્વાનો એવું માને છે કે બાવીસ અવતારો તો ઉપર્યુક્ત જ છે; એ ઉપરાંત બે બીજા છે – હંસ અને હયારીવ.

अवतारा ह्यसङ्ख्येया हरे: सत्त्वनिधिर्द्विजः ।
यथाऽविदासिनः कुल्याः सरसः स्युः सहस्रशः ॥ २६ ॥

ऋषयो मनवो देवा मनुपुत्रा महीजसः ।
कलाः सर्वे हरेरेव सप्रज्ञापतयस्तथा ॥ २७ ॥

ऐते चांशकलाः पुंसः कुष्ठास्तु भगवान् स्वयम् ।
ईन्द्रारिव्याकुलं लोकं मृद्यन्ति युगे युगे ॥ २८ ॥

जन्म गुह्यं भगवतो य ऐतत्रयतो नरः ।
सायं प्रातर्गृष्णान् भक्त्या दुःखग्रामाद्विमुच्यते ॥ २९ ॥

ऐतदूपं भगवतो ह्यरूपस्य चिदात्मनः ।
मायागुणौर्विरचितं महदादिभिरात्मनि ॥ ३० ॥

यथा नभसि मेघौधो रेणुर्वा पार्थिवोऽनिले ।
ऐवं द्रष्टवि दश्यत्वमारोपितमधुद्विभिः ॥ ३१ ॥

अतः परं यद्व्यक्तमव्यूठगुणव्यूहितम् ।
अदृष्टाश्रुतवस्तुत्वात्स छवो यत्पुनर्भवः ॥ ३२ ॥

यत्रेभे सदसदूपे प्रतिषिद्धे स्वसंविदा ।
अविद्याऽत्मनि कृते ईति तद्व्यक्तिर्दर्शनम् ॥ ३३ ॥

यदेषोपरता देवी माया वैशारदी भतिः ।
सम्पत्त ऐवेति विद्वर्महिम्नि स्वे महीयते ॥ ३४ ॥

ऐवं जन्मानि कर्माणि ह्यकर्तुरजनस्य च ।
वर्णयन्ति स्म कवयो वेदगुह्यानि हत्यते ॥ ३५ ॥

स वा ईदं विश्वममोघलीलः
सृजत्यवत्यतिन सज्जतेऽस्मिन् ।
भूतेषु चान्तर्हित आत्मतन्त्रः
धार्वर्गिं कुञ्जित्र्यति धडगुणेशः ॥ ३६ ॥

हे शौनकादि ऋषिओ! जेम अगाध सरोवरमांथी नानां-नानां हजारो नाणां (नहेरो) नीको छे ते ज रीते सत्त्वना निधि भगवान श्रीहरिना असंख्य अवतारो थया करे छे. (२६) ऋषि, मनु, देवता, प्रजापति, मनुपुत्र अने जेटला पश्च महाशक्तिशाणीओ छे ते सधगाय भगवानना ज अंश छे.

(२७) आ बधा अवतारो तो भगवानना अंश-अवतार अथवा कला-अवतार छे, परंतु भगवान श्रीकृष्ण तो स्वयं भगवान (अवतारी) ज छे. ज्यारे लोको हैत्योना अत्याचारथी व्याकुण थई उठे छे त्यारे युगे युगे अनेक रूप धारणा करीने भगवान तेमनु रक्षणा करे छे. (२८) भगवानना दिव्य जन्मोनी आ कथा अत्यंत गोपनीय - रहस्यपूर्णा छे; जे मनुष्य एकाग्रचित्ते नियमपूर्वक संध्याकाले अने ग्रातःकाले प्रेमपूर्वक आनो पाठ करे छे ते बधां हुः खोमांथी छूटी जाय छे. (२९)

आ संपूर्णविश्व चैतन्य स्वरूप परमात्मानु स्थूल रूप छे. भगवाने महात्मादि साधनोथी मायाना गुणो द्वारा पोते ज पोतानामां ते प्रपञ्चनु निर्माण कर्यु छे. (३०) जेम वादण वायुने आश्रये रहे छे परंतु अल्पबुद्धिना मनुष्यो वादणनो आकाशमां आरोप करे छे तेवी रीते धूणनां रजकलो वायुमां न होवा छतां तेनो वायुमां आरोप करे छे - तेवी ज रीते अविवेकी मनुष्य बधांना साक्षी आत्मामां स्थूल दश्य जगतनु आरोपणा करे छे. (३१) आ स्थूल रूपथी पर एक सूक्ष्म अव्यक्त ऐवं अपरिणात गुणोथी व्यूहित रूप छे, जे स्थूल शरीरनी जेम न तो साकार छे अने न जोवा सांभणवामां पश्च आवे छे, ते सूक्ष्म शरीर छे. आत्मानो तेमां प्रवेश थवाथी तेनी संज्ञा छव थई जाय छे अने तेनो वारंवार जन्म थाय छे. (३२) उपर्युक्त सूक्ष्म अने स्थूल शरीर अविद्याने कारणो आत्मामां आरोपित छे. जे अवस्थामां आत्मस्वरूपनु शान थतां आ अज्ञान दूर थई जाय छे ते ज समये भ्रष्टनो साक्षात्कार थाय छे. (३३) तत्त्वज्ञानीओ जाणो छे के जे समये आ बुद्धिस्वरूपा परमात्मानी माया पश्च निवृत्त थई जाय छे ते समये छव परमानंदमय थई जाय छे अने पोताना स्वरूप-महिमामां प्रतिष्ठित थाय छे. (३४) वास्तवमां जेमनो जन्म पश्च नथी अने जेमनु कर्म पश्च नथी ते कृद्येश्वर भगवानना अप्राकृत जन्म अने कर्मानु तत्त्वज्ञानीओ आ रीते वर्णन करे छे; कारण के तेमनां जन्म-कर्म ऐ वेदोनु अत्यंत गोपनीय रहस्य छे. (३५)

॥ भगवाननी लीला अमोघ छे. तेओ लीलाथी ज आ संसारनु सर्जन, पालन अने संहार करे छे, परंतु तेमां आसक्त थता नथी. (प्राणीओना अंतःकरणमां छुपायेला रहीने ज्ञानेन्द्रियो अने मनना नियंताना रूपमां तेमना विषयोने ग्रहण पश्च करे छे, परंतु तेमनाथी अणगा रहे छे, तेओ परम स्वतंत्र छे - विषयो क्यारेय तेमने लिप्त करी

ન ચાસ્ય કશ્ચનિપુણેન ધાતુ-
રવैતિ જન્તુ: કુમનીષ ઉતીઃ ।
નામાનિ રૂપાણિ મનોવચોભિ:
સંજ્ઞતો નટચર્યામિવાશ: ॥ ૩૭ ॥

સ વેદ ધાતુ: પદવી પરસ્ય
દુરજ્ઞવીર્યસ્ય રથાજ્ઞપાણે: ।
યોડમાયયા સંજ્ઞતયાડનુવૃત્તા
ભજેત તત્પાદસરોજગન્ધમ् ॥ ૩૮ ॥

અથેહ ધન્યા ભગવન્ત ઈતં
યદ્વાસુદેવેઽભિલલોકનાથે ।
કુર્વન્તિ સર્વાત્મકમાત્મભાવં
ન યત્ત ભૂય: પરિવર્ત ઉગ્રઃ ॥ ૩૯ ॥

ઈં ભાગવતં નામ પુરાણાં બ્રહ્મસમ્મિતમ् ।
ઉત્તમશ્લોકચરિતં ચકાર ભગવાનૃષિઃ ॥ ૪૦ ॥

નિ:શ્રેયસાય લોકસ્ય ધન્યં સ્વસ્ત્યયનં મહત् ।
તદિં^૨ ગ્રાહયામાસ સુતમાત્મવતાં વરમ् ॥ ૪૧ ॥

સર્વવેદેતિહાસાનાં સારં સારં સમુદ્ધૃતમ् ।
સ તુ સંત્રાવયામાસ મહારાજં પરીક્ષિતમ् ॥ ૪૨ ॥

પ્રાયોપવિષ્ટં ગજાયાં પરીતં પરમર્થિભિ: ।
કૃષ્ણો^૩ સ્વધામોપગતે ધર્મજ્ઞાનાદિભિ: સહ ॥ ૪૩ ॥

કલૌ નાષ્ટદશામેષ પુરાણાકોડધુનોદિત: ।
તત્ત્વ કીર્તયતો વિપ્રા વિપ્રર્થભૂરિતેજસ: ॥ ૪૪ ॥

અહું ચાધ્યગમં તત્ત્વ નિવિષ્ટસ્તદનુગ્રહાત् ।
સોડહુંવઃ શ્રાવયિષ્યામિ યથાધીતં યથામતિ ॥ ૪૫ ॥

શક્તા નથી. (૩૬) જેમ જાદુગર અથવા નટના સંકલ્પ અને વચનોથી કરાયેલી કરામતને અજાણ્યો માણસ સમજી શકતો નથી તેવી જ રીતે પોતાના સંકલ્પ અને વેદવાણી વડે ભગવાનનાં પ્રગટ કરેલાં આ અનેક નામો અને રૂપોને તથા તેમની લીલાઓને કુબુદ્ધિનો જીવ ઘણીબધી તર્કયુક્તિઓ વડે પણ ઓળખી શકતો નથી. (૩૭) ચકપાણિ ભગવાનની શક્તિ અને પરાક્રમ અનંત છે, એનો કોઈ તાગ પામી શકતું નથી. તેઓ સમસ્ત જગતના નિર્માતા હોવા છતાં પણ તેનાથી સર્વથા પર છે. તેમના સ્વરૂપને અથવા તેમની લીલાના રહસ્યને તે જ જાણી શકે છે કે જે નિત્ય-નિરંતર નિષ્ઠપટ ભાવથી તેમનાં ચરણકમળોની દિવ્ય ગંધનું સેવન કરે છે – સેવાભાવથી તેમનાં ચરણોનું ચિંતન કરતો રહે છે. (૩૮) હે શોનકાદિ ઋષિજનો! તમે બધા જ સૌભાગ્યશાળી અને ધન્ય છો કે આ જીવનમાં અને વિઘ્નો-અડચણોથી ભરેલા આ સંસારમાં સમસ્ત લોકોના સ્વામી ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ સાથે એવો સર્વાત્મક આત્મભાવ ધરાવો છો, એવો અનિર્વચનીય અનન્ય પ્રેમ કરો છો કે જેનાથી આ જન્મ-મરણારૂપી સંસારના ભયંકર ચકરાવામાં ફરીથી પડવું પડતું નથી. (૩૯)

ભગવાન વેદવ્યાસે વેદોના જેવું ભગવાનના ચરિત્રથી પરિપૂર્ણ આ ભાગવત નામનું પુરાણ રચ્યું છે. (૪૦) તેમણે આ પ્રશંસનીય, કલ્યાણકારી અને મહાન પુરાણ, લોકોના પરમ કલ્યાણ માટે પોતાના આત્મજ્ઞાની-શિરોમણિ પુત્રને આપ્યું. (૪૧) આમાં બધા વેદો અને ઈતિહાસોનો સાર-સાર સંગ્રહવામાં આવ્યો છે. શુક્લકટેવજીએ રાજા પરીક્ષિતને આ (પુરાણ) સંભળાવ્યું. (૪૨) તે સમયે તેઓ પરમ ઋષિઓથી ધેરાયેલા, આમરણ અનશનનું પ્રત લઈને ગંગાતટે બેઠેલા હતા. ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ જ્યારે ધર્મ, જ્ઞાન વગેરેની સાથે પોતાના પરમધામમાં સિધ્યાવી ગયા ત્યારે આ કળિયુગમાં જે લોકો અશાનરૂપી અંધકારથી અંધ થઈ રહ્યા છે તેમના માટે આ પુરાણારૂપી સૂર્ય હાલ ઉગ્ર્યો છે. હે શોનકાદિ ઋષિજનો! જ્યારે મહાતેજસ્વી શ્રીશુક્લકટેવજી મહારાજ ત્યાં આ પુરાણની કથા કહી રહ્યા હતા ત્યારે હું પણ ત્યાં બેઠેલો હતો. ત્યાં જ મેં તેમની કૃપાપૂર્ણ અનુમતિથી તેનું અધ્યયન કર્યું. મારું જેવું અધ્યયન છે અને મારી બુદ્ધિએ જેટલું અને જે રીતે તેનું ગ્રહણ કર્યું છે તે અનુસાર તે હું તમને સંભળાવીશ. (૪૩-૪૪)

ઈતિ શ્રીમદ્ભાગવતે મહાપુરાણે પારમહર્ત્યાં સંહિતાયાં પ્રથમસ્કંધ્યે^૪ નૈમિધીયોપાખ્યાને તૃતીયોડધ્યાય: ॥ ૩ ॥
પહેલા સ્ક્રિં-અંતર્ગત નૈમિધીયોપાખ્યાનનો ત્રીજો અધ્યાય સમાપ્ત.

==★==

૧. પ્રા. પા. – ઽભિલિપિશનાથે । ૨. પ્રા. પા. તત: સંશ્લાઘયામાસ । ૩. ‘કૃષ્ણો સ્વધામોપગતે....’ અહીંથી શરૂ કરી ‘ઽભ્યુનોદિત:’ સુધીનો પાઠ પ્રાચીન પ્રતમાં નથી. ૪. અહીં પ્રાચીન પ્રતમાં ‘જન્મગુહાં’ એટલો પાઠ વધુ છે.

योथो अद्याय

महर्षि व्यासनो असंतोष

व्यास उवाच

ईति खुवाणं संस्तूप मुनीनां दीर्घसत्रिष्ठाम् ।
वृद्धः कुलपतिः सूतं बहूत्वयः शौनकोऽभ्रवीत् ॥ १ ॥

शौनक उवाच

सूत सूत महाभाग वद नो वदतां वर ।
कथां भागवतीं पुण्यां यदाह भगवाम्भुकः ॥ २ ॥

कस्मिन् युगे प्रवृत्तेयं स्थाने वा केन हेतुना ।
कुतः सञ्च्योदितः कृष्णः कृतवान् संहितां मुनिः ॥ ३ ॥

तस्य पुत्रो महायोगी समदद्विर्विकल्पकः ।
ऐकान्तमतिरुक्तिनो गृहो मूढ ईवेयते ॥ ४ ॥

देश्वानुयान्तमृषिमात्मजमध्यनन्^१
देव्यो हिया परिदधुर्न सुतस्य चित्रम् ।
तदीक्ष्य पृथुति मुनौ जगदुस्तवास्ति
खीपुमिदान तु सुतस्य विविक्तदेष्टः ॥ ५ ॥

कथमालक्षितः पौरैः सम्प्राप्तः कुरुज्ञालान् ।
उन्मत्तमूकज्ञवद्विचरन् गजसाक्ष्ये ॥ ६ ॥

कथं वा पाषडवेयस्य राजर्षेभुनिना सह ।
संवादः समभूतात यत्रैषा सात्वती श्रुतिः ॥ ७ ॥

स गोदोहनमात्रं हि गृहेषु गृहमेधिनाम् ।
अवेक्षते महाभागस्तीर्थीकुर्वस्तदाश्रमम् ॥ ८ ॥

अभिमन्युसुतं सूत प्राहुर्भागवतोत्तमम् ।
तस्य जन्म महाश्चर्यं कर्माणि च गृषीहि नः ॥ ९ ॥

स समाद्विस्य वा हेतोः पाषडूनां मानवर्धनः ।
प्रायोपविष्टो गजायामनादत्याधिराटश्रियम् ॥ १० ॥

व्यासज्ञ कहे छे — ते दीर्घकालीन सत्रमां संभिलित थयेला मुनिओमां विधावयोवृद्ध कुलपति ऋग्वेदी शौनकज्ञामे सूतज्ञनी पूर्वोक्त वात सांभणीने तेमनी प्रशंसा करी अने कहुं. (१)

शौनकज्ञ बोल्या — हे सूतज्ञ! तमे वक्ताओमां श्रेष्ठ छो तथा घणा भाग्यशाणी छो. जे कथा भगवान श्रीशुकदेवज्ञामे कही हती, भगवाननी ते ज पुण्यमयी कथा कृपा करीने तमे अमने संभणावो. (२)

ते कथा कृपा युगमां, क्या स्थले अने शा कारणे थई हती? मुनिवर श्रीकृष्णद्वैपायने कोनी प्रेरणाथी आ परमहंसोनी संहितानु निर्माण कर्मु हतुं? (३) तेमना पुत्र शुकदेवज्ञ मोटा योगी, समदर्शी, भेदभावरहित अने आत्मस्वरूपमां जाग्रत छे तथा निरंतर ऐक्षमात्र परमात्मामां ज तेमनी दृढ स्थिति छे. तेओ पोताना वास्तविक स्वरूपमां छुपायेला होवाने कारणे लोकोने मूढ जेवा लागे छे. (४) वनमां जता पोताना पुत्रनी पाछण ज्यारे व्यासज्ञ जह रह्या हता त्यारे जण-स्नान करती औओओ नग्न शुकदेवने जोઈने तो वलो न पहेयाँ, पछा वलो पहेरेला व्यासज्ञने जोઈने लज्वाईने वस्त्रो पहेयाँ हतां. आ आश्चर्य जोઈने व्यासज्ञामे तेनु कारण शुच्युं त्यारे ते औओओ उत्तर आप्यो के 'तमारी दृष्टिमां तो हज्ज औ-पुरुषनो भेद छे, पछा तमारा पुत्रनी शुद्ध दृष्टिमां ए भेद नथी.' (५) कुरुज्ञंगल देशमां पहोंचीने गांडा, गुंगा अने जड जेवुं विचरण करता शुकदेवज्ञने हस्तिनापुरना नगरवासीओओ डेवी रीते ओणप्या? (६) पांडवनंदन राजर्षि परीक्षितनो आ मौनी शुकदेवज्ञ साथे संवाद डेवी रीते थयो के जेमां आ भागवतसंहितानी कथा तेमणे कही? (७) महाभाग श्रीशुकदेवज्ञ तो गृहस्थोनां धरोने तीर्थस्वरूप बनावी देवा माटे ऐटली ज वार तेमना दरवाजे प्रतीक्षा करे छे के जेटली वारमां एक गाय दोहवामां आवे छे. (८) हे सूतज्ञ! अमे सांभण्युं छे के अभिमन्युसुत परीक्षित भगवानना मोटा प्रेमी भक्त हता. तेमना अत्यंत आश्चर्यपूर्ण जन्मनुं अने कर्मानुं पछा वर्णन करो. (९) तेओ तो पांडववंशना गौरव वधारनारा सम्राट हता. तेओ भला, शा कारणे साम्राज्यवक्षीनो परित्याग करीने गंगा-तटे मृत्युपर्यन्त अनशननुं प्रत लઈने बेठा हता? (१०)

१. प्रा. पा. अप्सु मनाः ।

નમન્તિ યત્પાદનિકેતમાત્મનः

શિવાય હાનીય ધનાનિ શત્રવः ।

કથં સવીરઃ શ્રિયમજુદુસ્ત્યાં

યુવૈષતોત્સ્થુમહો સહાસુભિઃ ॥ ૧૧ ॥

શિવાય લોકસ્ય ભવાય ભૂતયે

ય ઉત્તમશલોકપરાયણા જનાઃ ।

જીવન્તિ નાત્માર્થમસૌ પરાશ્રયં

મુમોચ નિર્વિદ્ય કુતઃ કલેવરમ् ॥ ૧૨ ॥

તત્સર્વં નઃ સમાચક્ષ્ય પૃષ્ઠો યદિહ કિર્યન ।

મન્યેત્વાં વિષયે વાચાં સ્નાતમન્યત્રધાન્દસાત् ॥ ૧૩ ॥

સૂત ઉવાચ

દ્વાપરે સમનુપ્રાપ્તે તૃતીયે યુગપર્યયે ।

જાતઃ પરાશરાધોગી વાસવ્યાં કલયા હરે: ॥ ૧૪ ॥

સ કદાચિત્સરસ્વત્યા ઉપસ્પૃશ્ય જલં શુચિ ।

વિવિક્તદેશ આસીન ઉદિતે રવિમણ્ડલે ॥ ૧૫ ॥

પરાવરણઃ સ ઋષિઃ કાલેનાવ્યક્તારંહસા ।

યુગધર્મવ્યતિકરં પ્રાપ્તં ભુવિ યુગે યુગે ॥ ૧૬ ॥

ભૌતિકાનાં ચ ભાવાનાં શક્તિહાસં ચ તતૃતમ् ।

અશ્રદ્ધાનાન્તિઃ સત્ત્વાન્દુર્મધાન્દુર્સિતાયુષ: ॥ ૧૭ ॥

દુર્ભગાંશ્ચ જનાન્દુર્વીક્ષ્ય મુનિર્દિવ્યેન ચક્ષુષા ।

સર્વવર્ણાશ્રમાણાં યદ્ધ્યૌ હિતમ્મોઘદક્ ॥ ૧૮ ॥

ચાતુર્હોત્રં કર્મ શુદ્ધ પ્રજ્ઞાનાં વીક્ષ્ય વૈદિકમ् ।

વ્યદ્ધાધશસન્તત્યૈ વેદમેક્ ચતુર્વિધમ् ॥ ૧૯ ॥

ऋગ્યજુઃ સામાર્થવાખ્યા વેદાશ્રત્વાર ઉદ્ધૃતા: ।

ઈતિહાસપુરાણાં ચ પર્યમો વેદ ઉચ્યતે ॥ ૨૦ ॥

તત્રગ્રેદ્ધર: પૈલ: સામગો જૈમિનિ: કવિ: ।

વૈશમ્યાયન એવૈકો^૧ નિષ્ણાતો યજુષામુત ॥ ૨૧ ॥

અર્થવાર્ડિરસામાસીત્સુમન્તુર્દારુણો મુનિ: ।

ઈતિહાસપુરાણાનાં પિતા મે રોમહર્ષણ: ॥ ૨૨ ॥

શત્રુઓ પણ પોતાના કલ્યાણ માટે ધર્ષંબધું ધન લાવીને તેમનાં ચરણો મૂકવાની પીઠિકાને નમસ્કાર કરતા હતા. તે વીર પુરુષે પુવાન હોવા છતાં છોડવી આકરી એવી રાજલક્ષ્મીનો અને પોતાના પ્રાણનો ત્યાગ કરવાની શા માટે ઈચ્છા કરી? (૧૧) જે લોકોનું જીવન ભગવાનને આશ્રિત છે તેઓ તો સંસારના પરમ કલ્યાણ માટે, અભ્યુદ્ય અને સમૃદ્ધિ માટે જ જીવન ધારણ કરે છે, એમાં તેમનો પોતાનો કોઈ સ્વાર્થ હોતો નથી. તેમનું શરીર તો બીજાઓના હિત માટે હતું, તેમણે વિરક્ત થઈને તેનો ત્યાગ શા માટે કર્યો? (૧૨) વેદવાણી સિવાય અન્ય સમસ્ત શાસ્ત્રોના તમે પારદર્શી વિદ્વાન છો. હે સૂતજી! તેથી અત્યારે અમે તમને જે કંઈ પૂછ્યું છે તે બધું કૃપા કરીને અમને કહી સંબળાવો. (૧૩)

સૂતજીએ કહ્યું – આ સાંપ્રત ચાર યુગો પૈકીના ત્રીજા, દ્વાપરયુગમાં મહર્ષિ પરાશરથી વસુપુત્રી સત્યવતીના ગર્ભથી ભગવાનના કલા-અવતાર યોગીરાજ વ્યાસજીનો જન્મ થયો. (૧૪) એક દિવસ સૂર્યાદ્ય સમયે તેઓ સરસ્વતીના પવિત્ર જળમાં સ્નાન કરીને એકાંત સ્થળે બેઠા હતા. (૧૫) મહર્ષિ વેદવ્યાસજી ભગવાનના સગુજા અને નિર્ગુજા તત્ત્વના જ્ઞાતા હતા, તેમની દાટિ અચૂક હતી. તેમણે જોયું કે જેને લોકો જ્ઞાનવા પામતા નથી તે સમય-પલટાને લીધે પ્રત્યેક યુગમાં ધર્મ-સંકરતા આવે છે અને તેના પ્રભાવથી ભૌતિક વસ્તુઓની શક્તિનો પણ છાસ થાય છે; સંસારના લોકો શક્તાદીન અને શક્તિવિદોદ્ધા થઈ જાય છે; તેમની બુદ્ધિ કર્તવ્યનો યથાયોગ્ય નિર્ણય લઈ શકતી નથી અને આયુષ્ય પણ ઓછું થઈ જાય છે. લોકોનું આ દુર્ભાગ્ય જોઈને તે મુનીશરે પોતાની દિવ્યદાસીથી, સમસ્ત વર્ણાં અને આશ્રમોનું હિત કેમ થાય એનો વિચાર કર્યા. (૧૬-૧૮) તેમણે વિચાર્યું કે વેદોક્ત ચાતુર્હોત્ર "કર્મ લોકોનાં હૃદય શુદ્ધ કરનારું છે. આ દાટિએ પજોનો વિસ્તાર કરવા માટે તેમણે એક જ વેદના ચાર વિભાગ કર્યા. (૧૯) વ્યાસજી વડે ઋષ્ટ, યજુ: સામ અને અર્થવં – આ ચાર વેદોનો ઉદ્ધાર (પૃથકુરણ) થયો. | ઈતિહાસ અને પુરાણો પાંચમો વેદ કહેવાય છે. (૨૦) એમાંથી ઋગ્વેદના પૈલ, સામગાનના વિદ્વાન જૈમિનિ અને યજુર્વેદના એકમાત્ર સ્નાતક વૈશંપાયન થયા. (૨૧) અર્થવેદમાં પ્રવીણ થયા દરુણાનંદન સુમન્તુ મુનિ. ઈતિહાસ અને પુરાણોના સ્નાતક મારા પિતા રોમહર્ષણ હતા. (૨૨)

૧. પ્રા. પા. – એકસ્તુ।

* હોતા, અધ્યર્થુ, ઉદ્ગાતા અને પ્રભા – આ ચાર હોતાઓ છે. તેમના દ્વારા સંપાદિત થનારા અન્નિષ્ટોમ વગેરે યજોને ચાતુર્હોત્ર કહે છે.

त अेत ऋषयो वेदं स्वं स्वं व्यस्यनेकधा ।
शिष्यः प्रशिष्यैस्तच्छिष्यैर्वेदास्ते शाखिनोऽभवन् ॥ २३ ॥

त अेव वेदा दुर्मैर्धार्थं ते पुरुषैर्यथा ।
अेवं चकार भगवान् व्यासः कृपणवत्सलः ॥ २४ ॥

स्त्रीशूद्धिजबन्धूनां तथी न श्रुतिगोचरा ।
कर्मश्रेयसि मूढानां श्रेय अेवं भवेदिष्ठ ।
ईति भारतमाख्यानं कृपया मुनिना कृतम् ॥ २५ ॥

अेवं प्रवृत्तस्य सदा भूतानां श्रेयसि द्विजः ।
सर्वात्मकेनापि यदा नातुर्घट्टदृष्टयं ततः ॥ २६ ॥

नातिप्रसीददृष्टयः सरस्वत्यास्तटे शुचौ ।
वितर्क्यन् विविक्तस्थ ईदं प्रोवाय धर्मवित् ॥ २७ ॥

धृतत्रतेन हि भया छन्दांसि गुरवोऽनयः ।
मानिता निर्वलीकेन गृहीतं चानुशासनम् ॥ २८ ॥

भारतव्यपदेशेन ह्याभ्यार्थश्च दर्शितः ।
देश्यते यत्र धर्मादि स्त्रीशूद्धिभिरप्युत ॥ २९ ॥

तथापि भत मेहेत्यो ह्यात्मा चैवात्मनाविभुः ।
असम्पन्न ईवाभाति भ्रष्टवर्यस्यसत्तमः ॥ ३० ॥

किं वा भागवता धर्मा न प्रायेषां निरुपिताः ।
प्रियाः परमहंसानां त अेव ह्यच्युतप्रियाः ॥ ३१ ॥

तस्यैवं जिलमात्मानं मन्यमानस्य जिधतः ।
कृष्णस्य नारदोऽभ्यागादाश्रमं प्रागुदाहतम् ॥ ३२ ॥

तमभिशाय सहसा प्रत्युत्थायागतं मुनिः ।
पूज्यामास विधिवत्तारदं सुरपूजितम् ॥ ३३ ॥

आ पूर्वोक्त ऋषिओं योतपोतानी शाखानुं वणी वधु भागोमां विभागीकरण कर्यु. आ रीते शिष्यो, प्रशिष्यो अने अेमना शिष्यो वडे वेदोनी धृशीबधी शाखाओं बनी. (२३) जे लोकोनी स्मरणशक्ति ओछी छे तेवा लोको पश्च वेदोना रहस्यने समज्ञ शक्ते, ते भाटे भगवान वेदव्यासे तेमना पर कृपा करीने वेदोनुं आवुं विभागीकरण कर्यु. (२४) ६

१. ऐ, शूद्र, अने पतित द्विजाति – त्रिष्ठोय वेद-श्रवणाना अधिकारी नथी. तेथी तेओ कल्याणकारी शाखाओक्त कर्माना आचरणमां भूल करी बेसे छे. हवे आना वडे तेमनुं पश्च कल्याण थाय – अेम विचारीने महामुनि व्यासज्ञाए मोटी कृपा करीने महाभारत-ईतिहासनी रचना करी. (२५) हे शौनकादि ऋषिओ! जोके व्यासज्ञ आ रीते पोतानी पूरी शक्तिथी सदाय छ्वोना कल्याणमां ज रत रक्षा, छतां पश्च तेमना हृष्यमां संतोष थयो नही. (२६) आ प्रमाणे तेओ कंठिक जिन्न मने सरस्वती नदीना पवित्र तट पर अकांतमां बेसीने मनोमन विचार करता आम कहेवा लाग्या – (२७) ‘मै निष्कटभावे भ्रष्टवर्य वगेरे प्रतोनुं पालन करतां-करतां वेदो, गुरुजनो अने अजिनओनुं सम्मान कर्यु छे तथा तेमनी आक्षाओनुं पालन कर्यु छे. (२८) महाभारतनी रचनाना निमित्ते मै वेदोनो अर्थ प्रगट करी आप्यो छे, जेनाथी ऐओ, शूद्रो वगेरे पश्च पोतपोताना धर्म-कर्मनुं ज्ञान भेणवी शक्ते छे. (२९) जोके हुं भ्रष्टतेजस्थी संपन्न हुं, समर्थ हुं तेम छतां मारा देहमां रहेनारा आत्मानो परमात्मा साथे योग नहीं थयो होय अेवुं लागे छे. (३०) अवश्य, मै हज्ज सुधी भगवत्प्राप्ति करावनारा धर्मोनुं निरुपश्च धृशु करीने कर्यु नथी, के जे धर्मो परमहंसोने प्रिय छे अने भगवानने पश्च प्रिय छे (लागे छे के – मारी अपूर्णतानुं आ ज कारण छे).’ (३१) श्रीकृष्णदेवायन व्यास ज्यारे आ रीते पोताने अपूर्ण मानीने जिन्न बन्या छता ते ज समये व्यासाश्रममां नारदज्ञ पद्धार्या. (३२) तेमने आवेला जोઈने व्यासज्ञ तरत ज उल्ला थई गया अने देवो वडे सम्मानित देवर्षि नारदनी विधिपूर्वक तेमणे पूजा करी. (३३)

=★=

ईति श्रीमद्भागवते महापुराणे पारमहंस्यां संहितायां प्रथमस्कन्धे नैमित्तीयोपाख्याने चतुर्थोऽध्यायः^१ ॥ ४ ॥
पहेला संख-अंतर्गत नैमित्तीयोपाख्याननो चोथो अध्याय समाप्त.

=★=

१. अहीं ग्राचीन मतमां ‘नारदगमनं’ एटलो पाठ वधु छे.

પાંચમો અદ્યાય

ભગવાનના પશ-કીર્તનનો મહિમા અને દેવર્ષિ નારદનું પૂર્વચરિત્ર

સૂત ઉવાચ

અથ તં સુખમાસીન ઉપાસીનં બૃહદ્યુવાઃ ।
દેવર્ષિ: પ્રાહ વિપ્રર્ષિ વીજાપાણિ: સ્મયન્તિવ ॥ ૧ ॥

નારદ ઉવાચ

પારાશર્ય મહાભાગ ભવતઃ કચ્છિદાત્મના ।
પરિતુષ્યતિ શારીર આત્મા માનસ એવ વા ॥ ૨ ॥
જિજ્ઞાસિતં સુસમ્પત્તમપિ તે મહદલુતમ્ ।
કૃતવાન् ભારતં યસ્તં સર્વાર્થપરિબૃંહિતમ્ ॥ ૩ ॥
જિજ્ઞાસિતમધીતં ચ યતદ્બ્રહ્મ સનાતનમ્ ।
અથાપિ^૧ શોચસ્યાત્માનમકૃતાર્થ ઈવ પ્રભો ॥ ૪ ॥

વ્યાસ ઉવાચ

અસ્ત્યેવ મે સર્વમિંદ ત્વયોક્તાં
તથાપિ નાત્મા પરિતુષ્યતે મે ।
તન્મૂલમવ્યક્તમગાધબોધં
પૃથ્ઘામહે ત્વાડક્તમભવાત્મભૂતમ્ ॥ ૫ ॥
સ વૈ ભવાન્ વેદ સમસ્તગુહ્ય-
મુપાસિતો યત્પુરુષ: પુરાણા: ।
પરાવરેશો મનસૈવ વિશ્વં
સૃજત્યવત્યતિ ગુણૈરસક્ત: ॥ ૬ ॥
તં પર્યટશક ઈવ ત્રિલોકી-
મન્તશ્રો વાયુરિવાત્મસાક્ષી ।
પરાવરે બ્રહ્મણિ ધર્મતો પ્રતૈ:
સ્નાતસ્ય મે ન્યૂનમલં વિચક્ષવ ॥ ૭ ॥

નારદ ઉવાચ

ભવતાડનુદિતપ્રાયં યશો ભગવતોડમલમ્ ।
યેનેવાસૌ ન તુષ્યેત મન્યે તદર્શનં ખિલમ્ ॥ ૮ ॥
યથા ધર્માદ્યશાર્થા મુનિવર્યાનુકીર્તિતા: ।
ન તથા વાસુદેવસ્ય મહિમા હ્યનુવર્ણિત: ॥ ૯ ॥
ન યદ્વયશ્વિત્રપદં હરેર્યશો
જગત્પવિત્રં પ્રગૃહીત કર્હિચિત્ ।
તદ્વાયસં તીર્થમુશન્તિ માનસા
ન યત્ર હંસા નિરમન્યુશિક્ષયા: ॥ ૧૦ ॥

સૂતજી કહે છે – ત્યારબાદ સુખેથી બેઠેલા વીજાપાણિ પરમ પશસ્વી દેવર્ષિ નારદે પોતાની પાસે જ બેઠેલા બ્રહ્મર્ષિ વ્યાસજીને સ્મિતપૂર્વક કહ્યું. (૧)

નારદજીએ પૂછ્યું – હે મહાભાગ વ્યાસજ! તમારું શારીર અને મન – બંને અંતઃકરણની દાખિએ સંતુષ્ટ તો છે ને? (૨) આપે જે કાર્ય કરવાનો નિશ્ચય કર્યો હતો તે સમ્યક્ષપણે સમ્પન્ન થઈ ગયું છે; કારણ કે તમે આ મહાભારતની જે રચના કરી છે તે ઘણી જ અદ્ભુત છે. તે ધર્મ વગેરે બધા જ પુરુષાર્થોથી પરિપૂર્ણ છે. (૩) સનાતન બ્રહ્મતાત્પર વિશે પણ તમે ખૂબ વિચાર્યું છે અને જાળી પણ લીધું છે; તેમ છતાં, હે પ્રભુ! તમે કૃતાર્થ થયા હો એવું લાગતું નથી. આપની આવી શોકપૂર્ણ સ્થિતિ જોઈને લાગે છે કે આપને હજી પણ કંઈક કરવાનું શેષ છે. (૪)

વ્યાસજીએ કહ્યું – તમે મારા વિશે જે કંઈ કહ્યું તે બધું બરાબર જ છે મારું હદ્ય હજી પણ સંતુષ્ટ નથી. એનું શું કારણ છે એની જબર નથી. તમારું જ્ઞાન અગાધ છે. તમે સાક્ષાત્ બ્રહ્માજીના માનસપુત્ર છો. તેથી તમને જ હું આનું કારણ પૂછું છું. (૫) હે નારદજ! તમે સમસ્ત ગોપનીય રહસ્યો જાણો છો; કારણ કે તમે તે પુરાણપુરુષની ઉપાસના કરી છે કે જેઓ પ્રકૃતિ અને પુરુષ – બંનેના સ્વામી છે અને અસંગ રહેવા છતાં પણ પોતાના સંકલ્પમાત્રથી ગુણો વડે સંસારના સર્જન, સ્થિતિ અને પ્રલય કરતા રહે છે. (૬) તમે સૂર્યની જેમ ત્રણો લોકોમાં વિચરતાં રહો છો અને યોગબળે મ્રાણવાયુની જેમ સૌની ભીતર રહેવાથી અંતઃકરણોના સાક્ષી પણ છો. પરબ્રહ્મ અને શબ્દબ્રહ્મ બંનેમાં મારું જ્ઞાન પૂર્ણ છે. ધર્મ માર્ગનું પણ હું અનુસરણ કરી રહ્યો છું. તેમ છતાં પણ જે મારામાં ઉષાપ છે તે કૃપા કરીને તમે કહો. (૭)

નારદજીએ કહ્યું – હે વ્યાસજ! તમે ઘણું કરીને ભગવાનના નિર્મળ પશનું ગાન નથી કર્યું. મારી એવી માન્યતા છે કે જેનાથી ભગવાન સંતુષ્ટ થતા નથી તે શાશ્વત કે જ્ઞાન અધ્યૂરું છે. (૮) તમે ધર્મ વગેરે પુરુષાર્થોનું જેવું નિરૂપણ કર્યું છે તેવું ભગવાન શ્રીકૃષ્ણના મહિમાનું નિરૂપણ કર્યું નથી. (૯) જગતને પવિત્ર કરનારા ભગવાન શ્રીહરિના પશનું ગાન થતું નથી તેવી વાણી ભલે ગમે તેવા ચિત્ર-વિચિત્ર અલંકારોથી યુક્ત હોય તો પણ તે કાગડાઓને ઉચ્છિષ્ટ અને ફેંકવાના સ્થાન જેવી અપવિત્ર છે. પરંતુ જેમણે પોતાના

૧. પ્રા. પા. – તથાપિ

तद्विविसर्गो जनताधविप्लवो
यस्मिन् प्रतिश्लोकमध्यवत्यपि ।
नामान्यनन्तस्य यशोऽङ्गितानिय-
शृङ्खलानि गायनि गृणानि साध्यवः ॥ ११ ॥

नेष्ठर्म्भमध्यच्युतभाववर्जितं
न शोभते शानमलं निरञ्जनम् ।
कुतः पुनः शशदभद्रमीश्वरे
न चार्पितं कर्म यद्यप्यकारणम् ॥ १२ ॥

अथो महाभाग भवानमोघटक्
शुचिश्रवा: सत्यरतो धृतव्रतः ।
उरुक्मस्याखिलभन्धमुक्तये
समाधिनानुस्मर तद्विचेष्टितम् ॥ १३ ॥

ततोऽन्यथा किञ्चन यद्विवक्षतः
पृथग्देशस्तत्कृतरूपनामभिः ।
न कुत्रित्यवापि यद्युःस्थिता भति-
र्लभेत वाताहतनौरिवास्पदम् ॥ १४ ॥

जुगुप्तिं धर्मकृतेऽनुशासतः
स्वभावरक्तस्य महान् व्यतिकमः ।
यद्वाक्यतो धर्म ईतीतरः स्थितो
न मन्यते तस्य निवारणं जनः ॥ १५ ॥

विचक्षणोऽस्यार्हतिवेदितुं विभो-
रनन्तपारस्य निवृत्तिः सुखम् ।
प्रवर्तमानस्य गुणैरनात्मन-
सतो भवान्दर्शय चेष्टितं विभोः ॥ १६ ॥

त्यक्तवा स्वधर्मं चरणाभ्युजं हुरे-
र्भजत्पक्वोऽथ पतेतातो यदि ।
यत्र कव वाभद्रमभूद्मुख्य कुं
को वार्थ आप्तोऽभजतां स्वधर्मतः ॥ १७ ॥

कृद्यरुपी मानसरोवरमां कमनीयकीर्तिना भगवानने पधरावी
दीपा छे तेवा परमहंस भक्तो तेमां रमण करता नथी. (१०)
ते वाणी, जेमां सुंदर रचना भले न होय परंतु जेनो ग्रत्येक
श्लोक भगवाननां सुपशसूचक नामोधी युक्त होय तेवी वाणी
लोकोनां तमाम पापोनो नाश करे छे; वाणी ए ज छे जेनुं
सत्पुरुषो श्रवणा, गान अने कीर्तन करता रहे छे. (११)
कर्ताभाव विना पक्षा करवामां आवेलुं कर्म जो तेमां
भगवद्भाव न होय तो तेनी कोई शोभा नथी, भक्ति
विनाना निर्मित शाननी पक्षा कोई शोभा नथी. कामनारहित
करवामां आवेलुं कर्म पक्षा जो ईश्वरार्पणा न कर्यु। तो ते
अकल्याणकारी ज छे, तो पछी सांसारिक कामनावाणुं कर्म
कल्याणकारी क्यांधी बनी शके? सकाम अनुष्ठान माटे तो
कडेवानुं ज शु? ते तो किया अने रूप बन्नेमां अबद्र छे.
(१२) हे महाभाग व्यासज! तमारी दृष्टि अमोध छे, तमारी
कीर्ति पवित्र छे, तमे सत्यपरायणा अने दृढती छो. तेथी
तमे हवे समस्त ज्ञवोने बंधनमांधी मुक्त करवा माटे
अचिंत्यशक्तिना भगवाननी लीलाओनुं समाधि द्वारा
स्मरण करो. (१३) जे मनुष्य भगवाननी लीला सिवायनुं
अन्य कशुं कडेवा ईच्छे छे ते तेवी ईश्वराधी ज निर्मित अनेक
नामो अने रूपोना चक्करमां पडे छे, तेनी बुद्धि लेदभावभरी
बनी जाय छे. जेम पवनना सपाटाओधी डगमगती नावने
क्यांय पक्षा छरवानुं ठेकाणुं मणतुं नथी तेवी ज रीते तेनी
चंचण बुद्धि क्यांय पक्षा स्थिर थवा पामती नथी.* (१४)
संसारी लोको स्वभावथी ज विषयोमां फसायेला छे. धर्मना
नामे तमे तेमने निर्दित (पशुहिंसापुक्त) सकाम कर्मो
करवानी आज्ञा पक्षा आपी छे. आ तो धणी ज अवणी वात
थर्हि; कारण के मूर्ख लोको तमारां वचनोने आधारे पूर्वोक्त
निर्दित कर्माने ज धर्म मानीने, ‘आ ज मुख्य धर्म छे’ ऐवो
निश्चय करीने तेनो निषेध करनारां वचनोने उचित मानता
नथी. (१५) भगवान अनंत छे. कोई विचारवान ज्ञानी
पुरुष ज संसारथी विरक्त थर्हने भगवानना स्वरूपभूत
परमानंदनो अनुभव करे छे. तेथी जे लोको पारमार्थिक
बुद्धिथी रहित छे अने गुणो जेमने नचावी रक्षा छे तेमना
कल्याण माटे ज तमे सर्वसाधारण छितनी दृष्टिए भगवाननी
लीलाओनुं वर्णन करो. (१६) जे मनुष्य पोतानो धर्म त्यज्ञने
भगवाननां चरणकमणोनुं भजन-सेवन करे छे – भजन
परिपक्व थर्हि गया पछीनी तो वात ज शी? – जो अेनी
पहेलां ज तेनुं भजन छूटी जाय अथवा तेनुं मृत्यु थर्हि जाय
तो शु क्यांय पक्षा तेनुं कशुं अमंगण थर्हि शके खरु? परंतु

* आ श्लोकमां नारदज्ञनो ए भाव छे के, तमे भगवाननी लीलाओनुं वर्णन करो जेथी लोको ते कथारसनुं पान करी पोतानुं कल्याण
करी शके. कारण के आपे वर्णवेला अनेक साधनोमां तेमनी बुद्धि स्थिर थवी नथी.

તસ્યૈવ હેતો: પ્રયતેત કોવિદો
ન લભ્યતે યદ્ભૂમતામુપર્યધ: ।
તલ્લભ્યતે દુઃખવદન્યત: સુખ
કાલેન સર્વત્ર ગલ્ભીરરંહસા ॥ ૧૮ ॥

ન વૈ જનો જાતુ કથગ્યનાગ્રજે-
નુકુન્દસેવ્યન્યવદજ સંસૃતિમ્ ।
સ્મરન્મુકુન્દાઙ્ગ્રયુપગૂહનં પુન-
વિહાતુમિચ્છેત્ત રસગ્રહો યત: ॥ ૧૯ ॥

ઈં હિ વિશ્વં ભગવાનિવેતરો
યતો જગત્સ્થાનનિરોધસમ્ભવા: ।
તદ્વિસ્વયંવેદ ભવાંસ્તથાપિવૈ^૧
પ્રાદેશમાત્રં ભવતઃ પ્રદર્શિતમ્ ॥ ૨૦ ॥

ત્વમાત્મનાડકત્માનમવેદ્યમોદ્યદક્
પરસ્ય પુંસ: પરમાત્મન: કલામ્ ।
અજં પ્રજાતં જગતઃ શિવાય ત-
ભહાનુભાવાભ્યુદ્યોડધિગણ્યતામ્ ॥ ૨૧ ॥

ઈં હિ પુંસસ્તપસ: શ્રુતસ્ય વા
સ્વિષ્ટસ્ય સૂક્તસ્ય ચ રૂદ્ધિદાયો: ।
અવિચ્યુતોડર્થ: કવિભિર્નિર્દ્દિપિતો
યદુતમશ્લોકગુણાનુવર્ણનમ્^૨ ॥ ૨૨ ॥

અહું પુરાતીતમવેદભવં મુને^૩
દાસ્યાસ્તુ કસ્યાશ્વન વેદવાદિનામ્ ।

નિર્દ્દિપિતો બાલક એવ યોગિનાં
શુશ્રૂષણો પ્રાવૃષિ નિર્વિવિક્ષતામ્ ॥ ૨૩ ॥

તે મધ્યપેતાભિલચાપલેડર્ભકે
દાન્તેડધૃતકીડનકેડનુવર્તિનિ ।

ચકુ: કૃપાં યદ્યપિ તુલ્યદર્શના:
શુશ્રૂષમાણો મુનયોડલ્યમાચિણિ ॥ ૨૪ ॥

ઉચ્છિષ્ઠલેપાનનુમોદિતો દ્વિજૈ:
સકૃત્સ્મ ભુજ્જે તદપાસ્તકિલ્બધ: ।

એવં પ્રવૃત્તસ્ય વિશુદ્ધચેતસ-
સત્કર્મ એવાત્મરુચિ: પ્રજાયતે ॥ ૨૫ ॥

જેઓ ભગવાનનું ભજન કરતા નથી અને કેવળ સ્વર્પર્મનું પાલન કરે છે તેમને કેવો લાભ મળે છે?* (૧૭) કાલના વેગથી જીવને સુખ અને દુઃખ બન્ને એક પછી એક મળ્યા કરે છે. બ્રહ્મલોકથી માંડીને નીચેના લોક સુધી ક્યાંપ પણ જીવ કાયમ માટે સુખ પામી શકતો નથી, તેથી વિદ્વાન પુરુષે જે શાશ્વત ભગવત્માપિનું સુખ છે તેના માટે જ પ્રયત્ન કરવો. (૧૮) હે વ્યાસજ! જે મનુષ્ય ભગવાન શ્રીકૃષ્ણનાં ચરણારવિંદનો સેવક છે તે, અન્ય મનુષ્યોની જેમ જન્મ-મૃત્યુરૂપી સંસારમાં આવતો નથી. તેણે ભગવાનનાં ચરણાકમળોનું દઢતાથી આલિંગન કરી લીધું છે અને તે ભગવાનના સ્મરણને છોડવા હશ્ચતો નથી; કારણ કે તેને તે રસનો ચસકો લાગી ગયો છે. (૧૯) જેનાથી જગતની ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ અને પ્રલય થાય છે તે ભગવાન જ આ વિશ્વના રૂપમાં પણ છે. આમ હોવા છતાં પણ તેઓ એનાથી વિલક્ષણ છે. આ વાત તમે સ્વયં જાણો છો, તેમ છતાં મેં તમને ટૂંકમાં કલ્પિયું છે. (તેથી આપ ભગવાનની લીલાઓનું વિસ્તારથી વર્ણન કરો.) (૨૦) હે વ્યાસજ! તમારી દાસી અમોદ છે; તમે એ વાત જાણો લો કે તમે પુરુષોત્તમ ભગવાનના લીલા-અવતાર છો. અજન્મા હોવા છતાં પણ તમે જગતના કલ્યાણ માટે જન્મ લીધો છે. તેથી તમે વિશેષરૂપે ભગવાનની લીલાઓનું અને યશનું વર્ણન કરો. (૨૧) વિદ્વાનોએ એ વાતનું નિરૂપણ કર્યું છે કે મનુષ્યનાં તપ, વેદાધ્યયન, યજાનુભાન, સ્વાધ્યાય, જ્ઞાન અને દીન બધાનો ચરમ લાભ એ છે કે પુણ્યકીર્તિ એવા શ્રીકૃષ્ણના ગુણોનું અને તેમની લીલાઓનું વર્ણન થાય. (૨૨)

હે મુનિ! પૂર્વ કલ્યમાં હું પોતાના પૂર્વજીવનમાં વેદવાદી બ્રાહ્મણોની એક દાસીનો દીકરો હતો. તે યોગીઓ વર્ષાત્કૃતુમાં એક સ્થળે ચાતુર્માસ કરી રહ્યા હતા. બાળપણમાં જ મને તેમની સેવા કરવા નીચ્યો હતો. (૨૩) હું જોકે બાળક હતો, પણ મારામાં કોઈ પણ પ્રકારની ચંચળતા ન હતી. હું જિતેન્દ્રિય હતો, ખેલ-કીડાથી દૂર રહેતો હતો અને આજાનુસાર તેમની સેવા કરતો હતો. હું ધર્મં જ ઓછું બોલતો હતો. મારો આ શીલ-સ્વભાવ જોઈને સમદર્શી મુનિઓએ મુજ સેવક પર અત્યંત કરુણા કરો. (૨૪) તેમની અનુમતિ મેળવીને વાસણોમાં તેમના દ્વારા છોડેલું ભોજન હું એક ટેક ખાઈ લેતો હતો. એનાથી મારાં બધાં પાપ ધોવાઈ ગયાં. આ રીતે તેમની સેવા કરતાં કરતાં મારું હૃદય શુદ્ધ થઈ ગયું; અને તેઓ જેવું પૂજન-ભજન કરતા હતા તેમાં

* ગોપીઓ તેમના ધરનું કામ છોડીને સતત ભગવાનમાં દૂબેલી રહેતી હતી. આ પ્રસંગમાં તેમને ઉદાહરણ માનીને મનુષ્યે પોતાનું ભગવાન સાથે તાદાત્મ્ય જોડવું જોઈએ.

૧. પ્રા. પા. - 'તે પ્રદર્શન' । ૨. પ્રા. પા. - બુદ્ધ । ૩. પ્રા. પા. - ગુણાનુકીર્તિનમ્ । ૪. પ્રા. પા. - સુતો ।

तत्रान्वहं कृष्णकथाः प्रगायता-
मनुग्रहेणाशृणवं मनोहराः ।
ताः श्रद्धया मेऽनुपदं विशृण्वतः
प्रियश्रवस्यज्ञ ममाभवद्विः^१ ॥ २६॥

तस्मिंस्तदा लब्धरुचेर्महामुने^२
प्रियश्रवस्यस्वलिता मतिर्भम् ।
ययाहमेतत्सदसत्स्वमायया
पश्ये मयि भ्रह्मणि कल्पितं परे ॥ २७॥

इत्थं शरत्तावृष्टिकावृत्तू हरे-
विशृण्वतो मेऽनुसवं पशोऽमलम् ।
सङ्कीर्त्यमानं मुनिभिर्महात्मभि-
र्भक्तिः प्रवृत्ताऽऽत्मरज्जस्तमोपहा^३ ॥ २८॥

तस्यैवं मेऽनुरक्तस्य प्रश्रितस्य हतैनसः ।
श्रद्धानस्य बालस्य दान्तस्यानुचरस्य च ॥ २९॥

शानं गुह्यतमं पतात्साकाशगवतोटितम् ।
अन्वयोचन् गमिष्यन्तः कृपया दीनवत्सलाः ॥ ३०॥

येनैवाहं भगवतो वासुदेवस्य वेष्पसः ।
मायानुभावमविदं येन गच्छन्ति तत्पदम् ॥ ३१॥

ऐतत्संसूचितं भ्रह्मस्तापत्रयचिकित्सितम् ।
यदीश्वरे भगवति कर्म भ्रह्मणि भावितम् ॥ ३२॥

आमयो यश्च भूतानां जायते येन सुव्रत ।
तदेव ह्यामयं द्रव्यं न पुनाति चिकित्सितम् ॥ ३३॥

अेवं नृष्णां कियायोगाः सर्वे संसृतिहेतवः ।
त एवात्मविनाशाय कल्पन्ते कल्पिताः परे ॥ ३४॥

यदत्र कियते कर्म भगवत्परितोष्णम् ।
शानं पतादधीनं हि भक्तियोगसमन्वितम् ॥ ३५॥

कुर्वाणा यत्र कर्माणि भगवच्छिक्षयाऽसङ्गत् ।
गृष्णन्ति गुणानामानि कृष्णस्यानुस्मरन्ति च ॥ ३६॥

मने पश्चा रुचि थई गई. (२५) हे प्रिय व्यासज! ते सत्संगमां, ते लीला-गानमां परायज्ञ महात्माओंनी कृपाथी, हुं दररोज श्रीकृष्णानी मनोहर कथाओं सांभणतो हतो. एक-एक पदनुं श्रद्धापूर्वक श्रवण करतां करतां प्रियकीर्ति एवा भगवानमां मारी रुचि थई गई. (२६)

हे महामुनि! ज्यारे भगवानमां मारी रुचि थई गई त्यारे ते मनोहर-कीर्ति प्रभुमां मारी बुद्धि पश्चा निश्चल थई गई अने हुं ब्रह्मरूप थई गयो. ते बुद्धि थकी हुं सत् अने असत् हुपी आ समस्त जगतने पोताना परब्रह्मस्वरूप आत्मामां, मायाथी कल्पित जोवा लाभ्यो. (२७) आ प्रमाणे शरद अने वर्षा ए बे ऋतुओंमां (रोज) त्रिष्ठो समय ते महात्मा मुनिओंने श्रीहरिना निर्भल पश्चनुं संकीर्तन कर्युं अने हुं प्रत्येक वात प्रेमपूर्वक सांभणतो हतो. हवे मारा हृदयमां चितना रजेगुडा अने तमोगुणानो नाश करनारी भक्तिनो प्रादुर्भाव थयो. (२८) हुं तेमनो लारे अनुरागी हतो, विनयी हतो; ते मुनिओंनी सेवाथी मारां पाप नाश पाय्यां हतां. मारा हृदयमां श्रद्धा हती, ईन्द्रियो पर संयम हतो तथा शरीर, वाणी अने मनथी हुं तेमनो आशांतित हतो. (२९) ते दीनवत्सल महात्माओंने जती देणाएं कृपा करीने मने ते गुह्यतम ज्ञाननो उपदेश कर्यो, के जे ज्ञाननो उपदेश स्वयं भगवाने पोताना श्रीमुखेथी कर्यो छे. (३०) ते उपदेशने लीथे ज हुं जगतना निर्माता भगवान श्रीकृष्णानी भावाना प्रभावने जाणी शक्यो, के जे जाणी लेवाथी भगवानना परमपदनी प्राप्ति थई जाय छे. (३१)

हे सत्यसंकल्प व्यासज! समस्त कर्मो पुरुषोत्तम भगवान श्रीकृष्णाने समर्पित करी देवां ए ज संसारनां त्रिविध दुःखोंनी एकमात्र औपचित छे, आ वात में तमने जडावी छे. (३२) हे सुप्रत! प्राणीओंने जे पदार्थना सेवनथी जे रोग थाय छे ते ज पदार्थनो उपचारविधि अनुसार प्रयोग करवाथी ते शुं ए रोगने दूर नथी करतो? (३३) ए ज रीते, जोके बधां ज कर्मो मनुष्योंने जन्म-मृत्युहुपी संसारना चकमां फसावे छे, तेमधतां ज्यारे ते कर्मो भगवानने समर्पित करी देवामां आवे छे त्यारे तेमनुं कर्मपश्चुं ज नाश पामे छे. (३४) आ लोकमां शाखविहित जे कर्मो भगवाननी प्रसन्नता माटे करवामां आवे छे तेमनाथी ज पराभक्तिपुक्त ज्ञाननी प्राप्ति थाय छे. (३५) भगवानना भक्तो भगवाननी आशा अनुसार भगवत्प्रीत्यर्थ कर्मनुं आचरण करतां रहीने भगवान श्रीकृष्णाना गुणोनुं अने तेमनां नामोनुं आ प्रमाणे वारंवार स्मरण अने कीर्तन करे छे. (३६)

१. प्रा. पा. — ममाभवद्विः । २. प्रा. पा. — महामते । ३. प्रा. पा. — तमोहरा ।

નમો ભગવતે તુભ્યં વાસુદેવાય ધીમહિ ।
પ્રધુભાયાનિરુદ્ધાય નમઃ સર્કર્ષણાય ચ ॥ ૩૭ ॥

ઈતિ મૂર્ત્યભિધાનેન મન્ત્રમૂર્તિમમૂર્તિકમ् ।
યજતે યજપુરુષં સ સમ્યગુર્દર્શનઃ પુમાન् ॥ ૩૮ ॥

ઈમં સ્વનિગમં ખ્રબજ્ઞવેત્ય મદનુષ્ઠિતમ् ।
અદાન્મે જ્ઞાનમૈશર્યં સ્વસ્મિન્ભાવં ચકેશવઃ ॥ ૩૯ ॥

તમઘદભશ્રુત વિશ્રુતં વિભો:
સમાપ્યતે યેન વિદાં બુભુલ્લિતમ् ।
આખ્યાહિ દુ:ખૈમુહુરદિતાત્મનાં
સહ્કલેશનિર્વાણમુશન્તિ નાન્યથા ॥ ૪૦ ॥

- 'હે પ્રભુ! આપને, ભગવાન શ્રીવાસુદેવને નમસ્કાર છે!
અમે આપનું ધ્યાન કરીએ છીએ. પ્રધુભા, અનિરુદ્ધ અને
સર્કર્ષણને પણ નમસ્કાર છે!' (૩૭) આ ચતુર્ભૂહરૂપી
ભગવાનની મૂર્તિઓ જે પ્રાકૃત-શરીરથી રહિત છે એવા
યજપુરુષ ભગવાનનું જે મનુષ્ય પૂજન કરે છે તેનું જ જ્ઞાન
પૂર્ણ અને યથાર્થ છે. (૩૮)

હે ભ્રબ્ધન! જ્યારે મેં ભગવાનની આજ્ઞાનું આ રીતે
પાલન કર્યું ત્યારે આ વાત જાણીને ભગવાન શ્રીકૃષ્ણો મને
આત્મજ્ઞાન, ઐશર્ય અને પોતાની ભાવરૂપ પ્રેમા-ભક્તિનું
દાન કર્યું. (૩૯) હે વ્યાસજી! તમારું જ્ઞાન વિપુલ છે;
તમે ભગવાનની જ કીર્તિનું, તેમની પ્રસિદ્ધ પ્રેમપૂર્ણ લીલાનું
વર્ણન કરો. તેનાથી મોટા-મોટા જ્ઞાનીઓની પણ જિજ્ઞાસા
પૂર્ણ થાય છે. જે લોકોને દુઃખો વારંવાર સત્તાવતા રહે
છે તેમનાં દુઃખોના શરીરનો આ જ ઉપાય છે, અન્ય કોઈ
ઉપાય નથી. (૪૦)

—★—

ઈતિ શ્રીમદ્ભગવતે મહાપુરાણે પારમહંસ્યાં સંહિતાયાં પ્રથમસ્કંદે વ્યાસનારદસંવાદે પર્યમોડધ્યાય: ॥ ૫ ॥
પહેલા સંક્ષિપ્ત-અંતર્ગત વ્યાસનારદસંવાદનો પાંચમો અધ્યાય સમાપ્ત.

—★—

૭૪ અધ્યાય

નારદજ્ઞા પૂર્વચરિત્રનો શેષભાગ

સૂત ઉવાચ

એવં નિશાય ભગવાન્દેવર્ષેર્જન્મ કર્મ ચ ।
ભૂય: પપ્રચ્છ તં ખ્રબન્ન વ્યાસ: સત્યવતીસુત: ॥ ૧ ॥

વ્યાસ ઉવાચ

ભિક્ષુભિર્વિપ્રવસિતે વિજ્ઞાનાદેષ્ટભિસ્તવ ।
વર્તમાનો વયસ્યાદે તત: કિમકોલ્દવાન્ ॥ ૨ ॥
સ્વાયમ્ભુવ કયા વૃત્યા વર્તિતં તે પરં વય: ।
કથં ચેદમુદ્દ્યાક્ષી: કાલે પ્રાપ્તે કલેવરમ् ॥ ૩ ॥
પ્રાક્કલ્યવિષયામેતાં સ્મૃતિં તે સુરસતમ ।
ન હેષ વ્યવધાત્કાલ એષ સર્વનિરાકૃતિ: ॥ ૪ ॥

નારદ ઉવાચ

ભિક્ષુભિર્વિપ્રવસિતે વિજ્ઞાનાદેષ્ટભિર્મમ ।
વર્તમાનો વયસ્યાદે તત એતદકારધમ્ ॥ ૫ ॥
એકાત્મજ્ઞ મે જનની યોધિન્મૂળા ચ કિર્કરી ।
મધ્યાત્મજેનન્યગતૌ ચકે સ્નેહાનુભન્ધનમ् ॥ ૬ ॥

શ્રીસૂતજ્ઞ કહે છે - હે શૌનકજ્ઞ! દેવર્ષિ નારદજ્ઞા
જન્મની અને સાધનાની વાત સાંભળીને સત્યવતીનંદન
ભગવાન શ્રીવ્યાસે તેમને ફરી આ પ્રશ્ન કર્યો. (૧)

શ્રીવ્યાસજ્ઞાએ પૂછ્યું - હે નારદજ્ઞ! તમને જ્ઞાનનો
ઉપદેશ કરનારા મહાત્માઓ જ્યારે ચાલ્યા ગયા ત્યારે તમે
શું કર્યું? તે સમયે તો તમારી ઉંમર ધર્ણી નાની હતી.
(૨) હે સ્વાયંભુવ! તમારી શેષ આવરણ કેવી રીતે વીતી
અને મૃત્યુવેળાએ તમે કઈ વિધિથી પોતાનો દેહત્યાગ કર્યો?
(૩) હે દેવર્ષિ! કાળ તો બધી જ વસ્તુઓનો નાશ કરે
છે, તો પછી તેણે તમારી પૂર્વ-કલ્પની આ સ્મૃતિનો નાશ
કેમ ન કર્યો? (૪)

શ્રીનારદજ્ઞાએ કહ્યું - મને જ્ઞાનોપદેશ કરનારા
મહાત્માઓ જ્યારે ચાલ્યા ગયા, તે પછી મેં આ રીતે
પોતાનું જીવન વિતાવ્યું - જોકે તે સમયે મારી વય ધર્ણી
નાની હતી. (૫) હું પોતાની માતાનો એક જ દીકરો હતો.
એક તો તે ઝી હતી, બીજું તે મૂઢ હતી અને ત્રીજું તે દાસી
હતી. મારે પણ એના સિવાય અન્ય કોઈ સહારો ન હતો.
મારી માતા મારા પર ખૂબ પ્રેમ રાખતી હતી. (૬)

साऽस्वतन्त्रानकल्पाइसीद्योगक्षेमं ममेच्छती ।
ईशस्य हि वशे लोको योषा दारुमयी यथा ॥ ७ ॥

अहं च तद्भ्रष्टकुले उधिवांस्तदपेक्षया ।
दिग्देशकालाव्युत्पन्नो बालकः पर्यहायनः ॥ ८ ॥

एकदा निर्गतां गेहाद्दुहन्तीं निशि गां पथि ।
सर्पोदशत्पदा स्पृष्टः कृपणां कालयोदितः ॥ ९ ॥

तदा तदहमीशस्य भक्तानां शमभीप्सतः ।
अनुग्रहं मन्यमानः प्रातिष्ठं दिशमुत्तराम् ॥ १० ॥

स्फीताऽजनपदांस्तत्र पुरग्रामव्रजाकरान् ।
१ ऐट्खर्वटवाटीश वनान्युपवनानि च ॥ ११ ॥

चित्रधातुविचित्रादीनिभम्भनभुज्जुमान् ।
जलाशयाञ्छिवजलान्नलिनीः सुरसेविताः ॥ १२ ॥

चित्रस्वनैः पत्ररथैर्विभ्रमद्भ्रमरश्रियः ।
२ नलवेषुशरस्तम्भकुशकीचकग्रहरम्^३ ॥ १३ ॥

एकै अवातियातोऽहमद्राक्षं विपिनं महत् ।
घोरं प्रतिभयाकारं व्यालोलूकशिवाञ्जिरम् ॥ १४ ॥

परिश्रान्तेन्द्रियात्माहं तृट्परीतो भुभुक्षितः ।
सात्वा पीत्वा हृदे नद्या उपस्पृष्टो गतश्रमः ॥ १५ ॥

X
तस्मितिर्मनुजेऽरण्येपिष्पलोपस्थ आस्थितः^५ ।
६ आत्मनाऽऽत्मानमात्मस्थं यथाश्रुतमचिन्तयम् ॥ १६ ॥

ध्यायतश्चरणाभ्योजं भावनिर्जितयेतसा ।
ओत्कण्ठयाश्रुकलाक्षस्य हृद्यासीन्मेशनैर्हरिः ॥ १७ ॥

ते मारा योगक्षेमनी चिंता तो धड्ही करती हती, पश्च पराधीन डोवाने कारणे कश्चुं करी शक्ती न हती. जेम कठपूतली न चावनारानी ईच्छा मुजब नाचे छे ते ज रीते आ सधानो संसार ईश्वरने आधीन छे. (७)

हुं पश्च मारी माताना स्नेहबंधनमां बंधाईने ते भ्रातृश्वस्तीमां ज रख्यो. मारी उमर मात्र पांच वर्षनी हती. मने दिशा, देश अने काण विशे कश्चुं ज शान न हतुं. (८) एक दिवसनी वात छे – मारी मा गाय दोहवा माटे चातना समये धरनी बहार नीकणी. रस्तामां तेना पगे साप स्पर्श्यो, तेषो ते बिचारीने दंश दीधो. ते सापनो शो दोष? काणनुं अेवुं ज विधान हतुं! (९) मैं मान्यु के भक्तोनुं मंगल ईच्छनारा भगवाननो आ पश्च एक अनुग्रह (करुणा) ज छे. त्यारपछी हुं उत्तर दिशा तरफ चाली नीकण्यो. (१०)

ते तरफ रस्तामां मने अनेकानेक धनधान्यसंपन्न देशो, नगरो, गामो, भरवाडोनी रजनीती वस्तीओ, खाड्हो, खीड्हो, नहीओ अने पर्वतोनी तणोटीओ, वाडीओ, वन-उपवनो अने रंगबेरंगी पातुओथी पुक्त विचित्र पर्वतो जोवा मध्यां. क्यांक क्यांक जंगली वृक्षो हतां, जेमनी मोटी-मोटी शाखाओने छाथीओअे तोडी नाखेली हती. शीतण जणथी भरेलां जणाशयो हतां, जेमां देवताओने खप लागतां कमण हतां. अेमनी उपर पक्षीओ जातजातनो कलरव करी रखां हतां अने भमराओ भमी रखा हता. आ बधुं जेतो-जेतो हुं आगण वध्यो. हुं एकलो ज हतो. आटली लांभी वाट काघा पछी मैं एक भयंकर गाढ जंगल जेयुं. तेमां नरकट, वेशु, शरस्तंब, कुश अने मोटा मोटा वांस अने गुफाओ हतां. तेनी लंबाई-पहोणाई पश्च धड्ही हती अने तेमां साप, धुवड, शियाण वगेरे भयंकर छवो रहेता हता. ते जोवामां धड्हुं भयानक लागतुं हतुं. (११-१४) चालतां-चालतां मारुं शरीर अने ईन्द्रियो शिथिल थई गयां. हुं खूब लूप्यो, तरस्यो हतो. त्यां एक नही जोवा मणी. तेमां मैं स्नान, जणपान अने आचमन कर्यु. तेथी मारो थाक उतरी गयो. (१५) ते निर्जन वनमां एक पीपणा नीचे आसन लगावीने हुं बेसी गयो. पेला महात्माओ पासेथी जेवुं मैं सांभाष्युं हतुं, हृदयमां रहेनारा परमात्माना ते ज स्वरूपनुं हुं मनोमन ध्यान करवा मांज्यो. (१६) भक्तिभावथी वश करेला चित वडे भगवाननां चरणकमणनुं ध्यान करतां ज, भगवत्प्राप्तिनी उत्कट लालसाथी मारी आंखोमां आंसु उत्पराई आव्यां अने धीरे धीरे हृदयमां

१. प्रा. पा. – ऐट्यन् । २. प्रा. पा. – रत्नरेणु । ३. प्रा. पा. – ऊडीयकमस्करि । ४. प्रा. पा. – अवालिं । ५. प्रा. पा. – आश्रितः । ६. प्रा. पा. – आत्मनाऽऽत्मस्थमात्मानः ।

प्रेमातिभरनिर्भिन्नपुलकाज्ञोऽतिनिर्वृतः ।
आनन्दसम्प्लवे लीनो नापश्यमुभयं मुने ॥ १८ ॥

उपं भगवतो यत्तन्मनःकान्तं शुचापहम् ।
१ अपश्यन् सहसोत्स्थेवैक्लव्याद्दुर्मनाईव ॥ १९ ॥

दिदक्षुस्तदहं भूयः प्रणिधाय मनो हृषि ।
वीक्षमाणोऽपि नापश्यमवितृप्त ईवातुरः ॥ २० ॥

ऐवं यत्तन्तं विज्ञेमामाहागोचरो गिराम् ।
गम्भीरश्लक्षया वाचा शुचः प्रशमयत्रिव ॥ २१ ॥

उन्नास्मिन्नन्मनि भवान्मा मां द्रष्टुमिहाईति ।
अविपक्वकथायाणां दुर्दर्शोऽहं कुयोगिनाम् ॥ २२ ॥

सकृद् यद् दर्शितं उपमेतत्कामाय तेऽनघ ।
मत्कामः शनकैः साधुः सर्वान्मुञ्चति हस्त्यान् ॥ २३ ॥

सत्सेवयाऽदीर्घ्याते ज्ञाता भयिद्द्वामतिः ।
हित्याऽवधभिमं लोकं गन्ता भज्जनतामसि ॥ २४ ॥

मतिर्भयि निबद्धेयं न विपद्येत कर्तिचित् ।
प्रज्ञसर्गनिरोधेऽपि स्मृतिश्च मदनुग्रहात् ॥ २५ ॥

ऐतावदुक्त्वोपरराम तन्महद् ।
भूतं नभोलिङ्गमलिङ्गमीश्वरम् ।
अहं च तस्मै महतां महीयसे
शीर्षावनामं विद्वेऽनुकम्पितः ॥ २६ ॥

नामान्यनन्तस्य उत्त्रपः पठन् ।
गुह्यानि भद्राणि कृतानि च स्मरन् ।
गां पर्यटंस्तुष्टमना गतस्पृहः
कालं प्रतीक्षन् विमदो^१ विमत्सरः ॥ २७ ॥

भगवान् प्रगट थया. (१७) हे व्यासज! ते समये प्रेमभावनी अधिकताथी मारां रोमे-रोम पुलित थई उठ्यां, हृष्यमां अत्यंत आनन्द थयो. ते आनन्दना पूरमां हुं ऐवो डूबी गयो के मने पोतानुं अने ध्येय-वस्तुनुं जराय भान न रह्युं. अने मारी परमात्मामां एकाकार वृत्ति थई गई. (१८) भगवाननुं ते अनिर्वचनीय उप समस्त शोकोनो नाश करनारुं अने मनने अत्यंत लोभावनारुं हतुं. ओचितां तेने न ज्ञेतां हुं अत्यंत व्याकुण थई गयो अने शून्यमनस्क जेवो थईने आसन परथी उभो थई गयो. (१९)

मैं फ्री ते स्वरूपनुं दर्शन करवा ईच्छ्युं, परंतु मनने हृष्यमां समाहित करीने दर्शन करवानी वारंवार कोशिश करवा छतां पश्च हुं तेने फ्री ज्ञेई न शक्यो. हुं अतृप्तनी जेम आतुर बनी गयो. (२०) आ रीते निर्जन वनमां मने प्रथल करतो ज्ञेईने स्वयं भगवाने, के जेओ वाणीनो विषय नथी – तेमणे धृष्णी गंभीर अने भधुर वाणीथी मारा शोकनुं शमन करता होय एम कह्युं. (२१) ‘ऐ छे के आ जन्ममां तुं मारुं दर्शन करी शकीश नहीं. जेमनी वासनाओं पूर्णपश्चे शांत थई गई न होय तेवा अपरिपक्व योगीओने मारुं दर्शन अत्यंत दुर्लभ छे. (२२) हे निष्पाप बाणक! तारा हृष्यमां मने प्राप्त करवानी लालसा जगाइवा माटे ज में तेने एक वार पोताना उपनी जांझी करावी छे. मने प्राप्त करवानी आकांक्षावाणो साधक हृष्यनी तमाम वासनाओनो, धीरेधीरे, सम्पूर्णे त्याग करी हे छे. (२३) अल्पकालीन संतसेवाथी ज तारी चित्तवृत्ति मारामां स्थिर थई गई छे. हवे तुं आ माझूत-मलिन शरीर छोडीने मारो पार्षद बनी जहश. (२४) मने प्राप्त करवानो तारो आ दृढ निश्चय क्यारेय कोई पश्च रीते तूटशे नहीं. समस्त सृष्टिनो प्रलय थई जवा छतां पश्च मारी कृपाथी तेने मारुं स्मरण कायम रहेशे.’ (२५) आकाश जेवा अव्यक्त, सर्वशक्तिमान, महान् परमात्मा आटलुं कहीने चूप थई गया. तेमनी आ कृपानो अनुभव करीने में ते श्रेष्ठो करतां पश्च श्रेष्ठतर भगवानने भस्तक नमावीने ग्रष्णाम कर्या. (२६) त्यारथी ज हुं लाज-संकोच छोडीने भगवाननां अत्यंत रहस्यपूर्ण अने मंगलमय भधुर नामोनुं अने तेमनी लीलाओनुं स्मरण अने कीर्तन करतो रह्यो हतो. स्मृष्टा अने मद-मत्सर तो मारा हृष्यमांथी पहेलेथी ज निवृत्त थई चूक्यां हतां; हवे हुं आनन्दपूर्वक काणनी प्रतीक्षा करतो करतो पृथ्वी पर विचरवा लाग्यो. (२७)

१. प्राचीन प्रतमां ‘अपश्यन् सहसोत्स्थे...’ मांडीने ‘दुर्दर्शोऽहं कुयोगिनाम्’ सुधीना साडा त्रिश श्लोक नथी.

२. मा. पा. – प्रतीक्षन्नमदो।

ऐवं कृष्णमतेर्प्रब्रह्मसक्तस्यामलात्मनः ।
कालः प्रादुरभूत्काले १ तित्सौदामनी यथा ॥ २८ ॥

प्रयुज्यमाने मधि तां शुद्धां भागवतीं तनुम् ।
आरब्धकर्मनिर्वाणो न्यपतत् पाञ्चभौतिकः ॥ २९ ॥

कल्पान्त ईदमादाय शयानेऽभ्यस्युद्द्वतः ।
शिशिषोरनुप्राणं विविशेऽन्तरहं विभोः ॥ ३० ॥

सहस्रयुगपर्यन्ते उत्थायेदं सिसृक्षतः ।
मरीचिभिश्चाऽर्थयः प्राणोभ्योऽहं च जश्निरे ॥ ३१ ॥

अन्तर्बहिश्च लोकांस्त्रीन् पर्येभ्यस्कन्दितप्रतः ।
२ अनुग्रहान्महाविष्णोरविघातगतिः कवचित् ॥ ३२ ॥

देवदत्ताभिमां वीणां स्वरब्रह्मविभूषिताम् ।
भूर्युषित्वा हरिकथां गायमानश्चराम्यहम् ॥ ३३ ॥

प्रगायतः स्ववीर्याणि तीर्थपादः प्रियश्रवाः ।
आहूत ईव मे शीघ्रं दर्शनं याति चेतसि ॥ ३४ ॥

ऐतद्यातुरचितानां मात्रास्पर्शेच्छया मुहुः ।
भवसिन्धुप्लवो दृष्टो हरिचर्यानुवर्णानम् ॥ ३५ ॥

यमादिभिर्योगपथैः कामलोभहतो मुहुः ।
मुकुन्दसेवया यदाथाऽऽत्माऽद्वा न शाम्यति ॥ ३६ ॥

सर्वं तदिदमाभ्यातं यत्पृष्ठोऽहं त्वयानध ।
जन्मकर्मरहस्यं मे भवतश्चात्मतोषाम् ॥ ३७ ॥

हे व्यासज्ञ! आ रीते भगवाननी कृपाथी मारुं हृष्य शुद्ध थयुं, आसक्ति मटी गई अने हुं श्रीकृष्ण-परायज्ञ थई गयो. केटलाक समय पढ़ी, जेम वर्षांकाणमां विजयीनो एकाएक जबकारो थईने पाछो शमी जाय छे तेम समय आवी पहोचतां मारो काण आवी गयो. (२८) मने शुद्ध भगवत्पार्षद-शरीर प्राप्त थवानो अवसर आव्येथी, प्रारब्धकर्मां समाप्त थई ज्वाने कारणे पांचभौतिक शरीर नष्ट थई गयुं. (२९) कल्पना अंतमां, जे समये भगवान नारायज्ञ एकार्णव (प्रलयकालीन समुद्र)ना जगमां शयन करे छे ते समये, तेमना हृष्यमां शयन करवानी ईच्छाथी आ सधाणी सृष्टिने संडेली लईने ब्रह्माज्ञ ज्यारे प्रवेश करवा लाग्या त्यारे तेमना श्वासनी साथे में पङ्क तेमना हृष्यमां प्रवेश कर्यो. (३०)

एक हजार चतुर्थुंगी वीती गया पढ़ी ज्यारे ब्रह्माज्ञ जाग्या अने तेमणे सृष्टि-सर्जननी ईच्छा करी त्यारे तेमनी ईन्द्रियोभांशी (प्रगटेला) मरीचि वगेरे ऋषिओनी साथे हुं पङ्क ग्रगट थयो. (३१) त्यारथी हुं भगवाननी कृपाथी वैकुंठ वगेरेमां तथा त्रिष्णु लोकोभां, बहार अने अंदर, रोक-टोक वगर विचरतो रहुं हुं. मारा ज्वननुं प्रत - भगवाननुं भजन अखंडरुपे चालतुं रहे छे. (३२) भगवाने आपेली स्वरब्रह्मांशी विभूषित आ वीणा पर सूर छेड़ीने हुं तेमनी लीलाओनुं गान करतो करतो सधाणा संसारमां विचरतो रहुं हुं. (३३) ज्यारे हुं तेमनी लीलाओनुं गान करवा लाग्युं हुं त्यारे ते ग्रन्थ, के जेमनां चरणाकमण समस्त तीर्थोनुं उद्गमस्थान छे अने जेमनुं यशोगान भने अत्यंत प्रिय लागे छे - तेओ, बोलाव्या होय तेम, तरत मारा हृष्यमां आवीने दर्शन आपे छे. (३४) जे लोकोनुं चित निरंतर विषयलोगोनी क्रमनाथी आतुर होय छे तेमना माटे भगवाननी लीलाओनुं कीर्तन संसारसागरने पार करवानुं जहाज छे - आ मारो पाको अनुभव छे. (३५) क्रम अने लोभना ग्रहारथी वारंवार धायल थयेलुं हृष्य श्रीकृष्णानी सेवाथी जेवी प्रत्यक्ष शांति अनुभवे छे तेवी शांति यम-नियम वगेरे योग-मार्गांशी पङ्क मणी शक्ती नथी. (३६) हे व्यासज्ञ! तमे निष्पाप छो. तमे भने जे कंठ पूछ्युं हतुं ते बधुं - पोताना जन्मनुं अने साधनानुं रहस्य तथा तमारी आत्म-तुष्टिनो उपाय हुं जङ्गावी चूक्यो. (३७)

१. मा. पा. - विद्युत् । २. मा. पा. - अनुग्रहादहं विष्णोऽ ।

* ४४, ऋषि, गांधार, मध्यम, पंचम, षष्ठव अने निषाद - सा रे ग म प ष नि सा - आ साते स्वर ब्रह्मव्यंजक होवाने लीपे ज अखंडरुप कहेवाया छे.

સૂત ઉવાચ

એવं सમ્ભાષ્ય ભગવાન્નારદો વાસવીસુતમ् ।
આમન્ય વીણાં રણયન્યૌ યાદચિકો મુનિઃ ॥ ૩૮॥

અહો દેવર્ષિર્ધન્યોડયં યત્કીર્તિ^૧ શાર્જધન્યનઃ ।
ગાયન્માધશ્રિદં તન્યા રમયત્યાતુર્ં જગત્ ॥ ૩૯॥

સૂતજી કહે છે - હે શૌનકાદિ ઋપિઓ! દેવર્ષિ નારદે વ્યાસજીને આ પ્રમાણે કહીને, જવાની અનુમતિ લીધી અને વીણા વગાડતા વગાડતા તેઓ સહજ રીતે ચાલ્યા ગયા. (૩૮) અહો! આ દેવર્ષિ નારદ ધન્ય છે; કારણ કે તેઓ પોતાની વીણા પર શાર્જપાણિ ભગવાનની કીર્તિ ગાઈ-ગાઈને પોતે તો આનંદમળ થાય જ છે, સાથે-સાથે ત્રિવિધ તાપથી તપ્ત આ જગતને પણ આનંદિત કરતા રહે છે. (૩૯)

—★—

ઈતિ શ્રીમદ્ભાગવતે મહાપુરાણો પારમહંસ્યાં સંહિતાયાં પ્રથમસ્કન્દ્યે વ્યાસનારદસંવાદે પછોડધ્યાય: ॥ ૬॥
પહેલા સુંધ-અંતર્ગત વ્યાસનારદસંવાદનો છદ્રો અધ્યાય સમાપ્ત.

—★—

સાતમો અધ્યાય

અશ્વત્થામા વડે દ્રૌપદીના પુત્રોનું માર્યા જવું અને અર્જુને કરેલું અશ્વત્થામાનું માન-મર્દન

શૌનક ઉવાચ

નિર્ગતે નારદે સૂત ભગવાન્ બાદરાયણઃ ।
શ્રુતવાંસદાભિપ્રેતં તતઃ કિમકરોદ્ધિભુ: ॥ ૧॥

સૂત ઉવાચ

ભ્રઘનધાં સરસ્વત્યામાશ્રમ: પશ્ચિમે તટે ।
શમ્યાપ્રાસ ઈતિ પ્રોક્ત ઋષીણાં સત્રવર્ધનઃ ॥ ૨॥
તસ્મિન્નસ્વ આશ્રમે વ્યાસો બદરીષાહુમણિદે ।
આસીનોડપ ઉપસ્પૃશ્ય પ્રણિદધ્યૌ મનઃ સ્વયમ् ॥ ૩॥
ભક્તિયોગેન મનસિ સમ્યક્ પ્રણિહિતેડમલે ।
અપશ્યત્પુરુષં પૂર્વ માયાં ચ તદુપાશ્રયામ् ॥ ૪॥
યયા સમ્મોહિતો જીવ આત્માનં ત્રિગુણાત્મકમ् ।
પરોડપિ મનુતેડનર્થે તત્કૃતં ચાભિપદ્યતે ॥ ૫॥
અનર્થોપશમં સાક્ષાત્કર્તિયોગમધોક્ષજે ।
લોકસ્યાજ્ઞાનતો વિદ્વાંશ્કે સાત્વતસંહિતામ् ॥ ૬॥
યસ્યાં વૈ શ્રૂયમાણાયાં કૃષ્ણો પરમપૂરુષે ।
ભક્તિરૂત્પદ્યતે પુંસ: શોકમોહભ્યાપહા ॥ ૭॥
સ સંહિતાં ભાગવતીં કૃત્વાડનુકભ્ય ચાત્મજમ् ।
શુકમધ્યાપયામાસ નિવૃત્તિનિરતં મુનિઃ ॥ ૮॥

શૌનકજીએ પૂછ્યું - હે સૂતજી! સર્વજી તથા સર્વશક્તિમાન વ્યાસ ભગવાને નારદજીનો અભિપ્રાય સાંભળી લીધો. પછી, તેમના ચાલ્યા ગયા બાદ વ્યાસજીએ શું કર્યું? (૧)

સૂતજીએ કહ્યું - ભ્રઘનદી સરસ્વતીના પશ્ચિમ કાંઠા પર શમ્યાપ્રાસ નામનો એક આશ્રમ છે. ત્યાં ઋપિઓના પજો થતા જ રહે છે. (૨) ત્યાં જ વ્યાસજીનો પોતાનો આશ્રમ છે. તેમની ચારે બાજુ બોરડીનું સુંદર વન છે. તે આશ્રમમાં બેસીને તેમણે આશ્રમન કર્યું અને સ્વયં પોતાના મનને સમાહિત કર્યું. (૩) તેમણે ભક્તિયોગ વડે પોતાના મનને પૂર્ણપણે એકાગ્ર અને નિર્મળ કરીને આદિપુરુષ પરમાત્માને જોયા અને તેમના આશ્રયે રહેનારી માયાને પણ જોઈ. (૪) આ જ માયાથી મોહિત થઈને આ જીવ ત્રણે ગુણોથી અતીત હોવા છતાં પજો પોતાને ત્રિગુણાત્મક માની લે છે અને આ માન્યતાને કારણે તે જન્મ-મરણરૂપી બંધનમાં પડે છે. (૫) આ અનર્થોના શમનનું સાક્ષાત્ સાધન છે - કેવળ ભગવાનનો ભક્તિયોગ. પરંતુ સંસારનાં લોકો આ વાત જાણતાં નથી. આમ સમજીને તેમણે (વ્યાસજીએ) આ પરમહંસોની સંહિતા એવા શ્રીમદ્ભાગવતની રચના કરી. (૬) આના શ્રવણમાત્રથી પુરુષોત્તમ ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ પ્રત્યે પરમ પ્રેમમય ભક્તિ થઈ જાય છે, જેનાથી જીવનો શોક, મોહ અને ભય નાથ થઈ જાય છે. (૭) તેમણે આ ભાગવત-સંહિતાનું નિર્માણ અને તેની પુનરાવૃત્તિ કરીને આને પોતાના નિવૃત્તિ-પરાપજો પુત્ર શ્રીશુક્રદેવજીને ભજાયું. (૮)

૧. પ્રા. પા. - ૫: કીર્તિ ।

શૌનક ઉવાચ

સ વૈ નિવૃત્તિનિરતः સર્વત્રોપેક્ષકો મુનિः ।
કસ્ય વા બૃહતીમેતામાત્મારામઃ સમભ્યસત् ॥૮॥

સૂત ઉવાચ

આત્મારામાશ્ મુનયો નિર્ગ્રન્થા અઘ્યુરુક્મે ।
કુર્વન્ત્યહેતુકીં ભક્તિમિત્યમ્ભૂતગુણો હરિઃ ॥ ૧૦॥
હરેગુણાક્ષિપ્તમતિર્ભગવાન् બાદરાયણઃ ।
અધ્યગાન્મહદાખ્યાનં નિત્યં વિષ્ણુજ્ઞનપ્રિય: ॥ ૧૧॥
પરીક્ષિતોડથ રાજર્ઘેજન્મકર્મવિલાપનમ् ।
સંસ્થાં ચ પાણુપુત્રાણાં વક્ષ્યે કૃષ્ણાક્ષ્યોદયમ् ॥ ૧૨॥

યદા મૃદે કૌરવસુગ્જયાનાં
વીરેષ્યથો વીરગતિં ગતેષુ ।
વૃકોદરાવિદ્વગાદાભિમર્શ-
મળનોરૂદએ ધૃતરાષ્ટ્રપુત્રે ॥ ૧૩॥
ભર્તુઃપ્રિયં દ્રૌણિરિતિ સ્મ પશ્યન્
કૃષ્ણાસુતાનાં સ્વપતાં શિરાંસિ ।
ઉપાહરદ્વ વિપ્રિયમેવ તસ્ય તદ્
જુગુપ્સિતં કર્મ વિગર્હયન્તિ ॥ ૧૪॥
૧માતા શિશ્યૂનાં નિધનં સુતાનાં
નિશમ્ય ધોરં પરિત્યમાના ।
તદાકરૂદદ્વ બાષ્પકલાકુલાકી
તાં સાન્ત્વયત્રાહ કિરીટમાલી ॥ ૧૫॥
તદા શુચસ્તે પ્રમૃજામિ^૨ ભદ્રે
યદ્ભ્રલબન્ધો: શિર આતતાયિન: ।
ગાણીવમુક્તેર્વિશિખેરૂપાહરે
ત્વાડક્કમ્ય^૩ યત્સાસ્યસિદ્ગ્યપુત્રા ॥ ૧૬॥
ઈતિ પ્રિયાં વળ્ગુવિચિત્રજલૈ:
સ સાન્ત્વયિત્વાડચ્યુતમિત્રસૂત: ।
અન્વાદ્રવદ્દશિત ઉગ્રધન્યા
કપિધજો ગુરુપુત્રં રથેન ॥ ૧૭॥

શૌનકજીએ પૂછ્યું - શ્રીશુક્ટેવજી તો અત્યંત નિવૃત્તિપરાયણ છે, તેમને કોઈ પણ વસ્તુની અપેક્ષા નથી, તેઓ સદા આત્મામાં જ રમણ કરે છે. તો પછી; તેમણે શા માટે આ વિશાળ ગ્રંથનું અધ્યયન કર્યું? (૮)

સૂતજીએ કહ્યું - જે લોકો નિરંતર આત્મામાં જ રમણ રહે છે અને સદા ભગવાનનું જ મનન-ચિંતન કરે છે તેવા જ્ઞાનીઓ પણ ભગવાનની નિર્હેતુક ભક્તિ કરતા રહે છે; કારણ કે ભગવાનના ગુણ જ એવા મધુર છે કે જે સૌને પોતાની તરફ જેણે છે. (૧૦) વળી, શ્રીશુક્ટેવજી તો ભગવાનના ભક્તોના અત્યંત પ્રિય છે અને સ્વયં ભગવાન વેદવ્યાસના પુત્ર છે. ભગવાનના ગુણોએ તેમના હદ્યને પોતાની તરફ જેણી લીધું અને તેમણે ભક્તિભાવથી ભરાઈને આ વિશાળ ગ્રંથનું અધ્યયન કર્યું. (૧૧) ફુ

(હે શૌનકજી! હવે હું રાજર્ઘિ પરીક્ષિતના જન્મ, કર્મ અને મોકણી તથા પાંડવોના સ્વર્ગારોહણની કથા કહ્યું છું; કારણ કે એમાંથી જ ભગવાન શ્રીકૃષ્ણની અનેક કથાઓનો ઉદ્ય થાય છે. (૧૨) જે સમયે મહાભારત-યુદ્ધમાં કૌરવો અને પાંડવો - બંને પક્ષોના ઘણાબધા વીરો વીરગતિ પામી ચૂક્યા હતા અને ભીમસેનની ગદાના પ્રહારથી દુર્યોધનની જાંધ બાંગી ચૂકી હતી, ત્યારે અશ્વત્થામાએ પોતાના સ્વામી દુર્યોધનનું પ્રિય કાર્ય સમજીને દ્રૌપદીના સૂતેલા પાંચે પુત્રોનાં મસ્તક કાપીને તેને બેટ આપ્યાં; આ ઘટના દુર્યોધનને પણ અપ્રિય લાગી, કારણ કે આવા નીચ કર્મની બધાં જ નિંદા કરે છે. (૧૩-૧૪) તે બાળકોની માતા દ્રૌપદી પોતાના પુત્રોનું નિધન (મૃત્યુ) જોઈને અત્યંત દુઃખી થઈ. તેની આંખોમાં આંસુ છલકાઈ ઊઠ્યાં. તે રોવા લાગી. તેને સાન્ત્વના આપતાં અર્જુને કહ્યું. (૧૫) ‘હે કલ્યાણી! હું જ્યારે તે આતતાયી’ અધમ બ્રાહ્મણનું માથું ગાંડીવ ધનુષ્યનાં બાણોથી કાપીને તમને બેટ આપીશ અને તમે તેના પર પગ મૂક્યા પછી પુત્રોની અન્યેષ્ટિ કિયા કરી સ્નાન કરજો. હું ત્યારે તમારા શોકાશુ લૂછીશ. (૧૬) આ પ્રમાણે મધુર વિલક્ષણ વાતોથી દ્રૌપદીને સાન્ત્વના આપ્યા પછી જેના મિત્ર અને સારથિ શ્રીકૃષ્ણ છે અને જેના રથની ધજા પર હનુમાનજી બેઠેલા છે તેવા અર્જુને કવચ ધારણ કરી, હાથમાં કઠોર ધનુષ્ય લઈને રથ પર બેસીને ગુરુપુત્ર અશ્વત્થામાનો પીછો કર્યો. (૧૭)

૧. પ્રા. પા. - માતા સુતાનાં નિધન શિશ્યૂનાં । ૨. પ્રા. પા. - વિમૃજામિ । ૩. પ્રા. પા. - આકમ્ય ।

* આગ લગાડનાર, ઝેર આપનાર, ખરાબ દાનતથી હાથમાં શાલ પ્રાણ કરનાર, પણ લુંટનાર, ખેતર અને ઝીનવી લેનાર - આ છે ‘આતતાયી’ કહેવાય છે.